OSMANLI'NIN SON YÜZYILINDA
İZMİR'DEKİ RUM TEBAA
(1823-1923)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

T.C.
ESKİŞEHİR
OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

134996

OSMANLI'NIN SON YÜZYILINDA İZMİR'DEKİ RUM TEBAA (1823-1923)

134996

Rahşan DEMİR KERİMOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Yrd.Doç.Dr. Osman KÖKSAL

ESKİŞEHİR
ŞUBAT, 2003

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

OSMANLI'NIN SON YÜZYILINDA İZMİR'DEKİ RUM TEBAA

Rahşan DEMİR KERİMOĞLU
Tarih Anabilim Dalı
Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Şubat, 2003
Danışman Yrd. Doç. Dr., Osman KÖKSAL

Osmanlının son yüzyılında İzmir'de yaşayan Rumların, demografik, ekonomik, sosyal ve hukuki durumlarının değerlendirilmesi araştırmamızın amacını oluşturmaktadır. Amacımız, yüzyıllık İzmir tarihini yazmak değil; Rumları, diğer topluluklarla birlikte her açıdan değerlendirmek ve dönemin bu anlamda kavranmasına katkıda bulunmaktır.

Bu amaca yönelik izleyeceğimiz strateji; Rumların, İzmir'e yerleşme tarihlerini ve nedenlerini belirleyip, araştıracağımız yüzyıl öncesindeki demografik yapıyı ve genel anlamda, ekonomik ve sosyal durumu tespit etmek, araştırma sürecinin daha iyi anlaşılacağı düşüncesiyle, uygun görülmüştür. Tanzimat dönemiyle birlikte gelinen nokta, araştırmamızın çıkış noktası olduğu için bu dönemden başlayarak, Rumların akla gelebilecek her açıdan, zamanın, koşulların ve kaynakların el verdiği ölçüde değerlendirilmesi, izlenecek yol olmuştur.

Rumları, İzmir'de yaşayan diğer topluluklardan tamamiyle soyutlayarak incelemek imkansız olduğu gibi, bir şeylerin eksik kalmasına da neden olacağı düşüncesiyle, zaman zaman genelden özele inerek, kıyaslamalarla, etkileyen ve etkilenen taraf olarak, zaman zaman da sadece özel yaşamlarıyla, Rumları değerlendirmek yerinde bir karar olmuştur.

Çalışmamız süresince elde ettiğimiz bulgularla vardığımız en önemli sonuç, Rumların söz konusu olan dönemde ekonomik, sosyal ve hukuki durumlarıyla

İzmir'in biçimlenmesindeki işlevleri oldu. Bu işlevler bazen söz sahipliği derecesinde, bazen mütevazı bir görüntüde, bazen de sıradan bir kimlikteydi. Ama en önemlisi İzmir'e sinmiş, oturmuş ve İzmir'le yoğrulmuş bir topluluğun öyküsüydü.

Bu nedenle, bu çalışmada gördüğümüz ve belirlediğimiz sonuçlar ışığında diyebiliriz ki, İzmir'in her anlamda bugününü anlamak ve yorumlamak için araştırma konusu olarak seçtiğimiz zaman diliminin iyi anlaşılması ve incelenmesi gerekmektedir.

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate demografic, economic, social and legal rights of Rum people who lived at the last century of the Ottoman Empire. The main goal is not only to make a research about Izmir's a long-century history; to evalute and to assist in comprehension with other social components of Rum people who lived in this period.

The following strategy towards to the aim is; to make the study more clearly it has been approved that to designate the process of settlement of Rum people to Izmir and the reasons of this migration and then to determine the demographic structure, in general meaning, the economic and social structure at the previous century. The starting point and the tracking way of this study is the period in the Ottaman State which the political reforms were made and, with the possibilities of the conditions and the sources, to evaluate Rum people in every instance.

It has been a good decision not to cause something missing, to consider Rum people with the other societies who live in Izmir, sometime from general to personal, sometime with the comparisons and the reciprocal influences, and sometime with only their own private lives.

The most important result with the findings throughout the study is the functions of Rum people in this period giving shape to Izmir with their economic, social and law structers. These funtions were sometime having so right to comment on, sometime so modest and sometime in an ordinary identity.

Because of this, in the light of the result of this study, it can be said that to understand and to interpret of present Izmir in every meaning, this period of time which was choosen for this study topic must be understood and be examined carefully.

Değerlendirme Kurulu ve Enstitü Müdürlüğü Onayı

Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler

Enstitü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tezin kabul edildiği tarih: 01/04/2003

		İmza
Başkan	: Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU	.....
Danışman	: Yard. Doç. Dr. Osman KÖKSAL	.....
Üye	: Prof. Halil BUTTANRI	.....
Üye	:	.....
Üye	:	.....
Üye	:	.....

Tez ilgili yasa ve yönetmeliklerin öngördüğü teknik ve bilimsel koşulları yerine getirmiş ve aday, yüksek lisans derecesi almaya hak kazanmıştır.

Tarih: 01/04/2003

Doç. Dr. Münevver YILANCI

Enstitü Müdürü

İmza: .....

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu, sahip olduğu geniş topraklarda din, dil ve kültür bakımından birbirinden farklı toplulukları içinde barındırandan bir yapıya sahipti. İmparatorluktaki bu genel yapıyı, bütünün parçaları olan Osmanlı kentlerini inceleyip aralarındaki müşterek noktaları tespit etmeden anlamak mümkün değildir.

Hiç şüphesiz, kimliğimizin önemli bir tarafını aksettiren Osmanlı kentlerinden birisi de İzmir'dir. İzmir başka kültürlerle, inançlarla, değerlerle en fazla temas kuran ve bunları içinde yoğurup, İzmir olma özelliğini tek kimlikte toparlayabilen uç kentlerden biridir. Bu özelliğiyle, başka dünyalar karşısında ayakta durabilme gücümüzü gösterdiği kadar içinde barındırdığı Gayrimüslim tebaa'ya karşı gösterdiği tutumla, hoşgörülü tarafımızı göstermesi açısından da İzmir, önemli bir kenttir.

Bu gibi özelliklerinden dolayı, yakın dönem İzmir kentini içinde barındırdığı bütün topluluklarla birlikte ve özellikle, Rumların etkin işlevini görüp-tanımak, demografik, ekonomik, sosyal ve hukuksal alanlardaki durumlarını ve bu durumlarının bölgeye olan katkılarını belirlemek, araştırmamızda izleyeceğimiz yol olacaktır.

Bahsi geçen döneme ait belirlediğimiz konu, genel anlamda ele alınmış bir konu olmakla birlikte, çalışmamızda yoğunlaşacağımız Rum toplumu üzerine yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bu nedenle, genel kaynaklardan özele inerek, gezi notları, hatıralar ve arşiv belgelerinden yararlanarak zaman ve koşulların el verdiği ölçüde iyi bir çalışma ortaya koymaya çalıştık.

Öncelikle, çalışmam sürecinde yardımlarını ve hoşgörüsünü esirgemeyen sayın hocam Yrd.Doç.Dr. Osman KÖKSAL'a teşekkür ediyorum. Ayrıca, kaynak konusunda bana yardımcı olan diğer hocalarıma, arkadaşlarıma ve eşime de sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZGEÇMİŞ

Rahşan DEMİR KERİMOĞLU
Yüksek Lisans
Tarih Anabilim Dalı

Eğitim :

Lisans : 1999, Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat fakültesi Tarih Bölümü

Lise : 1994, Urla Lisesi/ Sosyal Bölümü

İş / İstihdam :

2002 Selahattin Şeker Anadolu Turizm ve Otelcilik Meslek Lisesi Tarih Öğretmeni

Kişisel Bilgiler :

Doğum yeri ve tarihi : 1977, Urla /İzmir

Yabancı dil : İngilizce Orta derecede

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ i

ABSTRACT iii

DEĞERLENDİRME KURULU VE ENSTİTÜ ONAYI iv

ÖNSÖZ v

ÖZGEÇMİŞ vi

İÇİNDEKİLER vii

TABLOLAR LİSTESİ xi

KISALTMALAR LİSTESİ xii

EKLER LİSTESİ xiii

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM

20. YÜZYIL BAŞINA KADAR İZMİR'İN KISA TARİHÇESİ 8

1.1. TÜRK HAKİMİYETİNE KADARKİ DÖNEMDE İZMİR 8
1.1.1. Prehistorik Devirler 8
1.1.1.1. Neolitik Devir 8
1.1.1.2. Kalkolitik Devir 8
1.1.1.3. M.Ö. III. Bin Yıl 8
1.1.1.4. M.Ö. II. Bin Yıl 9
1.1.2. Grek ve İyon Devri 9
1.1.2.1. Grek Devri 9
1.1.2.1.1. Yunanistan'dan Eoli ve İyonların Muhacereti 10
1.1.2.2. İyon Devri 11
1.1.3. Helenistik Devir (M.Ö. 323 – 133) 12
1.1.4. Roma Devri 13
1.1.5. Bizans Devri 15

1.2. TÜRK HAKİMİYETİ DÖNEMİNDE İZMİR 16
1.2.1. Selçuklu Devri 16
1.2.2. Osmanlı Devri 17

2. BÖLÜM

TANZİMAT'A KADAR İZMİR'DEKİ RUM TEBAA 24

2.1. Demografik Durumları 24
2.1.1. Rum Nüfusunun Yıllara Göre Dağılımı 28

2.2. Ekonomik Durumları 31
2.2.1. Tüccarlar 33
2.2.2. Diğer Meslek Gruplarında Çalışanlar 35

2.3. Sosyal Durumları 36
2.3.1. Giyimleri – Kuşamları 38
2.3.2. Gelenek ve Görenekleri 41
2.3.3. Yeme-İçme Kültürleri 44
2.3.4. Ev Kültürleri 46
2.3.5. Eğitim Durumları 47
2.3.6. Dini Yaşamları 48

2.4. Hukuki Açıdan Durumları 50
2.4.1. Aile Hukuku Açısından 50
2.4.2. Miras Hukuku Açısından 50
2.4.3. Borçlar ve Ticaret Hukuku Açısından 51
2.4.4. İkâmetgahları 52
2.4.5. Askerlik Durumları 53
2.4.6. Usul Hukuku Açısından 53
2.4.7. Ceza Hukuku Açısından 54
2.4.8. Vergi Hukuku Açısından 55

3. BÖLÜM

TANZİMAT'TAN II.MEŞRUTİYET'E KADAR İZMİR'DEKİ RUM TEBAA 59

3.1. Demografik Durumları 59

3.2. Ekonomik Durumları 69
3.2.1. Özel Çalışanlar 71
3.2.1.1. Tüccarlar 71
3.2.1.2. Sarraflar 77
3.2.2. Kamuda veya Kamuya Yönelik Çalışanlar 79
3.2.2.1. Doktorlar 79
3.2.2.2. Gazeteciler 80
3.2.2.3. Emniyet Görevlileri 81

3.3. Sosyal Durumları 82
3.3.1. Giyimleri-Kuşamları 84

3.3.2. Gelenek ve Görenekleri 84
3.3.3. Eğitim Durumları 87
3.3.4. Etkinlikleri 90
3.3.4.1. Kültür ve Sanat Etkinlikleri 90
3.3.4.2. Spora Dayalı Eğlence Etkinlikleri 91
3.3.4.3. Bayramları 93
3.3.4.4. Sosyal Klüpleri ve Dernekleri 98
3.3.4.4.1. Çiftçiler Derneği 100
3.3.4.4.2. Ziraatçılar Yardım Derneği 100
3.3.4.4.3. Esvaia Din Yardım Derneği 101
3.3.4.4.4. Bayanlar Yardımseverler Derneği 101
3.3.4.4.5. İzmir Müzik Sevenler Derneği 102
3.3.5. Diğer Toplumlarla İlişkileri 102
3.3.5.1. Rum-Türk İlişkisi 103
3.3.5.2. Rum-Musevi İlişkisi 105
3.3.5.3. Rum-Ermeni İlişkisi 106

3.4. Hukuki Durumları 107
3.4.1. Tanzimat Süreciyle Birlikte Çıkartılan Yasalarla Hukuki Statülerinin Düzenlenmesi 107
3.4.1.1. Nizamiye Mahkemelerinin Kurulması 108
3.4.1.2. Vergi Alanındaki Düzenlemeler 108
3.4.1.3. Askerlikle İlgili Durumları 110
3.4.1.4. Din Hürriyeti Konusundaki Durumları 111
3.4.1.5. Devlet Hizmetinde ve Ticaret Hayatındaki Durumları 113
3.4.2. Islahat Fermanıyla Birlikte Çıkartılan Yasalarla Hukuki Statülerinin Düzenlenmesi 114
3.4.2.1. Milletlerin Yeniden Düzenlenmesi 116
3.4.2.1.1. Rum Patrikliği Nizammatı 117
3.4.2.1.2. Vilayet Nizamnamesi 120
3.4.2.1.3. Meclis-i İdare-yi Vilayet (Vilayet İdare Meclisi) Azaları 121
3.4.2.1.4. Nizamiye Mahkemelerinin Yeniden Düzenlenmesi 121
3.4.2.1.5. Askerlik ve Vergi Alanındaki Düzenlemeler 122
3.4.3. 1876 Anayasası ve Rumlar 123

4. BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E KADAR İZMİR'DEKİ RUM TEBAA 127

4.1. Demografik Durumları 130

4.2. Ekonomik Durumları 133

4.2.1. Bankacılar 134
4.2.1.1. Atina Bankası 135
4.2.1.2. Anadolu Bankası 135
4.2.1.3. Selanik Bankası 135
4.2.1.4. Yunan Milli Bankası 136
4.2.2.Gazeteciler 136
4.2.3. Doktorlar 137

4.3. Sosyal Durumları 140
4.3.1.Rum Hayır Kurumları 140
4.3.1.1.Rum Ortodoks Cemaati Halkevi 140
4.3.1.2. Yardım Komiteleri 140
4.3.1.3. Fakirin Küçük Dostları 140
4.3.1.4. Ulusal Yetimhane 141
4.3.1.5. Rum Yetimhanesi 141
4.3.1.6. Bayraklı Yetimhanesi 142
4.3.1.7. Çocuk Kliniği 142
4.3.2. Sendikalar 143
4.3.3.İş Bulma Kurumları 143
4.3.4.Eğlenceye Dayalı Mekanlar 143
4.3.4.1.Kahvehaneler 143
4.3.4.2. Sosyal Klüpler 144
4.3.4.3. Meyhaneler 144
4.3.4.4. Birahaneler 145
4.3.4.5. Sinemalar 145
4.3.4.6. Tiyatrolar 146
4.3.4.7. Dans Salonları (Okulları) 146
4.3.4.8. Spor Klüpleri 147
4.3.4.9. Bayramları 147
4.3.5. Eğitim Durumları 148

4.4. Hukuki Durumları 149
4.4.1. Kişisel Haklarına ve Aile Hukuklarına Dair Yapılan Düzenlenmeler 150
4.4.2. Devlet Hizmetlerindeki Durumları 151
4.4.3. Askerlikle İlgili Durumları 153
4.4.4.İşgal Döneminde Rumların Durumu 154
4.4.4.1. İşgal Öncesi Rumların Faaliyetleri 154
4.4.4.2. İşgal Dönemi ve Gelişen Olaylar 158
4.4.4.2.1. Lozan Antlaşması ve İzmir'deki Rumların Durumu 163
SONUÇ 170
KAYNAKLAR 174
EKLER 181
BELGELERİN FOTOKOPİLERİ 194

TABLOLAR LİSTESİ

		Sayfa
Tablo-1 :	Başlıca Anadolu kentlerindeki Rum Nüfus (Hane-Nefer olarak),1661	27
Tablo-2 :	17. yüzyıl İzmir Keti'nin nüfus yapısı	29
Tablo-3 :	İzmir'de 18. yüzyıl başlarından Tanzimat dönemine kadar nüfus dağılımı	30
Tablo-4 :	19. yüzyıl başlarında İzmir merkez tarım arazisi dağılımı (dönüm olarak)	36
Tablo-5 :	İzmir'de 1839'dan 1860'lara kadar nüfus dağılımı.	60
Tablo-6 :	1860 yılından 20.yüzyıl başına kadar İzmir'in Rum nüfus dağılımı	64
Tablo-7 :	19. yüzyıl sonlarında İzmir kazalarının toplam nüfusu	66
Tablo-8 :	Aydın Vilayeti 1891 yılı nüfusunun sancaklara göre dağılımı	66
Tablo-9 :	Aydın vilayeti nüfusunun sancaklara ve milliyetlere göre dağılımı	66
Tablo-10 :	Aydın vilayeti 1891 yılı nüfusunun İzmir sancağı ilçelerine göre dağılımı	67
Tablo-11 :	19. yüzyıl ortalarından, sonuna kadar İzmir ekonomisindeki Türkler	74
Tablo-12 :	19.yüzyıl sonları ile 20.yüzyıl başlarında İzmir Rumlarına ait başlıca büro ve ticarethanelerin tabelaları	77
Tablo-13 :	Rum Başpiskoposluğuna ait 1919 yılı Rumların ölüm nedenleri ve ölenlerin sayısını gösteren liste	139

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
a.g.r.	:	Adı geçen rapor
Bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
s.	:	Sayfa
sa.	:	Sayı
TTK	:	Türk Tarih Kurumu
yay.	:	Yayınlayan
yy.	:	Yüzyıl

EKLER LİSTESİ

EK NO		Sayfa
1:	Nefs-i İzmir ve Beyrunabad (Bornova) Nüfusu.	181
2:	Nif (Kemalpaşa) Nahiyesi, Torbalı Nahiyesi, Triyanda Nahiyesi Nüfusu.	182
3:	Cem'abad Seydiköy Nahiyesi, Karaburun ve Foçateyn Kazası Nüfusu.	183
4:	Foça'i Cedid Nahiyesi (Yeni Foça), Menemen Kazası, Bergama Kazası Nüfusu.	184
5:	Nevahi'i Bergama Nahiyesi, İlçe'i Bergama Nahiyesi, Çandarlı Nahiyesi, Kozak Nahiyesi, Ayazmand Nahiyesi (Altınova) Nüfusu.	185
6:	Dikili Nahiyesi, Çeşme Kazası, Urla Kazası Nüfusu.	186
7:	Ayasfid Nahiyesi, Seferihisar Kazası, Sığacık Nahiyesi, Tire Kazası nüfusu.	187
8:	Kuşadası Nahiyesi, Ayasluğ (Selçuk) Nahiyesi, Ödemiş Kazası Nüfusu.	188
9:	Aydın Vilayeti Nüfusunun icmali	189
10:	Varlık Gazetesi 23 Şubat 1338	189
11:	Varlık Gazetesi 27 Mart 1338	190

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu, tarihteki son fetihçi İslam İmparatorluğudur. Bu nedenle Wittek, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniçağın başlangıcından çok yakın yıllara dek modern çağların egemen İslam gücünü temsil ettiğini belirtmektedir.[1] Gerçekten Osmanlılar, kökenlerinde bulunan gazi-uç beyliği karakterine de uygun olarak, özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda, İslam'ın cihat bayrağını Avrupa'nın güneydoğusunda dalgalandırmış ve Rusya dışında tüm Ortodoks Hıristiyan dünyasını İslam'ın egemenliği altına alarak, Viyana önlerinde Hıristiyan Katolik dünyasının sınırlarını zorlamaya başlamıştır. Osmanlılar, Hıristiyan dünyası karşısında elde ettikleri bu zaferlerin sonucunda egemenliklerini, Doğudaki Sünni İslam dünyasına da kabul ettirmişlerdi. Böylece Osmanlı İmparatorluğu, sınırlarının en geniş olduğu zamanlarda Balkanları, Ege ve Doğu Akdeniz adalarını, Anadolu'yu, Kırım dahil Karadeniz'in tamamını, Kafkasya'yı, Batı İran'ı, Mezopotamya'yı, Suriye ve Filistin'i, Arap yarımadasının önemli bir kısmını, Mısır'ı ve Fas'a kadar olan kuzey Afrika kıyılarını egemenliği altına alan büyük bir İslam İmparatorluğu halini almıştı.[2]

Osmanlı egemenliği altında bulunan geniş topraklarda etnik kökenleri, dilleri, dinleri ve gelenekleri birbirinden farklı birçok halk yaşıyordu. Balkanlarda ve Ege adalarında yaşayan halkların çoğunluğunu Müslüman olmayan topluluklar oluşturmaktaydı.[3]

Anadolu'daki Müslüman olmayan halk, asıl olarak Ortodoks ve Gregoryen mezheplerine bağlı Hıristiyanlar ile Yahudilerden meydana geliyordu. Ortodoks mezhebine dahil olanlar içinde Rumlar, Anadolu'daki Helenleşmiş yerli halklar ve Karamanlı Türkler bulunuyordu. Ermenilerin büyük bir çoğunluğu Gregoryen

---

[1] Paul WİTTEK (1985); **Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu**, (Çeviren, Fatmagül BERKAY), I. Baskı, Sistem Ofset Matbabacılık Yayınları ve Ticaret Limidet Şirketi, İstanbul, s. 11-13.

[2] T. Tankut SOYKAN (1999); **Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimler**, I. Baskı, Ütopya Kitapevi, İstanbul, s. 2.

[3] Tanju SARI (1998); **Gezginlerin Gözüyle Bir İmparatorluk: İngiliz Seyahatnamelerinde 17. Yüzyıl Osmanlı İktisadi Yapısı,** I. Baskı, Başak Yayınları, İstanbul, s.17.

mezhebine dahildi. Ayrıca Haçlı Seferlerinin, Venedik ve Ceneviz yönetimlerinin etkisiyle Anadolu'da az sayıda da olsa Katolik Rum ve Ermeni vardı.[4]

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplumsal yaşam, bu etnik ve dinsel çokluk dikkate alınarak, İslam dininin esasları çerçevesinde düzenlenmişti. Siyasal ve hukuksal yapısı, İslami temellere dayalı bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, daha önceki İslam Devletlerinde de olduğu gibi Gayrimüslimlere belirli sınırlamalarla birlikte, padişahların tebaaları olarak İmparatorluk topraklarında yaşama hakkı tanınmaktaydı. Buna bağlı olarak, Müslüman olmayan uyrukların dahil oldukları geleneksel cemaat yapılarının varlıklarını sürdürmelerine de imkan tanınıyordu. Osmanlı yönetimi tarafından bu cemaatlere geniş bir özerklik verilmişti. Rum-Ortodokslar, Ermeni-Gregoryenler, Katolik-Levantenler, Kıptiler, Süryaniler, Maruniler, Rabbaniler ve Karailer gibi bir çok dinsel cemaat, Müslüman olmayan kişilerin yaşamlarında çok önemli bir rol oynuyordu.[5]

Bu cemaatler, mabetlerindeki ibadetlerini, eğitimlerini, hastaneler, yoksullar ve yaşlılar için bakım evleri kurmak suretiyle sosyal güvenliklerini, aralarındaki ihtilaflarda adaletin dağıtılması işlemlerini dinsel liderlerinin ve örgütlerinin öncülüğünde hep kendi aralarında hallediyorlardı. Genellikle her bir cemaat, kentsel ve kırsal yaşamlarında kendi mahallelerinde ve köylerinde yaşıyorlardı. Burada yaşam, Müslüman cemaatinkine benzer bir şekilde kilise ve havra çerçevesinde örgütleniyordu. Dinsel liderlerin çok geniş yetkileri vardı. Dini konularda yargılama ve ceza verme iktidarına sahiptiler. Hemen hemen her biri kilisenin yanında veya içinde olan okulların işletilmesi ve bizzat eğitimin verilmesi de yine papazlar tarafından gerçekleştiriliyordu. Osmanlı yönetiminin bu okullara ve ders programlarına karışması söz konusu değildi. Dini liderler ayrıca, Osmanlı yönetimi ile cemaati arasındaki ilişkileri de kuruyorlardı.[6] Tüm bu koşullar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Gayrimüslimlerin dinlerini, dillerini, ve geleneksel yaşam tarzlarını, yaşadıkları Osmanlı topraklarında korumalarına olanak sağlıyordu. İmparatorluk içinde altmış kadar dil konuşulmaktaydı. Arap alfabesinin yanı

---

[4] Robert MANTRAN (1995); **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (Çeviren, Server TANİLLİ), Cilt I, Cem Yayınevi, İstanbul, s.163-164.
[5] SOYKAN; **a.g.e.**, s.5.
[6] Daniel GOFFMAN (1995); **İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)**, (Çeviren, Ayşe ANADOL ve Nehir KALAYCIOĞLU), I. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 6-7.

sıra, Yunan, Ermeni, Latin ve İbrani alfabeleriyle de birçok eser yazılıp okunmaktaydı. Ayrıca yerli halk, Müslüman yöneticilere kendi dillerinde dilekçe verebiliyor ve bu dilekçeler tercüme edildikten sonra işleme konuluyordu.

Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Gayrimüslim toplulukların bu dinsel, kültürel ve etnik çeşitliliği ile toplumsal yaşamın çok renkliliği tarihçilerin, sosyal bilimcilerin ve araştırmacıların daima ilgisini çekmiştir. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Gayrimüslimlerin ekonomik ve hukuksal yaşamı ile ilgi birçok araştırma yapılmıştır ve halen bu konudaki araştırmalar devam etmektedir. Söz konusu araştırmalar Osmanlı İmparatorluğu'nun yayılmış olduğu toprakların genişliği ve Gayrimüslim cemaatlerin çeşitliliği nedeniyle genellikle bölgesel, zamansal, cemaatsel ve bağlamsal olarak sınırlandırılmıştır.[7] Dolayısıyla bu çalışma da, son derece geniş kapsamlı böyle bir konunun bölgesel, zamansal ve cemaatsel olarak sınırlandırılması suretiyle araştırılmasına dayanmaktadır.

Osmanlı'nın son yüzyılında İzmir'deki Rum tebaa ile ilgili bir çalışma isminden de anlaşılacağı gibi cemaatsel, bölgesel ve zamansal olarak sınırlandırılmış bir konudur. Bu yönüyle bu çalışma, bir genel tarih kapsamından daha dar kapsamlıdır. Bu nedenle bu çalışmada, Osmanlı'nın son yüzyılında İzmir'deki Rumların sosyal, ekonomik, hukuki ve demografik durumları kapsamlı bir şekilde incelenmeye çalışılmış, zaman zaman diğer topluluklara da yer verilmiştir.

Ancak, İzmir'deki bu toplumsal yapıyla ilgili konuya girmeden önce, Osmanlı'daki "millet sistemi"nin Gayrimüslim toplulukların siyasal ve sosyal yaşamlarını ne şekilde düzenlediğini ortaya koymak, konunun daha iyi anlaşılması açısından önemli olacaktır.

---

[7] Gülnihal BOZKURT (1989); **Alman – İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914),** II. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.92.

Osmanlı Devleti'nde, Müslümanlar ve zimmet[8] kurumuna uygun olarak Gayrimüslimler vardı. Osmanlı egemenliği altındaki Gayrimüslimler, mezhep ya da dinlerine göre Osmanlı yönetimi tarafından gruplandırılmış ve bu gruplara "millet", adı verilmiştir. O halde "millet", Osmanlı Devleti'nde dini toplulukların ismidir. Osmanlı Devleti'nde Rum milleti, Ermeni milleti, Yahudi milleti vardı. Rum ve Bulgarlar eğer Ortodoks iseler Rum milletinin üyesi sayılırken, Ermeniler Protestan ya da Katolik oluşlarına göre farklı milletlere bölünmüşlerdi. Hakim ve yönetici sınıf olan Türkler, Araplar ve Arnavutlar ise Müslüman idiler ve kendilerini "Osmanlı" olarak adlandırmışlardı.

Her dini grubun en yüksek rütbeli din adamlarından biri, kendi cemaatleri tarafından o grubun ruhani lideri olarak seçilmiş ve kendi topluluğunu düzenleyip yönetmekle görevlendirilmişti. Böylece bu gruplar beratlarla kendilerine verilen özerklik sayesinde, Osmanlı egemenliğinde kendi din, hukuk ve geleneklerini, eğitim sistemlerini sürdürmüşlerdir. Dine ilişkin kurallarını, örflerini ve özel hukuklarını korumuşlar ve baskı görmeden uygulamışlardır. Dini grupların şefleri ise birer devlet memuru gibi kendi yönetimlerindeki toplulukların yönetiminden sultana karşı sorumlu tutulmuşlardı.[9]

Temelinde İslami esaslara bağlılık yatan ve Osmanlı Devleti'nin yöneticileri tarafından idare kolaylığı sağlama amacıyla geliştirilerek orijinal bir kurum haline dönüştürülen "millet sistemi" nin tarihi, Osmanlı Devleti'nde II. Mehmet'e kadar gider. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra Rum Kilisesine, din ve özel hukuk işlerinde özerklik verdi ve Rum milletine seçtirdiği Patriğe, cemaatini idare için gerekli yetkileri kullanma imtiyazı tanıyarak, onu tüm Ortodoksların başına getirdi. Sonradan aynı imtiyazlar Ermeni ve Yahudi topluluklara da tanındı. Her milletin yargılama, maliye, eğitim örgütleri vardı. "millet" gruplarına dahil olan gayrimüslimler devlet nazarında Osmanlı uyruğu idiler.

---

[8] Gayrimüslimlerin, İslâm egemenliğini kabul edip, haraç ve cizye adı verilen vergileri ödemeyi kabul etmeleri ile İslâm Devleti ile yaptıkları sözleşmeye denir.

[9] Gülnihal BOZKURT (1987); "İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüleri," **9 Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1-4, Ankara, s.115-116.

"Millet sistemi" ile gayrimüslimlere bir yandan din ve özel hukuk işlerinde büyük ölçüde müsamaha gösterilirken, bir yandan da Müslümanlardan ayrılmaları sağlanarak toplumdaki dini hassasiyet de korunmuş oluyordu.[10] Bu sistemin temelinde sadece hukuki ve dini gerekler olmayıp, aynı toplumda yaşayan farklı grupların tasnif edilerek hüviyetlerini belirlemenin pratik yararı da yatıyordu.[11] Devletin güçlü zamanlarında iyi işleyen "millet sistemi", devlet zayıfladıkça yıkılmayı hızlandıran en önemli nedenlerden biri oldu. Yüzyıllarca dil, kültür ve geleneklerini yitirmeden yaşayan gayrimüslimler, ulusçuluk duygularını bilinçsizce de olsa muhafaza etmişlerdi. Uyanmaya başlayan ulusçuluk duyguları doğal olarak ulusal devlet isteğini gündeme getirdi. Böylece, Osmanlı devletinde Rum, Sırp, Ermeni, Bulgar ve Araplar ayaklandılar ve batılı devletleri, kendilerine yardıma hazır buldular.

1774 Küçük Kaynarca antlaşmasına dayanarak "Ortodoks milleti" üzerinde himaye hakkı iddia eden Rusya'yı, Katolikleri savunan Fransa, Protestanları savunan İngiltere ve Almanya izlediler. Böylece İmparatorluğun sonu yaklaşırken "millet sistemi" yerine ulus sistemi geçmiş oldu. Bir başka deyişle, dini temelli "millet sistemi" ni ulusçu duygular çökertmiş oluyordu.[12]

Osmanlı Devleti'nin önemli bir kenti olan ve araştırma konumuzun kapsamını oluşturan İzmir kentinde de, birbirlerinden çok farklı etnik köken ve kültüre sahip insan toplulukları, yukarıda izah ettiğimiz genel anlayış çerçevesinde yüzyıllarca yan yana, kendi kültürlerini koruyarak yaşamışlardır.

Gayrimüslimlerin İzmir kentindeki yaşam şekilleri, Tanzimat'a kadar millet sistemine dayanılarak belirlenmiş, ancak bu tarihten sonra girişilen reform hareketleri ile Gayrimüslimlere eski imtiyazlarını aynen koruyan pek çok da yeni haklar ekleyen düzenlemeler getirilmiştir. 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile Padişah, ilk kez Müslüman olsun ya da olmasın tüm uyruklarının aynı haklara sahip olacağını resmen ilan ediyordu. Ancak bu çalışmalar, başlangıçta Gayrimüslimleri pek memnun etmedi.

---

[10] Yavuz ERCAN (1983); "Türkiye'de XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gayrimüslimlerin İçtimai ve İktisadi Durumları", **Belleten,** Cilt XLVII, s.1127.
[11] BOZKURT; **a.g.e.**, s.10.
[12] ERCAN; **a.g.m.**, s.1128.

Özellikle milliyetçi duygularla hareket eden Rumlar, eski ekonomik ve dini imtiyazlarını kaybedecekleri korkusuyla karşı çıktılar. Fakat tam tersi olarak, bu yeni düzenlemelerle Gayrimüslimler sosyal, ekonomik ve hukuki alanlarda daha rahat hareket etme imkanına kavuşmuşlardı. Daha sonra 1856 yılında, Gayrimüslim cemaatlerinin ruhani reislerinin de hazır bulunduğu bir ortamda okunan Islahat Fermanı ile de Tanzimat ile verilen hakların daha da pekiştirilmesi sağlanıyordu.[13]

Öte yandan, Tanzimat süreciyle birlikte girilen bu eşitleme çabası Osmanlı Devleti içindeki bütün kentlerde olduğu gibi İzmir şehrinde de kendini göstermişti. Çıkarılan yeni yasalarla Gayrimüslimlerin kent içinde hareket etme olanakları genişletilirken, milliyetçilik duyguları uyanmış gayrimüslimler, kendilerine verilen bu yeni hakların getirdiği avantajları çok iyi kullanmayı bilmişler ve özellikle Rumlar, bu anlamda kentte varolan kimliklerini güçlendirecek yeni fırsatlara kavuşmuşlardı.

Bu süreci tamamlayıcı nitelikte olan 1876 Anayasası ile "Osmanlı tabiiyetinde bulunan herkes hangi din ve mezhepten olursa olsun istisnasız Osmanlı tabir olunur" hükmüyle de vatandaşlık konusunda yer alan "uyrukluğu din kavramından soyutlama" ilkesi, anayasal kural haline getirilerek din, dil, ırk ayrımı gözetmeden yeni bir ulus yaratılmak istenmişti. II. Meşrutiyet dönemindeki anayasada da vatandaşlar arasındaki eşitlik konusu aynen tekrar edildi.

Ancak, Tanzimat'tan Cumhuriyet dönemine kadar yapılan ve çalışmamızın esas konusunu teşkil eden Osmanlı'nın son yüzyılında İzmir'deki Rum tebaaya ve bununla birlikte, diğer gayrimüslim topluluklara, reform hareketleri ile yeni imkanlar sağlanmasına ve onların eski imtiyazlarını aynen koruyan, pek çok da yeni haklar ekleyen düzenlemeler getirilmesine rağmen, Rumların ülkeye ve Osmanlılık ideallerine sarılmaları sağlanamamış, aksine bu durum onların milliyetçilik duygularının ortaya çıkmasına neden olmuştur.[14]

---

[13] SOYKAN; **a.g.e.**, s.15
[14] BOZKURT; **a.g.e.**, s.93.

Tezin I. bölümünde, asıl konuya girmeden önce bir zemin oluşturacağı düşüncesiyle İzmir'in kısa tarihçesine değindik. II. bölümde ise 15. Yüzyıldan başlayarak, Tanzimat dönemine kadar geçen sürede İzmir'de yaşayan Rumların demografik, ekonomik, sosyal ve hukuki yapıları incelenmiş ve yukarıda bahsettiğimiz üzere "millet sistemi" anlayışıyla, tabi oldukları hükümler ayrıntılarıyla ortaya konulmuştur. Bu arada diğer Gayrimüslim topluluklara da(Ermeni, Yahudi, Levanten) yerinde ve gereğince değinilmiştir.

III. bölüm, çalışmamızın esas konusunu teşkil etmesi ve yeni bir anlayışla reform hareketlerinin başlaması açısından önemlidir. Bu bölümde mümkün olduğu kadar geniş bir ölçüde, Tazimattan II. Meşrutiyete kadar geçen süre içerisinde değişen şartlarla İzmir'deki Rumları, diğer Gayrimüslim topluluklara da değinerek, demografik, ekonomik, sosyal ve hukuki yönleriyle değerlendirmeye çalıştık. Bu yapılırken, verilen ana başlıklar alt başlıklara ayrılarak daha detaylı bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Son bölüm, II. Meşrutiyet döneminden Cumhuriyet dönemine kadar İzmir'deki Rum tebaa başlığında ve alt başlıklarla desteklenerek değerlendirilmeye çalışılmış ve diğer bölümlerden farklı olarak, siyasi açıdan da gelişen olaylar ve sonuçları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise toplu bir değerlendirilme yapılmıştır.

1. BÖLÜM

20. YÜZYIL BAŞINA KADAR İZMİR'İN KISA TARİHÇESİ

1.1.TÜRK HAKİMİYETİNE KADARKİ DÖNEMDE İZMİR

1.1.1 Prehistorik Devirler

İzmir ve civarının karanlık kalmış olan ve bu zamana kadar tarihçi ve arkeologlar tarafından ele alınmamış prehistoryası, son yıllarda yapılan araştırmalarla aydınlatılmaya çalışılmaktadır. Bu amaca yönelik başlanmış çalışmalar ve Karaburun (Çakmaktepe), Menemen (Helvacıköy) ve İzmir şehrinde Bayraklıdaki (Eski İzmir) arkeolojik kazıları bu bölgenin tarihinin milattan çok evvel başladığını göstermektedir.

1.1.1.1. Neolitik Devir

İzmir ve dolaylarında, bilhassa Bergama'da Neolitik denilen devre (taş devri) ait eserler ele geçirilmiştir. Fakat bunlar, dağınık halde bulunmalarından dolayı kesin bir sonuç elde etmek mümkün değildir.

1.1.1.2. Kalkolitik Devir

Karaburun (Çakmaktepe), Neolitik devirden sonra gelen, Kalkolitik devre ait eserler vermiştir. Ele geçirilen birçok eşya burada, M.Ö. 4000'de bir iskanın mevcudiyetinin varolduğunu ortaya çıkarmaktadır.[1]

1.1.1.3. M.Ö. III. Bin Yıl

İzmir'i ilk kuranların, daha doğrusu İzmir diye sonradan isimlendirilecek bir yöreye ilk kez yerleşenlerin, M.Ö. 3000 yıllarında Tunç çağını yaşayan ve Bayraklı'da oturan bir halk olduğu, yapılan kazılar sonucu kesinlik kazanmıştır.[2] M.Ö. 3000'de başlayan bakır devrine ait Menemen (Helvacıköy)'de ve Bayraklı kazılarında çıkan

---

[1] Emin CANPOLAT (1975); **Kuruluşundan Bugüne Kadar İzmir**, 1. Baskı, Başak Yayınları, İstanbul, s.4.

[2] Abdullah MARTAL (1999); **İzmir'de Sanayileşme**, 1. Baskı, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, s.47.

malzemeler, Ege Bölgesi'nin Orta Anadolu ile olan münasebetlerini ortaya çıkarmış ve taş temeller üzerine, taş ve kerpiç duvar bakiyeleri bölgenin bu devirde yoğun bir iskana sahip olduğunu açıklamıştır. Böylece, İzmir şehrinin kuruluşunu M.Ö. 3000 senesinde kabul etmek gerekmektedir.[3]

1.1.1.4. M.Ö. II. Bin Yıl

M.Ö. 3000 senelerinden itibaren Anadolu'da, Eti Medeniyeti Anadolu medeniyetlerinin hepsine hükmeder durumdaydı ve bu imparatorluk, M.Ö. 2000 – 1000 seneleri arasında medeniyet dünyasında en eski rolü oynamıştır.

Merkezi Hatuşaş (Boğazköy) olan Etiler, Ege denizinden Suriye'ye kadar belirli izler bırakmış ve sonra yabancı istilacılar tarafından geri çekilmek zorunda bırakılmış ve sonunda ortadan kaldırılmıştır. Bu büyük Eti İmparatorluğu devrinden kalma (M.Ö.1400 - 1200) Kemalpaşa Karabel'de bir muharibe ait ve Manisa'da Kybele'ye ait kayalara yapılmış rölyefler bulunmuştur. Tabiat ana ilahesi Kybele'ye, ibadetin ilk defa İzmir civarında Etiler zamanında başladığı anlaşılmıştır. Karabel'deki Eti rölyeflerinin, Asya'nın batısındaki isyanları bastıran Eti krallarından IV. Tuthalya'nın zaferlerinin timsali olduğu tahmin edilmektedir.[4]

1.1.2. Grek ve İyon Devri

1.1.2.1. Grek Devri

Birçok yazarın ortak görüşüne göre Tantalos tarafından inşa edilen şehir, İzmir körfezinin kuzey doğusunda bulunamamaktadır. M.Ö. 800 yıllarında yaşadığı ileri sürülen Tantalos mitolojiye göre, baş Tanrı Zeus ile bir insan olan Dilber Pluto'dan doğmuştu. İzmir'li olan kral Tantalos, Smyrna'dan Magnesia'ya (Manisa) doğru uzanan Spilos dağında Frigya halkı ile birlikte yaşar ve Batı Anadolu'ya yayılmış devletini yönetirdi. Baştan başa bağlık, bahçelik döşenmiş olan Spilos dağı, aynı zamanda zengin madenlerin bulunduğu efsanevi bir yerdi. Tantalos'un daha sonra Yunanistan'a giderek Peleponnes yarımadasına ismini verecek ve Olimpiyat oyunlarını kuracak olan Pelops isimli bir oğlu ile Manisa'da "Ağlayan Kaya" haline gelecek olan Niobe isimli iki çocuğu vardı. Ve Tantalos, Tanrıların sofrasına oturabilen tek insandı.

---

[3] Hakkı GÜLTEKİN (1952); **İzmir Tarihi**, 2. Baskı, Güngör Yayınları, İzmir, s.34.
[4] CANPOLAT; **a.g.e.**, s.7.

Tantalos ne yazık ki, Olimpos Tanrılarının hışmına uğradı. Anadolu Tanrıçası Kybele'ye inandığı için Hellen Tanrılarını küçük gören ve onların kudretlerini sınamaya kalkan Tantalos'a verilen ceza, ömür boyu sürecek olan bir işkence idi. Zeus onu Yeraltı Ülkesi Hades'te ebedi açlık ve susuzluğa mahkum etti. Mitolojiye göre, Tantalos Spilos dağının bir yarığından atılarak Hades'e gönderildi. Bu yarık, daha sonra göl haline gelerek Tantalos Gölü diye isimlendirildi. Yamanlar Dağı'ndaki bildiğimiz Karagöl'ün bu göl olduğu da rivayet edilir.

Yamanlar Dağı'nın Bayraklıya uzanan yamaçlarından birinde Frigya kralı Tantalos'un mezarı bulunmaktadır. Mezar, Eski İzmir'den kalan en önemli kalıntılardan Akropolis'in güneyinde, Akropolis ile ova arasındaki yamaçtadır. Kayalık bir zemine oturan ve 29 metrelik bir taş gövdeye sahip olan koni biçimindeki Tantalos mezarı, günümüzde tahrip olmuş biçimiyle Cumhuriyet mahallesinde gecekonduların arasında yıkık biçimde bulunmaktadır.[5]

1.1.2.1.1. Yunanistan'dan Eoli ve İyonların Muhacereti

Dorlar'ın Yunanistan'a hücumu üzerine, Yunanistan'da bir karışıklık meydana geldi. Bunun üzerine, küçük Asya'nın batı sahillerine ve Adalar'a Eoli'lerle, İyon'ların kolonizasyonu başladı ve muhtelif isimler altında gelip yerleştiler. Trakya, Boğazlar ve Adalar yolu ile gelen Eoli'ler İzmir'in kuzey sahil bölgesinde Larisa, Temnos, Neontiohos, Laodikia, Kime, Mirina, Ege ve Foça şehirlerini tesis ettiler. Harun Üçkol'un kaleme aldığı eserde F. Slaars ve Strabon'un konuya ilişkin ifadeleri şöyledir;

F. Slaars'a göre;

" İyonlar İzmir'in güney sahil bölgesinde yerleştiler. "

Strabon'a göre;

"Efes'ten gelen ve daha evvel Efes'i zaptederek, iki Amazon'dan İzmir adındaki Amazon, İzmir'deki Lelej'leri buradan çıkararak şehre yerleşti ve buraya kendi adını verdi."[6]

[5] Yaşar AKSOY (1988); **İzmir Rehberi**, 4. Baskı, İzmir Yayınları, İzmir, s.9.
[6] Harun ÜÇKOL (1963); **İzmir'in Tarihçesi**, 2. Baskı, Akademi Kitapevi, İzmir, s.29.

Gültekin eserinde,"İzmir'in Eoli'ler tarafından zaptedildiğini ve ona, Kime kasabasının müessislerinden Tezeus'un Smyrna adlı karısına itafen bu ismin verildiğini"[7] kaydetmektedir. İmparator Domisianus ile Galienus arasındaki zamana ait paralar üzerinde muhtelif şekil ve kıyafette Smyrna adlı Amazon tasvirlerine rastlanmaktadır.

Eolik İzmir'inin tarihi, kronolojik safhaları ve idaresi hakkında bugün pek az şey bilinmektedir. M.Ö. 1050 – 1000 seneleri arasında yeni bir muhaceret başladı. İzmir'in güney sahil bölgesine Yunanistan'dan İyonlar geldiler ve bu bölgede Eritrea, Lebedos, Miletos, Teos, Sakız, Efesos, Kofolon, Sisam, Mius, Priene, Klazümen gibi yeni şehirler kurdular.

1.1.2.2. İyon Devri

İyon şehirleri arasında zamanla, siyasi ve ticari çıkarların bozulması yüzünden aralarındaki ittifak bozularak, Kofolon yakınında (M.Ö. 750 - 700) şiddetli bir çarpışma oldu. Galip gelen Kofolon'lular bu defa İzmir üzerine yürüdüler fakat İzmirliler, kendilerine misafir nazarı ile bakarak onları, şehre kabul ettiler.

Üçkol, Heredot'un bu olaylara ilişkin yazısını aynen aktarmıştır;

> "Eoli şehirleri şunlardır: Phriconis denilen Cyme, Larisse, Neouhichos, Temnos, Cilla, Notium, Egiroesse, Pitane, Egee, Myrine, Gryniy şehirleri. Bunlar, Eol kıtasının on bir eski şehridir. Bunlardan biri ki, İzmir şehridir ve İyonlar tarafından zapt edilmiştir. Bu şekilde, Asya kıtasında bulunan bu şehirler on ikiye iblağ edilir. Bu Eoliler İyon'ların memleketlerinden daha iyi bir memlekete yerleşmeye muvaffak oldular. Fakat, bu yeni memleketlerin iklimi aynı güzellikte değildi. Eoliler, İzmir'i bu suretle kaybettiler. Bütün eşyalarını İyon'lara satarak şehri terkettiler ve İzmirlilerin başına bu hadise geldikten sonra Eoli kıtasının on bir şehri, İzmirlilerin arasında taksim edilerek kendi şehirleri arasına kabul ettiler, bunlara kendi şehirlerinin vatandaşlığını verdiler."

Bu olay, M.Ö. 688'de meydana geldi. Böylece İzmir, bu tarihten itibaren İyonik bir şehir oldu. Bunu takip eden zamanlarda, Eritrea hariç, Foça dahil olmak üzere Efesos'dan, Foça'ya kadar olan bölgedeki bütün İyon şehirler (İzmir dahil) uzun müddet Lidya'nın hakimiyeti altına girdi.

Charles Texier'in, Lidya tarihini yazan Dosithee tarafından zapt edildiğini kaydettiği ve Üçkol tarafından derlenen bu tarihi vakanın hikayesi şöyledir;

---

[7] GÜLTEKİN; **a.g.e.**, s.37.

> "Lidyalılar, İzmirlilere harp ilan ettiklerinden, gelip İzmir'i kuşattılar ve İzmirlilere karılarını göndermedikleri takdirde şehri terk etmeyecekleri haberini gönderdiler. Bu zalimane isteğe boyun eğmekten başka çareleri kalmayan İzmirliler, Lidyalıların isteklerini tatmin etmeyi düşündükleri sırada, gayet güzel bir esire sahip olan Philargue, esirlerin güzelce süslenip düşmana gönderilmesi fikrini verdi. Bu düşünce uygulandı ve Lidyalılar bu cariyelerin kolları arasında bütün kuvvetlerini kaybettiklerinden, kendilerine hücum eden İzmirliler tarafından mağlup edildiler. Bu muvaffakiyeti her sene "Eleutherie" denilen bir festival ile kutladılar." [8]

M.Ö. 6. yüzyılda, Ege Bölgesi Perslerin eline geçti ve bu hakimiyet M.Ö. 522 Darius, M.Ö.480 Xerxes zamanlarına ve nihayet küçük Asya'da çıkan isyanlara kadar devam etti. Eski Panion ittihadı M.Ö. 350'de tekrar canlanmaya başladı. Persler üzerine hücum planı olan Filip katledildikten sonra, planının tatbiki oğlu ve halefi Büyük İskender'e geçti.

1.1.3. Helenistik Devir (M.Ö. 323 – 133)

İskender, Küçük Asya'daki Pers hakimiyetine son vermek amacıyla, Boğazları geçerek Truva'ya resmi bir ziyaret yaptı. Pers ordusu ile ilk olarak Granikos ırmağında çarpışarak hepsini imha etti. İskender, bundan sonra Sard ve Efesos üzerine yürüdü ve bu şehirleri aldı.[9]

Strabon ve Pausanias'ın eserlerinden alıntılar yapan Canpolat'ın aktarımı bize, İskender'in İzmir'e de gelmiş olduğunu şöyle ifade etmektedir:

> " Filip'in oğlu Büyük İskender şimdi ki şehri, gördüğü bir rüya üzerine inşa ettirdi. İskender, bir gün Pagos dağı üzerinde araştırmalarda bulunup dönüşünde Nemesis mabedinin önüne gelmiş ve mabedin önündeki menbada yetişmiş bir çınar ağacının gölgesinde istirahat etmek isterken, uykuya dalmış. Rüyasında Nemesisler kendisine görünerek, şehri bulunduğu yerde inşa etmesini ve İzmirlileri eski şehirden çıkararak buraya nakletmesini emretmişler. Rüyayı tabir eden Claros kahininin, mukaddes Meles'in karşısında, Pagos dağında oturacakların üç defa, dört defa bahtiyar olacaklarını söylemesi üzerine yeni şehre nakle razı olmuşlardır. "[10]

Arkeolojik bulgulardan, sahilde olduğu anlaşılan ilk yerleşim merkezi Büyük İskender tarafından, bugün üzerinde Kadifekale'nin yer aldığı Pagus dağı eteklerine taşındı.[11] İzmir, bu suretle Pagus dağının şimalinde bir kısmı dağ üzerinde ve bir kısmı da ovada olmak üzere tesis edildi. Süslü binaların inşası ve birbirini dikine kesen kemerlerle süslenen caddelerin açılması gecikmedi. Homer'in, Melez nehri kenarında,

---

[8] ÜÇKOL; **a.g.e.**, s.32.
[9] AKSOY; **a.g.e.**, s.11.
[10] CANPOLAT; **a.g.e.**, s.17.
[11] MARTAL; **a.g.e.**, s.47.

hatıratı şerefine yükselen bir mabet inşa edilerek, Homerium ismi verildi. Akropol'u, stadyumu, tiyatroyu ve ahali meydanını dağın sathı mailinde tesis ettiler. Liman şehrin ortasındadır ve deniz de, gözler altındadır.

Sakin ve her istikamette gemilerin yanaşmasına elverişli bir kapalı limana sahip, askeri emniyet ve ticari sahada kolaylık bakımından müsait bir yerde kurulmuş olan şehrin bir kısmı, üzerinde Lelejler zamanında mevcut olan Akropol'u bulunan Pagus dağının şimal eteklerinde, büyük bir kısmı ovada ve bugün Bahribaba Parkı'nın işgal ettiği sırtlarda, diğer kısmı da Melez çayına kadar uzanan bir İzmir'i, bahsedilen zamanda görüyoruz.[12]

1.1.4. Roma Devri

Bergama kralı III. Aholos M.Ö. 133'de, sömürgelerini ve hazinelerini Roma'ya terk ederek öldü. Diğer şehirlerle birlikte İzmir de Roma'ya katıldı.

Muhtelif prokonsüllerle idare edilen Küçük Asya eyalet şehirlerinin, M.Ö.129'da yeniden organizasyonu yapıldı ve hudutları tayin edildi. Misya, Eolya, İyonya, Lidya, Frigya'nın çoğu ve sahile yakın adalarla beraber Karya, merkezi Efesos olan eyalete tabi yerlerdi. Roma'nın müttefiki olan birkaç şehre bazı imtiyazlar verildi ve İzmir'e, Roma'dan sürgün olanların iltica etme ve hemşehrilik hakkı verildi.

M.Ö. 126'ya kadar idarede kalan ve şehirlerin organizasyonunu yapan M. Aquillus, askeri ve idari bakımdan önemli olan yol işini ele aldı. İzmir, Kadifekale'nin (Pagos) batısından giden bir yolla Efesos'a, bundan başka Bornova ovasından ve Kemalpaşa (Nif) dağlarından geçen bir yolla Sarde'ye bağlı idi. Bu yol da, tali kısımlara ayrılarak sahil boyunca Foça, Kime ve Aliağa'dan Bergama'ya diğeri de Hyrkani ovasından Tiyateira'ya gidiyordu.[13]

Roma döneminde ticaretin artmasıyla, İzmir'in refah seviyesi de arttı. Fakat, vergi toplama imtiyazını en yüksek fiyat veren taliplere satan kanunlar, sermayedarların menfaatine hizmet etmiş oluyor ve bütün eyaletle birlikte, İzmir'in de serveti Roma tarafından sömürülüyordu.

---

[12] CANPOLAT; **a.g.e.**, s.19–20.
[13] Halil DEMİRCİOĞLU (1953); **Roma Tarihi**, 1. Baskı, Can Yayınları, Ankara, s.14.

M.Ö 27 senesine kadar İzmir, Roma tarafından, kendi içlerinde yaşadıkları taht mücadeleleriyle birlikte, abluka altına alınmış ve katı kuralların hüküm sürdüğü dönem olmuştur. M.Ö 27 senesi umumiyetle adilane bir sene oldu. Augustus'un üstün kudreti ile İzmir yeni bir sulh ve saadet devrine kavuştu.

L.Antonius Album'un prokonsüllüğü zamanında eyalette büyük bir deprem oldu (M.S.160). Şehir, büyük bir hasara uğradı. İzmir ve Efesos sakinleri şehirden panik halinde kaçtılar. Klarus kâhin'inin bildirdiği ilâhi talimat gereğince Aristeides, ilâh Zeus'a bir kurban adadı ve sarsıntılar bunun üzerine durdu.[14]

M.S. 178'de İzmir'de büyük bir deprem daha oldu. Şehrin büyük kısmı harap oldu. Küçük iç liman bu zamanda kapandı. Zeminde çatlaklıklar açılarak, binalar bunların içine gömüldü. Felaket haberi bütün komşu şehirlerde duyulduğundan onların birçokları yardım etmek amacıyla resmi festivallerden vazgeçerek, İzmir'e para ve erzak gönderdiler.

İzmir, iki üç sene içinde tekrar inşa edildi. Severus Alexander (M.S. 222 - 235) zamanında İzmir, üçüncü defa Neokrat (Mabed Muhafızı) ve Asya'nın birincisi olarak vasıflandırıldı [15] ve 395'de Roma İmparatorluğu ikiye ayrılıncaya kadar devam etti. [16]

Elostrat'a göre, "İzmir'i Roma döneminde Avrupa şehirlerinin hiçbirisiyle kıyaslama imkanı yoktu."[17]İfadesine eserinde yer veren Canpolat aynı zamanda Roma döneminde İzmir'in, kültür ve sanat zenginliğinin doruğunda olduğunu ifade etmektedir.

Roma Döneminde yapılan eserler:

Akropol: Helenistik devirde de mevcut olan Akropol, Roma devrinde de kullanılmış ve yer yer tamirler yapılmıştır.

Agora: Bu yapı dikdörtgen, üstü açık, mermer döşemeli bir avlu etrafında inşa edilmiş, kuzey tarafında 165 m. uzunluğunda ve batı tarafında 72 m.'si açılmış, arka

[14] CANPOLAT; **a.g.e.**, s.26.
[15] AKSOY; **a.g.e.** , s.14.
[16] DEMİRCİOĞLU; **a.g.e.**, s.15.
[17] CANPOLAT; **a.g.e.**, s.34.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

arkaya üç sıra sütunlu galerilerle çevrili idi. Agora, içinde mahkeme salonlarının bulunmasından dolayı daha ziyade resmi bir mahiyet taşımakta ve alt katta bulunan dükkanların ticaretle hiçbir alakası bulunmamaktadır. Bu haliyle bir devlet agorası olan yapı aynı zamanda dini bir mahiyet taşımakta idi. Tanrı ve Tanrıçaları temsil eden Deniz Tanrısı Poseidon, Bereket İlahesi Demeter, Av İlahı Artemis kabartmaları ile İmparator Markus Aurelius'un karısı küçük Faustina'nın başına ait kabartmalarla süslenmiş bulunmaktadır.[18]

Stadium (Koşu Yeri): Şehrin güney kale duvarlarına yakın bir yerde bulunmakta idi.

Tiyatro: Helenistik devirde de mevcut olan tiyatronun, bu devirde İmparator Claudius (M.S. 41 - 54) tarafından yenilendiğini gösteren bir kitabe mevcuttur.

Altınyol: Büyük taşlarla döşeli olan bu yol, şehrin Roma devrine ait ana caddelerinden birisidir. Aynı karakterde şehrin başka bir yolu, Basmahane'de Sadık Bey otelinin altında ortaya çıkmıştır.

Akvabük (Su Kemerleri): Kızılçullu'da Kemer Çayı üzerinde taş ve tuğladan yapılmış olan su kemerleri, Roma devrinde yapılmış ve daha sonraki devirlerde de kullanılmıştır. İzmir şehrine çayın öbür tarafından suyu nakletmek için inşa edilmiştir.

Şehrin Diğer Tesisleri: Şehirde, belli başlı bu eserlerden başka liman yanında Odeon, muhtelif hamamlar ve kütüphane mevcuttu. Fakat bugün, İzmir şehrinin kapladığı sahada bu yapıları tayin etmeye imkan yoktur.[19]

1.1.5. Bizans Devri

Büyük Roma İmparatorluğu'nun (M.S.395), batı ve doğu isimleriyle ikiye ayrılmasından sonra İzmir, Doğu Roma yani Bizans İmparatorluğu'nun hissesine düştü.

Bu devirde İzmir'in siyasi hayatı sönük geçti. İzmir, 440 tarihinde Attila kumandasındaki Türk–Hunlarının Anadolu'yu istilaları sırasında, bir ara bu büyük

[18] Hakkı GÜLTEKİN (1951); **İzmir Agorası**, 2. Baskı, Güngör Yayınları, İzmir, s.22.
[19] DEMİRCİOĞLU; **a.g.e.**, s.20.

hakanın eline geçmiştir. Bu bir istila olduğu için buna İzmir'in kaybı demek doğru olmaz.

İzmir, 695'ten sonra iki defa Arapların eline geçmiş ve tekrar Bizanslılar tarafından geri alınmıştır. M.S. 1000 tarihinden sonra Anadolu'da gittikçe büyüyen Selçuklu hakimiyeti karşısında, Bizans'ın yıldızı sönmeye başlamıştır. [20]

Bu devirde İzmir'in kültürel hayatı çok sönük geçmiştir. Hemen hiç denilebilecek kadar az olan bu devrin medeniyet eserleri, muhteşem Roma devri şehrine bir kıymet ilave edilmediğini ve hatta eskinin de muhafazasının ihmal edildiğini ifade etmektedir. Kadifekale, Bizans Devrinde de tamir edilerek kullanılmıştır.

Dördüncü ve beşinci asırlara ait ve zamanımıza kadar kalabilen şehir içindeki eserlerden Bahribaba Parkındaki mozaik ile kireçli kaya mevkiinden çıkan muhtelif renkli taşlardan yapılmış hayvan ve nebat motifleri ile süslü mozaik, bu devrin sanat seviyesinin birer numuneleridir. İç limanda bu devirden kalma bir burç bugün tamamıyla ortadan kalkmıştır. [21]

1.2. TÜRK HAKİMİYETİ DÖNEMİNDE İZMİR

1.2.1. Selçuklu Devri

Malazgirt Meydan Muharebesi (1071) ile Anadolu'nun, Selçukluların anavatanı haline gelmesi Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'dan çekilmesine bir başlangıç teşkil etti.[22] Alp Arslan, bu savaşta Kızılırmak boyuna kadar alınan ülkeleri, bu uğurda kanlarını akıtmış olan kumandanları arasında taksim etti. Kızılırmak'ın batısını yani orta ve batı Anadolu'yu, İzmir dahil olmak üzere, Bizans'ın elinden almış olan Kutalmışoğlu Süleyman Bey'e verdi. İlerleyen zamanlarda İzmir, Bizans ve Türkler arasında sürekli el değiştirmiştir. Bu arada, Selçuklu ve Bizans arasındaki bu üstünlük mücadelesi sırasında Bizans'a esir düşen Çaka Bey, 1081 yılında bu esaretten kurtularak İzmir'de Çaka Beyliğini kurmuş, 1093 yılına kadar varlığını koruyan beylik I.Kılıçarslan

[20] George OSTROGORSKY (1995); **Bizans Devleti Tarihi**, (Çeviren, Fikret IŞILTAN), 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, s.243.
[21] CANPOLAT; **a.g.e.**, s 38.
[22] İbrahim KAFESOĞLU (1972); **Selçuklu Tarihi**, 1. Basım, Korsini Basımevi, İstanbul, s.8.

tarafından ortadan kaldırılmıştır. İzmir özellikle, Çaka Beyliği döneminde bir deniz üssü olarak kullanılmış ve bu dönemde şehir canlanmıştır. Bunun dışında, İzmir'de Türklerin hakimiyeti pek geçici olduğu ve şehir sık sık el değiştirdiği için, şehrin karakterini değiştiren ve şehri Türkleştiren sanat eserlerine rastlanmaz. [23]

İzmir, bu asırda bilhassa İtalyanların, adalar ve Kıbrıs Rumlarının ziyaret ettikleri bir pazar şehri olmuştur. Burada en çok ticari münasebeti olanlar Cenevizlilerdi. İzmir'in müdafaası için Venediklilerin gösterdiği gayret, aynı zamanda Venediklilerin de burada büyük menfaatlerinin olduğunu göstermektedir. [24]

1.2.2. Osmanlı Devri

Osmanlı Sultanı I. Bayezid'in 1390 yılında Ege bölgesinin büyük bir bölümünü ele geçirmesinden sonra, İzmir hariç, varolan limanlardan yapılan ticaret geriledi. Ancak, siyasi ve askeri çatışmalar ticareti tamamen boğmadı; ticaret Foça, Ayasluğ, Balat, Urla, Çeşme, Seferihisar, Kuşadası ve bölgenin diğer liman kentleri arasında eşit biçimde dağıldı.

Bu limanlardan yalnızca İzmir, 1390'da Bayezid'in İmparatorluğunun dışındaydı. Bu uç kentini ele geçiren bir Osmanlı değil, Türk – Moğol savaşçısı Timur oldu. 1402'de Anadolu'yu doğudan batıya geçerken Timur'un hedefi, I. Bayezid döneminde Anadolu'nun büyük bir bölümünü ve Balkanları içine alacak kadar genişleyen Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamaktı. Bayezid, güneybatı ve orta Anadolu'daki çeşitli Türkmen beyliklerini ilhak ederek, Timur'la arasındaki artan rekabetin kızışmasına neden oldu. Timur, bu emirlikleri kendi koruması altında addediyordu; nitekim, yenilen emirlerden bazıları Bayezid'e karşı Timur'dan yardım istedi. Timur, bu yardım çağrılarını 1402'de yanıtladı ve şiddetli bir savaştan sonra Osmanlı Ordusu'nu Ankara'da bozguna uğrattı. Daha sonra, Anadolu'yu geçerek İzmir'e yöneldi. Aynı yılın Aralık ayında İzmir'i çabucak ezdi ve halkını sürdü. Timur, kışı Efes'te geçirip Çin'in işgalini planlamaya başlamak üzere, Orta Asya'ya dönmek için yola çıktı. Anadolu'dan ayrılmadan önce, İzmir kentini kapsayan Aydınoğlu

[23] CANPOLAT; **a.g.e.**, s.40 – 41.
[24] GOFFMAN; **a.g.e.**, s.2.

Beyliği de dahil olmak üzere, Bayezid'in ilhak ettiği Türkmen devletlerini yeniden kurdu.

Timur'un ani ayrılışı Batı Anadolu'da siyasal bir boşluk bıraktı; Bayezid'in oğulları - İsa, Süleyman, Musa ve Mehmet- daha önce babalarının imparatorluğu olan bu bölgede denetim kurmak için birbirleriyle, Bizans İmparatorluğuyla, yeniden kurulan Türkmen beylikleriyle ve çeşitli Latin beyleri ve devletleriyle mücadeleye giriştiler. Ciddi çalkantılardan sonra, Mehmet bu savaştan zaferle çıktı ve 1421'de oğlu II. Murat'a zayıflamış ancak, bütünleşmiş bir ülke bıraktı.

15. yüzyılın ilk yıllarında Anadolu'da siyasal kargaşa kol geziyordu. Timur'un seferleri sırasında birçok Türk ve Hıristiyan, İzmir dahil bölgenin tamamında hüküm süren çalkantıdan kurtulmak için Balkanlara ya da Ege Adaları'na (örneğin, Sisam'a) ve başka yerlere kaçmıştı. 1402'de Timur, İzmir'i Umur Bey'in torunu Aydınoğlu Cüneyd Bey'e verdi; Osmanlıların limanı ele geçirmesi 1414'ü buldu.[25] Bunu izleyen on yıl boyunca Cüneyd Bey, atalarının nüfus alanında yeniden özerlik kazanma çabası içinde, Osmanlılarla, Bizanslılarla ve başkalarıyla nazik ve karmaşık diplomatik ve siyasal manevralara girdi. 1422'de yeniden başlayan hükümdarlığı kısa sürdü; 1424'te Osmanlılar, Aydın'ın tamamını (İzmir dahil) ilhak ettiler ve kısa bir süre sonra Cüneyd Bey'i idam ettirdiler.

Cüneyd, Osmanlılarla savaşırken İzmir'in refah içinde olması pek düşünülemez; liman ve artalanı, Osmanlıların eline geçtiğinde harap durumdaydı. Ancak, bu kadar zengin tarımsal kaynaklara sahip ve üstelik denize yakın olan bir bölge uzun süre gelişmemiş durumda kalamazdı. Batı Anadolu'da Osmanlı egemenliğinin sağlamlaştırılması, zenginliğin bir kere daha elde edilebileceği koşulları yarattı.

Osmanlı gücü karadan gelen muhalefeti ezdiyse de, fetih, denizden gelen tehdide son vermedi.15. yüzyılın ilk on yılında, Doğu Akdeniz'deki egemen deniz gücü Venedik'ti ve 1424'te II. Murat, kıyılarını denizden gelen saldırılara karşı yeterince koruyamıyordu. 1423-1430 yılları arasında Osmanlı ve Venedik İmparatorlukları arasındaki savaş kilitlenmişti; Müslüman Ordusu karaya, Hıristiyan donanması ise

[25] GOFFMAN; **a.g.e.**, s. 4–5.

denize egemendi. Sonraki birkaç on yıl boyunca, İzmir ve Batı Anadolu'daki diğer limanlar denizden gelen saldırılarla karşı karşıya kaldılar. İzmir körfezine bir ölçüde doğal koruma sağlanmasına rağmen, 1472'de bile bir Venedik filosu körfeze girerek, limana saldırıp yağmaya girişebildi. II Mehmet'in buna yanıtı, İzmir limanının girişinde bulunan metruk kaleyi yeniden yaparak limanı hem denizden hem karadan korumak oldu.

Fatih, bütün Bizans'a hakim olduktan sonra teessüs eden sulh ve sükun devresinin ardından ticaret tekrar arttı ve İzmir yeniden inşa edilmeye başlandı.[26] Fakat, 15. ve 16. yüzyıl boyunca İzmir küçük kasaba özelliklerini korudu. Bu azgelişmişlik durumunu kısmen, uluslararası ticaretin bileşimi ve ticari arterlerden akan malların türü belirledi.[27] Doğudan Batıya yönelen ticarette ipek ve baharat egemendi, karşılığında ise dokuma, külçe altın ve gümüş verilirdi. Bu malların ana değişim merkezi, güneyde Halep ve İskenderiye idi. Bazı lüks tüketim malları Anadolu yarımadasından geçerdi ancak, bunların da son durağı İzmir değildi. Coğrafya ve Jeopolitik nedeniyle, ticaret Tebriz-Bursa kervan yolunun tekelindeydi.

Arap topraklarının ele geçirilmesi, Doğu Akdeniz'in zengin limanlarını Osmanlı ticaretine açmış ve ticaretin Batı Anadolu'yu devre dışı bırakarak, Güneye kaymasına neden olmuştu.

İzmir'in ve artalanının böyle devre dışı kalması, Osmanlıların kontrolü dışındaki Jeo-ekonomik nedenlerden kaynaklandıysa da, İstanbul tarafından da hoşnutlukla karşılandı, hatta teşvik edildi.Yetkililer, bölgeye gelen az miktarda lüks tüketim malını yakındaki Çeşme limanından Ceneviz kontrolündeki Sakız Adasına yönlendiriyorlardı. İzmir'in böyle dışlanması, doğrudan doğruya Osmanlı yönetim kuramından kaynaklanıyordu. Sultanın birincil görevi, kullarının refahını güvence altına almaktı; bu da görece, kapalı bir ekonomik sistem yaratılmasına yol açmıştı. Devletin önde gelen kaygısı, kullarının gereksinimi, hükümet ve ordunun geliri için gereken besin maddeleriyle diğer malların yeterli miktarlarda teminiydi. Bu amaca yönelik olarak, Osmanlılar Batı Anadolu tarımını yeniden canlandırmak için çalıştılar ve ürün akışını

[26] CANPOLAT; **a.g.e.**, s.43.
[27] GOFFMAN; **a.g.e.**, s.5.

İzmir ve diğer limanlar üzerinden imparatorluk içindeki istenen hedeflere yönlendirdiler. İstanbul, malların imparatorluk dışına yönelmesine neden olabilecek ticari gelişmeleri cesaretlendirmiyordu.

Bölgenin coğrafyası, Osmanlıların seçtiği ekonomiye uygundu. Anadolu'nun sıra dağları doğudan batıya doğru uzanır ve kuzey kıyılarının kıraç ve kayalık olmasına karşın, batı kıyıları sayısız körfezler ve verimli vadilerle doludur. Osmanlılar bu yapıdan yararlanarak, her biri birkaç yüz kişilik nüfusa sahip ve dar artalanı için dağıtım merkezi görevi gören küçük limanlar geliştirdiler. Osmanlı askeri gücünün sağladığı koruma karşılığında yerel ürünlerde tekel olmak isteyen İstanbul, Batı Anadolu'nun artı ürününü, kendi gereksinim ve istekleri doğrultusunda yönlendirdi. Bu bölge dantelinde İzmir'in birincil işlevi, İstanbul'a ve Avrupa'nın Osmanlıların elindeki bölümüne gidecek mallar için bir sevkıyat noktası oluşturmaktı.

Bu titizce düzenlenen ekonomi, ticari büyümeye pek fazla yer bırakmamakla birlikte, yerel ürünlerin ihracatını bütünüyle dışlamıyordu. Ege havzasının coğrafyası, çok yer tutan malların denizden taşınmasını kolaylaştırmanın yanı sıra, kaçakçılık için de uygundu; cüretli denizciler bu durumu sürekli kullandılar. Osmanlı yetkilileri, kritik olmayan malların Batı Anadolu'ya taşınmasını genellikle görmezden gelirler, hatta teşvik ederlerdi. 15. ve 16. yüzyıllarda, Batı Anadolu kökenli pamuk, kurutulmuş meyve, tahıl ve derinin önemli bir bölümü Avrupa tüccarına ulaşırdı. Ancak, Osmanlılar bu ticareti, askeri işleyişe zarar vermeyecek metalarla sınırlamaya ve iaşe ağlarını kesmeyecek bir ölçekte tutmaya çalışırlardı. Sonuçta, uluslararası ticaretin Batı Anadolu üzerinde fazla etkisi yoktu.

16. yüzyıl başlarında İzmir, büyük ve istikrarlı bir imparatorluğun parçasıydı. Ancak, Osmanlı barışı şehrin ticari gelişmesini dikkate değer ölçüde hızlandırmadı ve liman, ekonomik açıdan önemsiz olmaya devam etti. Dahası, Osmanlıların Batı Anadolu ürünlerini tekelleri altında tuttukları, tüccarın Batı Anadolu'yu devre dışı bırakıp yerel ürünlerle ilgilenmediği dönemlerde, liman cansız kaldı. Osmanlıların ticareti düzenlemeleri ve ticaretin Anadolu limanları arasında dağılması 16. yüzyılın sonuna kadar sürdü.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

17. yüzyılda, İzmir'in iç limanının eskisine nazaran küçülmüş olduğunu görüyoruz. 1631'de İzmir'e gelmiş olan Tavernier'ın gözlemlerini Necmi Ülker şu şekilde kaleme almıştır;

> "Limanın ağzında silahları ehemmiyetsiz eski bir kale bulunmakta olup, bu kalenin önünde denizin teşkil ettiği ufak koya, ekseriye padişahın harp çektirileri gelip demirlemektedirler" [28]

17. yüzyılda İzmir, geniş ölçüde imar gördü. Fazıl Ahmet Paşa, Girit'i zaptetmek için İzmir'i üs olarak kullandı. Burada büyük bir donanma hazırlattı. Köprülü ailesinden olan Fazıl Ahmet Paşa, İzmir'de büyüklü küçüklü bir çok eser bıraktı. Büyük ve Küçük Vezir Hanları, Girit Hanı, Vezir Suyu bunlara örnektir.

18. yüzyıl İzmir'ini Evliya Çelebi Seyahatnamesi ile tanıyoruz. Tahminen, 1704–1705 seneleri arasında İzmir'e gelmiş olan Türk seyyahının kaleme aldığı seyahatnameden bölümler alan Canpolat eserinde, Çelebi'nin gözlemlerini şu şekilde aktarmıştır;

> "... ve bu kal'a ile leb'i deryada olan kal'a mabeyninde şehri İzmir bir sevadı muazzam benderi cediddir."

Bu seyahatnameden öğrendiğimize göre, şehrin 2000 kadar havadar, bağ ve bahçeli meskenleri kale sırtlarını ve asıl büyük kısmı aşağı düzde liman etrafını işgal etmektedir ki, bütün şehrin mesken sayısı 10.300 kadardır ve şehrin genelinde, 10 Müslüman, 10 Rum, 10 Ecnebi ve Yahudi, 2 Ermeni ve 1 Kıpti mahallesi mevcuttur.

90 cami ve mescit, 80 han, 11 hamam, 40 medrese, 3 darülkura, 40 mektebi sübyan, 1 imaret, 70 çeşme, 17 sebil şehrin büyüklüğü hakkında bir fikir vermektedir. Evliya Çelebi yine Canpolat'ın aktarımıyla, dükkanlarının yekünü bir hayli kabarık olan çarşısı, baştan başa beyaz taş kaldırımlı ve izdihamlı sokakları hakkında mübalağalı tasvirlerde bulunmakta ve bu asırda şehrin ticaret hayatı hakkında malumat vermektedir;

> "Velhasıl Ali Osman'ın kabzai tasarrufunda 260 bender sevadı muazzam iskele vardır. Kim yük çözülür ve yük bağlanır şehirlerdir amma İzmir benderi cümleden iştiraçlı şehirdir. Zira, ekalimi

---

[28] Necmi ÜLKER (1982) ;"Batılı Gözlemcilere göre XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir Şehri ve Ticari Sorunları " **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı 12, Cilt 5, İstanbul, s. 284.

> seb'ada Ali Osman ile dost olmuş on sekiz kefere kralı vardır, cümlesinin balyozları ve konsolosları vardır. Ve bezirganları ruyi zeminin mahsulatların ve cemii diyar halkının nebatların getirip beher sene bin gemi gelir ve bin gemi gidüp metaları bu İzmir şehrinde furuht olunur böyle bir derbendi calender bender yerdir kim evelveleara iskeledir ve firengi bedreng gemileri ile gelirler kim şehri İzmir'in nısfı güya firengistandır.
> ---ve bu şehrin cemii esvakı sultanileri gayet müzeyyen olup beyi şirra olur kim adem deryası temeyyüç ve tekellüm idüp fevç fevç olup beni Adem birbirinin omuzlarından söküb rahatile ubur idemez ta bu mertebe izdiham tariki âmları vardır. Zira şebruz Arap ve Acemden nice yüz bin deve, at ve katır gelüp gitmededir ve daima bu şehir ucuzluk adadır. Zira bir canibi karadan ve bir canibi deryadan metaı günagün gelmektedir " [29]

İzmir Osmanlı döneminde, 1739'da oldukça şiddetli ve 1778'de bir de yangının takip ettiği büyük iki depreme sahne olmuş ve bu olaylar şehri oldukça tahrip etmişti. 1778 depremi ve hemen ardından çıkan yangında 16.000'e yakın insan hayatını kaybetti.[30] Bu olayda, kumaş, dokuma ve boyama atölyelerinin çoğu kül olmuş, yerli mülk sahiplerinden sağ kalanların, ekonomik güçleri tamamen tükenmişti.[31]

19. yüzyıl İzmir'i hakkında, küçük Asya'da uzun tetkiklerde bulunan ve 1836'da İzmir'e de gelmiş olan Charles Texier'ın, "Description D'Asie Mineure" isimli kitabındaki dikkate değer gözlemlerini, kendi ifadesini de katarak derleyen Canpolat, Texier'ın gözlemlerini şu şekilde aktarmaktadır; "Avrupa'dan gelen yolcuların uğradıkları ilk şehir olan İzmir, görenlerin nazarına büyük olduğu kadar garip ve gayet hareketli bir kalabalık arz ettiğini, fakat ilk tesir anı geçtikten sonra burada ciddi ve dikkate değer hiçbir hoşluk olmadığına hayret edildiğini kaydetmekte, sivil ve umumi binaların mimarilerinin bayağı, kıymetinin hemen hiç olduğu bu memlekette ancak, yüklü bir devenin geçebileceği kadar dar sokaklardan (şahnişin) dedikleri bir nevi balkon yahut dışarıya çıkmış üst kat pencerelerinden ve hemen birbirine dokunacak saçaklarından dolayı güneşe, mahrumiyet derecesinde az maruz olduklarını söylemektedir." Canpolat, C. Texier'ın tespitlerine şu satırlarla devam ediyor;

> " Hükümet bina işlerine hiç karışmadığından, yapı sanatını icra için fırsat veren yangınlardan muğber olmayan ve kalfa unvanı verilen, gayet fena meleke ile pratik tarzda yetişmiş Rum veya Ermeni bir nevi mimarların keyfine göre teşekkül eden binalarda istikamet gözetmek en ehemmiyetsiz bir mesele olup, her kim isterse kendi keyfine göre bir baraka, bir kereste yığını yahut herhangi bir tarzda yapı ile umumi yolu ihlâl edebilir. Evler denizi gördüğü için mevkileri lâtif ve manzaralıdır. Bunlar, yangınların ara sıra yeniledikleri ahşap binalardır. İzmirliler bu tarzı, depremlerin tesirine karşı tercih etmişlerdir. Bu suretle felaketin birinden kurtulmak için kendi çabalarıyla diğerine atılmışlardır." [32]

---

[29] CANPOLAT; **a.g.e.**, s. 44.
[30] MARTAL; **a.g.e.**, s. 47.
[31] ÜLKER; **a.g.m.**, s. 357.
[32] CANPOLAT; **a.g.e.**, s.52.

İzmir'in 19. yüzyılda geçirdiği 1801, 1848, 1851 ve 1880 depremleri sosyal yaşantısını etkileyen önemli olaylar arasında yer alır.[33] Bu dönemde, salgın hastalıklar da çoğu kez şehrin yaşamını felce uğratacak nitelikteydi. Veba salgınından İzmir ve çevresinde 1812'de 45.000 kişi ölmüştü.[34]

İzmir'in önemli sorunlarından biri de sık sık çıkan yangınlardı. Kısmen deprem korkusundan kısmen de ucuza mâl etmek düşüncesiyle, binaların ahşaptan yapılması ve birbirine bitişik olması, çıkan yangınların hızla yayılmasına, bu nedenle fazla hasar vermesine yol açıyordu. 19. yüzyılda, 1841, 1844, 1852, 1861 tarihlerinde büyük yangınlar meydana geldi. 1844 yangınından sonra önlem olarak, 2-5 zira (1 zira yaklaşık 75-90 cm) genişliğinde olan cadde ve sokakların en az 6-8 zira (4,5-7m) olması, binaların kagir ve cumbasız yapılması, 3-4 hane de bir, araya duvar örülmesi kararlaştırıldı. Ancak, daha sonraları çıkan yangınlar bu önlemlerin yetersiz kaldığını göstermektedir. Örneğin, 28 Eylül 1852 gecesi şadırvan caddesindeki bir manav dükkanında başlayan yangının kısa bir sürede yayılmasıyla 560 dükkan ve mağaza 50 Yahudi odası, 2 sebil, 1 mescit, 1 medrese, 1 mektep, 1 hamam kül olmuş, 6.000 kese akçe zarar meydana gelmişti.

16 Nisan 1854'te çıkan yangın, o tarihe kadar olan İzmir şer'iyye sicillerinin tamamen kül olmasına yol açtı. Anılan tarihte, İzmir'in sosyo-ekonomik tarihi açısından oldukça önem taşıyan bir çok belge yok oldu.

İzmir, 20. yüzyılın başında içinde birçok etnik grubu barındıran görüntüsüyle, 1402 yılında başlayan, 1414 ve onu takip eden 1423 senesinde tam olarak Osmanlı hakimiyetine giren bir Türk şehri olma özelliğini bu dönemde de korumuştur.[35]

---

[33] MARTAL; **a.g.e.**, s.48.
[34] Rauf BEYRU (1973); **18. ve 19.Yüzyıllarda İzmir**, 1. Basım, Literatür Yayınları, İzmir, s.26.
[35] MARTAL; **a.g.e.**, s.48-49.

2. BÖLÜM

TANZİMAT'A KADAR İZMİR'DEKİ RUM TEBAA

2.1. DEMOGRAFİK DURUMLARI

İzmir kentinin, özellikle on birinci yüzyıldan Osmanlılarca alınışına, yani on beşinci yüzyıl başlarına kadar geçen yaklaşık dört yüzyıllık dönemde, Türkler ve Bizanslılar arasında devamlı olarak el değiştirdiği bilinmektedir. 1390 senesinde I. Bayezid'in bölgenin tamamını ele geçirmesi, İzmir'in bir Türk kenti olma olasılığını arttırmış, sonrasında Timur'un Ankara Savaşı ile ilhak ettiği kenti, gelişen süre içinde Umur Bey'in torunu Aydınoğlu Cüneyt Bey'e vermesiyle, Osmanlı'nın kentte hakim güç olması, 1414'ü bulmuştu.[1]

İzmir kentinin, Osmanlı idaresine geçmeden önceki demografik yapısına kısaca bakmak gerekirse, Timur'un 1402'de İzmir'i yağmalamasından önceki elli yılda, Aşağıkale'deki Hıristiyanların yarattığı tehdit nedeniyle, kentin Türk nüfusu tepedeki Kadifekale ve çevresinde yaşardı. Timur'un kesin zaferini izleyen Pax Ottomanica boyunca yöre nüfusu yeniden artarken, Türkler giderek tepeden aşağı, Faikpaşa mahallesinden Mescid-i Selâttinzade, Hanbey (Pazar) ve Liman-ı İzmir mahallerine doğru kaydılar.

İzmir'in Osmanlı idaresindeki demografik yapısında Türklerin artan nüfusuyla birlikte, kentin Türk idaresine geçmeden önce varlıkları bilinen ve çeşitli sebeplerden dolayı, Türk idaresi altındayken artan Rum nüfus yapısından bahsedecek olursak; nereden, ne şekilde, neden geldikleri ve yerleşmek için İzmir'i neden tercih ettikleri cevap bekleyen sorular arasındadır.

Basit bir mantık yürütmeyle İzmir'deki, Rum nüfus artışını ve farklı milletlerin gelip yerleşmesini doğal büyümeye bağlayabiliriz. Ancak, bu söylem tek başına durumu açıklayamaz. Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Anadolu'nun iç kesimlerini saran

---

[1] BEYRU (1973); **a.g.e.**, s.8.

kırsal kargaşa yüzünden, kitleler halinde yarımadanın batısına doğru kaçan Türk göçmenler, ayrıca Trakya'da ve Ege adalarında yerlerinden edilen Rumlar, limana doğru yönelmişti. Özellikle de, yeni fethedilmiş Sakız'ın sakinleri bu daha güvenli ve canlı anakara kentine kaçtılar.

Rumlar ve Türkler kente aşağı yukarı aynı göreli yavaşlıkta geldiler. Sonuçta, İzmir'deki Rum nüfus sayısının 1527-28 ve 1575-76 yılları arasında iki buçuk kat artmasına karşılık, İzmir'de Müslüman çoğunluğu dönem itibariyle, önemini korudu.[2]

17. yüzyılda İzmir kenti, nüfus bakımından farklı bir çehreye bürünmüştü. Bu tür değişimler sırasında, kentin önceki halkının kısmen ayrılması, yok olması, buna karşılık yeni yeni grupların kente katılması daima beklenebilir. Ama, İzmir'in demografik yapısını etkileyen olaylar birden fazladır. Veba, kolera ve benzeri salgınların, deprem ve yangın gibi afetlerin eksik olmaması nedeniyle, yörede devamlı bir yönetim altında 17. yüzyılda bile bir ailenin üç kuşaktan öteye gidebilmesi pek olağan görülmemektedir. Bu durumda, birçok değişimlere uğramış, çeşitli kademeler halinde yenilenmiş ve birbirine karışmış bir kitlenin kentin asıl halkını oluşturduğunu kabul etmek gerekecektir.

Bu halkın ana unsurları, kuşkusuz, bu alanlarda ve yakın çevrelerde, çok uzun bir süreden beri varlıkları bilinen ve İzmir'e ilk yerleşen azınlık grup olma kimliklerini koruyan ve 19. yüzyıl ortalarına kadar kentte çoğunluğu oluşturan Türler ile Rum diye tanımlanan ve gerçekte Yunanlıdan farklı olduğu birçok tarihçi, arkeolog ve etnolog tarafından kanıtlandığı halde din ve dil benzerliği nedeniyle Yunanistan halkıyla yanlış olarak özdeşleştirilen bir gruptur.[3]

Bu iki unsurun dışında, bölgeyle çok kesin tarihi ilişkileri bulunmadığı sanılan ikinci yabancı grup ise Ermenilerdir. İzmir'de, genellikle Rumlardan sonra ikinci önemdeki azınlık grubu oluşturan Ermenilerin, bölgeye nasıl geldikleri hususundaki rivayetler değişiktir. Fakat, birçok yazarın hemfikir olarak ortaya koydukları tek bir rivayet vardır. Bu rivayete göre, Şah Abbas'ın 1604 yıllarında Türklerin Azerbaycan'a

---

[2] GOFFMAN; **a.g.e.**, s.70-100.
[3] F. SLAARS (1992); **İzmir Hakkında Tetkikat**, (Çeviren, Cevdet ARAPZADE), 1. Baskı, İzmir Yayınları, İzmir, s.329.

doğru yürümelerini engellemek için Aras düzlüğünü geniş, insansız bir çöl haline getirmeyi kararlaştırması ve burada yaşayanları yerlerinden etmesi 5.000 kadar Ermeni ailesini başka alanlara göçmek zorunda bırakmıştır.

Ermenilerin bölgeye gelişlerini bu olaya bağlayan yazarlar çoğunluktadır. Örneğin, Slaars'ın eserinde görüşlerine rastladığımız Rougon, Ermeni cemaatinin dinsel örgütleşmesinden bahsederken, "İzmir'de Arşevekliğin 1688 yılında, İran şahı Abbas'ın zulmünden kurtulmak üzere Ermenilerin, buraya kaçıp yerleşmelerini izleyen bir dönemde kurulduğunu" kaydeder. Buna karşılık, üzerinde ısrarla durulan ancak, inandırıcı belgelerle ispatlanamayan sava göre, Ermenilerin İzmir'de çok eskiden beri varoldukları hususundadır. Kentte çok eski bir mezar taşının varlığı İzmir'deki Ermenilerle ilgili bir yapıtta açıklanmakta ve Ermenilerin, az sayıda da olsa, kentte yerleşmelerinin M.Ö.450-480 yıllarına kadar geriye gidebileceği bir söylenti olarak yazılmaktadır. Slaars ise, daha çok 14. yüzyıl üzerinde durmaktadır. Slaars'a göre, "Ermenilerin İzmir'e gelişlerinin 17. yüzyıldan çok 14. yüzyılda olduğunu hükmettiren düşünce, o tarihte Ermenilerin yerleştikleri yere bir kilise inşa etmeleri ve bu yapının 14. yüzyıla ait olduğuna dair düşüncedir."[4]

Gelişleri ne şekilde ve ne zaman olursa olsun, Rumlardan sonra İzmir'e yerleşen Ermenilerin kısa zamanda ticaret alanında kendilerini gösterdikleri, çeşitli yazarların tanımlamalarından ve izlenimlerinden anlaşılmaktadır.

İzmir'de yerleşmiş diğer önemli bir grubu da Museviler oluşturmaktaydı. Musevilerin, İzmir'e gelişlerinin çok eski tarihlere dayandığı ve Büyük İskender'in buraya gelirken Filistin'den bir grup Musevi'yi de beraberinde getirdiği rivayet edilmektedir. Daha sonraları mezarlık kitabelerinden, M.S. 2. ve 3. yüzyıllarda da, Musevilerin İzmir'de varlığı anlaşılmaktadır. Ancak, bu dönemden 17. yüzyıl başlarına, bir cemaat olarak örgütlendikleri 1605 yılına kadar geçen uzun süre içinde, İzmir'de yaşayan Museviler hakkındaki bilgiler çok dağınık ve yetersiz durumdadır. Bundan, Musevilerin İzmir'de çok sayıda bulunmadıkları sonucu da çıkarılmaktadır. "İstanbul'un, Türkler tarafından işgalini izleyen yıllarda, Fatih Sultan Mehmet'in,

---

[4] SLAARS; **a.g.e.**, s.371.

halkının çoğunluğu Rum olan büyük kentlere, daha fazla güvendiği Musevileri ve Ermenileri yerleştirdiği ve böylece bir denge sağlamak istediği" Goffman'ın ifadesiyle, Galante tarafından ileri sürülmektedir.

Aslında, Rumlar başta olmak üzere, Gayrimüslimleri çeken gerçek neden, uluslararası ticarette yaşanan ve İzmir'in bir ticaret merkezine dönüşmesine yardımcı olan yapısal krizdi. Diğer dinsel-etnik gruplar, yerleşik lonca ve zanaatlardaki konumlarını kaybederek, genellikle yeni yerlerde yeni işler peşinde koşmak zorunda kaldıkları gibi Museviler de aynı durumdaydı. Selanik dokumacılığının yaşadığı kriz bu iç göçü besledi. Birçok Musevi, kentin başındaki dertler yüzünden Selanik'ten ayrıldı. Rumeli ve Batı Anadolu'nun çeşitli kent ve kasabalarına göç etti. Büyük bir bölümü, belki de ekonomik hayatta daha maceracı oldukları için, giderek büyüyen fırsatlar diyarı olan İzmir'e yerleştiler.[5]

Tablo-1: Başlıca Batı Anadolu Kentlerindeki Rum Nüfus, 1661 (Nefer-Hane olarak)

	Ermeni	Rum	Musevi	Toplam
KUŞADASI	...	79	...	79
İZMİR	61	301	271	633
MANİSA	154	54	41	249
URLA	...	377	...	377
TOPLAM	215	811	312	1338

Kaynak; Goffman; **a.g.e.,** s.75.

İzmir'de yerleşmiş olan Rum, Ermeni ve Musevi azınlıklarından başka, daha az sayıda olmakla birlikte, kente gelişleri 15. yüzyıl başlarına kadar dayanan ve bazen "Frenk", bazen "Levanten" adı altında genelleştirilen bir gruba da işaret etmek yerinde olacaktır. Frenkleri ya da Levantenleri, ithal edilmiş, buraya taşınmış ırkların bir birikimi olarak görenler vardır. Gerçekten de, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Avrupa kökenli yabancıların tümü bu ad altında tanımlanmaktaydı. Kesin tanımı konusunda fikir birliği olamamakla birlikte, Avrupalı bir aileden gelmiş ve bu ülkeye yerleşmiş kişilerin tümüne Levanten dendiğini kabul ediyoruz. Levanten, bir yerde yerli azınlık gruplarıyla batılı insanlar arasında bir ara eleman olmakla birlikte, bunun yanı

[5] GOFFMAN; **a.g.e.,** s.73-74.

sıra Avrupalı orijinlerinden gurur duydukları için yerli diye niteledikleri Rumlar ve Ermenilerle karıştırılmaktan hiçbir zaman hoşlanmamışlardır. Buna rağmen, İtalyan, Macar, Fransız, Slav ve benzeri kökenli bu kişiler kendi aralarında Rumca konuşurlardı.[6]

2.1.1. Rum Nüfusunun Yıllara Göre Dağılımı

İzmir kentinin, 17. yüzyılın tamamı ve 18. yüzyıl başlarından Tanzimat dönemine kadar nüfus yapısıyla ilgili rakamsal verilerin pek güvenilir olduğu söylenemez. Yazarlar ve gezginler bu konuda çoğu kez kendi kolonileri ile ilgili bilgiler vermekle yetinmişler, kentin yerli halkından ve özellikle Türk nüfusundan hemen hemen hiç söz etmemişlerdir. 17. yüzyılın sonları, İzmir'in Türklerden, Rumlardan, Ermeni ve Musevilerden oluşan nüfus yapısına, yabancıların da önemli çapta katılmaya başladıkları dönemdir. Bu arada Ermeni ve Musevi nüfusundaki artışta 17. yüzyılda kendini göstermeye başlamıştır. Yine, önceleri sayıları çok sınırlı olan ve daha çok din adamlarından, misyonerlerden oluşan yabancılar grubu, 17. yüzyıl sonlarına doğru, ticaret amacıyla katılanların eklenmesiyle hayli önemli sayılara ulaşma eğilimi göstermiştir.

Öte yandan, 17. ve 18. yüzyıllar içinde İzmir kentinin çok büyük depremler ve önemli salgın hastalıklarla karşılaştığı bilinmektedir. Bu afetlerin meydana getirdiği kayıplar konusunda ise, genellikle çok abartılı ama çoğu kez birbirine uymayan değişik tahmin ve anlatımlar bulunmaktadır.

17. yüzyıl sonları ve 18. yüzyıl başlarında İzmir'in nüfusu için verilen rakamların birbirini pek tutmamasında, verilen nüfus rakamlarının kaba tahminlere, mahalle, ev ya da camii, kilise ve benzeri yapıların yaklaşık olarak değerlendirilen sayılarına göre hesaplandığı tahmin edilmektedir. İzmir için değişik dönemlerde değişik kişilerce yapılmış bu nüfus tahminleri, Tuncer Baykara tarafından derlenmiştir.[7]

---

[6] Çınar ATAY (1978); **Tarih İçinde İzmir**, 1. Basım, Tifset Yay., İzmir, s.113.
[7] Tuncer BAYKARA (1974); **İzmir Şehri ve Tarihi**, 2. Baskı, Ege Üniversitesi Matbaası, Bornova-İzmir, s.56.

Tablo-2: 17. Yüzyıl İzmir Kentinin Nüfus Yapısı

YIL	YAZAR ADI	TÜRK	RUM	ERMENİ	LEVANTEN	MUSEVİ	TOPLAM
1631	**Tavernier**	60000	15000	8000	...	6500	90000
1653	**D'Arvieux**	60000	22000	...	...	8000	90000
1675	**Spon**	30000	20000	...	...	5000	55000
1678	**Le Bruyn**	...	...	...	....	...	80000
1693	**Careri**	...	...	...	...	...	50000
1699	**Motraye**	14000	10000	400	200	1500	24000

Kaynak: Baykara; **a.g.e.**, s.56.

Tablo incelendiğinde, özellikle Türkler, Ermeniler ve Museviler bu derece önemli kayıplar verirken, Rumların dengeli bir şekilde çoğalmaları ya da aynı dengede azalmaları biraz düşündürücüdür. 1688 depreminde ve hemen ardından çıkan yangın ve bu dönemde salgın hastalıkların yoğun olması nedeniyle, bu rakamlar inandırıcı görünmemekle birlikte, şehrin ticaret yaşantısındaki canlılığa paralel olarak nüfusunun da hızla çoğaldığı düşünülebilir. Yine, 17. yüzyıl başlarında Ermeni ve Musevi nüfusları için verilen rakamlar, Ermenilerin ve Musevilerin İzmir'e geliş ve yerleşmeleri ile ilgili tarihler hatırlandığında biraz abartılmış gibi görünmektedir.[8]

18. yüzyıl başlarından Tanzimat dönemine kadar geçen sürede de, kentin nüfus tahminlerinde değişik yazarlara göre önemli farklılıkların olduğunu görüyoruz.[9]

[8] ÜLKER; **a.g.m.**, s.340.
[9] BEYRU (1973); **a.g.e.**, s.18.

Tablo–3: İzmir'de 18. Yüzyıl Başlarından Tanzimat Dönemine Kadar Nüfus Dağılımı

YIL	YAZAR ADI	TÜRK	RUM	ERMENİ	MUSEVİ	LEVANTEN	TOPLAM
1702	Tournefort	15000	10000	200	1800	200	27200
1714	Lucas	60000	20000	8000	...	...	100000
1725	Ch.Saint Maure	50000	8000	...	4500	...	65000
1731	Tollot	50000	12000	7000	7000	...	76000
1733	Thompson	15000	10000	600	2000	400	28000
1741	Pockocke	84000	8000	2000	6000	...	100000
1768	Riedesel	...	...	...	...	...	120000
1776	Ch.Gouffier	65000	21000	6000	10000	200	102200
1778	Sestini	97000	30000	8000	12000	5000	150000
1786	Miranda	...	...	...	...	...	150000
1788	Klepert	81500	26000	8000	10000	5000	130000
1794	Dallaway	...	...	...	...	...	100000
1800	Klepert	62000	24000	6000	12000	5000	110000
1803	Leonmaccas	...	...	...	...	...	100000
1810	Klepert	60000	25000	10000	5000	5000	105000
1811	Hophouse	...	...	...	...	...	150000
1812	DeBeaufour	...	30000	...	....	...	106000
1812	Tancoigne	60000	25000	10000	5000	6000	106000
1817	İcomomos	...	60000	...	...	...	150000
1818	Turner	50000	30000	8000	8000	3000	109000
1819	Jowetts	60000	40000	7000	10000	3000	120000
1826	Hartley	45000	15000	8000	8000	1000	77000
1827	Franklont	...	...	...	...	...	150000
1828	Montemont	60000	40000	10000	5000	5000	120000
1837	Texier	70000	30000	7000	12000	11000	130000
1838	Elliott	...	30000	8000	10000	5600	150000

Kaynak: Baykara; **a.g.e.**, s.56-57.

Tablodaki nüfus dalgalanmalarında, daha öncede değindiğimiz gibi yangın, deprem gibi doğal afetlerin ve kolera, veba gibi salgın hastalıkların rolü yadsınmamakla birlikte, tahminlerdeki dengesizlik gözden kaçmamalıdır. Buna karşılık, bu dönemde İzmir'de, Türk ve Rum nüfusu asıl olan unsurlar olmakla birlikte, İzmir'in nüfusunun 100.000'in daima üzerinde olduğu tutarlı bir bilgidir.[10] Ancak, yine göze çarpan bir husus, eğer bu rakamlar değerlendirilirse, Türk nüfusunun bu dönem içinde sayısal olarak çok zayıf bir artış göstermesine rağmen, oransal olarak azalma eğiliminde olduğudur.[11] Ermeni nüfusunda hemen hemen yüzyıl boyunca belirgin bir değişim görülmezken, Musevi nüfusu yüzyılın ikinci yarısında ilk yarı rakamlarının iki mislini, Rum nüfusun hemen hemen üç mislini bulmuş, Levanten toplumunda ise bu

[10] BAYKARA; **a.g.e.**, s.57-58.
[11] ATAY; **a.g.e.**, s.115.

artış on katı aşmıştır. İzmir'in ticaret yaşamında gelişen olanakların, başta bu sonuncu grup olmak üzere azınlık gruplarınca paylaşılmasının özellikle, 18. yüzyılın ikinci yarısından Tanzimat dönemine kadar büyük bir ivme kazandığını kanıtlayan bu değişimler, ekonomik güç yönünden zayıflayan, ayrıca askerlik gibi ağır bir yükü yalnız başına sırtlanan Türk nüfusunun yeni kimliğidir.[12]

2.2. EKONOMİK DURUMLARI

İzmir, ılıman iklim kuşağında bulunan verimli alanları ve uzun mesafeli kervan yollarını denizle bütünleştiren coğrafi konumu nedeniyle, canlı bir ticaret yaşantısına sahipti. Bu canlılığı, İran, Venedik, Raguza, Dubrovnik gibi Akdeniz Ülkelerine ait tüccar gemilerinin alış-verişleri oluşturuyordu. Öte yandan, bölgede yetişen ürünlerin önemli bir bölümünün deniz yoluyla İstanbul'a sevkıyatı, İzmir'in ticaret hacmini yükselten bir başka etkendi.[13] İzmir'in bu şekilde yükselişi, ardından uluslararası ticaret merkezi olma özelliğini getirmedi. 15. yüzyıl boyunca ve 16. yüzyılın büyük bölümünde İzmir, küçük kasaba özelliklerini korudu. Bu az gelişmişlik durumunu kısmen, uluslararası ticaretin bileşimi ve ticari arterlerden akan malların türü belirledi.[14]

16. yüzyıl sonlarına doğru, bazı Akdeniz ülkeleriyle kurulan ticari ilişkilerle birlikte, İzmir iç ticaret açısından daha aktif görünmeye başladı. Bu durumun başlıca nedeni Osmanlı Devletinin uyguladığı ekonomik politikadır. Bu politikanın "iaşe" ilkesine göre, üretimin hedefi yurt içi gereksinimlerini karşılamaktı. Bu nedenle devlet tarafından hangi maldan ne kadar ihracat yapılacağı her seferinde özel bir izinle belirlenir, ayrıca yüksek bir gümrük vergisi alınırdı. İthalat sınırlanmaz, tam tersine kolaylaştırılır ve hatta desteklenirdi.[15]

İzmir'in ticarette yükselişi çoğunlukla, Halep'teki bir ipek darlığına bağlanmakla beraber, kervan ticaretini neredeyse imkânsız hale getiren Osmanlı-Safevi çatışması,

---

[12] BEYRU (1973); **a.g.e.**, s.19.
[13] MARTAL; **a.g.e.**, s. 67.
[14] GOFFMAN; **a.g.e.**, s. 4.
[15] Mehmet GENÇ (1989); "Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi" **4. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Kongresi**. Cilt 2, İstanbul, s.20.

vergi ile ilgili uygulamaların düzensizliği, Avrupa ve Osmanlı tüccarını zaten çok daha güvenli ve ulaşım açısından uygun olanaklar sağlayan İzmir şehrine çekmişti.[16]

17. yüzyılın ilk yarısında, İzmir'in ticari alt yapısının hızla gelişmesini körükleyenler, bölgeye daha önce yerleşmiş olan ve yavaş yavaş kıpırdanmaya başlayan Rumlar ile birlikte, Ermeni, Yahudi ve Türkler kente doldu.[17] İzmir'e yönelen bu göçlerin temelinde, gelenlerin kendi bölgelerindeki olumsuz ekonomik nedenler bulunmakla birlikte, İzmir'in ekonomik olarak hızlı yükselişi göç düşüncesinin güdüleyicisi olmuştu.

17. yüzyıl sonunda yapılan nüfus sayımı sonucunda düzenlenen tahrir defterlerinde kişilerin tek tek geçim kaynağı belirtilmemiş olsa da, cemaatlerin nasıl geçindiğine ilişkin bir fikir sahibi olunmasını mümkün kılacak bilgiler içermektedir. Ermeni göçmenler arasında üç ucuz pamuklu dokumacısı, üç tacir, üç tellal, bir kuyumcu, bir koku-baharat satıcısı, bir rahip, iki terzi, iki porselen satıcısı ve iki ithalatçı vardı. Rum cemaatinde altı meyhaneci, dokuz terzi, bir susamlı tatlı satıcısı, iki gemi kalafatçısı, üç rahip, bir kürekçi, bir balıkçı, dört tacir, bir saman satıcısı, evde eğrilmiş yün satan iki kişi, bir hasırcı ve bir hancı bulunuyordu. Yahudilerden ise yalnızca üç hahamın, bir kuyumcunun mesleği kaydedilmiştir. Bu küçük örneklem, Rum ve Ermenilerin kentteki küçük dükkan ve işlerde iyi temsil edildiğini düşündürtmektedir; Ermeniler doğudan gelen lüks mallarda (koku, mücevher ve porselen), Rumlar ise saman, kireç ve evde eğrilmiş yün gibi daha günlük ihtiyaçlarda uzmanlaşmıştı. Ermeniler, tacir ve ithalatçı olarak dış ticarette egemendi. Rumlar ise, hancı ve meyhaneci olarak hizmet sektöründe ve denizle ilgili iş kollarında önemli rol oynamakla birlikte, ilerleyen zaman içinde ticari alanda da üstünlüklerini sağlayacaklardı.[18]

18. yüzyıla gelindiğinde Rumların, ekonomik yaşamda hareketlendiği görülmektedir. Ekonomi, toplumsal yaşamdaki konumlanmayı belirlediğinden Rumlar, kendilerine düşen payı almış durumdaydı. Gayrimüslimler içinde nüfus çoğunluğuna

---

[16] GOFFMAN; **a.g.e.**, s: 44.
[17] SARI; **a.g.e.**, s.65.
[18] GOFFMAN; **a.g.e.**, s.76-77.

sahip Rumlar, çalışkanlıkları ve gayretkeşlikleri sayesinde yüzyılın sonunda çok iyi bir konuma gelmişlerdi. Şehirdeki irili ufaklı ticaretin çoğu onların elindeydi. Hele ticaretteki pazarlık becerileriyle atalarının temel özelliklerinden birini özenle korumaya çalışıyorlardı ve ticaretteki üstünlüklerinde, sahip oldukları bu özelliğin payı büyüktü.[19]

19. yüzyılın başlarında, ekonominin büyük oranda yönlendiricisi durumunda olan Rumlar, kendi yaşadıkları mahalle boyunca uzanan sokakta bulunan, gösterişli dükkanlarında Avrupa'da üretilen lüks tüketim mallarını İzmirlilere sunuyorlardı.[20] Rumların, ekonomi alanındaki hareketliliği tek bir kolda sınırlı olmayıp, çeşitli alanlara yayılmış durumdaydı.[21]

2.2.1. Tüccarlar

İzmir'in varlıklı Rumlarının daha çok ticaret işlerine atıldıkları ve özellikle, bu alanda büyük başarı sağladıkları konusunda Beyru şu cümleleri aktarmıştır. Buna göre İzmir'de:

> "Avrupa'dan ithalat ve Avrupa'ya ihracat işleri, günden güne Rumların tekeline geçmektedir. Bunlar, mallarını göndermek için, sigorta şirketlerinin koyduğu koşullara uyarak, yabancı gemi ve gemiciler kullanmak zorundadırlar ve böylece işlerinde bir İngiliz Deniz Nakliyat Şirketini kullanırlardı. Bu konuda, yabancı tacirlerle böylesine başarılı bir biçimde rekabette bulunabilmeleri yerel ilişkileri ve çevreyi çok iyi bilmeleri nedenine bağlanmaktadır."[22]

İzmir'de, kendi çabalarıyla, hemen hemen hiçten yükselerek büyük servet sahibi olan Rumlara ait çok örnekler vardır.

Pınar, 1832 yılında İzmir'e gelmiş Ernst Christoph DÖBEL'in gözlemlerini şu şekilde kaleme almıştır:

> "İzmir'de çeşitli inançtan birçok insan var. farklı inançlara sahip olan bu insanları bir arada yaşamaya iten en önemli etmen ticaret. Ticarette genellikle Rum, Ermeni ve Yahudilerin elinde. Şehrin ticaretinde ipek, pamuk ve sahtiyan işleyen ve ürettiklerini bütün dünyaya satan fabrikaların yeri çok önemli."[23]

1835 yılında, İzmir'e gelmiş olan Kontes Pauline NOSTİTZ gözlemlerini Pınar'ın satırlarında şu şekilde ifade etmiştir:

---

[19] PINAR; **a.g.e.**, s. 40.
[20] BEYRU (1973); **a.g.e.**, s. 67.
[21] PINAR; **a.g.e.**, s.40.
[22] Rauf BEYRU (1992); "Rumlar", **Üç İzmir**, Sayı 3, Cilt 1, İzmir, s.172.
[23] PINAR; **a.g.e.**, s.12.

"İzmir'de, Türk, Rum ve Ermeni olmak üzere birbirinden tamamen farklı üç millet yaşıyordu. İzmir'de canlılığı elinde bulunduran tek millet Rumlardı. Şehirdeki irili ufaklı bütün ticaret onların elinde."[24]

19. yüzyıl başlarında, İzmir'in ticari yaşamında Rum tacirler hareketli görünmekle birlikte, zengin tacirlerin varlıklarını arttırmaya çalışırken, tam anlamıyla ahlak dışı olarak tanımlanmasa da, bir başka ulusun en basit tüccarının dahi yapmaya tenezzül etmeyeceği bir takım yöntemlere başvurdukları suçlamaları ile de sıkça karşılaşılmakta ve bizzat kendi araştırmalarımız da bu suçlamaların doğruluğunu kanıtlamaktadır. Aslında; Rum tacirler, tacirlik mesleğinin yapılabilmesi için belirli koşulları ileri sürmeleri ve hileye şiddetle karşı çıktıklarını belirtmelerine pekte şaşmamak gerekir.

Tanzimat dönemine kadar geçen süre, Rumlar için bir nevi kendilerini İzmir'e, bu alanda tam anlamıyla kabul ettirdikleri dönem olmuştur. Yukarıda da bahsedildiği üzere; Rumlar, ticarete uygun performans ve kurnazlıklarıyla bu alanda söz sahibi olmuşlardır. Rum tüccarlar özellikle, Türklerin ürettikleri üzümleri standart fiyat üzerinden alırlar ve dışarıya ihraç ederlerdi. Büyük kuru üzüm fabrikalarının hepsi limanın yanında toplanmış durumdaydı. Fabrikalar, kuru üzüm zamanında paketleme işlemi için gece gündüz çalışırdı. Kuru üzümler, 5-10 tahta kasalara doldurulur veya 10-30 kiloluk çuvallara basılırdı. Rum tüccarlarının yaptığı ticaret ekseri, Avusturya, Hollanda, ve Almanya arasında olurdu.[25]

Ticaret ile uğraşan Rum tacirlerinin yoğunluk gösterdiği yer, ticaret merkezi olan limandı. Burada 1000 Rum ailesi oturuyordu. Burada oturan 100-120 Türk ise devlet memuru idi. Yani, gümrük-liman memurları ve aileleriydi.

İzmir'de o dönemde, Rum tüccarların içinde ekonomik durumun belirlediği ve büyük tüccar diye anılan bir gruptan da bahsedilmektedir. Büyük tüccarların etkin faaliyetleri, İzmir merkez ve ilçelerde dolaşarak, piyasaya göre belirledikleri fiyattan, üzümlere değer biçmekti. En iyi üzüme en yüksek fiyatı verirlerdi. Rum tüccarlar, bu konuda çok titiz davrandıkları için bazı durumlarda beğenmedikleri üzümleri almazlar

---

[24] PINAR; **a.g.e.**, s.39.
[25] Nikos MİLLORİS (1954); **İzmir**, (Çeviren, Nazif IŞIK), 2. Baskı, Tifset Yayınları, İzmir, s.23.

ve mahsul üreticinin elinde kalırdı. Bu duruma maruz kalmak istemeyen üzüm üreticileri de, iyi üzüm çıkarmak için birbirleriyle yarışırlardı. Bağcılığı yerli halktan öğrenen Rumlar, kalite bakımından onlardan daha iyi üzüm çıkarırlardı.

2.2.2. Diğer Meslek Gruplarında Çalışanlar

19. yüzyıl öncesi dönem içinde ticaret alanında başarılı olanlar, sadece bu alanda yoğunlaşmamışlar aynı zamanda, diğer meslek gruplarında da kendi kimliklerini ortaya koymuşlardır. Örneğin, Rumlar içinde büyük bağ sahipleri bir meslek grubu olarak kabul edilirdi. Bağ sahipleri, bağ işlerini yani, bağın gübresinin verilmesi, çapalanması, sulanması, kör filizlerin kesilmesi, iplenmesi ve verim zamanında ürünlerin toplanması, serilmesi, çöplerinin temizlenmesini parayla tuttukları işçilerin yaptığı bağlara sahip olan kişilerdi. Bu kişiler, ekonomik olarak iyi durumda olup, zevk için ara sıra bağlarla ilgilenirlerdi. Son işlemde, tüccarlarla görüşürler ve üzümlerini en iyi fiyata satarlardı. Bağ sahipleri bazen, tek tek işçi alma yerine sezonluk aileler kiralıyorlardı. Bağ sahiplerinin çoğu Rum idi. Fakat, işçi alımında Rumları kayırmazlar hatta Türkler daha çalışkan oldukları için onları tercih ederlerdi.

Esnaflıkta, Rumlar arasında yaygındı. Ticarette olduğu gibi esnaflık konusunda da Ermenilerle Rumlar yarış halindeydi. Bu dönemde esnaflığı seçen Rumlar, yaşlı kimselerdi. Bunun nedeni ise, kıvrak zeka isteyen tüccarlık mesleği ile bedensel güç isteyen tarla işlerine göre esnaflığın daha zahmetsiz bir iş olmasıdır.

Çiftçiler ise her milletin katıldığı ve Türklerin çoğunlukta olduğu bir meslek grubudur. Ekonomik olarak biraz daha kötü durumda olan Rum aileler, çiftçilikle uğraşırlardı. Bunun nedeni ise, kendi topraklarının olmayışı ve bir ailenin yanına ortak olarak girme zorunluluğundan kaynaklanmaktaydı. Türklerle Rumların birbirlerini tanımaları ve iyi ilişkiler kurmalarını sağlayan önemli bir etken olarak bu olayı gösterebiliriz. Çünkü, Rum aileler ortaklık için daha çok Türk ailelerine baş vururlardı. Bunun yanında, kendine ait geniş arazisi olan ve çiftçilik yapan Rumlar da vardı. 1830 tarihli tarım arazisi dağılımını gösteren tabloya baktığımızda o dönem itibariyle hangi ürünün İzmir ekonomisinde önemli rol oynadığını kolayca anlayabiliyoruz.

Tablo-4: 19.Yüzyıl Başında İzmir Merkez Tarım Arazisi Dağılımı (Dönüm olarak)

TARLA ALANI	135.000
BAĞ ALANI	80.000
ZEYTİNLİK ALANI	45.000
SEBZE ALANI	3.000
MEYVE ALANI	1.000
PAMUK ALANI	500
VERİMSİZ ALAN	500

Kaynak Milloris;**a.g.e.**, s.59

19. Yüzyıl başında İzmir'deki toprak dağılımını gösteren tabloda, bağcılığa ayrılan alanın ne kadar geniş olduğunu görüyoruz. Bu da bize, dönem itibariyle bağcılığın İzmir ekonomisinde belirleyici ve öncü bir faktör olduğunu göstermektedir. Bu dönemde, daha çok üzüm tacirliği yapan Rumlar, yüzyılın ortalarına doğru kendi özel fabrikalarını kurmuşlar ve İzmir ekonomisindeki rollerini, konumlarıyla doğru orantılı olarak değiştirmişlerdir.[26]

2.3. SOSYAL DURUMLARI

İzmir'de, 18. yüzyıl öncesi dönem için Rumlarla ilgili tanımlamalar oldukça fazla ve bir bakıma da çok çelişkilidir. Çoğunluğu oluşturan izlenimler ise Beyru'nun aktarımıyla şöyledir;

> "İzmir'deki Rumlar Mora Yarımadasındakilerin aksine, sanki özgürlük, rahatlık ve barış için yaratılmışlardı."

17. yüzyıl sonlarında İzmir'e gelmiş ve gözlemleri Beyru tarafından kaleme alınmış gezgin Le Bruyn'e göre;

> "İzmir'de yaşam, büyük bir bolluk ve ucuzluktadır. Rum, Ermeni, Musevi ve diğer etnik gruptakilerin yaşam biçiminde, sosyal ilişkilerinde ve eğlencede ortak bir konumda birleştiklerini görmekteyiz. Bu ortak yaşam biçiminin özelliği rahatlıktır."[27]

17. yüzyıl sonlarında çeşitli yazar ve gözlemciler tarafından bahsedilen diğer bir konuysa, Rum kızlarının evlenmelerine ilişkindi. Resmi evlenme dışında nikahsız yaşama ya da cariye tutma sistemininse belki de daha yaygın olduğu söylenebilir. Genelde bu gibi hallerde izlenmesi gereken yolları ve formaliteleri, Slaars'ın ifadesiyle, anlatan bir yazara göre, 18. yüzyıl ortalarında;

---

[26] Halit Z.BİLGEGİL (1989); **İzmir**, 2. Baskı, Akademi Kitapevi, İzmir, s.69.
[27] BEYRU (1973); **a.g.e.**, s.23.

> "İzmir'de yaşayan bir Frenk erkeği, Rum kadınlardan biriyle bu şekilde yaşamak istediğinde ve aralarında anlaştıklarında, ilk iş olarak subaşına başvuruda bulunur ve belirli bir para karşılığında kendisinden bir tür izin belgesi alır. Bu belgeyle, kendisini rahatsız eden ya da zorla haklarına sahip olmaya çalışanlara karşı subaşı derhal kişiyi koruyacak ve saldırganı ülkenin yasalarına karşı koyan biri olarak yakalatacaktır. Öte yandan, İzmir'de yasak ve uygunsuz bir şekilde yakalanan çiftler, kentin tüm sokaklarında eşek sırtında dolaştırılarak teşhir edilmek suretiyle cezalandırılırlar. Kuşkusuz, bu cezadan kurtulabilmek için kişinin toplu bir parayı ödemesi gerekecektir." [28]

Yasal evlenme türü olmamakla birlikte, Rum kızlarının bu şekilde bir ilişki içine girmeleri sonucu bu ilişkilerden doğan çocukların hangi ulustan sayılması gerektiği sorunlar yaratabilmektedir.

İzmir'de günlük yaşamın tekdüzeliğine çeşni getiren bir takım olaylar elbette ki eksik olmamıştır. Bunların başında kentte yerleşmiş bulunan çeşitli toplumların dinsel bayramlarını ve eğlencelerini saymak gerekir. Beyru, 18. yüzyılın ortasında Rumların Paskalya Bayramlarını kutlamalarıyla ilgili Sestini'nin gözlemlerini şu şekilde aktarmıştır:

> "Nisanın 16 ve 17'si, sokaklar, çeşitli çılgınlıklar yapan, kimin daha fazla içebileceğini tartışan, bahislere giren Rumlarla dolmuştu. Frenk sokağında Rumlar, dikkati çekecek derecede zevki okşamayan yerel bir takım müzik aletlerinin eşliğinde dans ederek, dolaşıyorlardı. Bu aletlerden biri bir çembere gerilmiş deridendi (tef) ve çalgıcılar parmaklarıyla üzerine vurmak suretiyle ses çıkarıyorlardı. Çalgıcılar, izleyicilerin attıkları paraları havada yakalayabilmek için tüm hünerlerini kullanıyor ve bu parayla kendilerine içki satın alıyorlardı. İçlerinde, başının üstündeki dolu bir şarap şişesinin üstünde, içinde bir gül buketi bulunan su dolu bir kadehi dengede tutmaya çalışan birini gördüm. Bu durum, adamın dans ederek sokaklarda dolaşmasına engel olmuyordu... Tüm bu coşkuya rağmen, herhangi bir olay çıkmıyordu. Patrik, bir gün önceden üstünde bıçak ya da tabanca taşıyanın aforoz edileceğini belirterek önlemini almıştı. Rumlar, karnaval süresince ziyafetler vermek, dansetmek ve eğlenmek fırsatlarını katiyen kaçırmazlardı."

diyen Sestini, bu toplumun varlıklı ve önde gelen aileleri arasında, bu çeşit toplantıların bir kaçında hazır bulunduğunu açıklamakta ve anlatımına şöyle devam etmektedir:

> "Aslında çok azla yetindiklerini gördüm. Balo salonunu aydınlatmak için iki lamba yeterli olabiliyordu. Bunlardan birini, sofa yanındaki bir tür komidinin üstüne koyarlardı. Rumlar, Fransız usulü "Menuet"yi ihmal etmezler ve hatta çok da iyi dans ederlerdi. Daha sonra ise kendilerine özgü, her beş adımda bir dönülen ve eliptik bir yay biçiminde bir araya gelinen danslarına başlarlardı. Grubun başı, bir elinde mendilini tutarken diğer eliyle yanındaki eşini tutar. Rumlar, eşlerinin beğenisi kazanmak ve onlara duydukları sevgiyi belirtmek üzere bu mendilleri çeşitli şekillerde kullanırlar, dans sırasında birkaç kez eş değiştirirler, ancak daima halkaya katılmaya özen gösterirler. Belli başlı müzik aletleri, tek çeşitlidir, ama bunun yanı sıra keman ve gitarı da kullanırlar. Genelde, Rumların dansı çok sevdikleri ve günlerini dansetmek, içmek ve şarkı söylemekle geçirebildikleri söylenebilir. Genellikle, bu eğlencelere ailelerin bütün bireyleriyle katıldıkları görülür. İzmirli Rumlar arasında, dostlarında yemeğe, hatta yatıya

[28] SLAARS; **a.g.e.**, s.241.

kalmada alışkanlık halindedir. Bir küçük sofa köşesi, onların sıra sıra yatmalarına yetmekte ve bazı hallerde evlerine dönmeden iki üç günlerini misafirlikte geçirdikleri görülmektedir."[29]

Normal günlük toplantılarının, Rumlarda da hareketli ve eğlenceli geçmediği, ancak kağıt oynanan bazı evlerde toplanıldığında eğlenildiğini ifade eden Bilgegil, daha sonra "Bu tür toplantılarda daha çok çeşitli dedikodulardan söz edildiğini, genellikle kadınların oyun oynanan yere pek rağbet etmediklerini, bir araya geldikleri zaman da toplanarak konuştuklarını açıklamaktadır."[30]

Rumların 17. ve 18. yüzyıl içindeki sosyal yaşamından bahsederken, az da olsa o dönemin giyim kuşam biçimine de değinmek yararlı olacaktır.

2.3.1. Giyimleri - Kuşamları

18. yüzyıl başlarında, 1719 yılına ait bir yapıtı değerlendiren Korutürk, Rumların giyim tarzıyla ilgili şu bilgileri aktarmaktadır:

"Adalı Rum kadınları genellikle, dışarıda da evde de aynı şekilde giyinirler. Giysileri genellikle kırmızı brokardan ya da yaldızlı kumaştandır. Bluzlarının kolları çok geniş olup dantellerle süslenmiştir. Başlarına temiz, sarı, pembe ya da beyaz renkli ve uçları dantelli örtüler koyarlar. Bazen bunların bir ucunu, bazen her iki ucunu sarkıtırlar... Eteklikleri genellikle hoşlandıkları renklerdendir ve en çok beyaz renk kullanılır. Bu eteklikler pilili olduğundan ve bu pililer el genişliğinde yapıldıklarından epeyce fazla kumaş gerektirir. Kırmızı çorapları altın yaldızlarla süslenmiştir ve yine aynı şekilde işlemeli terlikler giyerler. Rum kadınlar, ülkenin geleneğine uygun olarak, başlarından başlayıp hemen hemen yerlere kadar vücutlarını kaplayan beyaz bir çarşafla örtünürler. Yüzlerinde istedikleri zaman indirip kaldırabildikleri, siyah krep ya da tülden yapılmış bir peçe bulunur. Bu peçe bazen gözlerinin üstüne kadar gelir. Yüzü tamamen örtecek şekilde kullanıldığında, bu peçeler, şeffaf oldukları için kadınların başkalarını görmelerini engellemezdi."[31]

İzmir'de, Rum kadınlarının çok bakımlı ve pahalı giyindikleriyle ilgili açıklamalar, Milloris'in ifadesiyle, yüzyılın sonlarında Griffiths'in anlatımlarıyla da doğrulanmaktadır. Rum kadınlarından söz eden gezgin, "bunların ipek ya da kadifeden uzun yelekler giydiklerini, kış aylarında bu yeleklerin kürkle astarlandığını, geniş şalvarların ayak bileklerine kadar indiğini, gümüş ya da altın kopçalı işlemeli kuşaklar takıldığını, sarı deriden terlikler giydiklerini anlatır".[32]

---

[29] BEYRU; **a.g.m.**, s.47.
[30] BİLGEGİL; **a.g.e.**, s.45.
[31] Cansever KORUTÜRK (1998); "18.Yüzyılda İzmir'de Yaşam" , **İzmir Dergisi** , Cilt 6, Sayı 3, İzmir, s.87.
[32] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.72

17. ve 18. yüzyılda da Rum kadın ve erkeklerin Türkler gibi giyindiklerine ve kendi giyimlerini bıraktıklarına işaret eden anlatımlar da bulunmaktadır. Bir yerde, bunu o devirde Osmanlı gibi görünmenin avantajlarına, azınlıklar üzerinde yabancı devlet himayelerinin henüz kendini yeterince göstermediğine ve misyonerlerin faaliyetlerinin de henüz sınırlı ve etkisiz oluşuna bağlamak mümkündür.

18. yüzyıl ortalarında İzmir'de, Rum kadınlarının boyanmayı çok sevdikleri de anlatımlar arasındadır. Beyru, Konuyla ilgili gözlemde bulunan Sestini'nin görüşlerini şöyle aktarmıştır:

> "Aslında bu kötü alışkanlık, Rum kadınları arasında da kök salmıştır. 'Sullama' adı verilen boya yanaklarına güzel bir allık yaymakta, cilde dikkati çeken bir gerginlik ve parlaklık getirmektedir. Ancak, bunun boya olup olmadığını kolayca anlayabilirsiniz. Biraz karanfil çiğner ve nefesinizi üfleyecek olursanız, boya derhal sarı bir renge dönüşecektir."

Sullama'nın cıvalı olduğu için ayrıca dişlere de zararlı olduğuna Beyru'nun ifadesiyle değinen yazar daha sonra:

> "Rum kadınları düğün günlerinde aşırı derecede süslenip tüm takılarını takmaya çalışırlar, hatta dayanılmaz bir çekicilik verdiğine inanıldığından yüzlerine yaldız da sürerler." [33]

Sözleriyle, İzmirli Rum kadınlarının süse ve güzelliğe verdikleri aşırı önemi vurgulamıştır. Ancak, bu görüşe pek katılmayan yazarlara da rastlanmakla birlikte, bunların azınlıkta olduğu söylenebilir diyen Beyru, Örnek olarak Hanson'un görüşlerini vermiştir:

> "İzmirli Rum kadınları uyuşuk, giyimlerine dikkatsiz insanlardır. Genellikle çok az yürürler ve özellikle ayakta hantal görünümlüdürler. Saatlerce kapılarının ya da pencerelerinin önünde oturup, gelip geçeni seyretmeyi severler." [34] demektedir.

Gerçekte, Rum kadınları ile ilgili bu dönemde yazılanlar bu örnekte olduğu gibi olumsuz değil daha çok; bakımlı, güzel ve temiz giyimli olduğu konusunda yoğunlaşmaktadır. Pınar'ın eserinde, Döbel'in Rum kadınları için şu satırları yazdığını görmekteyiz:

> "Akşam saat beş civarında, havanın tatlı bir serinlik kazanmasıyla, Rum mahallesinde olağanüstü güzellikte İzmirli hanımların bir arada ayakta sohbet ettikleri ya da giriş kapıları açık

[33] BEYRU (1973); **a.g.e.**, s.78.
[34] BEYRU; **a.g.m.**, s.172.

> duran evlerinin holünde ailecek oturdukları görülür. Şahane iri, siyah ve canlı gözleri, ince düzgün vücut hatları, hayat ve zeka dolu davranışları ile son derece güzel bayanlardı." [35]

İzmirli Rumlara ilişkin olarak yapılan saptamalarda, yabancı gezginlerin üzerinde en çok durdukları özelliklerinden birinin, genç kızların ve hanımların güzellikleri, çekicilikleri ve giysileri gibi şekle dönük hususlar olduğunu görüyoruz.

Aslında, İzmir'de yaşayan Rum topluluğunda, kadınlara "kaç-göç" uygulamasının 19. yüzyıl içerisinde artık ortadan kalktığı bilinmektedir. Ama yine de Rumların, güzel kadınlarını samimi olmadıkça yabancılarla tanıştırmama, yabancıları evlerine davet etmeme, 19. yüzyıl başlarında da devam eden bir tutum olduğu anlatımlar arasındadır.

Birçok gezgin, İzmirli Rum kadınlarının güzelliğinden söz etmişlerdir. Marinada dolaşan, yaz aylarında kapılarının önünde oturan ya da cumbalardan etrafı seyrederken, daha çok kendilerini göstermeyi amaçlayan Rum kızları, bu anlatımlarda sık sık geçmektedir. Korutürk'ün aktarımıyla, 19. yüzyılda kentte bulunan Hengel'e göre;

> "İzmir'in çarşısını, kalesini ve kervan köprüsünü gezdikten sonra yapılacak en iyi şey kafes arkalarında ve pencerelerinde, kendilerini gözlerden kaçıran genç Rum kızlarının bulunduğu gül (ya da güller) sokağını (Rue des Roses) gezmektir. Burada kızlar, ancak kendilerini gösterdiklerine emin olduktan sonra gözden kaybolurlar." [36]

Aynı anlatımda, İzmir'de o güne kadar görülmemiş güzellikte kadınların bulunduğuna işaret edildikten sonra, bunlara yalnız Rumlar arasında rastlandığına işaret edilmektedir. Anlatım şöyle sürdürülmektedir:

> "Örgüler halinde omuzlarına dökülen ya da çok işli mendillerle bağlanmış olan gür saçlarını örten fes benzeri başlıklarını kendilerine özgü, zevkli bir biçimde sıkıştırırlar. Rum kadınları, giydikleri zevkli, hoş, hatta iç gıcıklayıcı elbiseleriyle, güzelliklerini ve çekiciliklerini daha da arttırmayı çok iyi bilirler."

> "Geçen Salı Prens Friedrich Von Desterreich kendi gazinosunda İzmirlilere bir balo verdi. Yelken bezlerinden ve bayraklardan geçici olarak yapılan odalar ve çadırlar gazinonun terasına kuruldu. Prens her şeyi çok iyi düşünmüştü. Fakat baloya gelen İzmirlilerin bu konudaki zevksizliği her yere egemendi. Ancak, bu zevksizlikler, şeffaf elbiseler giymiş ve çeşitli mücevherler ve işlemelerle süslü Rum kadınlarının ortalıkta görünmesiyle birlikte, biraz olsun unutuldu. Aralarında çok güzel kadınlar vardı. İzmirli Rum kadınları giyimlerine çok önem veriyorlardı." [37]

---

[35] PINAR; **a.g.e.**, s.147
[36] KORUTÜRK; **a.g.m.**, s.89.
[37] KORUTÜRK; **a.g.m.**, s.90.

Bu dönem için, İzmirli Rum erkeklerinin giyimleri hakkında elimizdeki kaynaklarda pek ayrıntıya inilmemiştir. Yazılanlar ise, Rum erkeklerinin daha çok Türk erkekleri gibi giyindiğini ifade etmektedir.

2.3.2. Gelenek ve Görenekleri

İzmir'e gelen gezginlerin bazıları, buradaki Rumların gelenek ve göreneklerine ilişkin bilgiler vermişlerdir. Rumların evlenme biçimleriyle ilgili bilgiyi Milloris'in eserinde şu şekilde görmekteyiz. Buna göre;

> "Rum çocuklarının hemen hemen doğumdan sonra, hatta bazen doğumdan önce, ailelerine evlenmek üzere sözleri kesilir. Çocukların hatta anne babaların dahi henüz hayatta olmadıkları dönemde kararlaştırıldığı da olağandır. Böylece, çocuklarından başlayarak belirli bir gelecek, evliliğe gitmek üzere eğitilen ve yönetilen gençler, uzun dönemde evlilik hazırlıklarına girişirler. Bu çeşit anlaşmaların, ailelerin oluru ile bozulması çok seyrek olmaktadır. Bunun dışında, bir kişinin hatta en elverişsiz koşullarda dahi, uzun süre geliştirilen, yöneltilen böyle bir nişanlılığı bozması kendisinin alçaklıkla damgalanmasına yeterli olur."

Anlatımın devamında, "nişanlanan genç kızların, ince ipekten elbiseler giydiği ve vücudun hatlarına oturan görünümüyle elbisenin özellikle, pembe renk olduğundan bahsedilmektedir. Rum kızları nişanlığın altına Kuzey İtalya'da giyilenlere benzer yüksek topuklu, bol işli ve ayağın yalnız ön kısmını örten terlikler, bir örümcek ağı kadar ince, ipek çorapları giyerlerdi. İnce, şeffaf tülden türbanları, parıltılı bir sorguç ve altın çiçeklerden yapılı bir taç ile süslenirdi. Nişan merasiminde bulunan Rumlar, 3 sınıfın etkilerini taşıyordu: İtalyanların zarafeti, Rumların neşeli canlılığı ve Osmanlıların ağırlığı ve heybetli görünümü bir araya gelmiş gibiydi." [38]

İzmir'de, Rumların geleneklerini anlatan bir başka olayda Rum düğünleriydi. Evlenme töreni kilisede kutlanırdı. Yeni evlilere hediye alınması adeti vardı. Evlilerin yanı başına büyük bir bakır tepsi konur ve gelenler, hediyelerini bu tepsinin içine bırakırlardı. Bu hediyeler daha çok bakır mutfak kap-kacağından, ev eşyalarından ve genellikle işe yarar şeylerden oluşurdu. Yapılan hediyenin yanına birkaç pamuk tohumu konması gelenektendi. Bunun yanında, yeni evlilerin kapılarına bir yün tutamı asılması da gelenektendi. Her ikisinde de amaç aynıydı ve bununla, genç kıza yeni yaşamında çalışması, çaba göstermesi ve kocasına bağlı kalması gerektiği anlatılmak isteniyordu.

---

[38] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.93.

İzmir'de yaşayan, Türk, Rum, Ermeni ya da Musevi ve hatta Levantenlerin, düğün adetlerinde pek çok ortak yön bulmak mümkündür. Aynı doğrultuda, Rumlar, Ermeniler ve İzmir'de yaşayan Levantenlerin gelenek olarak, cenaze törenlerinde de çok önemli benzerlikler vardır. Aşağıdaki Rum cenaze törenine ilişkin anlatım, Levantenlerinkinin hemen hemen aynısıdır. Ermenilerde de aynı tören uygulanmaktaydı. Bu açıdan Türk ve Musevi törenlerinin bunlardan ayrıldığını belirterek, Pınar'ın kaleminden Sir Charles FELLOWS'un tespitlerini aktarıyoruz:

> "Bu sabah, ilginç ve derinden gelen bir koro sesiyle pencereye yöneldim. Ellerinde asalar, mumlar ve tütsülerle benzeri bir şeyler taşıyan, renkli ve bol işlemeli giysileri içinde Rum Papazlarının öncülük ettiği bir kalabalık yürümekteydi. Bunların ardından ellerinde, üzerinde kafatası, kemik ve benzeri sembollerin bulunduğu beyaz kadifeden bir tabut örtüsü taşıyan, Avrupalı giyimli, üst tabakadan Rumlar geliyordu. Daha sonra ise diz yüksekliğinde taşınan üstü açık bir tabut vardı, ama yanlarından sarkan kumaşlar nedeniyle pek tabutu da andırmıyor gibiydi. İçinde genç bir Rum kadını, tam bir balo giysisi içinde yatmaktaydı. Başında beyaz güllerden yapılmış bir çelenk vardı. Beyaz bir örtü iki yanından sarkıyordu ve elinde bir buket vardı. Bir an için bu genç kadının ölmüş olabileceğine inanamadım, yüzü boyalıydı. Benim için son derece ilginç olan bu olay günlerce rüyalarıma girdi. Daha sonra, Rumların bu tür cenaze törenlerine alıştım. Çoğu kez, ölünün vücudu adeta fırçalanmaktaydı ve hatta, gerçekten iyi ve güzel giysilere sahip olamayan yoksul sınıflarda da, bu tören için ödünç elbiseler alındığı görülmekteydi. Bana söylendiğine göre ölenlerin bu derece güzel giydirilmesinin ve yüzlerinin böylesine boyanıp süslenmesinin nedeni Rumların, yeniden diriliş sırasında bunların öldükleri şekilde, yani iyi ya da kötü giysili olarak dünyaya gelecekleri inancından kaynaklanmaktaydı. Bir hanım, bir seferinde yoksul bir ailenin, kendisinden beyaz saten ayakkabılarını ödünç olarak istediğini ve bununla bir akrabasının cesedini güzelleştirmeyi amaçladığını bana anlatmıştı. Aslında bu gerçektende, bir törenden ibaretti. Çünkü, tabut gece topraktan çıkarılıp ölüler yakılmaktaydı."[39]

Yunan ihtilalinden hemen önce 1816-1819 yılları arasında İzmir'de bulunan bir başka yazarın Rumlarla ilgili farklı bir töreye ilişkin gözlemini kaleme alan Beyru'nun aktarımıysa şöyledir;

> "İzmir'de bulunduğum sırada Rumların vaftiz törenlerine tanık oldum. Tören, loğusa kadının bütün tanıdıkları için adeta bir küçük bayram niteliğindeydi. Rum geleneklerine göre yeni doğan çocuk yalnızca bir kişi tarafından tutulabilirdi. Bu, oğlan için vaftiz babası, kız için vaftiz annesidir. Vaftiz kilisede yapıldığı zaman, önce oraya, etrafı kurdeleler ve çiçeklerle çevrelenmiş büyük balmumu şamdanlar taşıyan iki koristin öncülüğünde götürülen çocuk ve yardımcıları evlerinden alınırdı. Merasimin sonunda ise, loğusanın evine götürülürdü. Vaftiz babası eve güzel bir yemek götürmeyi ihmal etmez ve herkes bu yemekten evine götürürdü."[40]

İzmirli Rumların, geleneksel neşe ve coşkunluklarının özellikle Paskalya süresinde daha da arttığı belirtilmektedir. Paskalya, Rumlar arasında genel bir barışma günüydü. O gün, sokaklarda sarmaş dolaş "Hz.İsa'nın bizi affettiği gibi, sizde beni

---

[39] PINAR; **a.g.e.**, s.64.
[40] BEYRU; **a.g.m.**, s.175.

affedin" sözleriyle sokaklarda dolaşılırdı. Bu sarılma geleneğinin, Rumlar arasındaki salgın hastalıklara neden olduğu söylentiler arasında yer almaktadır.[41]

İzmir'de Rum kadınları arasında gelenek haline gelen bir başka olay ise, Rum kadınlarının kendi aralarında yaptıkları toplantılardır. Haftanın çift rakamlı tarihlerinde toplanırlar, yerler, içerler, sohbet ederlerdi. Bu olayın, neden çift rakamlı günlerde yapıldığına ise tam olarak bir açıklama getirememekle birlikte, olayın özel bir nedenle değil kadınların bir gün arayla toplanma kararından kaynaklandığını söyleyebiliriz.[42]

İzmir'deki Rum topluluğuna ilişkin olarak yabancı gözlemcilerin dikkatini çeken hususlardan biri de özellikle, Rum kadınlarının uğur ve uğursuzluk konusunda gösterdikleri aşırı ilgi ve yorum biçimi olmuştur.

İzmir'de Rumlar ve özellikle, Rum kadınları arasında göze çok inanıldığı belirtilmektedir. Bu batıl inançların daha masum görünümlü bir tanesi de gülün yapraklarının -bizde papatyada yapıldığı gibi- beni az seviyor, çok seviyor, çılgınca seviyor diye tek tek koparılması olarak anlatılmıştır. Yine henüz var olamayan müstakbel eşin yaşını bilebilmek için yastığın altına konan ayrı renkli pamuklarla bir takım oyunlar yapıldığı da açıklanmaktadır. Bir gezginin yaşadığı, konuyla ilgili olayı Milloris, şöyle aktarmıştır:

> "İzmir'de odasının penceresinde yumuşak tüylü, şaşkın küçük bir baykuş yavrusu bulduğunu ve onu barındırmaya karar verdiğini ancak, ertesi sabah bunu Rum hizmetçisine gösterdiğinde kadının gözlerinin büyük bir dehşet içinde açıldığını, bunun bir ölüm işareti olduğunu ve yakında ailenin başına bir felaket geleceğini haykırdığını "[43] bildirmektedir.

Rumlar arasında, genel yaşam biçimlerini şekillendiren geleneklerin sayısı bir hayli fazladır. Milloris'in 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başlarındaki durumu yansıtan yazısı ise şöyledir;

> "Rumların, büyük ayin gecesinde, toprağa bozuk para gömmesi adettendi ve bu adetin toprağın verimini arttırdığına inanılırdı.
> Önemli zamanlarda Rum kadınları özellikle, saçlarını örmezlerdi. Saçların örülmesini uğursuzluk sayarlardı. Rumlar yakınlık derecesine göre misafirliğe gittikleri evin kapısını çalarlardı. Örneğin, bir kere çalarlarsa yakınlık derecesinin çok olduğunu, iki kere çalarlarsa biraz yakın, üç kere çalarlarsa yabancı bir insan geldiği anlaşılırdı.

---

[41] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.94.
[42] PINAR; **a.g.e.**, s.42.
[43] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.97.

> Her evde, özel kılıfında asılı bir bıçak bulunması adettendi. Asılı bıçağın onları, kötülüklere karşı koruduğu inancı vardı ve bıçak asılmadan önce kiliseye götürülür, papazın eline verilir, sonra ondan alınarak eve götürülür ve asılırdı. Bütün Rum evlerinde asılı bir bıçak görmek mümkündü. Yine çoğu evde, kilise bahçesinden alınmış ve kumaştan özel bir keseye konmuş toprak bulunurdu.
> Rumlar, yatarken ayaklarını saygısızlık düşüncesiyle kiliseye doğru uzatmazlardı. Evlerde yatak yerleri kilisenin yönüne ve yerine göre belirlenmiş durumda idi ve başları kiliseye dönük yatarlardı. Ayrıca yatak odalarında hac işareti, Meryem Ana ve İsa'nın fotoğrafı bulunmazdı. Bunlar oturdukları salonda bulunurdu."[44]

2.3.3. Yeme-İçme Kültürleri

Rum yemek kültürü, gündelik görüntüsüyle ve önemli misafirlere verilen yemeklerle birlikte, çok çeşitli idi. Burada da gelenekler, önemli rol oynayan unsurlardı. Yemeği yaparken, malzemenin karışımı geleneklere bağlı bir özellikti.[45]

Ekmek, Türklerde olduğu gibi Rumlarda da buğdaydan yapılırdı. Üretimi, Rumların tekelinde bulunan buğday unu dışarıdan alınmaz ve tüketecekleri ölçüde yetiştirilirdi. Yapılan ekmek her Rum evinde bulunan fırında pişirilirdi. Ekmek, Rumlar arasında çok fazla tüketilmez, eğer sofrada pirinç ya da bulgur içerikli yemekler varsa sofraya hiç getirilmezdi. Bazen, pirinç ile bulgur üzüm suyu ile kaynatılarak, karıştırılır ve içine çeşitli baharatlar atılarak, üzüm kurusuyla süslenirdi. Sulu ya da lapa şeklinde yapılan bu yemek çeşidi Rumların, en çok sevdiği yemekler arasındaydı.[46]

Et ise Rumların çok sevdiği ve tükettiği bir besin maddesiydi. İzmir'de yaşayan diğer etnik gruplara kıyasla et, yani domuz eti, Rumlar arasında daha fazla tüketilen ve aranan besin maddesiydi.[47] Domuz etini çeşitli baharatlarla yoğurduktan sonra kireçle kaplayıp, soğuk bir yerde birkaç gün bekletirlerdi. Sonra kireç tabakasından arındırarak, baharatı iyice içine çekmiş olan eti, yemek içinde kullanırlardı. Bazen bu et ince bir hamur tabakasına sarılarak fırında pişirilirdi.[48]

Rumların yemek kültüründe sebze, çok tüketilmezdi. Tüketilse de, sade olarak kullanılmaz içine mutlaka domuz eti koyularak, zeytin yağı ile pişirilir ya da sebze

---

[44] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.99.
[45] Petrasyan VİKOLAVİÇ (1978); **Bir Şehrin Tarihi; İzmir**, (Çeviren, Necat DURMAZ), 3. Baskı, Tifset Yayınları, İzmir, s.13.
[46] BİLGEGİL; **a.g.e.**, s.103-104.
[47] BEYRU; **a.g.m.**, s.176.
[48] VİKOLAVİÇ; **a.g.e.**, s.21.

salatası yapılırdı. Balık da, çok tüketilen ve aranan ayrı bir besin maddesiydi. Beyru'nun aktarımıyla gezgin Le BRUYN'un gözlemleri;

> "İzmir, yaşamaya elverişli iklimi ile ekonomik olarak, insanların rahat yaşayabileceği bir yer. Av, burada olağan bir etkinlik ve herkese, her zaman açıktır. Aynı şey balıkçılık içinde söylenebilir. Kentte balık çok boldur ve İzmir'de yaşayan bütün toplulukların tükettiği besin maddesidir. Bu tüketim Rumlar arasında sanki biraz daha yoğundur. Sanırım, bu yoğunluğun nedeni Rumların, sağlıklı yaşamaya verdikleri önemden kaynaklanmaktaydı."[49] şeklindedir.

Üzüm, incir, armut ve nar yine, bölge iklimine uygun meyveler olduğu için çok üretilen ve aynı doğrultuda çok tüketilen meyvelerdi. Rumların meyvelere olan düşkünlükleri, tatlılara olan düşkünlükleriyle bağlantılıydı. Özellikle, üzüm hoşafı ve reçeli her Rum mutfağında bulunurdu. Bu arada Türklerin "aşure" Rumların ise "Mirah" dedikleri kuru erzakın kaynatılması ve içine şeker ve kuru üzüm konulmasıyla yapılan tatlı ise çok sevilirdi.

Yeme ve içmeye düşkün olan Rumlar için, içecekler arasında şarabın ayrı bir yeri vardı. Rumlar, şaraplarını kendileri yapar ve yaptıkları şarabı, evlerinde özel olarak ayırdıkları bölümde bekletirlerdi. Yaşamlarında şarabın önemi büyük olan Rumların, içinde üzüm sıkmakta kullanılan mengeneler ve fıçılar bulunan şaraphaneleri de vardı. Şarabın yanında diğer bir içecekleri de kahve idi. Her Rum evinde özel kahve takımı bulunurdu. Kahveyi soğuk ve sıcak olarak tüketirlerdi.[50] Rumlar arasında yaygın olarak yapılan ev ziyaretlerinde ve gece geç saatlere kadar edilen sohbetlerde kahve yoğun olarak tüketilirdi.[51] Bunların yanında, sıcak içecek olarak buğday unu ile sütü karıştırırlar, içine kuru üzüm atarak, sıvı halde içerlerdi. Türklerin içtiği şerbeti ise pek sevmezlerdi. Fakat içine üzüm ilave edilerek yapılan hoşaf, sevilen bir içecekti.

Ekonomik düzeyleri ne olursa olsun, yemeye ve içmeye düşkün olan Rumlar arasında, ekonomik farklılıklardan dolayı bir ayrım söz konusu değildi. Her Rum evinde tüketilen maddeler üç aşağı beş yukarı aynıydı. Misafire ayrı bir önem verilir ve ev ziyaretine gelen konuklara her şeyin en iyisi sunulmaya çalışılırdı. Ev ziyaretlerinde en önemli ikram şaraptı. Evde yapılan şarap ne kadar iyi ve bolsa, ziyarete gelmiş olan

---

[49] BEYRU (1974); **a.g.e.**, s.103.
[50] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.103.
[51] KORUTÜRK; **a.g.m.**, s.72.

misafir o kadar iyi karşılanmış sayılırdı. Eğer şarap az ve tadı bozuk ise hazırlanan yiyecekler bol ve güzel olsa da, ev ziyaretinde iyi karşılamanın belirleyicisi olmazdı.[52]

2.3.4. Ev Kültürleri

Rum mimarisi, kıvrımları, işlemeleri ve yoğun süsleme sanatıyla, gösterişli yapılar ortaya koymaktadır. Ancak bu dış yapıdaki gösteriş, evin içindeki eşyalara yansımış durumda değildi. Sade bir dekor ve ev eşyaları evi süslerdi. Evin içi eşyalardan kalabalık değildi. Fakat evde bulunan eşyalar bakımlı, temiz ve uyumluydu.[53]

18. yüzyıl sonunda İzmir'e gelmiş bir gezginin notlarını derleyen Vikolaviç, Rumların ev kültürleriyle ilgili şunları söylemektedir:

> "Alt katta bulunan büyük salon, çok güzel düzenlenmişti. Yere koskocaman bir kilim seriliydi ve kilimin etrafında divan ve abartısız, sade mobilyalar bulunmaktaydı. Divanın üzeri minder ve yerdeki kilime uygun divan kilimleri ile örtülüydü. Mobilyalar ise kenarları işlemeli ve renkli kumaşlarla kaplıydı. Salonda, kapaklı gömme dolap vardı ve dolabın kapakları, süslemeleriyle salona ayrı bir hava katmıştı. Giysiler ve çeşitli eşyalar bu dolabın içine özenle yerleştirilmişti. Dolabın bir katında ise yatak, yastık ve yorgan vardı. Yatak ve yastıkları pamuktan, yorganları ise yündendi ve üzerleri ipek kumaşla kaplıydı. Evin içinde eşya bakımından hiçbir abartı olmamasına karşın, evin iç kısımlarının dekorasyonunda süslemeler, sıvalı duvarların üzerinde dikkat çekiciydi. Bu süslemeler, oyma ya da ince çıtaların birleştirilmesiyle elde edilmiş motifler şeklindeydi. Süsleme, tavandan pencere kanatlarının eşiğine kadar inmişti. Mutfak eşyaları da, tencereler de bakırdandı. Tabaklar ise renkli porselenlerden oluşuyordu. Seramik olan kahve fincanları, bardaklar ve tabaklar da mutfak eşyaları arasındaydı. Yemekler, evde bulunan masada yenirdi ve salonda bulunan büyük masa bu işler için ayrılmıştı."[54]

Durumları, görece biraz daha kötü olan Rum evlerinde ise, görünüm biraz daha farklıydı. Bu Rum ailelerinin bir evden bekledikleri çok fazla bir şey yoktu. Yemekler, yer sofrasında yenir, divan ya da yer minderlerinin üzerinde oturulur ve yer yataklarında yatılırdı. Ancak, yiyecekleri yemeğe ve yatacakları yatağa çok önem veren Rumlar için, bu konularda zengin ya da fakir ayrımı yapmak zordu.[55]

---

[52] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.107.
[53] KORUTÜRK; **a.g.m.**, s.74.
[54] VİKOLAVİÇ; **a.g.e.**, s.118.
[55] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.114.

2.3.5. Eğitim Durumları

Birçok yazarın ifade ettiği olay Rumların, eğitim ve öğretime verdikleri değer ve bu uğurda harcadıkları çaba ve paranın gerçektende övgüye değer olduğudur. 19. yüzyılın ilk çeyreğine rastlayan bu ifadelerde daha çok eğitimin bir toplum için ne kadar önemli olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.[56]

İzmir'de Rum topluluğunun, 19. yüzyılın ilk yarısına doğru, dikkatlerini eğitim ve öğretim konusunda yoğunlaştırdığı anlaşılmaktadır. Özellikle, Tanzimat dönemiyle ve ardından Islahat Fermanıyla elde edilen haklarla, varolan konumlarını biraz daha şekillendiren Rum topluluğu, 1835 yıllarında bu zihinsel yapıyla eğitim ve öğretim alanında aktif olmayı ihmal etmemiştir. Öyle ki, Rum okullarında o dönem içinde, ticaret ve sanata dair dersler de verilmekteydi. Onun içindir ki, dönemin sonlarına doğru İzmir ticaretindeki egemenlik, büyük oranda Rumların eline geçecektir.[57]

İzmir'de, Rumlarla birlikte yaşayan diğer topluluklar da Tanzimat'tan önce de sonra da açtıkları okullarda eğitimlerini serbestçe yapmışlardır.[58] Rumların kurmuş olduğu en önemli okul "Anaksagorios" okuluydu. Filozof Anaksagorios diyor ki: "Kandile ihtiyacı olan yağını da temin eder." Okulun mühründe, Anaksagorios'un kandili simge olarak kullanılırdı ve diplomalarda da bu söz yazılıydı.

Okul, Anadolu'nun en meşhur okullarından biriydi. Rum çocuklarının parasız olarak okutulduğu bu okulda, 247 öğrenci bulunmaktaydı. Dört sınıfa bölünmüş olan öğrencilerin, 147 tanesi erkek 100 tanesi de kızdı. 8 tane öğretmen vardı ve bunlar nöbetleşe derslere girerlerdi.

Okulun masrafları, Haci Nikolaki adındaki öğretmenin, yapılan yardım paralarını İzmir'de bir heyete yatırarak her ay alınan faizden karşılanırdı. Ayrıca, Panayia kilisesi de okula destek oluyordu.1835 yılında İzmir'de, "Anaksagorios" okuluna bağlı ve adı "Anaksagorios-II" olan bir okul daha inşa edildi. Bu okul daha geniş ve öğrenci kapasitesi daha fazla idi. Kütüphanesi ve yemekhanesi olan bu okulun

---

[56] KORUTÜRK; **a.g.m.**, s.78.
[57] DURSUN; **a.g.e.**, s.3.
[58] BOZKURT (1989) ; **a.g.e.**, s.84.

öğrenci kapasitesi 438 idi. 230 tanesi erkek ve 208'i kızdı. 10 tane dersliği olan ve 15 tane öğretmenin görev yaptığı okulda, 10 tane çalışan eleman bulunmaktaydı. Okulun mühründe yine, Anaksagorios'un kandili simge olarak kullanılmıştı. Kuruluş amacı, Anaksagorios okulundan farklı bir kimliğe bürünmek değil, okulun kaldıramayacağı kadar çoğalan Rum çocuklarına, okumaları için bir mekan oluşturmak ve ayrıca, eğitim açısından aktifleşen ve daha bilinçlenen Rum toplumunun ihtiyaçlarını karşılamaktı.[59]

2.3.6. Dini Yaşamları

İslâmiyet, din hürriyeti bakımından da, Kuran'ın tanıdığı dinlere mensup olanlara en toleranslı davranan dindir. Zimmet kurumu da bu temel üzerine oturtulmuş, gayrimüslimlere dinlerini değiştirmeleri için baskı yapılmamıştır. Din işlerinde serbest bırakılan gayrimüslimler, çoğunluğu Müslüman olan bölgelerde bile, ibadetlerini yerine getirebilirlerdi. Gayrimüslimler, kendi dinlerini muhafaza hakkına sahiplerdi. Ancak, Müslüman olurlarsa tekrar eski dinlerine dönemezlerdi.[60]

İzmir'de Rumların din konularında tutuculukları, yalnızca Müslümanlığı kabul etmiş olanlara karşı değildi. 1809 yılında Ortodoks bir Rum kızı ile Katolik bir Ermeni gencinin evlenmeye kalkmaları ve Rum kızının Katolik olma isteğini belirtmesi, kentte bu toplumlar arasında büyük karışıklıklara neden olmuş, Rumlar başta papazları olmak üzere çeşitli toplu girişimlerde bulunup zor kullanma yolunu seçmişlerdir. Beyru'nun aktarımıyla, Fransız Konsolosunun bu konuyla ilgili olarak yazdığı mektupta:

> "Din, Rumların tek etkenidir. Din, onların pusulasıdır. Rumlar gibi dua etmeyenler, onların dininden olmayanlar imansız, kanunsuz kişilerdi." cümlelerini okuyoruz.

Yine Beyru'nun aktarımıyla, bir tür dinsel hoş görmezlik olaylarından birini de bir gazete haberinden öğreniyoruz;

> "Gözlerimizin önünde cereyan eden ve benzerlerine ancak cehaletin ve fanatizmin egemen olduğu yüzyıllarda rastlanabilecek bir dinsel hoş görmezlik olayı da Buca köyünden Katolik bir taşçı ustası, geçtiğimiz günlerde bir Rum kızıyla evlenmiş ve nikah bir Katolik rahibi tarafından kıyılmıştı. Olayı duyan Rum Psikoposu, derhal yalnız evlilerle de yetinmeyerek, onları ve ailelerini aforoz ettiğini duyurdu. Herhangi bir başka ülkede kimsenin pekte önemsemeyeceği bu aforoz olayının sonucunda Buca'nın Rum ailelerinden hepsi, kapılarını bu talihsizlere kapadılar ve herhangi bir şekilde kendilerine yaklaşmalarını engellediler. Köyün fırıncıları, kasapları ve esnafları tümüyle Rumlardan oluştuğundan, kendilerine herhangi bir şey

[59] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.117.
[60] BOZKURT; **a.g.e.**, s.20.21.

sağlamaları olanak dışıydı ve bu nedenle Katolik ve Protestan evlere giderek adeta dilenmek zorunda kaldılar."[61]

19. yüzyılın ilk çeyreğine ait yabancı gezgin ve yazarlarca İzmirli Rumların, dini tutumları hakkında yaptıkları yorumlar bir hayli fazladır. Anlatımların bir çoğunda, Rumların bir kısmının son derece cahil ve din konusunda bir o kadar da fanatik olduğu vurgulanmıştır. Bu yargıya genelde Rum din adamları da dahil edilmektedir.[62]

Dini hoş görmezlik ve fanatizmine sahip Rumlar için ibadetlerini yaptıkları kiliseler de önemliydi. İzmir merkezde 11 tane kilise vardı ve bunlardan en önemlileri "Panayia" ve "Agoi Yorgi" kiliseleriydi. "Panayia" kilisesi, İzmir'in tam göbeğinde bütün görkemiyle ayakta duran bir şaheserdi. Büyük avlusu ile keşiş binaları, ihtiyar heyetinin büroları ve çan kulesiyle bütün merkezi kaplıyordu. Çok eski ve kıymetli ikonaları vardı ve mihrap muhteşem bir sanat oymacılığı eseriydi. Kilisenin içinde büyük bir ustalıkla vücuda getirilmiş ikonalar, hem Rum mimarisi detaylarını hem de dine verdikleri önemi sergilemekteydi.

Kilisenin içinde bulunan Meryem Ananın ikonasına saygı büyüktü ve Rumlar arasında adak getirme olayı yaygındı. Her sene 15 Ağustos'ta büyük ayin yapılır ve bu ayine, civar ilçelerden, köylerden, Ildır'dan, Karaburun'dan katılımlar olurdu. Hamidiye vapur şirketi o günlerde ek seferler düzenlerdi. 18.8.1834 "İonia" İzmir Gazetesinin yazdığına göre, İzmir'e o yıl panayır için Anadolu'nun muhtelif yerlerinden 4.000 kişi gelmişti.

"Agoi Yorgi" Kilisesi ise "Panayia" Kilisesinden daha eski bir tarihe sahipti. Kilisenin giriş kapısı üzerinde yer alan panodaki freskte "Meryem Ana ve kucağındaki İsa" betimlemesi itana ile yapılmıştı ve işlenmiş, çok güzel bir ikanostasise sahipti.[63]

Rumlar için, kiliseye girerken temizlik ve güzel kokmak çok önemliydi. Evlilik konusunda sergiledikleri tutuculuk ve hoş görmezliğe karşın, kiliseleri bütün herkese açıktı ve kilisede toplanan bağışlar sadece ihtiyacı olan Rumlara değil, Musevi, Ermeni, Türk ve Levantenlere de dağıtılırdı. Ancak, daha sonra üzerinde ayrıntılı

[61] BEYRU; **a.g.m.**, s.170.
[62] KORUTÜRK; **a.g.m.**, s.80.
[63] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.120.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

olarak duracağımız konuyla ilgili olarak, İzmir'de yaşayan toplumlar arasındaki ilişkilerde, özellikle Rumlar açısından din, belirleyici bir unsur olmuştur.[64]

2.4. HUKUKİ AÇIDAN DURUMLARI

2.4.1. Aile Hukuku Açısından

Osmanlı Devletinde, bütün gayrimüslim toplumları, aile hukuku açısından kendi dini hukuklarına tabidirler. Evlilik akdi, bu akdin feshedilmesi, drahoma, çeyiz, mehir ve nafaka gibi bugün için özel hukuka giren meseleler devletin dini işlerinden sayılmıştır. Din adamları verilen beratlarla bu konularda kendi dini kurallarını uygulamakla yetkili kılınmıştır. Gayrimüslimlerin, aile hukuklarına ilişkin meselelerden doğan davaları ise Patrikhanelerde kurulan heyetlerce görülür ve gereği devletin icra memurlarınca yerine getirilirdi. Gayrimüslimlere bu konularda karışılmadığı, Osmanlı belgelerinde, "Zımmi erinden kaçsa veya bir zımmi avret almalı veya boşamalı olsa, aralarına rahib-i mezburdan başka hiç kimse girmeye ve karışmaya"[65] şeklindeki kayıtlardan da anlaşılmaktadır.

Ancak, diğer özel hukuk sorunlarında olduğu gibi, aile hukukuna ilişkin sorunlarda da gayrimüslimler, dilerse şeriata göre hükmedilmek üzere kadıya gidebilirlerdi. Kadı önünde evlenip boşanmaları mümkündü. Gayrimüslim erkekler Müslüman kadınlarla evlenemezlerdi. Müslüman erkeklerin gayrimüslim kadınlarla evlenmelerine ise bir engel yoktu. Gayrimüslim kadın bu evlilikte dinini muhafaza edebilirdi. Müslüman bir erkeğin gayrimüslim bir kadınla evlenmesi sırasında şahitlerin Müslüman olmaları da gerekmezdi. Bu evlilikten doğan çocuklar ise Müslüman olurlardı.[66] Rum, Ermeni ve Musevi kadınlarının bu tür evlilikler yaptıklarına rastlanmaktadır. Ermeni ve Museviler bu tür olayları tutuculukla karşılamazlardı fakat, Rumlar bu konuda daha tutucu bir davranış içindeydiler.[67]

---

[64] VİKOLAVİÇ; **a.g.e.**, s.120.
[65] BOZKURT; **a.g.e.**, s.14.
[66] Şakir ANSAY (1958); **Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku**, 1. Basım, Bilge Yayınları, Ankara, s.198.
[67] BİLGEGİL; **a.g.e.**, s.112.

2.4.2. Miras Hukuku Açısından

İslâm miras hukukunda din ve ülke (dâr) farkı mirasçılığı önlerdi. Bu nedenle, gayrimüslimlerle Müslümanlar birbirlerine mirasçı olamazlardı. Bir Müslüman erkekle bir gayrimüslim kadının evliliğinden doğan çocuklar ise babalarının dininden sayıldıklarından anaları ile mirasçılık bağları yoktu. Muhtelif mezheplerdeki ya da dinlerdeki gayrimüslimler ise birbirlerine mirasçı olabilirlerdi. Müslümanlarla gayrimüslimlerin birbirleri lehine yaptıkları vasiyetler ise geçerliydi .

Gayrimüslim din adamlarının öldükten sonra mallarının kendi topluluklarına mı, yoksa devlete mi kalacağı sorunu çeşitli devirlerde farklı şekillerde çözüme bağlanmıştır.[68] Yavuz Selim ve Kanuni devrinde verilen fermanla, ölen din adamlarının terekelerinin patrikliğe kalmasına izin verilirken, IV. Mehmet 1649 tarihli bir fermanla, malların 5.000 akçeye kadar olan kısmını patriğin alabileceğini, değeri bunu geçen malların ise devlete kalacağını belirtmiştir. Ancak, bu kuralın tekrar değiştiği, 1219 (1804) tarihli bir şer'iye sicilinde, ölen papaz, keşiş ve diğer din adamlarının para, eşya ve kiliseye dair nesi varsa Metropolit'e kalacağı ve Osmanlı makamlarının buna karışmayacağı şeklindeki kayıttan anlaşılmaktadır.[69] Bu durum, 1839 Tanzimat ve ardından gelen 1856 Islahat Fermanıyla yeniden düzenlenmiştir.[70]

2.4.3. Borçlar ve Ticaret Hukuku Açısından

İslâm hukukunda bağıt için başlıca; ehliyet, serbest iradenin açıkça belirtilmiş olması ve bağıt'ın konusu olmak üzere üç şart gerekli olup, gayrimüslimler aleyhine bir kısıtlama getirilmemiştir. Gayrimüslimler, Müslümanların kullanmaları yasaklanmış olan şarap, domuz eti gibi malları tasarruf etmekte serbest bırakılmalarına rağmen, Müslümanlarla girdikleri borç ilişkilerinde bu konuda kısıtlamaya tabidirler. Müslümanlarla bu mallara ilişkin sözleşme yapamaz ya da faiz şartı koyamazlardı. Ayrıca, Müslüman köle satın alamazlardı. Ellerindeki köle din değiştirip Müslüman olursa, onu derhal bir Müslüman'a satmak zorundaydılar. 1759 yılında evinde Müslüman cariye bulunduran İzmirli bir Rum'un idam edilmesinden sonra III. Mustafa

---

[68] SOYKAN; **a.g.e.**, s.21-22.
[69] BOZKURT; **a.g.e.**, s.15.
[70] SOYKAN; **a.g.e.**, s.24.

yayınladığı bir ferman ile bu tip olayların tekerrür etmemesi için gayrimüslimleri uyarmıştır.[71]

Gayrimüslimler, konuları yukarıdaki yasaklarla kısıtlı olanlar dışında Müslümanlarla her türlü borç ilişkisine girebilirler, birlikte ticari şirketler kurabilirlerdi.[72] Gayrimüslimler kendi aralarındaki, sözleşmelerde İslâm hukuku kurallarına bağlı değillerdi. Ama bu tip sözleşmelerden doğan anlaşmazlıkları, kadı önüne götürme hakları da vardı.[73]

2.4.4. İkâmetgahları

İzmir'de ve genel olarak, Osmanlı devletinde gayrimüslimler genellikle, Rum, Ermeni, Yahudi ve Levanten mahallerinde gruplar halinde yaşarlardı.[74] Müslüman mahallelerinde Yahudi ve Hıristiyanların yaşamaları konusunda genel bir yasak olmamasına rağmen, uygulamada bunun hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Gerçekten de 1639 tarihli bir belgede gayrimüslimlerden, Müslüman mahallerindeki evlerini satmalarının istendiği yazılıdır.[75]

İslâm hukukunda gayrimüslimlerin evlerinin Müslümanlarınkinden renk ve yükseklik olarak farklı olması gerektiğine dair kuralın, Osmanlı devletinde sert biçimde uygulanmadığını söylemek yanlış olmaz.[76] Ancak, yinede bu durum dönem dönem değişmiştir. 1794 tarihli bir fermanla, inşa edilecek evlerin yüksekliği saptanırken, Müslümanlar için daha yüksek gayrimüslimler için daha alçak bir sınır konmuştur. 19. yüzyıl başlarında ise bu uygulama kaldırılmış sadece renk uygulaması getirilmiştir.[77]
19. yüzyıl başlarında İzmir'e gelmiş olan gezgin ve yazarların notlarından alıntılar yapan Korutürk'ün ifadesi;

---

[71] Azmi SÜSLÜ (1989); "Osmanlıların Gayrimüslimlere Gösterdiği Müsamaha" , **3. Osamanlı Sempozyumu (Söğüt), Ertuğrul Gaziyi Anma ve Söğüt Şenliği** , Yayın No:4, Ankara, s.58.
[72] ANSAY; **a.g.e.**, s.178.
[73] BOZKURT; **a.g.e.**, s.17.
[74] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.131.
[75] SOYKAN; **a.g.e.**, s.27.
[76] SÜSLÜ; **a.g.m.**, s.59.
[77] BOZKURT; **a.g.e.**, s.19.

"İzmir'de, Türk, Rum, Ermeni ve Yahudiler bulunmaktaydı. Bu ayrımı olayın ayrıntısını öğrendikten sonra daha kolay anlayabildim. Çünkü, Müslümanların evleri beyaz, Rumların acık mavi ile beyaz karışımı, Yahudi ve Ermenilerin açık yeşildi." [78] şeklindedir.

2.4.5. Askerlik Durumları

Geleneksel Osmanlı sistemine göre, gayrimüslimler cizye adı verilen baş vergisini vererek askerlik hizmetinden muaf tutuluyorlardı. Diğer gayrimüslim gruplarına olduğu gibi Rumlara da uygulanan bu anlayışta sadece, eli silah tutabilecek durumdaki erkeklerden vergi alınırdı.[79]

Müslümanlar yüzyıllarca devletin önceleri, fetih politikasına uygun olarak ve sonradan, savaşlarda yıllarca süren askerlik görevi yüzünden sanat ya da ticaretle uğraşamazken, gayrimüslimler hem savaşlarda kırılmamış hem de muafiyetin de yardımıyla, özellikle Rumlar, ülkenin ticaretini ellerinde tutmuşlardır. Bu nedenle, gayrimüslimlerin askere alınmamalarını onlar aleyhine bir durum olarak yorumlamak kanımızca mümkün değildir. Bu konuda yapılabilecek bir tenkit, olsa olsa ata binmeleri ve silâh taşımalarının yasaklanması hususunda olabilir.[80]

2.4.6. Usul Hukuku Açısından

Osmanlı Devletinde yaşayan gayrimüslimler, medeni hukuka ilişkin davaları cemaat mahkemeleri tarafından görülürdü. Aynı dini topluluğa bağlı kişiler, Patrik ya da Hahambaşı tarafından kurulan cemaat mahkemelerinde yargılanırlardı. Bunun dışında örneğin, bir Rum ve Ermeni arasındaki davalar ise ilgili cemaat başkanları tarafından hakemlik yoluyla çözülemezse, şeriat mahkemeleri önüne getirilirdi. Dini şefler ve cemaat mahkemeleri tarafından verilen hükümler, onlar adına Osmanlı Devleti tarafından infaz ve icra olunurdu. Osmanlı devletinin, dini şeflerin isteği üzerine din adamlarını sürgüne yolladığına dair çeşitli belgeler de bulunmaktadır.

İslâm hukukuna göre davalarda başlıca deliller; tanıklar ve sanıklardır. Bir kimsenin davada Müslümanlara karşı tanıklık edebilmesi için Müslüman olması şartı

---

[78] KORUTÜRK; **a.g.e.**, s.82.
[79] BOZKURT; **a.g.e.**, s.23.
[80] Halil İNALCIK; (1987); **Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar**, 1. Basım, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, s.143.

aranırdı. Farklı cemaatlere mensup gayrimüslimlerin ise birbirlerine karşı şahitlik edebilecekleri genelde kabul edilmiştir.[81]

Şer'iye sicillerinden İslâm Hukuku'na uygun olarak senet bulunmayan hallerde, gayrimüslimlerin ve Müslümanların şahitle iddialarını ispatladıkları görülmektedir.[82] Senet ya da şahit bulunmadığı zamanlar ise gayrimüslimlerin yemin etmeleri istenirdi. Hıristiyanlar, kadı önünde "İncil'i Hz. İsa'ya indiren Tanrı adına ant içerim ki" şeklinde formüle edilen yemini ederlerdi. Aynı şekilde Yahudiler de kendi dinlerine uygun olarak yemin ederlerdi.

Gayrimüslimlerin şer'i mahkemelerde Müslümanlar aleyhine şahitliklerinin İslâm hukukuna uygun olarak kabul edilmemesi kuralı, 19. yüzyıl ortalarından itibaren batılı ülkelerin bu konuda Osmanlı Devletini sürekli baskı altında tutmalarına neden olmuştur.

2.4.7. Ceza Hukuku Açısından

Osmanlı Devleti içinde mevcut gayrimüslimler, İslâm özel hukukunun onlara uygulanmaması ilkesinin tersine, İslâm ceza hukukuna tabii sayılmışlardır. Gayrimüslimlere kendi dini kuralları değil, İslâm ceza hukuku tatbik edilirdi. Kuran'da kısas cezasının uygulanması için hürriyet şartı aranırken, gayrimüslim ve Müslüman ayrımı yapılmamıştır. Diyet konusunda eşitlik vardı.

Osmanlı hukukunda kısasın uygulanmadığı durumlarda ise suçlu gayrimüslimlere, bu gibi hallerde Müslümanlara tayin edilen diyet miktarının yarısı tatbik edilmiştir. Böylece, Osmanlı Devletinde ceza hukuku alanında Müslüman – Gayrimüslim eşitliği ilkesinden ayrılmıştır. Suç işleyen gayrimüslimlere, aynı suçu işleyen bir Müslüman'a verilecek olan cezanın yarısı tatbik edileceği kanunnamelerle

---

[81] BOZKURT; **a.g.e.**, s.23-24.

[82] **Bkz.** Bir zımmi'nin Bir Müslüman'da rehin iki devesi olduğunu iddia etmesi, Müslüman'ın tek deve olduğunu söylemesi, şahitlerin iki deve olduğunu belirtmelerine dair dava zaptı ve bir Müslüman'ın zımmi aleyhine açtığı alacak davasında zımmi'nin borcunun daha önce ibra edildiğinin şahitlerle ispatlamasına dair dava zaptı, BOZKURT; **a.g.e.**, s.24.

kabul edilmiştir. Kısası gerektiren, ama kısasın uygulanamadığı durumlarda da aynı kurala uyulmuştur.[83]

Kanuni, kanunnamesinde öldürme ve yaralama suçları için, "eğer bu zikrolunan kazaya kâfirden sâdır olsa vech-i mefsur üzere Müslüman cereminin nıfsı alına" ve zina suçları için "... Bu zikrolunan ceraim kâfirden sâdır olsa, gani kâfirden gani Müslüman'dan alınan cerimenin nıfsı..." denilmektedir. Böylece haraç ve cizye gelirlerinin azalmasının önüne geçilmek istenmiştir.

Osmanlı hukukunda, İslâm hukukundan, yukarıda belirtildiği gibi zaman zaman sapmalar göze çarpar. Bu durum özellikle, ceza hukuku alanında oldukça sık görülür. İslâm ceza hukukunda cezası ölüm olmayan bazı suçlarda fermanlarla siyaset cezasının uygulamasının emredildiğine sık sık rastlamaktayız.[84]

Gayrimüslimler şarap içmekte serbest bırakılmışlardır. Hamr içme suçu onlar için geçerli değildi. Ancak gayrimüslimlerin, şarabı evlerine izinsiz sokma yasağı mevcut olan bir durumdu.

Osmanlılar, kendilerine karşı gelerek dini nitelikte suç işleyen gayrimüslimlerin cezalandırılmalarını Patrikler ve Hahambaşına bırakmışlar, bu konuda hiçbir müdahalede bulunmamışlardır. Gayrimüslim din adamlarının bu konudaki cezalandırma yetkileri atama beratlarıyla belirtilirdi. Ancak, Patriklerin ölüm cezası verme yetkileri yoktu.[85]

2.4.8. Vergi Hukuku Açısından

Osmanlı Devletinin toprakları dahilinde bulunan bütün gayrimüslimler, İslâm hukukuna uygun olarak vergilendirilirlerdi.

---

[83] BOZKURT; **a.g.e.**, s.25.
[84] Daha geniş bilgi için **bkz.**, Ahmet MUMCU (1985); **Osmanlı Devletinde Siyasetten Katl,** 2. Baskı, Birey ve Toplum Yay., Ankara, s.218.
[85] SOYKAN; **a.g.e.**, s.204.

Özellikle, fethedilen topraklarda yaşayan gayrimüslimler, kanunnamelerle miktar, zaman ve bölgelere göre belirlenen düzenli vergilerin mükellefi olmuşlardır. Onlardan iki ana vergi, yani haraç ve cizye ile birlikte, diğer örfi vergilerde alınırdı.

Haraç, gayrimüslim toprak sahiplerinin fetihten önceki topraklarından yararlanmayı sürdürebilmeleri için verdikleri bir vergiydi. Toprak üzerinden ayni olarak alınırdı.

Genellikle bir çiftlik genişliğindeki araziler, haracın konusunu oluştururdu. Ancak, çiftlik için arazi ölçüsü çeşitli bölgeler için değiştiğinden arazinin verimli olup olmaması da vergi miktarını etkilerdi. Arazi, Müslüman çiftçiye geçer ya da sahibi İslâmiyet'i kabul ederse, aynı vergi bu defa "öşür" adıyla alınmaya devam edilirdi.[86]

Cizye ise Kuran'ın 9. ve 29. surelerinde düzenlenmiştir. Osmanlı devletinde fikha uygun olarak, ergin vücut ve akılca sağlam, vergi verebilecek güçte olan gayrimüslim erkeklerden alınırdı. Genellikle, 14-75 yaş arası erkekler cizye mükellefiydiler. Cizyenin miktarı senelere ve bölgelere göre değişirdi. Bazen zengin, orta, fakir olarak gayrimüslimler sınıflandırılarak farklı nispetlerde cizyeye tabi tutulurlar, bazen de vergi eşit olarak toplanırdı.[87]

Baş ya da hane üzerine toplanan cizye, fethedilen ülkenin para birimiyle Osmanlı akçesi karşılaştırılarak ve akçe esas alınarak hesaplanıyordu.[88] Gayrimüslimler, cizye miktarına, oturdukları yerleşim bölgesinin kadısı aracılığıyla itiraz edebilirlerdi.

Fatih kanunnamesinde gayrimüslimler ve Müslümanlar "raiyyet rusumu" adlı şahsi vergiler konusunda ayrı esaslara bağlanmışlardır. Kanunnamenin son kısmında münhasıran Hıristiyan reayanın raiyyet vergisi düzenlenmiştir. Şeriata uydurmak için çift resmine benzetilen ve kasaba ve şehirlerde oturan gayrimüslimlerden alınan (çift

---

[86] Halil İNALCIK (1959); "Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu," **Belleten**, C.XXIII, s.376.
[87] Mustafa AKDAĞ (1974); **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi,** Cilt 2, 2. Basım, Cem Yayınları, İstanbul, s.512.
[88] BOZKURT; **a.g.e.**, s.,27.

resminden şehir halkı muaftır) bu vergi her bölgede tahsil edilmemiş ve 18. yüzyılda şeriata aykırı addedilerek kaldırılmıştır.[89]

1834'de II. Mahmut bir fermanla (16 Zilhîcce 1245) cizye miktarını zengin, orta halli ve fakirler için 60, 30 ve 15 (akçe) tespit etti ve bu, cizyenin Bedel-i Askeriyeye çevrilmesine kadar devam etmiştir. Yine 1834'de Hıristiyanların cizyedarlardan şikayetleri üzerine çıkarılan bir ferman ile o tarihe kadar cizye muhasebesi kalemince sürdürülen her yıl 15 milyon cizye kağıdı çıkartılarak mültezimler aracılığıyla mükelleflere dağıtılması işlemlerine son verilerek, bu işte çalışanlar görevlerinden alındı. Her kazada başında kadının bulunduğu ve vali, âyan ve gayrimüslim şeflerden kurulu bir komisyon aracılığıyla, cizyenin toplanacağı belirtildi. Böylece, ilk defa olarak gayrimüslimlerin de cizyenin toplanması işlerine katıldığı, cizye miktarı mahallelerde, reaya kocabaşlarınca tespit edilerek toplanacak ve hazine adına çalışan ve hazineden ücret alan muhassıllara teslim olunacaktı. Tanzimat'la birlikte bu sistem tekrar değişecektir.[90]

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum milletinin cemaat yapısı, dönem ve yörelere göre bazı farklılıklar gösterse de sosyal, hukuki ve ekonomik açıdan kendilerine sunulan imkanların haricinde, aktif bir topluluk olma özelliğini sergilemişlerdir. Osmanlı yönetiminde, kendisine tabi olan Rum cemaatlerinin, imparatorluğun sosyal yapısına uygun olarak, Ortodoks kilisesinin çatısı altında, diğer tabi milletlerden ayrı bir millet olarak örgütlenmesine ve gerek kendi iç işlerini gerekse de yönetimle ilişkilerini bu çerçevede düzenlemelerine izin verilmiştir. Bu sebeple, bu dönem içinde, kilisenin ve cemaatin geleneksel yapısı büyük oranda korunmuştur. Rum tebaa, kendi inancının gereklerini İslâm egemenliği ile çatışmadığı oranda yerine getirebilmiştir.

Osmanlı egemenliğine giren Rumlar, ellerine geçen yeni imkanları değerlendiriyor olmakla birlikte, bu durum ortada hiçbir sorun olmadığı anlamına da gelmiyordu. Bir kere Rumlar, Osmanlı egemenliğini sürekli bir durum olarak algılama eğiliminde değildiler. Bunun geçici bir durum olacağını düşünüyorlardı. Bununla

---

[89] Ö.Lütfi BARKAN (1943); **Kanunnameler,** 1. Baskı, İlke Yayıncılık, İstanbul, s.130.
[90] Ziya KAZICI (1977); **Osmanlı Devletinde Vergi Sistemi,** 2. Baskı, İlke Yayınları, İstanbul, s.107.

birlikte, Fatihten sonraki hükümdarlar imparatorluktaki gayrimüslimlere karşı gittikçe katılaşan bir politika izlemeye başlamışlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rumlarla birlikte, Ermeni ve Yahudi cemaatler Tanzimat dönemine kadar hukuki statülerinde temelli bir değişiklik olmaksızın hep aynı hükümlere tabi şekilde, sosyal ve ekonomik faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Fakat, Tanzimat'la birlikte gelişen süreçte elde edilen haklarla, hem ekonomik hem de sosyal ve hukuki yapıları değişecektir.[91]

[91] SOYKAN; **a.g.e.**, s.201-209.

3. BÖLÜM

TANZİMAT'TAN II. MEŞRUTİYET'E KADAR İZMİR'DEKİ RUM TEBAA

3.1. DEMOGRAFİK DURUMLARI

1839 yılından 1860'lara kadar geçen sürede, İzmir nüfusunun artık belirli bir düzeye eriştiği ve daha önceki dönemlerde görülen iniş çıkışların artık görülmediği dikkati çekmektedir. Aslında bu dönem içinde, İzmir kentinin nüfusuna ilişkin olarak yabancı gezginlerin verdikleri rakamların çok doğru ve sağlıklı olduğunu söylemek yine de mümkün değildir. Ancak, bilinen gerçek İzmir'in, 19. yüzyılda nüfus potansiyeli açısından çok uluslu serbest bir şehir görünümünde olduğudur.[1] Dönem itibariyle dikkati çeken önemli bir hususta Türk nüfusunun bu dönemde hiçbir artış göstermemesine, aksine azalmasına karşın, Rum nüfusunun hemen hemen iki katına yükseldiğinin görülmesidir.[2]

19. yüzyılda İzmir'deki Rum nüfus yapısını incelerken, bu döneme kadar mevcut varlıklarını İzmir merkezde koruyan Rum tebaanın bu yüzyılda ve özellikle yüzyılın ikinci yarısından sonra yoğun olmakla birlikte, İzmir'in ilçelerindeki sayılarında görülen artış göze çarpmaktadır. Aydın Salnamesine göre, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Çeşme kazasında Türkler, ancak %20 kadar kalmışlardır. Bu sayı Urla kazasında %15'e kadar düşmektedir.[3] Bölgenin nüfus gelişimini ayrıntılı biçimde betimlemeye olanak veren verilere sahip değiliz. Ama, eldeki veriler yine de 19. yüzyıl İzmir'inde Rum nüfusu hakkında bazı kestirimlerde bulunma imkânı vermektedir.[4]

---

[1] MARTAL; **a.g.e.**, s.49.
[2] BEYRU (1973); **a.g.e.**, s.49.
[3] **Salname-i Vilayet-i Aydın, (Hicri 1308)**, daha geniş bilgi için **bkz. EK-6.**
[4] İlhan TEKELİ (1992); "Ege Bölgesinde Yerleşme Sisteminin 19.Yüzyıldaki Dönüşümü ", **Üç İzmir**, Sayı 3, Cilt 1, İzmir, s.136.

Tablo-5: İzmir'de 1839 Yılından 1860'lara Kadar Nüfus Dağılımı

YIL	YAZAR ADI	TÜRK	RUM	ERMENİ	MUSEVİ	LEVANTEN	TOPLAM
1839	**Eyries**	...	...	...	...	...	130000
1840	**İllust**	80000	40000	10000	15000	5000	150000
1844	**Quetin**	80000	40000	10000	15000	5000	150000
1845	**Barber**	...	...	...	...	...	132000
1850	**İllust**	85000	60000	10000	20000	5000	180000
1851	**Brewer**	50000	60000	...	15000	...	150000
1853	**Storori**	40000	90000	...	20000	...	150000
1854	**Golleston**	80000	...	...	...	12000	150000
1856	**Rolleston**	45000	50000	10000	17000	10000	132000
1857	**Petermann**	45000	55000	5000	13000	12000	130000
1860	**İmportial**	58000	48000	6000	8000	10000	130000
1860	**Blunt**	41000	75000	6000	12000	22700	156000
1861	**Bargigli**	60000	45000	10000	5000	5000	120000

Kaynak: Atay, **a.g.e.**, s.113

1839 yılından 1860'a kadar İzmir'in genel nüfusu hakkında yabancı yazarlarca belirlenen verilerde, mantık sınırını aşan dengesizlikler görülmesine rağmen Rum nüfusunun, tahminlerdeki kadar olmasa da belirli bir artış kaydettiğini ve aynı zamanda İzmir'den iç kesimlere doğru ağır ağır bir sızmanın bu dönemde kendini göstermeye başladığını kabul etmek gerekir.[5]

Türk nüfusunun kentte gitgide azalmasının çeşitli nedenleri olduğu anlatılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ülkeyi koruma görevinin tümüyle Türklerin omuzlarında olması ve böylece çok uzun yıllar süren askerlik nedeniyle, genç yaştaki erkeklerin en verimli çağlarını evlerinin dışında geçirme zorunluluğunda kalması, bu azalmanın belli başlı nedeni olarak kabul edilmektedir. Savaşlar, kötü iklim koşulları ve yetersiz beslenme, sağ olarak dönebilenleri de fazlasıyla yıpratmış, aynı zamanda ekonomik yönden güçsüz bırakmıştır. Hele yüzyılın ortalarından sonra, yabancılardan ve özellikle Rumlardan faizle para alıp borçlanan, borcunu ödeyebilmek için evini, tarlasını satıp Kentten ayrılanların sayısı da önemsenecek boyutlara çıkmış ve İzmir'in Türk nüfusunun azalmasında etkili olmuştur.[6]

---

[5] Rauf BEYRU (1974); **19.Yüzyılda İzmir'de Yaşam** , Literatür Yay., 1.Basım, İstanbul, s.51.
[6] Tuncer BAYKARA (1992); **Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve 19. Yüzyıla Dair Araştırmalar**, 1. Baskı, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, s.153.

Kentin Türk nüfusunun çeşitli salgın hastalıklardan fazlasıyla zarar gördüğüne de çeşitli kaynaklarda değinilmiştir. Gerçekten, başta veba ve kolera olmak üzere, Türklerde hastalıklara yakalanma ve ölme oranının çok yüksek olduğunu belirten anlatımlara sık sık rastlıyoruz. Daha sonraları frenginin de Türkler arasında yaygınlaştığı ve tüm bu nedenlerle doğum oranında önemli azalmalar görüldüğü anlaşılmaktadır. Türk nüfusunun artmamasının bir nedeni de böylece, doğum oranının düşmesi ve Türkler arasında çocuk düşürme uygulamasının yaygınlaşması olarak belirlenmektedir.[7]

Bu dönem içinde Ermeni ve Musevi nüfusundaki artış da pek belirgin görünmemektedir. Buna karşılık, tahminlerin hepsini doğrulamamakla birlikte, Rum ve Levanten nüfusunda genelde bir çoğalma olduğunu izleyebiliyoruz. Gerçekte, nüfus tahminlerinin bu derece farklılık göstermesinin çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerden en önemlisi olarak, İzmir'de yaşayan azınlıkların büyük bir kısmının Osmanlı uyruğunda bulunmalarına karşılık, bir kısmının da batı ülkelerinin uyruğunda ve himayesinde, yaşadıkları devletin milliyetinde gösterilmiş olabilir.

İzmir'de çeşitli toplumların nüfuslarını tahmin eden yazarların bir kısmı bunu, dinsel yapıların sayısı ve büyüklüğüyle oranlayarak, bir kısmı da cemaat örgütlerinden bilgi alarak bu rakamları vermişlerdir. Bu yöntemlerden her ikisi de ve özellikle birincisi, doğru sonuç elde edebilme yönünden yeterli olamamaktadır.[8]

19. yüzyılda İzmir'e gelmiş olan birçok gezginin gözlemlerini derleyen İlhan Pınar'ın kitabından, nüfus tahminlerini değerlendirecek olursak; 1832 yılında İzmir'e gelmiş olan Christoph DÖBEL şöyle demektedir:

> "İzmir'in nüfusu yaklaşık 130.000 civarındaydı. Diğer Türk şehirlerine göre birbirlerine karşı daha anlayışlı yaşayan Rum, Ermeni, Musevi, Müslüman ve diğer milletlerden oluşuyor".

1835 Kontes Pauline NOSTİTZ'e göre;

> "İzmir'de Türk, Rum ve Ermeni olmak üzere birbirinden tamamen farklı üç millet yaşıyordu. Şehirde en fazla nüfusa sahip olan millet Türkler ve ardından Rumlar gelmekteydi. Rumlar, İzmir'e canlılık veren tek milletti."

---

[7] BAYKARA (1974); **a.g.e.**, s.84-85.
[8] BEYRU (1974); **a.g.e.**, s.52.

1838 Sir Charles FELLOWS ise;

"İzmir'de, birçok milletten insan bulunmakla birlikte, Türkler ve Rumlar diğer milletlerden daha fazla yoğunluktaydı. Ancak, Türklerin salgın hastalıklardan sayılarının azalması Rum nüfusunu belirgin hale getirmişti. Burada kendime iki çift terlik aldığımda bana, bu yıl fiyatların üçte iki arttığını bununda, geçen yaz birçok kişinin ölmesinden meydana geldiğini ve bu yüzdende fiyatların yükseldiğini söylediler. Geçen yıl ki veba salgınında Türklerin, 14.000 diğer yabancıların toplam 1.000 kadar kayıp verdiklerini öğrendim."demektedir.

1845 Ludwig ROOSS;

"İnsanlar, şehrin çeşitli millet ve dinlerden meydana gelen nüfusunun –şehrin nüfusu hakkında devletin dahi kesin bir bilgisi yok– 150.000 olduğunu söylüyorlar; Türkler ve diğer Müslümanlar 40.000, Rumlar 60.000, Yahudiler 10.000, Ermeniler 10.000, Frenkler (İtalyan, Fransız, İngiliz, Alman ve diğer Avrupalıların yanı sıra Katolik Ermeni ve Yunanlılar) 25.000. Çeşitli millet ve dinlerin bir arada yaşadığı İzmir, belirgin bir karakter olarak, Rum izleri taşıyor. Bu şehir, 3500 yıldır sırasıyla Pers, Roma, Bizans, Arap, Frenk ve Türk egemenliğine girmesine rağmen bugün halâ bir İyon şehri olma özelliğini sürdürüyor. Türkler İzmir'e egemen olan millet olmasına rağmen, Rumlar sayıca daha kalabalık ve günlük egemen dil Rumca. Sadece kendi dillerini konuşan Türklerin büyük bir çoğunluğu dışarıda tutulursa, geriye kalan, yani yaklaşık 120.000 kişi Rumca biliyor. Rumca'dan sonra anlaşma dili olarak önce Türkçe, üçüncü sırada İtalyanca geliyor." demektedir.

1864 Karl Von HALLER;

"Türklerin azalan nüfusu karşısında, artan Rum nüfusu, bu milletin gelişimi için önemli bir unsur oluşturuyor. Benim bu saptamamı, son nüfus verileri de hayret verici bir şekilde doğruluyor. İzmir'in bugünkü nüfusu, 60.000'i Rum, 30.000'i Türk ve geri kalan 35.000'i Ermeni, Yahudi ve Frenklerin oluşturduğu 125.000 kişiden oluşuyor. Kısa bir süre önce bu durumun tam tersi söz konusuydu; O zamanlar, 60.000 kişiyle şehirde yaşayan Türkler, yalnızca Rumlara karşı değil, tüm gayrimüslim nüfusa göre de çoğunluktaydılar. Fakat şimdi, Rumların nüfusunun yarısına, şehrin nüfusunun dörtte birine kadar azalmış durumdalar. Eğer bu gerçeğin ışığında ve yeni Yunanlıların Doğuda her yerde, İyon ve Ege adalarında, Korfu'dan, Rodos ve Kıbrıs'a kadar yerleştiğini düşündüğümde ve varolan Yunan Krallığını bir ulusal devlet için çekirdek kabul ettiğimde – ki öylede görünüyor- ve çevresindeki kendine yakın unsurları da içine alarak – kabul etmem mümkün olmayan bazı moral eksiklikleri bulunmasına rağmen- doğunun geleceğinin şimdiden belli olduğunu söyleyebilirim." demektedir.

1872 Julius SEIFF;

"İzmir bugün gün geçtikçe gelişen bir şehir görünümündedir. 160.000-170.000 arasında olduğu sanılan şehir nüfusunun, 50.000'ini Müslümanlar oluşturuyor: Yahudilerin 10.000-15.000 olduğu ve geri kalan nüfusun da Rum, Ermeni ve Frenklerden meydana geldiği sanılmaktadır. Hıristiyanlar arasında nüfus çoğunluğuna sahip olan Rumlar, çalışkanlıkları ve gayretkeşlikleri sayesinde çok iyi bir durumdalar. Rumca, İzmir'in temel anlaşma dili. Rumlar, İzmir'le bütünleşmiş bir haldeydiler." demektedir.

1898 Rudolf Von LINDAU;

> "İzmir'in nüfusu yaklaşık olarak yarım milyon; bunun dörtte birinden fazlası Müslüman, 130.000'i Rum, 60.000'i çeşitli Avrupa ülkesi vatandaşı ve geriye kalanı Yahudi, Ermeni, Katolik ve Bulgarlardan oluşuyor." demektedir.

19. yüzyılda İzmir'in nüfus potansiyeli açısından özellikle, yabancı gözlemciler tarafından yapılan tahminler, yıllara göre çok değişik ve mantık sınırını zorlayıcı tahminlerdir. Buna rağmen, öne çıkarılan ve dönemin gerçekliğini ortaya koyan durum, Rum nüfusunun bu dönemde İzmir'de belirleyici olması ve şehirde kendisini fazlasıyla hissettirmesidir.[9]

Osmanlı İmparatorluğunda, 1800-1860 dönemi içinde birtakım resmi sayımlar zaman zaman yapılmıştır. Örneğin, 1844 yılında İzmir'de böylesine sayımlara girişildiği ve bu amaçla İstanbul'dan görevlendirilen Ahmet Efendinin İzmir'e geldiği belirtilmekte, daha sonra Fransızların sayım işlemlerinin tamamlandığı ve diğer milletlerin sayımına geçileceği açıklanmaktadır. Bu sayım işlemlerinin Eylül ortalarında tamamlandıktan sonra, sıranın çevre yerleşimlerine geleceği bildirilmiştir. 1844 sayımlarında İzmir kenti nüfusu 156.000 olarak belirlenmiştir. [10] Ancak, bu sayımlarında doğru sonuçlar vermediği iddia edilmektedir. Bu konuda Slaars ;

> "Osmanlı makamlarının, nüfus konusunda, hatta sayımların hemen ertesinde bile doğru bilgilere çeşitli nedenlerle sahip olamadıklarını belirtmek gerekir. Bu nedenlerden belli başlısı, aile büyüklüğü konusundaki beyanların yanlışlığıdır. Bundan dolayıdır ki, Osmanlı Hükümeti, 1865 yılında çıkardığı özel bir kanunla, devlete yanlış bilgi verenlerin cezalandırılmasını önermiş bulunmaktadır."[11] demektedir.

1860 yılından 20.yüzyıl başına kadar geçen süre içinde İzmir kent nüfusunda meydana gelen değişimler, tablo-6'da verilmiştir.

---

[9] İlhan PINAR (1994); **Gezginlerin Gözüyle İzmir**, 1. Basım, Akademi Kitapevi, İzmir, s.11-145.
[10] Cem BEHAR (1985); **Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927)**, Cilt 2, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, s.27.
[11] SLAARS; **a.g.e.**, s.332.

Tablo-6: 1860 Yılından 20. Yüzyıl Başına Kadar İzmir'in Nüfus Dağılımı

YIL	YAZAR ADI	TÜRK	RUM	ERMENİ	MUSEVİ	LEVANTEN	TOPLAM
1860	Bibliothek	60000	50000	10000	14000	6000	140000
1861	L'ımpartial	42000	28000	7000	14000	28000	123000
1868	Slaars	40000	75000	12000	40000	20000	187000
1870	Cumberbatch	43000	56000	8000	20000	37000	160000
1872	Descherzer	45000	75000	6000	15000	14000	155000
1875	C.Dutley	80000	90000	...	...	...	200000
1878	John Murray	80000	90000	10000	12000	16000	208000
1884	Elisee Redus	40000	90000	9000	15000	8000	192000
1885	Demetrius	50000	100000	7000	15000	15000	187000
1886	A.Chavet	...	80000	...	10000	20000	220000
1889	Aydın Salnamesi	79288	53086	6810	14909	53455	207548
1890	Holen	52000	62000	12000	23000	16850	210850
1894	Vital Cuinet	96250	57000	7628	16450	52287	229615
1895	Henry Avelot	89000	52000	12000	16000	37000	200000
1900	Paul Lindau	89000	52000	5600	16000	...	...
1902	Paul Lindenberg	52000	108000	...	...	...	200000

Kaynak : Beyru; (1974); **a.g.e.,** s.53.

Tablonun incelenmesinden kolaylıkla anlaşılacağı gibi, bu dönem içinde yapılan tahminlerin de, birbirini pek fazla tutmadığını görmek mümkündür. Bununla birlikte, bu farklılıklar daha çok kentin Türk ve Rum nüfuslarına ilişkin rakamlarda kendini göstermektedir. Buna karşılık, Ermeni ve Musevi nüfusunda, yine de büyük ayrılıklar olmakla birlikte, genelde birbirine yakın rakamların çokluğunu izleyebiliyoruz. Bu dönemlerde Ermeni nüfusu 6.000 ile 12.000 arasında oynayan bir farklılık göstermektedir. Farklılıklar dikkate alındığında, bu dönem içinde kentteki Ermeni nüfusunda normal bir artışla karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Tabloda, Musevilere ilişkin rakamlarda ise daha fazla bir tutarlılık göze çarpmaktadır.

Tabloda özellikle, Türk nüfusu yönünden büyük farklılıklar bulunmaktadır. Vital CUINET, 1894 yılında kentte 96.250 Türk'ün yaşadığını belirtirken, 1891 yılına ait Aydın Salnamesinde İzmir merkez ilçesi için de, bu rakam 80.000 civarında gösterilmiştir.[12] Her iki nüfus rakamları arasında yer alan yabancı uyruklular ya da uyruğu bilinmeyenler sınıfı içinde, kaydedilenlerin önemli bir kısmının Rum olduğu varsayılsa bile, o yıllarda yani, 1880 ve 1890'larda kentte Türk ve Rum nüfuslarının

[12] **Salname-i Vilayet-i Aydın, (Hicri 1308),** daha geniş bilgi için **bkz. EK-1.**

aşağı yukarı eşit olduğu sonucu çıkarılacaktır. Oysa, diğer gezginlerin verdikleri nüfus tahminlerinde Rumların kent içinde çoğunlukta oldukları belirtilmiş ya da böyle bir kanı yaratılmak istenmiştir. Yüzyılın ikinci yarısı içinde Rum nüfusunun, oransal olarak yükseliş gösterdiğine esasen bir kuşku yoktur. Ancak, verilen sayısal rakamlar biraz abartılmış durumdadır.

Kentin toplam nüfusunu incelediğimizde, dönem içinde 150 bin civarından 200 bin ve daha yukarısına yükselen önemli bir artışla karşılaşıyoruz. Bu artışta dönemi, 1860'lardan başlatmanın doğruluğunu kanıtlar gibidir. Bu arada 1891 Aydın Salnamesinde, İzmir kenti için verilen nüfus rakamı olan 150.282'in diğerlerine göre hayli düşük olması dikkat çekmektedir. Aslında, belirli sayımlara dayandığı için çok daha gerçekçi olması gereken bu rakamların, kapsadığı alan olarak, diğer tahminlerden farklı olabileceğini varsaymak mümkündür. Öyle ki, Salnamede yalnızca İzmir kentinin kendisinin dikkate alınmış olduğu açıkça ifade edilirken, diğer tahminlerde verilen nüfus rakamının Buca, Bornova, Seydiköy, Karşıyaka gibi banliyöleri içine almış olabileceği akla gelmektedir. Kuşkusuz, sayımların çok doğru yapılmadığı ve bazı noksanlıklar bulunduğu da her zaman düşünülebilecek bir durumdur. Ayrıca, tarih farkları da dikkate alınmalıdır.[13]

19. yüzyılın ikinci yarısı içinde, kent nüfusunun yanı sıra çevre yerleşmeleri ile vilayetin tümüne ilişkin birtakım rakamların da verilmiş olduğunu görüyoruz. 1880'den sonra Aydın Salnameleri, İzmir'in nüfusuna ilişkin daha gerçekçi bilgiler yansıtır. Bu Salnamelerin bazılarında bütün yerleşim birimlerinin ayrı ayrı nüfusları verildiği gibi, nüfusun cemaatlere göre dağılımı, kadın-erkek nüfusu, hane, mahalle, köy sayısı da belirtilmektedir.

1886/87 tarihli Aydın Salnamesine göre İzmir sancağında 11 kaza, 26 nahiye, 297 mahalle ve 683 köyde bulunan 102 441 hane de toplanan nüfus 479.543 tür. Bunlardan 17.556'sı yabancı uyrukluydu.[14] Aydın Salnamelerinde 1891 yılı için verilen 1.392.497 kişiden 1.075.586'sının Türk-Müslüman, 195.122'nin Rum, 13.940'nın Ermeni,

[13] MARTAL; **a.g.e.**, s.50.
[14] ATAY; **a.g.e.**, s.117.

426'sının Bulgar, 22 273'ünün Musevi olduğu belirtilirken, 55.742 kişi yabancı uyruklu ya da uyrukları bilinmeyen grup olarak tanımlanmışlardır. [15]

Tablo-7: 19.Yüzyıl Sonlarında İzmir Kazlarının Toplam Nüfusu

BERGAMA	65.711
ÖDEMİŞ	58.710
TİRE	33.657
ÇEŞME	30.706
URLA	23.241
BAYINDIR	21.556
MENEMEN	19.287
KUŞADASI	15.265
FOÇATEYN	14.548
SEFERİHİSAR	6.921

Kaynak; Salname-i Vilayet-i Aydın, (Hicri 1308), Ek-2,3,4,5,6.

Tablo-8: Aydın Vilayeti 1891 Nüfusunun Sancaklara Göre Dağılımı

TOPLUMLAR	İZMİR Sancağı	SARUHAN (Manisa) Sancağı	AYDIN Sancağı	DENİZLİ Sancağı	MENTEŞE (Muğla) Sancağı
TÜRK	279 732	305 850	188 731	209 426	134 757
RUM	132 726	33 810	16 197	2 562	10 636
ERMENİ	9 165	3 850	624	501	...
MUSEVİ	17 306	2 366	2 101	...	510
BULGAR	392	...	...	2	34
KATOLİK	738	...	138	...	...
LATİN	1 050	...	...	...	...
PROTESTAN	153	...	...	...	...
YABANCI VE BİLİNMEYEN	54 525	1087	...	23	107
TOPLAM	495 787	346 963	207 791	212 014	145 544

Kaynak; Martal;**a.g.e.**,s.52

Tablo-9: Aydın Vilayeti Nüfusunun Sancaklara ve Milliyetlere Göre Dağılımı

SANCAKLAR	TÜRK	RUM	ERMENİ	MUSEVİ	LATİN	BULGAR	YABANCI	TOPLAM
İZMİR	273 795	130 957	9 894	18 130	1 063	415	54 756	**489 010**
SARUHAN	291 460	47 553	3 882	1 939	...	...	935	**345 749**
AYDIN	185 898	16 907	634	2 024	114	...	...	**205 577**
DENİZLİ	210 697	2 860	13	423	...	...	...	**213 570**
MENTEŞE	131 484	10 126	...	...	...	...	221	**142 154**
TOPLAM	1 093 334	208 283	14 423	25 516	1 177	415	55 912	1 396 060

Kaynak; Beyru (1974); a.g.e., s.56. Daha geniş bilgi için **bkz. Salname-i Vilayet-i Aydın, Ek-1.**

[15] **Salname-i Vilayet-i Aydın, (Hicri 1308),** daha geniş bilgi için **bkz. EK-1.**

Tablo-10: Aydın Vilayeti 1891 Yılı Nüfusunun İzmir Sancağı İlçelerine Göre Dağılımı

TOPLUMLAR	İZMİR	BERGAMA	SEFERİHİSAR	URLA	ÇEŞME	KUŞADASI	FOÇA	TİRE	ÖDEMİŞ	BAYINDIR	TOPLAM
TÜRK	79 288	53 823	5 621	8 116	3 777	8 822	3 762	30 301	53 847	17 892	265 149
RUM	53 086	10 250	1 292	12 054	26 826	6 121	10 596	2 265	3 770	3 129	129 389
ERMENİ	6 810	809	8	16	...	78	47	12	1 093	177	9 050
MUSEVİ	14 909	495	...	282	123	146	97	1 029	...	31	17 112
BULGAR	20	258	...	...	...	17	46	50	...	1	391
KATOLİK	737	...	...	...	...	...	...	...	...	1	738
LATİN	1 050	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1 050
PROTESTAN	128	...	...	...	...	...	...	...	...	25	153
YABANCILAR	51 520	76	...	2 773	80	76	...	...	...	...	54 525
TOPLAM	207 548	65 711	6 921	23 241	35 269	15 269	14 548	33 657	58 710	21 256	477 567

Kaynak; Salname-i Vilayet-i Aydın, (Hicri 1308), Ek-2,3,4,5,6.

1891 yılı için, nüfusun sancaklara hatta kazalara (ilçelere) göre dağılımını bazı kaynaklardan değerlendirerek yukarıda birkaç tablo halinde aktardık.[16] Bunlardan Tablo-8, Aydın Vilayetine bağlı sancaklar düzeyinde 1891 yılında nüfus dağılımını göstermektedir. Tablo-9, Fransız Konsolosu Rougon'un kitabından alınmıştır ve Tablo-8'dekilere yakın rakamlar vermektedir. Tablo-10 ise, 1307-1308 (1891) Salnamesinden İzmir Sancağı içerisinde yer alan kazalar (ilçeler) için yapılan ayrıntılı bir değerlendirmeyi aktarmaktadır.

Salnamede, Tablo-10'da değerlendirilmiş olan rakamların dışında bazı nahiye ve küçük yerleşmelerin ayrıca nüfusları verilmiştir. Buna göre, İzmir merkez ilçesine bağlı nahiyeler arasında Bornova'nın nüfusu 8.110, Seydiköy'ün 10.449, Torbalı'nın 4096, Triyanda'nın (Ayrancılar) 4.952, Karaburun'un 10.606ve Nif'in (Kemalpaşa) 6.697 olarak verilmiştir. Diğer ilçelere bağlı nahiyeler arasında Dikili'nin nüfusu 3.277, Ayazmend'in (Altınova) 4.152, Çandarlı'nın 4.020, Kozak'ın ise 5.108 olarak kaydedilmiştir. Bu saydığımız nahiyeler Bergama ilçesine bağlı olanlardır.Seferihisar'a bağlı Sığacık nahiyesinin nüfusu 712, Çeşmeye bağlı Alaçatı'nın 11.428, Çiftlik'in 3.207, Kuşadası'na bağlı Ayasuluk'un (Selçuk) 4.499, Ödemiş İlçesine bağlı Birgi'nin 18.246, Foça'ya bağlı Yeni Foça'nın ise 5.966 dır.

Aydın Salnamesinde verilen bu rakamları incelediğimizde, bazı azınlık toplumların belli yerlerde daha çok toplanma eğilimi gösterdiklerini görüyoruz. Buna bağlı olarak örneğin, Rumların yalnızca Urla, Çeşme ve Foça kazalarında çoğunlukta

[16] BEYRU (1974); **a.g.e.,** s.55-56.

oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca, Kuşadası ve Bergama kazalarında önemlice bir Rum nüfusu vardır. Ermenilerin görece daha toplu bulundukları kazalar Bergama ve Ödemiştir. Museviler ise Tire'de önemlice bir topluluk oluşturmaktadır. Bu arada, 1307-1308 (1891) Aydın Salnamesinde 'Bulgar' diye tanımlanan bir topluluk vardır. Aslında sayıları az olmakla birlikte, bunların büyük bir kısmının Bergama, diğerlerinin de Kuşadası, Foça ve Tire ilçelerinde toplandığını görüyoruz. Latin ve Katolik adları altında kaydedilenlerin, tek bir istisnası dışında tümüyle İzmir merkez ilçesi içinde yer aldıkları, Protestanların ise, yine İzmir merkez ilçesinde toplanmakla birlikte, küçük bir grubunun Bayındır'da bulundukları anlaşılmaktadır. Salnamede epeyce kalabalık olan yabancı uyruklular grubunun çok büyük bir kısmının İzmir merkezinde ve Urla ilçesinde toplanmış olduklarını görüyoruz. Bu grubun çoğunluğu, Yunan uyruklu-Rum asıllı nüfustur.[17]

Hüseyin Rıfat, kaleme aldığı hatıra ve deneme yazıları arasında İzmir'in nüfus yapısı hakkında şu tespitleri yapar ve 1306 senesine ait İzmir nüfusunu da şu şekilde göstermektedir:

> "İzmir, Anadolu'nun önemli bir şehri, Osmanlı Devleti'nin en mühim ticaret merkezi olmakla nasıl şöhret ve itibar sahibi ise nüfus yapısıyla da İstanbul'dan sonra en birincidir." [18]

309.987	Zükûr
95.761	İnâs
405.748	TOPLAM

Bu istatistik, nüfusu şu şekilde cemaatlere ayırmıştır:

79.288	İslâm
53.086	Rum
14.909	Ermeni
6.810	Musevi
105	Latin
20	Bulgar
51.620	Teba-i Ecnebiye
205.838	TOPLAM

[17] **Salname-i Vilayet-i Aydın, (Hicri 1308), Ek-2,3,4,5,6.**

[18] Hüseyin RIFAT (1997); **İzmir 1914**, (Yayına Hazırlayan, Erkan SERÇE), 1. Baskı, Akademi Kitapevi, İzmir, s.27-28.

Bu eski istatistikte şehirde mevcut hane miktarı 16.523 adet gösterildiğinden, hane başına tahminen 12 isabet eylemek icap eder. Hâlbuki her hane sekenesini 12 kişi göstermek abartılmış bir tahmindir Her hanede 5, nihayet 6 kişi hadd-i vasati olarak kabul edilmiş bulunduğundan, istatistiğin pek yanlış ve indî bir hesap üzerine tanzim ve tertip edilmiş olacağından şüphe yoktur. [19]

19. yüzyıl boyunca nüfus artışının yüzde kaç olduğunu bilmiyoruz. Elimizdeki verilerin öncülüğünde, 19.yüzyıl İzmir'ini Rumlar başta olmak üzere, içinde barındırdığı çeşitli milletleri de içine alacağı şekliyle incelemeye çalıştık. Doğruluk payının yüzde yüz olduğu kanısında olmamakla birlikte, veriler öncülüğünde dönemin nüfus paylaşımını aşağı yukarı çıkarabiliyoruz. Bu dönemde, Rum nüfusu diğer milletlere göre öncülüğünü ve hareketliliğini korumasıyla birlikte, bunun yanında özellikle, 1860'tan sonra Türk nüfusunda, geçmiş dönemlerdeki gibi azalmanın olmadığını da görmek mümkündür.[20] Bu tespitte, sağlık koşullarında sınırlı da olsa bazı iyileşmelerin yapılması, 1840 yılında karantina uygulamasının başlaması, 1895'te İzmir'e Halkapınar içme suyunun getirilmesi ve benzeri sağlık koşullarında bir ölçüde iyileşme getirmiş olmasının etkisi bulunmaktadır.[21]

3.2. EKONOMİK DURUMLARI

19. yüzyılın ortalarına doğru gelindiğinde, Türklerin İzmir'in iktisadi hayatında aldıkları pay, 18. yüzyıla göre önemli bir ölçüde düşüş kaydetmiştir. Bir başka deyişle, 18. yüzyılda Türklerin, geçmiş dönemden gelen çeşitli iktisadi müesseseleri ve bu müesseselerin kendilerine mahsus teşkilatı vardır. Bunun neticesinde Türlerin İzmir'de oluşan ticaretteki payları, kabaca ifade edilirse %70-80 civarındadır. Buna karşılık 19. yüzyılın ikinci yarısında durum tam tersine dönmüştür. Türklerin İzmir'in iktisadi hayatından aldıkları pay oldukça gerilemiştir. Bu gerileme dönemi için en çarpıcı tarih 1839 öncesine dayanmaktadır. İzmir'de Türklerin nüfusu ve bununla birilikte, ekonomideki payları gerilemiştir. Türklerin ticaretten aldığı payın gerilemesi ancak, iş

---

[19] RIFAT; **a.g.e.**, s.28.
[20] MARTAL; **a.g.e.**, s.52-53.
[21] ATAY; **a.g.e.**, s.119.

imkanlarıyla birlikte oluşabilirdi. Bu olayı, vereceğimiz küçük bir örnekle açıklamak gerekirse :

Yeniçeriler kaldırıldıktan sonra İzmir'de, Sarı Kışla yapıldı. Fakat o dönemde bütün işçi ve esnafın Yeniçerilikle ilgisi olduğu kabul edildiğinden dolayı, yeni yapılan kışla inşaatında Müslüman işçiler çalıştırılmadı. Rum ve Ermeni işçiler çalıştırıldı. Dolayısıyla da, 1828'lerde bu Sarı Kışla inşaatı gibi inşaatlarda, Rumlar ve Ermeniler ustalaşmaya başladılar. Demirci oldular, marangoz, yapıcı ustası oldular ve diğer imkânlarıyla 19. yüzyılın geri kalan dönemlerinde özellikle Rumlar, ekonomik yaşamdaki kolları teker teker ele geçirmeye başladılar.[22]

19. yüzyıl sonlarına kadar uzanan süreçte İzmir'in ticaretinde Türklerin yeri, genellikle kendi ürünlerinin iç pazarda satılması ya da ihracat alanında azınlıklarla yaptıkları işbirliğiyle sınırlıydı. Yunan özgürlüğünün simgesi olan İzmir, aynı zamanda tüm küçük Asya'nın en büyük ticari ve sınai merkezi olmakla birlikte, İzmir vilayetinin ekonomik yaşamını düzenleyen başat toplumsal unsur Rumlardı.[23] 19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde, İzmir'in ticaret yaşantısına Türkler de aktif bir şekilde katılmakla birlikte, ekonomik etkinlikler açısından Rum-Ermeni, yabancı ve diğer etnik grupların üstünlükleri açıkça görülüyordu. Bu sürece ilişkin olarak, İzmir ticaretini savaş alanına benzeten Halit Ziya, 19. yüzyılın sonlarına ilişkin İzmir'in ticaret yaşantısına ait izlenimlerini, anılarında şöyle anlatmaktadır:

> "İzmir'le ilgisi olan büyük bir Anadolu parçasının bütün elde ettiği ürünler İzmir'e gelir, yemiş çarşısından başlayarak gümrük dolaylarına kadar geniş bir alanı doldururdu ve bu alanın içinde dünyanın her yanından akın etmiş çeşitli bayraklara bağlı yabancılarla, gene dünyanın neresinden çıktıkları belli olmayan, ama öteden beri İzmir'de kurulu oldukları bilinen, ceplerinde değişik, üstelik birkaç tane farklı uyruğa ait pasaportlarıyla Rumlar ve bunların arasında Ermeniler ve Musevilerden oluşmuş bir mahşer kalabalığı kaynaşırdı.
> Bir kovan ki arıları vızıldayarak her zaman, toplanacak balları kursaklarından taşacak kadar emerek sonu gelmeyen bir çaba içinde döner dururlardı. Sonra az ileride tek tük, Türk mağazaları vardı. Buralarda konuklarına bol bol kahve, çay ikram eden, işlerinin bütün sıcaklık ve uğraşma güçlerini gerektiren bölümlerini, yanlarında çalışan ve gene çeşitli yabancı soylara bağlı gençlere bırakmış efendiler vardı...
> Arpa, buğday, nohut, darı, susam, özellikle incir, üzüm, palamut, sumak, afyon... akın akın gelir, bu efendilerin depolarında, yok eğer bekletilemeyecek şeylerdense yemiş çarşısı mağazalarının önünde ki sokakta, birikirdi. O zaman dışa satım işiyle uğraşanlar üşüşürler, fiyat verirler, mal tartılır ve satılırdı.

---

[22] Tuncer BAYKARA (1992); "100 Yıllık İzmir Ekonomisi", **1885-1985, Türkiye Ekonomisinin 100. Yılı, İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu**, Cilt 1, Sayı 1, İzmir, s.139-140.
[23] Engin BERBER (1998); **İzmir 1920**, 3. Baskı, Akademi Kitapevi, İzmir, s.6-7.

> Fiyat, tartı ve öteki işlemler, üreticinin aracıya karşı olan güvenine, onların insaflarına, namuslarına bırakılmış haldeydi...
> Bu ticaret savaş alanının kurbanları üreticiler, yararlananları ise yabancı ya da yarı yabancı soydan olanlar; Seyircilerine gelince; Onlar da Türklerdi."[24]

19. yüzyılın başından itibaren İzmir'in ekonomik yaşamında hareketlenmeye başlayan Rum toplumu, Tanzimat'ın ilanıyla birlikte kendilerine sağlanan imkanlarla İzmir'de daha da aktifleşen bir görüntü içine girmiş durumdaydılar. Geleceğe dair planları ve dış unsurlar bir kenara bırakılırsa, Tanzimat'la birlikte İzmir ekonomisinde etkili olmaya başladıkları fark edilir bir durumdur.[25] Artan nüfuslarıyla birlikte toplumsal yaşamda ekonominin şekillenmesinde önemli roller üstlenmiş olan Rumlar, Meslek olarak da her alanda kendilerini göstermişler ve ekonomik faaliyetlerine göre toplum içindeki konumlarını belirlemişlerdir.

3.2.1. Özel Çalışanlar

3.2.1.1.Tüccarlar

"Aydın vilayetinin başlıca ve tek ticaret merkezi İzmir'di. Şehrin ticaretinde ipek, pamuk ve sahtiyan işleyen ve ürettiklerini bütün dünyaya satan fabrikaların yeri çok önemliydi. Bunun yanı sıra, ünlü Türk ipliği; Dokuma kolundaysa, sadece güzelliği ve gösterişiyle değil, iyi para kazandırdığı için de önemli bir yer tutan İzmir halıları yer alıyordu. Halı sanayii üretimi özellikle, Rumların elindeydi." diyen Ernst Cristoph Döbel, Pınar'ın aktarımıyla sözlerine şöyle devam ediyor:

> "İşte şurada kışın bile tazesini en uygun fiyatla alabileceğiniz kuru üzüm, biraz ileride kuru incir, bir başka yerde Noel zamanı iyice olgunlaşan turunç ve limonlar. Tüm bu güzelim yiyecekler bütün dünyaya gönderiliyor. Topraktan çıkarılan ürünlere duyulan bu hayranlık, liman yakınlarında bulunan balık pazarında satılan çeşitli balık, yengeç, midye, istiridye ve daha birçok ender bulunan deniz ürünlerinde de devam ediyor. Güzelim üzümlerden elde edilmiş ve içerken insanın içini bir hoş eden şaraplar, göklere doğru şahlanır gibi yükselen zeytin ağaçları, başparmağım iriliğinde siyah zeytin ve kadife gibi rengiyle zeytin yağı İzmirli tüccarların ihraç ürünleri dahilindeydi."[26]

Öte yandan zamanla un sanayii büyük bir gelişme göstermiştir. Sözü edilen sanayii dallarının yanında, deri işlemeciliği, sabun imalatı, meşe palamudu işletmeciliği, dokumacılık ve diğerleri gibi sanayi dalları da mevcuttur. İzmir sanayisinin %70'i Rum unsurunun elindedir.

---

[24] Halit Ziya UŞAKLIGİL (1987); **Kırk Yıl**, (Derleyen, Şevket KUTLU), I. Baskı, Cumhuriyet matbaası, İstanbul, s.165.
[25] DURSUN; **a.g.e.**, s.4.
[26] PINAR; **a.g.e.**, s.12.

19. Yüzyılın ilk yarısında İzmir'de mevcut olan fabrikalar :

Toplam 13 adet un fabrikası (9'u Rumların)

2 adet çekirdek yağı atölyesi (Hepsi Rumların)

15 adet incir ve kuru üzüm için sandık fabrikası (11'i Rumların)

15 adet yerinde tüketim için şarap üreten fabrika (Hepsi Rumların)

14 büyük ve 25 tanesi küçük şekerleme fabrikası (Hepsi Rumların)

7 adet tabakhane (Hepsi Rumların)

4 adet şarap ihraç eden fabrika (Hepsi Rumların)

2 adet buzhane (1'i Rumların)

11 adet sabun fabrikası (9'u Rumların)

2 adet iplik fabrikası (Fransızların)

1 adet susam ve tobra yağı fabrikası (Rumların).

4 adet susam yağı, tahin ve helva fabrikası (3'ü Rumların)

1 adet çuha ve kaşmir fabrikası (İngilizlerin)

10 adet torna atölyesi (9'u Rumların)

2 adet meşe palamudu işleme atölyesi (İngilizlerin)

18 adet kuru üzüm işleme fabrikası (Hepsi Rumların)

2 adet bira fabrikası (Hepsi Rumların)

18 adet zeytin yağı imalathanesi (Hepsi Rumların)

2 adet ispirto fabrikası (Ermenilerin)

1881/82 tarihli Aydın salnamesinde 7 tütün fabrikası olduğu belirtilmekle birlikte, bunlara tütün işleme atölyeleri demek daha uygun olur. Biri dışında sahiplerinin gayrimüslim olmasına karşılık yöneticilerinin Türk oluşuyla dikkati çeken bu işletmeler şunlardı:

Fabrika Adı	**Memuru**	**Muavini**
Simanoğlu Yorgakis	Ahmet Bey	Hasan Efendi
Pergelis	Muhammed Efendi	Mesut Efendi
Ahmet Rasim	Ahmet Efendi	Tevfik Efendi
Yuannis	Neşet Efendi	Ahmet Efendi
Yorgo	Abdülkâdir Efendi	Harun Efendi
Şekeroğlu Yunnis	Ahmet Efendi	Mustafa Efendi
Armenoğlu Pavli	Ahmet Efendi	Tevfik Efendi

İzmir kadı sicillerinde, 19. yüzyıl ortalarından itibaren çeşitli iş kollarında bazı Türk zenginlerinin adı da yer almakla birlikte, bunların dış ticaretle uğraştığını belirten bir ize rastlanmamaktadır. Anılan kayıtlardan derlenen bilgilere göre, bıraktıkları mal varlığı açısından İzmir'in, önde gelen Osmanlı uyruklu iş adamları şunlardı:

Tablo-11: 19.Yüzyılın Ortalarından Sonuna Kadar İzmir Ekonomisindeki Türkler

ADI	YERLEŞİM YERİ	KASSAM DEFTERİNE KAYIT TARİHİ	TEREKESİ (Kuruş)
Manifaturacı Hacı İbrahim	Hatuniye	1851	77.035
Keresteci Tüğsüz Halil Ağa	Cami-i Atik	1853	110.142
Kutucu Elhac Mustafa	Cami-i Atik	1853	62.419
Ketenci Nikola	Kasab Hızır	1855	68.690
Keresteci Hacı Politi	Midilli Adası	1862	389.732
Tüccar Kostandi	Kasab Hızır	1862	2.509.153
İplikçi Hacı İbrahim	Kasab Hızır	1864	271.121
Keresteci Elhac Hasan Ağa	Hatuniye	1864	170.800
Bakırcı Ahmet Ağa	Mahalle-i Cedid	1865	105.316
Manifaturacı Hacı İbrahim	Kasab Hızır	1865	59.382
Kutucu Hacı Ali Bey	Şeyh Mahallesi	1865	1.034.229
Tüccar Damyan Keykork	Kasab Hızır	1865	534.196
Keresteci Ömer Ağa	Ali Reis	1865	90.432
Gazcı Agob	Kasab Hızır	1865	95.195
İplikçi Gençoğlu Mıgırdıç	Kasab Hızır	1866	207.784
Şarapçı Deli Petro Yuannis	Bornova	1866	603.716
Bezzaz Hacı Mustafa	Cami-i Atik	1867	668.383
Tüccar Abdüsselam	Mahalle-i Cedid	1869	70.419
Tüccar Seyid Hasan	Kefeli	1869	53.225
Tüccar Karlıoğlı Haralambo	Kasab Hızır	1869	324.000
İplikçi Mehmet Şakir Efendi	Pazaryeri	1870	53.136
A.Canoğlu Agop	Kasab Hızır	1872	268.000
Yofah Binnam	Halep	1874	139.687
Tüccar Mehmet Nuri	Cami-i Atik	1877	67.426
Hacı Ohannes	Cami-i Atik	1877	769.714
Tüccar Haci Hafız Şaban	Cami-i Atik	1888	650.000
Bakırcı Hacı Ahmet	Cami-i Atik	1888	196.168
Tüccar Hacı Ahmet Efendi	Namazgah	1893	75.080
Kağıtcı Hacı Ömer Efendi	Cami-i Atik	1894	1.581.691

Kaynak; Martal; **a.g.e.**,s.113.

Görüldüğü gibi, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İzmir'de belirgin bir ekonomik güce ulaşmış tüccar ve iş adamları arasında Türkler de bulunuyordu. Bunlardan bir kısmı, Anadolu içlerinden ya da imparatorluğun diğer yörelerinden gelerek İzmir'e yerleşmiş olan tüccarlardı. Ancak, yukarıda da ifade edildiği gibi Türk tüccarlarının dış ticaretle uğraştığını belirten bir ize rastlanmamasına karşılık, Ermeni ve özellikle Rum tüccarlarının içte olduğu gibi dışta da etkili olduğu rastlanan bir durumdu.[27]

[27] MARTAL; **a.g.e.**, s.113-114.

19. yüzyılın sonlarına doğru, İzmir'in ticaretinde Türklerinde aktif biçimde yer almaya başlamalarıyla birlikte, İzmir'de, batıdakilere benzer ticaret odası ve borsa kurulmasına ilişkin çabalar yoğunlaştı. Müslüman ve Hıristiyan tüccarların valiliğe yaptıkları başvurular üzerine, 1885'te "İzmir Ticaret Odası" kuruldu. Şehrin iç ve dış ticaretini yönlendirebilecek bir yapıya sahip olan bu kurumun, 1922 yangınında bütün evraklarının yanması nedeniyle, hakkındaki bilgiler yerel basında çıkan bazı haberlerle sınırlı kalmıştır.

İzmir ticaret Odasının yönetimi 1900 yılında şu kişilerden oluşuyordu:

Başkan :Hacı Davut Farkauh
Başkan Yard. :Osmanzade Hacı Hasan Bey, Athanasulas
Üyeler :Karabet Arabyan Senafim, Toramanoğlu, L.Paleolog, Kazazyan, Mercan, Loucas Essayan, H.Cambazoğlu, N.Habif, Sepetçizade HacıAhmet, Tahir Efendi.
Başkatip :Georges Asthenicles
Sandık Emini :Şaban Efendi
Veznedar :Zakari Kiukpaşaoğlu

İzmir Ticaret Odasının daha çok bir tüccar dayanışma örgütü görünümünde olması, aynı yıllarda alım satım işlemlerinin düzenli bir şekilde yürütülebileceği bir borsanın kurulmasını gündeme getirdi. Anadolu'dan mal getiren ve kestane pazarı civarında ticaret yapan yerli tüccarların, Rum tüccarlar aracılığıyla ihracata yönelmeleri üzerine, borsa oluşturulması gerekli görülmeye başlandı. Bu kurumun yönetimi de İzmir Ticaret Odasında olduğu gibi yerli ve yabancıların elindeydi. Borsanın yönetim kurulunda Türk olarak yalnız bir üye bulunuyordu. Bu tarihte Borsa heyeti şu kişilerden oluşuyordu:

Üyeler : A.Pavliclis, Mösyö Alexadr Topas, Miltiyadis, Lambirinodis, Balyozzade, Hacı Bekir Efendizade Emin Efendi.

Burada da görüldüğü gibi, Türklerin aktif ticaret yaşantısına katılmaya başlamaları onlara henüz, bu tür faaliyetlerin düzenleyicisi konumundaki kurumlarda söz sahibi olabilme şansını sağlayamamıştır.[28]

---

[28] BİLGEGİL; **a.g.e.**, s.36.

Ludwig Ross, Pınar'ın kaleminden 19. yüzyıl İzmir'iyle ilgili izlenimlerinden şöyle bahseder:

> "Türkler ticaretle pek uğraşmaz bu işi vilayetin en zenginleri, para işlerinde becerikli, usta ticaretçi ve kurnaz yatırımcı, Rumlar yapardı. Rumlar, ticaretten kazandıklarını toprak alımına yatırıyor, bu konuda Türklerin saflığından yararlanıyorlardı." [29]

Rum tüccarlarının, diğer gayrimüslim ve Türk tüccarlarından en önemli farkı, kurnazlık ve pazarlık becerileriyle atalarının temel özelliklerinden birisini özenle koruyarak, bunu akıllıca ortaya koymalarında yatmaktaydı. Ancak, Rum tüccarlarının kendi simalarını ekonomik faaliyetlerde göstermeleri ve bu ekonomi ağını kurmaları öyle hemen olmamıştır. Birbirlerine bağlı olmaları ve ortak hareket etmeleri bu simaların ön plana çıkmasında büyük etkendir. Her ne kadar bu özellikleri konuyla ilgili belirleyici unsur olsa da zaman zaman kendi aralarında mutabık olmadıkları durumlarda yaşanmıştır.

Gayrimüslim sıfatıyla ve başlangıçta azınlık bir grup olarak yerli halkın içine karışmış olan Rumlar, diğer azınlık gruplarından farklı olarak zamanla İzmir halkı içinde kendilerini benimsetmişlerdir. İlk önceleri ticaretteki faaliyetlerinde arka planda yer alan Rumlar, daha sonraları kendi başlarına resmi olarak bu işin içine girmişlerdir.

19. yüzyıl sonlarında özellikle, 20. yüzyıl başlarına gelindiğinde, İzmir'de Türkler tarımsal fazlalığı yaratan en büyük üretken güç olmalarına karşın, sanayii ve ticaret gibi diğer ekonomik etkinlikler, Rumların elindeydi.[30] Rumlar, resmi dairelerin onayını alarak kendilerine daha rahat çalışma imkanı sağlayacak bürolar ve ticarethaneler açmaya başlamışlardı. Bunlara birkaç örnek verecek olursak; [31]

---

[29] PINAR; **a.g.e.**, s.90.
[30] MARTAL; **a.g.e.**, s.119.
[31] BERBER; **a.g.e.**, s.45–57.

Tablo-12: 19.Yüzyıl Sonları ile 20. Yüzyıl Başlarında İzmir Rumlarına Ait Başlıca Büro ve Ticarethanelerin Tabelaları

YERGİOS B.VERTURATOS **İZMİR (Paralel no:109)** **UN TÜCCARLARI** **İTHALAT – İHRACAT**	**UN TİCARETİ MAĞAZASI** **MARKOS VE ZAFİRİS** **Ali Paşa Meydanı No:21-23-25** **İZMİR** **TEDRİH İTHALAT VE İHRACAT**
EVSTRATİOS PAPUCAKİS VE ORT. **Ticarethanenin kuruluşu :1908 Peynir, tereyağı,tüccarlara mal tedariki** **İTHALAT –İHRACAT** **Arapyan Çarşısı –İzmir**	**KARAKOSTAS KARDEŞLER** **Tüccarlar ticarethanenin kuruluşu:1892** **Salamura ürünler, peynir ve tereyağı** **Arapyan Çarşısı No:28-30 -İzmir**
A.ATHANASİOS VE OĞULLARI **İZMİR** **Eski Keresteciler No:48 Kuruluş:1908** **Koloni malları tüccarları kuru üzüm-incir** **İTHALAT -İHRACAT**	**G.VEN.ÇAKLAS Tüccarlar** **İTHALAT VE İHRACAT** **Zeytin – Sabunlar – Girit Şarapları** **Tedarik Temsilcilikler İzmir – Prisim Han No:7**
APERGİS KARDEŞLER **Mamul deri ithalatı tüccarları deri ve her tür ayakkabı malzemeleri deposu** **İzmir –Gerenio No:24**	**İRENEOS SPİRUPULUS** **(Kestane pazarı No:29-31-33** **İTHALAT –İHRACAT** **TEMSİLCİLİKLER - İZMİR**

Kaynak; Berber; **a.g.e.**, s.45

3.2.1.2. Sarraflar

Sarraflık, ekonomik yaşam içinde belirleyici ve ayırt edici diğer bir koldu. Bu alanda karşımıza, çoğunluğunu Rumların oluşturduğu, az sayıda Frenk'in ve birkaç tane de Türk'ün içinde yer aldığı bir manzara çıkmaktadır. Rum sarraflarının sayıca çokluğunu ve bu alanda da etkin rol oynamalarını, aynı zamanda ticaretle de ilgili olmalarından dolayı, sağladıkları sermaye ile açıklayabiliriz. Bizi bu kanıya vardıran etken, hem tüccar hem de sarraf olarak aynı isim ve soy isim ya da sadece, aynı soy ismin geçmesidir.[32]

[32] VİKOLAVİÇ; **a.g.e.**, s.21.

Aynı mevkide toplanmış olan sarraflar, kendi aralarında servet ve iktidar sahipliklerine göre derecelendirilirlerdi. Rum sarraflar, servet ve iktidar sahibi olduğu kanısına varılırsa, muvaffakiyetlerinin ödüllendirilmesi için birinci sınıf sarraflığa tayin edilirlerdi.[33]

İzmir ekonomisinin konumunu belirleyen ve ekonomik dengenin oluşmasında önemli rol oynayan sarraflar da kendilerine bir bina tesis etmişlerdi. Meşru olarak yaptıkları haftalık toplantılarını orada yaparlardı. Bu toplantıların değişmeyen ve önceden belirlenmiş başkanı, başkan yardımcısı ve sekreteri yoktu. Ancak, en fazla servet sahibi olan sarraf buna mukabil en fazla etkin ve söz sahibi olan sarraftı.[34]

Toplumsal yaşam içinde önemli konuma sahip olan, aynı zamanda servet birikimleri ve yaptıkları iş kalitesiyle hükümet tarafından birinci sınıf sarraflıkla ödüllendirilen sarraflar üzerinde, hükümetin kontrol ve hakim gücü de mevcuttu. Buna bir örnek vermek gerekirse; Sarraf Zembeoğlu Yorgi'nin bozuk tartı kullanmasından dolayı, bu durum tespit edilmiş ve bu olaydan dolayı yüklü bir miktar vergi ödemek zorunda kalmıştır. Bu olay hükümetin sarraflar üzerinde kontrol ve denetiminin olduğunu göstermektedir.[35]

Bir meslek grubu olarak karşımıza çıkan sarraflar, ekonomi piramidinin üst kısmında yer alıyorlardı. Sarrafların, hemen hepsinin üzerine kayıtlı gayr-i menkul, bağ, bahçe ve çiftlikleri vardı.[36]

İzmir'de, çoğunluğu Rumların elinde olan ve 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyıl başlarına kadar onların çizdiği çerçeve içindeki ekonomik faaliyetlerde sarraflık, hatr-ı şinas bir meslek olarak kimliğini korumuştur.[37]

---

[33] VİKOLAVİÇ; **a.g.e.**, s.24.
[34] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.71-72.
[35] BİLGEGİL; **a.g.e.**, s.43.
[36] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.73.
[37] BİLGEGİL; **a.g.e.**, s.49.

3.2.2. Kamuda veya Kamuya Yönelik Çalışanlar

3.2.2.1. Doktorlar

19. yüzyılın ortalarına bakıldığında, 11 tane gayrimüslim doktorun bu mesleğin içinde olduğunu görüyoruz. Yine bu tarihlerde İzmir'de, hiç Türk hekimi yoktu. Bütün Türk ve gayrimüslim aileler kendilerini Rum, Ermeni ve Yahudi doktorlardan en meşhur olan Kostanoğlu, Kondolon, Celiyan, Büyük İsak gibi hekimlere tedavi ettiriyorlardı.[38]

Her alanda olduğu gibi doktorluk mesleğini de önemseyen Rum doktorlarının bir çoğu iyi eğitim almış ve işinin ehli olan insanlardı. Konuyla ilgili bir anlatımda; İzmir'de Rum asıllı hekimlerin, öğrenimlerini Avrupa'da ve özellikle Paris ve Atina'da gördükleri ve gerek kuram, gerekse pratik olarak çağın düzeyinde bulundukları belirtilmekte ve o dönemde hekimlik mesleğini icra edebilmek için geçerli ve herkesçe saygın herhangi bir kuruluştan diploma almış olmaları zorunluluğunun bulunmamasına karşın halkın, yeterli niteliklere sahip bulunanlara güven duyduğunu ve bu konuda Rumların ilk sırayı aldığı ifade edilmektedir.[39] Örneğin, Doktor C.VOU DOURİS Dahiliye Mütehassısı ve çocuk doktoru olmakla birlikte, Lyon Üniversitesinden doktoralıydı. Doktor N.D NİKOLAİDİS diş hekimliği ve ağız sağlığı alanında Amerika'dan doktoralıydı. Doktor İOANNİS PAPADOPULOS mikrobiyoloji alanında uzmandı.[40] Uzmanlaşmış oldukları alanlarda göstermiş oldukları başarılarda özellikle, Rum doktorları devlet tarafından ödüllendirilirlerdi.[41]

Rum doktorlarının birçoğu devlete bağlı çalışmasına rağmen, bir kısmı özel muayenehanede bağımsız olarak çalışmaktaydı.[42] Çalışma şekilleri ne olursa olsun elde edilen en önemli sonuç, Rum doktorlarının bu meslek gurubunda başarılı olduğu ve elde ettikleri başarılarla, Türk tabiplerinden hem statü hem de ekonomik açıdan daha belirleyici ve etkin olduklarıdır.[43]Aralarındaki dayanışmayı arttırmak için Rum doktorların öncülüğünde gayrimüslim doktorlar 1907 yılında doktorlar derneğini

---

[38] DURSUN; **a.g.e.**, s.8-9.
[39] VİKOLOVİÇ; **a.g.e.**, s.25.
[40] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.78.
[41] DURSUN; **a.g.e.**, s.15.
[42] BİLGEGİL; **a.g.e.**, s.52.
[43] Rauf BEYRU (2000); **19.Yüzyılda İzmir**, 1. Baskı, Literatür yay., İstanbul, s.114.

kurmuşlardır. Bu derneğin yönetim kurulu: Savvopulos F., Psaradellis A., Tabaoğlu, Passalis, Vosifopulos, Lorens. Sekreter: İ.Skeleavos, Veznedar: E.Angelidis'ten oluşuyordu. Haftalık ya da aylık toplantıları vardı.[44] Gerekirse bu toplantı zamanları daha sık olmaktaydı.[45]

3.2.2.2. Gazeteciler

İzmir toplumu içerisinde gayrimüslimlerin rol aldıkları başka bir meslekte gazetecilikti. Bu dönemde, yayın hayatında iki tane Rum gazetesi bulunmaktaydı. Çıkan bu gazeteler de, siyasi bir amaç gütmeden kendisini topluma kabul ettirmiş yayınlardı.[46] Bu meslekteki başarılı faaliyetlerinden dolayı, İzmir'in Rum Empersiyal gazetesi müdür ve muharririne nişan verildiği anlatımlar arasındadır.[47] Bu dönemde çıkan Rum gazeteleri şunlardı:

"**Amalthia**" 1838 yılında kurulmuş olan sabah gazetesi, Müdürleri: Sokratis, Solomonidis ve Yeorgios İperidis. Yazıhaneler : Frenk caddesi, Esagion Pasajı. Rumların en eski gazetesidir. İçeriği bakımından kesin bir dil kullanmayan gazete daha çok tarafsız bir üslûpla günlük haberleri konu alırdı.

"**Empersiyal**" 1868 yılında kurulmuş akşam gazetesidir. Müdür Andreas Stamadiadis Adres: Yeorgias sokağı No:7. Yaptığı işi önemseyen, siyasi olmaktan çok kültürel ve bilimsel nitelikli gelişmeleri konu alan gazete, istikrarlı tutumundan dolayı ödül bile almıştır.[48]

---

[44] BİLGEGİL; **a.g.e.**, s.53.
[45] MİLORİS; **a.g.e.**, s.81.
[46] VİKOLAVİÇ; **a.g.e.**, s.29.
[47] BİLGEGİL; **a.g.e.**, s. 63.
[48] BERBER; **a.g.e.**, s.35-36.

3.2.2.3. Emniyet Görevlileri

İzmir emniyet müdürlüğü Fransız konsolosluğunun arkasındaki paralel sokakta bulunmaktaydı.[49] Şehir üç emniyet bölgesine ayrılmıştı. Bunlardan ilki şehir merkezini, ikincisi şehrin batıya doğru uzanan ucunu, üçüncüsü ise güneydoğu parçasını kapsamaktaydı.[50]

İzmir emniyet teşkilatı içinde aktif olan ve göstermiş oldukları azimle bu teşkilatın en üst sorumlusu statüsüne yükselmiş Rum kişiler de mevcuttu. Örneğin, Rum Aristisis Srargiages emniyet teşkilatında yüksek komiserdi.[51] Aynı zamanda, Teodorakis isimli kişi bu teşkilat içinde komiser olarak görev yapmaktaydı.[52]

Elimizdeki kaynakdan elde ettiğimiz bilgiler ışığında 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında İzmir emniyet teşkilatı içinde, Rumların da yer aldığını söylemekle birlikte, bu konuda kaynak yetersizliğinden dolayı daha ayrıntılı bilgi veremiyoruz.[53]

İncelendiğinde görüleceği üzere, toplumda varolan irili ufaklı, küçük büyük daha birçok mesleki faaliyetleriyle birlikte, hem özel hem de kamuda veya kamuya yönelik çalışan Rumlar, ekonomik alanda üstlendikleri rollerle özellikle, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İzmir'in vazgeçilmez bir parçası haline gelerek, ekonomik hayatın düzenleyicisi misyonuna bürünmüşlerdir.[54]

Rumların ekonomik yaşamda bu kadar belirleyici olmalarını özellikle, Tanzimat'ın ilanıyla birlikte elde ettikleri haklar ve kendi işlerine verdikleri önemle, aralarında sürekli bir birlik olmasıyla açıklayabiliriz. Nitekim, yüzyılın sonunda Rumlar, yardımlaşma ve kardeşlik adı altında bir birlik kurmuşlardır. Birliğin amacı; Üyelerinin mesleki menfaatlerini korumak, ruhsal anlamda onları gözetleyip, denetlemek, düşünsel ufuklarını genişletmek ve para yardımında bulunmaktır.[55]

---

[49] PINAR; **a.g.e.**, s.52.
[50] BİLGEGİL; **a.g.e.**, s.73.
[51] BERBER; **a.g.e.**, s.24-25.
[52] PINAR; **a.g.e.**, s. 55.
[53] PINAR; **a.g.e.**, s.56.
[54] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.83.
[55] VİKOLAVİÇ; **a.g.e.**, s.68.

3.3. SOSYAL DURUMLARI

19. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde İzmir'de, Rumlarla ilgili çeşitli yabancı gezgin ve gözlemci tarafından yapılan tanımlamalar oldukça fazladır. İzmir'e gelmiş ve anılarını çeşitli kitaplarda toplamış olan çeşitli yazar ve gezginlerin, kendi uluslarından olan kişiler ve kentte yerleşik Levantenlerden sonra en çok Rumlarla ilgilendiklerini görüyoruz.

1821-1828 Yunan Bağımsızlık savaşının ve ardından Tanzimat sürecinin, İzmir'deki Rumların sosyal durumu, tutumları ve davranışları konusunda önemli bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. O tarihe kadar İzmir'de Osmanlı uyruklu reaya olarak yaşamakta olan Rumların davranışlarında ve sosyal yaşamlarında, daha sonra birtakım farklılıklarla karşılaşıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, çeşitli gezgin ve yazarların bu tarihlerden önceki ve sonraki dönemlere değinen anlatımlarında da bazen büyük farklılıklara rastlayabiliyoruz. Özellikle, Yunan Bağımsızlık savaşı sırasında Rumların, Türkler tarafından katledildiği ve zulme uğradığı anlatımlar arasındadır. İzmir'deki Rumların büyük baskı altında yaşadıkları konusundaki yargıların, Yunan isyanı sırasında meydana gelen olaylar dışında, tartışmalı olduğu anlaşılmakla birlikte, savaşın ardından ve Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkışından sonraki yıllarda ise, İzmirli Rumların baskı altında bulunduklarını söylemek mümkün değildir. Bu dönemden sonra Rumların, her yönden çok daha serbest davrandıkları ve bir yandan Türklerin hoşgörüsüne bir yandan da Batılı devletlerin desteğine mazhar oldukları görülmektedir.[56] Buna rağmen pek çok Batılı yazarın anlaşılmaz bir önyargıyla, Türklerin zulmünden ve baskılarından söz etmekten adeta hoşlandıklarını anlıyoruz.[57] Kuşkusuz, bu tutumun istisnaları da yok değildir.

Yüzyıl ortalarına doğru, Rumların İzmir'deki sosyal yaşamını konu alan yazar ve gözlemciler çoğalmıştır. Bununla birlikte, sosyal yaşam içinde varolan ayrıntılar, örneğin; gelenek-görenekleri, inançlarını yaşayış şekilleri, eğlenceleri, eğitimleri, giyim-kuşamları, dini törenleri, düğün törenleri ve benzeri daha açık-seçik ve anlaşılır bir şekilde ifade edilmiştir. Bu haliyle, dönem içindeki Rumları çok yönlü tanıyıp, belli

---

[56] Rauf BEYRU(1969); **İzmir Şehri Üzerine Bir İnceleme**,1. Baskı, Teori Yayınları, Ankara, s.234-235.
[57] BEYRU; **a.g.m.**, s.169.

bir fikir edinmemiz de kolaylaşmaktadır.[58] Aslına bakılırsa, 19. yüzyılda İzmir'deki Rumların sosyal yaşamıyla ilgili bütün gözlemci ve yazarların aynı fikirde buluşmamaları ve hatta aynı toplumun değişik yazarlarca zaman zaman zıt bir şekilde anlatılmasına rağmen, biz hepsinde de az ya da çok bir gerçeklik payı olduğunu düşünerek, bu görüşleri ufak yorumlarla aktarmayı tercih ediyoruz.

3.3.1. Giyimleri-Kuşamları

İzmir'de, 19. yüzyılın ortalarında Batı kökenli Levantenlerin ve yabancıların giyim-kuşam biçimlerine en erken ayak uyduran ya da uydurmaya çalışan topluluk Rumlar olmuşlardır.[59]

19. yüzyıl öncesinde olduğu gibi bu yüzyıl içinde de yabancı gezgin ve gözlemciler İzmirli Rum kadınlarının güzelliği ve giyimleri üzerinde ısrarla durmuşlardır.[60] Çeşitli yapıtlarda, İzmir'de o güne kadar görülmemiş güzellikte kadınların bulunduğuna işaret edildikten sonra, bunlara yalnız Rumlar arasında rastlandığı ifade edilmektedir.

Rum kadınlarının başlarına taktıkları ve "taktiko" olarak adlandırılan başlıkları, pek çok Avrupalı kadın tarafından da benimsenmişti. Başlık; esasında al renkli yuvarlak bir keptir ve başta bunun üzerine iki defa sarılmış bir saç örgüsü ile dururdu. Örgüler arasından da, başlığın al rengi kendini gösterirdi. Başlığın arkası, altınla; kartal, yıldız ya da başka bir desenle işlenmişti. Ortasından, ipekten mor bir püskül sarkıtılır ve bu püskül, bazılarında gümüştendir ve oldukça değerlidir. Altından yapılmış olanları ise çok pahalıdır. Göğüs kısmında açık ve dar kollu, mor işlemeli ceket ise hem Rum hem de Frenk kadınları tarafından çok giyilmektedir. Özellikle bir Avrupalı gözü için, bu kıyafetin çok yeni ve ilginç bir görünümü olduğu söylenebilir.[61]

---

[58] BEYRU; (2000); **a.g.e.**, s.292.
[59] BERBER; **a.g.e.**, s.44.
[60] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.141.
[61] BEYRU; **a.g.m.**, s.171.

Kentte yaşayan Rumlarla ve kadınların hoşluğuyla ilgili anlatımlar arasında az da olsa Rum erkeklerine ilişkin saptamalara da rastlıyoruz. Bunlardan 19. yüzyıl ortalarına rastlayan Raugon'un gözlemleri, Beyru'nun aktarımıyla şöyledir:

> "İzmirli Rum, klasik Grek modelinin düzgün hatlarına sahip, ortanın üstünde boylu ve çevresindeki uyuşuk görünümlü Asyalılara zıtlık oluşturan canlı, neşeli ancak kararsız ve huzursuz ifadeli bir kişidir. Üst düzeydekiler tamamen Avrupalı giysilerini benimsemişlerdir. Düşük düzeyde çalışanlarınsa, kendilerine özgü bir giyinme biçimi vardır. Bunlar geniş, bol, mavi-lacivert pamukludan yapılmış ve dizlerinin altında sıkılaşan bir pantolon giyerlerdi. Bu aynı zamanda çoraplarının düşmemesini de sağlardı. Arnavutların (ve Yunan Efzon askerlerinin) giydiği "Fustenalla" denen eteklik, Yunan ulusal giysisi haline gelmiş olmasına karşın, Anadolu Rum'u tarafından kullanılmazdı. Örme kalın bir yün yelekle, lacivert bir gemici ceketi, çorap ve ayakkabılar bunların giyimini tamamlardı. Ancak, en yoksul sınıfın biraz üstünde olan Rumların, genellikle beyaz bir gömlek üstüne örgülü bir yelek ve bir ceket giydikleri görülürdü. Avrupa giysilerini benimsemiş olanların dışındakiler özel bir de fes giyerlerdi. Bu fes, Türklerin giydiğine göre biraz daha uzun veya yüksek olup, eski Frigyalılara ait sanat yapıtlarında görülenleri anımsatırdı. Ancak onlardan da, ucuna doğru sivrilmemesi ve ipekten uzun bir püsküllü olmaması yönünden biraz farklıydı. Rumların giydikleri fesin rengi kırmızıydı."[62]

Yazar ve gezginlerin, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İzmirli Rumların giyim kuşamlarına ilişkin tespitlerinde, özellikle ekonomik olarak rahatlayan, ticaret faaliyetleriyle Avrupa'ya açılan ve bunun sonucunda meydana gelen etkileşimle birlikte görülen değişimin izleri vardır.[63] Kadınlar, yine aynı güzellikte ve çekicilikte, erkekler ise Osmanlı havasını yansıtan heybetli görünümündedirler. Ancak, kadınlar eskiye oranla daha açık – ki eskiden de İzmir'de yaşayan toplumlar içinde en açık topluluk onlardı - ve Avrupai, erkekler ise heybetli görünümlerini daha bir yansıtan modern Avrupa tarzındaydı.[64]

3.3.2. Gelenek ve Görenekleri

Rum, Ermeni ve Musevilerin uzunca bir süre birlikte olmalarının da etkisiyle, dinsel gereklerin zorunlu kıldığı farklılıklar dışında gelenek ve görenek yönünden birbirlerine ve Türklere epeyce yakın oldukları çeşitli kaynaklarda ifade edilmiştir. Ancak, bu durumun özellikle, 19. yüzyılın ilk dönemleri için böyle olduğu söylenebilir. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise Rumların, hiç değilse bir kısmının, batılılaşma çabası içine girmesiyle diğer topluluklara göre, gelenek ve görenekleri de belli

---

[62] BEYRU (1969); **a.g.e.**, s.83.
[63] Adnan BİLGET (1949); **Son Yüzyılda İzmir Şehri (1849-1949)**, 1.Basım, Akademi Yay., İzmir, s.78.
[64] BİLGEGİL; **a.g.e.**, s.173.

ölçülerde değişmiştir.[65] Buna rağmen yine de, değişmeyen ve kendi kimliklerini yansıtan gelenek ve göreneklerinin korunduğunu da göreceğiz.[66] Bu nedenle sanırız, yukarıda ifade edilen değişimle, büyük oranda giyim tarzında olan değişim kastedilmek istenmiştir.

19. yüzyıl ortalarında Alexander Drummond tarafından kaleme alınmış eserde, Rumların doğumla ilgili adetleri Beyru tarafından şöyle aktarılmıştır:

> "Doğum yaklaştığı zaman çok süslü bir karyola hazırlanırdı. Bir sopaya soğan, sarımsak dizilir, pembe ve mavi bir tül ile sarılarak, doğum yapacak Rum kadınının karyolası üzerine, Meryem Ananın resmiyle birlikte asılırdı. İnanca göre, Bakire Meryem Ana doğumda, kadına yardımcı olacaktır. Soğan ve sarımsak asılmasındaki amaç ise, doğacak çocuğun pis kokmasını önlemekti. Çocuk doğduktan sonra, doğum yapan kadına bir bardak kaynatılmış ve soğutulmuş yağ içirilirdi. Bu adete göre, doğum yapan kadın bunu içerse Meryem Ana gibi günahsız olurdu. Kadın ayağa kalktığı zaman, kiliseye gider ve İsa'ya dua edip, çocuğunu koruması için eşinin, kendisinin ve çocuğunun ismi yazılı bir bez parçasını kimse görmeden kilisenin bir yerine koyar ya da gömerdi. Doğumla ilgili adetlerin yapılması Rum kadınları için çok önemliydi ve bunları yaparken büyük özen gösterirlerdi." [67]

19. yüzyıl ortalarına ait aynı eserde, Rumlara ait Vaftiz töreni ise ayrıntılarıyla açıklanmaktadır. Anlatım şöyledir;

> " Buca'da sonradan bize son derce ilginç gelen bir Rum vaftiz törenini görmeye gittik. Doğum yapmış kadının uzun yıllar boyunca çalıştığı ailenin evine alındık... davetliler de yavaş yavaş gelmeye başladı ve kısa zamanda iki oda tamamen dolmuş oldu. Evin öbür ucunda bulunan karanlık bir oda da, herkesin içine girmek ve karışmak istemediği erkeklerle dolmuştu. Bunlar arasında koca da bulunmakta ve törende yapılacak bir şeyi yokmuşçasına ortada durmaktaydı. Biraz sonra yanlarında geniş ve madeni bir sehpa ve bir vazo taşıyan iki adamıyla birlikte, Rum papazları içeri girdiler. Sehpa ve üstündeki vazo, odanın ortasına kondu, içine su dolduruldu ve içi su dolu bu teknenin yanı başına da zeytin yağı, tütsü ve ince mumlar yerleştirildi. Papaz, biraz dua ettikten sonra tütsüyü, üstüne yağ dökerek yaktı ve onu takdis ettikten sonra, vaftiz edilecek çocuğun getirildiği bir nevi vaftiz kurnasının üstüne koydu. Çocuk henüz birkaç haftalıktı ve doğu törelerine uygun olarak, kendisine adeta bir mumya görünümü veren bezlerle, sıkı sıkıya kundaklanmıştı.
> Daha sonra, vaftiz babası kucağındaki çocukla öne ilerledi ve papaz adeta insan dudaklarının olanaklarını aşan büyük bir hızla, dini telkinlerine ve dualarına girişti. Yaklaşık on dakika süren bu seanstan sonra papaz, vaftiz kurnası üzerinde duran mumları yaktı. Çocuğun ensesinden tutarak başını, ellerini, ayaklarını ve eklem yerlerini yağladı ve üç kere su dolu teknenin içine batırıp çıkardı. Daha sonra yeniden yağlanan çocuk, vaftiz babasına verilirken, annesi onu giydirmeye çalışmakta, davetliler ise içeri girerken kendilerine verilmiş mumları yakarak, ayakta töreni izlemekteydiler. Daha sonra papaz, pembe bir çarşafla çocuğu, vaftiz babasına bağladı. Onları vaftiz kurnasının önüne götürdü ve söylediği duaları kendisine tekrarlattı ve çocuğun üstüne tükürmesini söyledi. Bu işlemin yapılmasından ve birkaç duadan sonra tören bitmiş oldu. Çocuk önceki gibi, mumyayı andıran biçimde kundaklandı ve beşiğine yatırıldı. Davetlilere sunulan şerbet ve kahvelerden sonra anneye veda ederek ayrıldık. Vaftiz töreninin tüm

---

[65] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.147.
[66] KORUTÜRK; **a.g.m.**, s.75.
[67] BEYRU (1969); **a.g.e.**, s.239.

> masrafları, giysiler, ikram ve papazların ücretleri de dahil olmak üzere, tamamen vaftiz babası tarafından karşılanmaktaydı.
> Rum dinsel törenlerinde vaftiz sadece bir formalite değildi. Vaftiz babası, çocuğun öğretiminin sorumluluğunu üzerine almakta ve ayrıca, gerektiğinde çocuğun anne ve babasına maddi yardım yapmakla da yükümlüydü." [68]

Rum adetleri arasında önemli bir yere sahip olan düğünlere ise Rumlar, büyük özen gösterirlerdi. Özellikle, zengin Rumların evlilikleri, Panayia kilisesinde yapılırdı. Düğüne çağırılacak kişilere davetiye gönderilir ve davetiyenin üzerinde filozof Anaksagorios'un kandili simge olarak kullanılırdı. Davetiyenin içinde bir haç işareti bulunur ve uzun çubuk şekerlerine sarılı olan davetiyeler, ince simli tellerle süslü olarak gönderilirdi.

Rum adetlerine göre düğün bittikten sonra, gelin kendi evine damat kendi evine giderdi. Nikahlarının üstünden 24 saat geçtikten sonra ise damat ve gelin kendi evlerine giderlerdi. Evlerine girmeden önce papazdan aldıkları okunmuş suyu kapının eşiğine dökerlerdi. İnanca göre bu su onları, evlerini ve nikahlarını koruyacaktı. Eğer, suyun alınması gecikirse, su gelinceye kadar gelin kendi evinde damat kendi evinde kalırdı.[69]

Bu dönemde de, Rumların adetleri ile ilgili anlatımlarda özellikle, Rum kadınlarının batıl inançları üzerinde durulmuştur. Beyru'nun aktarımıyla Raugon'un bu konudaki gözlemi;

> "Sakız çiğneme Rum kadınları arasında yaygın bir adetti dişlerinin daha güzel ve sağlıklı olacağı inancıyla kazanılan bu adet Rum kadınlarının dişlerinin güzelliğinin nedenini açıklar gibiydi." [70] şeklindedir.

Bornova'da, Whittall'lerin köşkünün anlatıldığı bir yazıda da bahçede mersin çalılıklarının yanı sıra zakkumların da çokça yer aldığı belirtilirken, mersinin uğurlu bir bitki sayıldığı için her zaman kesilerek eve getirildiği, zakkumun ise tam aksine uğursuz sayıldığı ve dokunulmaz olduğu, bu nedenle zakkum çiçeklerinin kesinlikle eve sokulmadığı anlatılmaktadır.

---

[68] BEYRU; **a.g.m.**, s.172.
[69] VİKOLAVİÇ; **a.g.e.**, s.163.
[70] BEYRU (2000); **a.g.e.**, s.84.

3.3.3. Eğitim Durumları

İzmir'de yaşayan Rum toplumunun, Osmanlı yönetimine karşı, özellikle Yunan Bağımsızlık savaşından sonra sürekli fakat, gizli bir mücadele içinde bulunduğu bilinmektedir. Bu mücadele, kısmen korsanlık ya da eşkıyalık gibi yasa dışı eylemleri araç olarak seçmiştir. Ancak kentte, Rum toplumunun ve toplum liderlerinin eğitimin, korsanlık ve eşkıyalık olaylarından çok daha etkili bir yol olduğu konusunda, gerçekten bilinçlenmiş ve eğitim-öğretime verdikleri önemle bölgede üstünlüklerini kurmaya hazırlanmış oldukları anlaşılmaktadır.[71] Ekonomik alanda egemenlik kurma yolundaki bu bilinçlenme, özellikle 19. yüzyıl ortalarına doğru yavaş yavaş meyvelerini vermeye başlamıştır. Öyle ki, yüzyılın ortalarında İzmir'deki Rum okullarının artık, hem nicelik hem de nitelik yönünden üstün bir düzeye ulaştıkları görülmektedir.

İzmir'deki Rumlar, kendilerine ait okul, hastane ve benzeri kuruluşların işletilmesi ve desteklenmesi amacıyla, Rum toplumu diye adlandırılan bir çeşit belediye örgütü kurmuşlardır. Her Rum, gelir düzeyine ve imkanlarına göre, ortak varlığa belirli bir katkıda bulunmak zorundadır.

İzmir'de üniversite diye adlandırılan herhangi bir eğitim kuruluşu mevcut değildir. Ama Rumların " Evanjelik okulu – Evangaliki Skoli" adlı büyük okullarının kuruluş amacı, aslında kendi programında da özellikle belirtildiği gibi, öğrencileri üniversiteye hazırlamak olarak saptanmıştır. Ancak, İzmir'deki bu Rum kolejinin öğretim programına göz gezdirildiğinde, genel bilgilerden mesleki derslere, serbest konulardan özellere kadar görülen dağılım, Evanjelik Okulunun kişileri belirli mesleklere yetiştirmeyi öngören Atina ya da Syra üniversitelerine göre genel üniversite anlayışına daha çok uyduğu söylenebilir.

Evanjelik Okulunun ders programı, liberal bir öğretimin gerektirdiği her alanı, matematiği, dilbilgisini, tarihi, dinsel ve fiziksel bütün bilim dallarını içermektedir. Yedi yıl üzerinden programlanan okula, okuma yazma bilmeyen ve aritmetiğin ilk dört işlemini öğrenmeyen öğrenciler kabul edilmezler. Evanjelik Okulu iki bölümden oluşmaktadır. Son dört yılı içeren ve "Gymnasium" diye adlandırılan ikinci bölüme

---

[71] Raif NEZİHİ (1975); **İzmir'in Tarihi**, 1. Baskı, Akademi Yay., İzmir, s.3.

karşılık, üç yıllık birinci bölüm "Eleniki Skoli- Hellenic School –Elen Okulu" adıyla anılmaktadır. Okulda, küçük bir kayıt ücreti dışında öğretim parasızdır. Kuruluş, kısmen kendisine vakıf olarak bağlanmış ev ve arsaların geliriyle kısmen de yukarıda sözü edilen ortak varlığın katkılarıyla yaşatılmaktadır. Okulun yedi öğretmeni, iki yüz elliye yakın öğrencisi ve güzel bir kütüphanesi vardır. Evanjelik Okulunun sınırları içinde, bütün bu kuruluşların bağlı olduğu ve zengin vakıflarla beslenen Aya Fotini St Photinie kilisesi yer almaktadır.[72]

Rum Evanjelik Okulunun ders programı şöyledir:

Okutulan dersler :

Elen Okulu I. Yıl: Aritmetik, Yunan Grameri, Yunan Dili, Eskiçağ Tarihi, Din Tarihi, Yazılı Egzersizler, Güzel Yazı, Resim.

Elen Okulu II. Yıl: Aritmetik, Yunan Grameri, Din Tarihi, Güzel Yazı, Resim, Etimoloji , Eski Yunan Filozofları, Ortaçağ Tarihi, Politik Coğrafya .

Elen Okulu III. Yıl: Pratik Geometri, Yunan Grameri, Söz Dizimi, Yunan Dili, Filozof ve Yazarlar, Fransızca, Politik Coğrafya, Modern Tarih, Yunanistan Tarihi, Din, Resim.

Gymnasium IV.Yıl: Teorik Aritmetik, Yunan Söz Dizimi, Yunan Dili, Deyimler, Konuşma Sanatı, Eski Filozof ve Hatiplerden Deyişler, Fransızca, Tabii Bilimler, Matematik, Fiziki Coğrafya, Eskiçağ Tarihi, Din, Latince.

Gymnasium V. Yıl: Aritmetik ve Cebir, Söz Dizimi, Eski Yunanca, Hitabet, İyon Lehçesinin özellikleri, Kompozisyon, Fransızca, Fizik, Ortaçağ Tarihi, Kiliseler Tarihi, Latince.

Gymnasium VI.Yıl: Cebir ve Geometri, Metrik Öğretimler, Eskiçağ Yunancası, Homer'in İlyada ve Odise'si ve diğer eserleri, Dor Lehçesinin Özellikleri, Fransızca, Psikoloji , Roma Tarihi, Din Tarihi, Latince.

---

[72] Naci GÜNDEM (1955); **Yıllar Boyu İzmir**, 2. Basım, Literatür Yayınları, İzmir, s.23.

Gymnasium VII.Yıl: Geometri, Metrik Öğretimler, Eski Yunan Trajedileri, Hitabet, Eol Lehçesinin Özellikleri, Fransızca, Modern Tarih, Mantık, Hıristiyan Ahlak Kuralları, Latince.

Görüldüğü gibi programda, okulun Türklerin egemen olduğu bir Osmanlı kentinde öğretim yaptığını hatırlatacak en küçük bir işaret bile yoktur.[73]

İzmir'de Rum cemaati tarafından okullara verilen bu önemin yanı sıra halk eğitimi üzerinde de dikkatle durulduğu anlaşılmaktadır. Evanjelik Okulunun kendi bünyesinde zengin bir kütüphane oluşturduğu ayrıca, İzmir'de hayli zengin bir yayın faaliyetine girdiği çeşitli araştırmalarda belirtilmiştir. İzmir'e Atina ve Syra'dan çok miktarda getirtilen Rumca kitapların yanında doğrudan İzmir'de basılanların çokluğu da göz önüne alındığında, İzmirli Rumların entellektüel alandaki etkinliklerinin oldukça fazla olduğu söylenebilir. İzmir'in basın yayın yaşamı konusu da ayrıntılı olarak izlenebileceği gibi, kentte yayınlanan kitapların büyük bir kısmı Rumca dır.

Fransa'nın İzmir konsolosu Rougon'un Rum okulları konusunda verdiği, İzmir rehberinde yer alan, bilgilere göre, "1890'ların başında İzmir'deki Rum okullarında 4.536'sı kız, 4.044'ü erkek olmak üzere toplam 8.580 öğrenci vardır. Rum okullarından en bilineni olan Evanjelik Okulunun kayıtlı öğrenci sayısı 1.100'ün üzerinde olup, bunların 350'si üst bölüm olan Gymnase'de okumaktadır. Evanjelik Okulunun ayrıca üç şubesinde de toplam 800 kadar öğrenci vardır. Kentte ayrıca, gerek kızlar gerekse erkek öğrenciler için çok sayıda özel okulun var olduğu ve bu konuda Rumların kentte önemli bir aşama kaydettikleri" belirtilmiştir. 1900 yılı İzmir rehberine göre ise, "Evanjelik Okulunda, 1.650- 1.700 arasında öğrenci bulunduğu anlatılmaktadır. Bunun dışında, adı verilen toplam 12 okulda çok sayıda öğrencinin okuduğu bildirilmiştir. Küpecioğlu, Fasula, Aya Yani, Aya Teologus, Aya Dimitri, Aya Nikola, Aya Trifona, Aya Konstantin ve benzeri adlarla anılan bu okulların hepsi Rum Ortodoks okullarıdır. Yine aynı karakterde olan, 11 tane kız okulu bulunmaktadır. İzmir çevresinde, ayrıca Bornova, Buca, Narlıköy, Hacılar, Pınarbaşı, Kokluca, Seydiköy, Göztepe ve Karşıyaka'da da Rum okulları bulunduğu"[74] belirtilmektedir.

---

[73] BEYRU (2000); **a.g.e.**, s.305.
[74] Cemal NADİR (1926); **İzmir Rehberi**, 4. Basım, Korsini Basımevi, İstanbul, s.265.

3.3.4. Etkinlikleri

3.3.4.1. Kültür ve Sanat Etkinlikleri

19. yüzyılın başlarında kozmopolit bir nüfus yapısına sahip olan İzmir kentinde Rumların, yüzyılın sonlarına doğru Batılılaşma eğilimiyle birlikte, kültürel ve sanat etkinliklerine giriştikleri söylenebilir. Ancak, pek çok gezginin kitaplarında ve notlarında İzmir'deki Rumların, yaşam biçimlerinde görülen Batılılaşma eğiliminin daha çok şekle yönelik olduğu, kentin bu anlamda sanat ve kültür yönünden ulaştığı düzeyin pek de övünülecek bir aşamaya ulaşamadığı yolundaki anlatımlarla da karşılaşılmaktadır. Kuşkusuz bu yargıların, İzmir'in Batı kentleriyle kıyaslanması çerçevesinde bir anlam taşıdığını söyleyebiliriz. Buna karşılık, diğer Osmanlı kentleriyle, hatta başkent İstanbul'la kıyaslanma yapıldığında İzmir'in, Osmanlı İmparatorluğu'nun en Batılılaşmış kenti olduğu pek çok yazar tarafından da kabul edilmektedir.[75]

Kültür ve sanat etkinliklerine dair Rumlarla ilgili anlatımlarda daha çok Evanjelik okulu ve bünyesindeki kurum ve kuruluşlardan bahsedilmektedir. Verilen bilgilere göre, kentteki Rum Evanjelik okulunun bünyesinde zengin bir kütüphanenin yanı sıra bir de Arkeoloji müzesinin varolduğu, 19. yüzyıl sonlarına doğru, burada çeşitli dönemlere ait 145 el yazması eserden başka, mermerden yapılı 500'den fazla heykel, rölyef ve benzeri yapıtlarla 1.500 parçayı aşkın değerli bir seramik koleksiyonun saklandığı açıklanmıştır.[76]

1870'li yıllarda, İzmir'de mevcut olan kütüphaneler ve kitaplara ilişkin olarak bilgi veren Paul Lindau ise; "o yıllarda kentte on kadar kitapçı bulunduğunu, bunlardan beşinin Rumca, ikisinin Ermenice, İkisinin Fransızca, birinin de Almanca kitapçılar olduğunu"[77] belirtmektedir.

1900 yılında, İzmir'deki kitapçı sayısı 16'dır. Bunların arasında yer alan üç Türk kitapçı dükkanından biri konak yakınlarında, ikisi ise Bitpazarı içindedir. Musevi asıllı

---

[75] BEYRU (2000); **a.g.e.**, s.284.
[76] BEYRU (1969); **a.g.e.**, s.240.
[77] Paul LİNDAU (1985); "1900'lerde İzmir", (Çeviren, Selçuk ÜNLÜ), **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 37, İstanbul, s.165.

bir kitapçı da Irgat pazarında bulunmaktadır. Rum ve Ermenilere ait geri kalan dükkanların ise, Frenk caddesi üstünde ve çevresinde bulunduğu belirtilmektedir.[78]

20. yüzyıl başında bazı yazarlara göre, İzmir'de bulunan halka açık kütüphanelerden en özenlisi Evangelik Okulu'na ait olanıdır. Bu kütüphanede, çeşitli konularda 1500'ün üzerinde kitap ve dergi bulunmakta kütüphane, bayram ve Pazar günleri dışında her zaman kamuya da açık tutulmaktaydı.

19. yüzyıl ortalarında İzmir'de, mevcut matbaaların birçoğunun Rumlara ait olduğu anlaşılmaktadır. 1870 yılları başlarında İzmir'de, 10'u Rumca, 3'ü Ermenice 2'si Fransızca ve 1'i İbranice basım yapan 17 matbaa vardır. Tek Türk matbaası ise vilayete bağlı olan Aydın matbaasıdır.[79]

3.3.4.2. Spora Dayalı Eğlence Etkinlikleri

Osmanlı İmparatorluğunun bütün kentleri içinde İzmir, birçok etkinliğe öncülük etmiştir. Bu, spor etkinliklerinde de böyle olmuştur. Kentte, özellikle Rumlar ve Levantenler öteden beri belli başlı vakit geçirme, eğlenme ve spor alışkanlığı olarak avcılığa itibar etmekteydiler. İzmir ve çevresi av etkinliklerine çok uygun ortamlar sunduğu pek çok gezi notunda sık sık dile getirilmiş bir durumdur. Av etkinliklerinde çevrenin güvenlik durumu kadar ulaşım olanaklarının da önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki, 19. yüzyılın ilk yarısı içinde daha çok atlarla ve gruplar halinde kente yakın olan av yerlerine gidilmesine karşın, yüzyılın ikinci yarısında gelişen ulaşım olanakları nedeniyle, daha uzak yerlere gidilebildiği ve bu amaçla, tren ve benzeri araçlardan da yararlanılmaya başlandığı ifadeler arasındadır.

Özellikle yüzyılın sonlarına doğru Rumların, bu spora daha fazla rağbet gösterdiği ve devamında Rumların, Pazar günleri kalabalık avcı gruplarının köpekleri ve içkileriyle treni doldurdukları, bunların çoğu kez, öğlene kadar pekte fazla bir şey vuramadan bekledikten sonra, daha çok yeme ve içmeye daldıkları anlatımlar arasındadır.[80]

---

[78] GÜNDEM; **a.g.m.**, s.43.
[79] BEYRU; **a.g.m.**, s.272.
[80] BEYRU (1969); **a.g.e.**, s.243.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İzmir'de av sporundan başka, atletizm ve bisiklet sporu da rağbet gören diğer spor dallarıydı. Ancak, bu alanda gerçek etkinlikler, daha çok 1890'ların ortalarında kendini göstermeye başlamıştır. 1895 yılında yapılacak bisiklet yarışının İzmir'le Urla arasında uzun mesafeli olarak yapılacağı ve yarışçıların Urla'da birkaç gün dinlendikten sonra Urla-Çeşme arasında yarışı sürdürecekleri ve biri Türk biri Rum asıllı olan iki bisikletçinin Selçuk'tan Kuşadası'na bisikletle giderek, iyi bir atla 4 saatte kat edilen bu yolu 1 saatte tamamlayacakları bildirilmektedir.[81]

1896 yılı modern anlamda ilk olimpiyatların Yunanistan'ın başkentinde gerçekleştirildiği yıl olmuştur. Nisan ayında başlayacak olan bu olimpiyatlara katılmak üzere, İzmir'den de dört genç sporcunun seçildiği yazılmıştır. Yazıda, katılacak sporcuların isimleri, milliyetleri ve branşları konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktır. Ama, bunların atletizm yarışmalarına katılmak üzere seçilmiş olabileceklerini ve büyük olasılıkla Rum kökenli olduklarını tahmin ediyoruz.[82]

19. yüzyıl sonlarında yürüyüş sporu da, İzmir'de ilgi görmeye başlamıştır. 19. yüzyıl sonlarında İzmir'de, biraz spor biraz da turizm amaçlı olarak, uzun mesafeli yaya gezilerinin de zaman zaman gündeme geldiği Beyru tarafından ifade edilmektedir. "1893 yılı Haziran ayı başlarında İzmirli iki Rum gencinin, İzmir'den yola çıkarak Menemen, Bergama, Ayvalık, Edremit, Gelibolu, Çorlu yoluyla İstanbul'a, oradan da Edirne ve Filibe, Niş, Belgrad, Budapeşte, Viyana, Strazburg yoluyla Paris'e kadar yürüdükleri ve daha sonra Marsilya'dan vapurla İzmir'e döndükleri belirtilmiştir. Yine, 28 Mayıs 1895 yılında iki Rum gencinin İzmir'den yola çıkarak, Menemen, Bergama, Ayvalık, Edremit, Çanakkale, Lapseki yoluyla sürdürdükleri ve sandalla karşıya geçtikleri 21 Haziran günü İstanbul'a ulaştıkları gezi, bunlardan biridir. Bu kişilerin yürümeye doyamayıp İstanbul'dan Paris'e doğru yollarına devam ettikleri de" yazının devamında yer almaktadır.

Yaya olarak yapılan bu çeşit gezilerin içinde bazı durumlarda, daha garip hedef noktalarının seçildiği çeşitli eserlerde yer almaktadır. Örneğin, İzmirli Todori ve Nikolaidi adlı iki Rum gencinin Habeşistan'a gitmek üzere yola çıktıkları ve Mersinde

---

[81] NADİR; **a.g.e.**, s.123.
[82] LİNDAU; **a.g.m.**, s.166.

birkaç gün dinlendikten sonra, İskenderiye yönünde yollarına devam ettikleri ve bunların daha sonra Kudüs'e ulaştıkları bildirilmektedir.[83]

3.3.4.3. Bayramları

İzmir'de 19. yüzyılda günlük yaşamın bütün toplumlar için pek renksiz geçmediği, birçok yazarın görüş birliğinde olduğu konudur. Bu alanda, özellikle Rumların, diğer toplumlara göre daha etkin oldukları anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili Gültekin;

> "İzmir'de Rum takvimi, hepsi tatil olarak kabul edilen sayısız dini bayramları ve aziz günlerini içermektedir. Bu takvim, yine pek çok tatil günü kabul edilen ve hemen hemen tümüyle her türlü işin bırakılarak, dinlenildiği günlerin sayısı belki de, dünyanın herhangi bir kentinde rastlayabileceğimizin çok üstündedir." [84] demektedir.

İzmir'de, çeşitli toplumların dinlerine göre değişen haftalık resmi tatil günleri olan Cuma, Cumartesi ve Pazarların dışında, Rumlar için toplam 49, Ermeniler için 26, Museviler için 7, Katolikler için 14 , Protestanlar içinse 4 gündü.

İzmir'de yaşayan Rumların, dini bayramlarını kutlamaları gürültülü ve gösterişli olmaktaydı. Bu anlamda, Rumların bayramlarını büyük bir coşku ve şamata içinde geçirdiklerini anlıyoruz. Bu nedenle, gezi notları arasında en çok rastlanan anlatımlarda Rumlarla ilgili olmuştur.

İzmir'de, özellikle bazı politik olayların kendilerini coşturdukları dönemlerde örneğin, Yunanistan'ın ayrı bir devlet olarak kurulduğu ilk yıllarda, bu tür olayların, bayramların bir bahane oluşturduğu ve adeta kentteki Rumların da özgürlük heveslerini kabarttığı, bu nedenle de, Paskalya ve Noel kutlamalarının bir gösteri niteliğine büründüğü ve bunun diğer toplumlar için rahatsız edici boyutlara ulaştığı anlaşılmaktadır.

Nezihi tarafından kaleme alınan 19. yüzyılın ilk yarısına ait Fransız bir gazete haberi, bu kanıyı güçlendirir niteliktedir. Bu haber şu şekilde kaleme alınmıştır:

---

[83] BEYRU (1969); **a.g.e.**, s.247.
[84] Ertuğrul GÜLTEKİN (1932); **İzmir Tarihi**, 1. Baskı, Korsini Basımevi, İzmir, s.37.

> "Rumlar, geçen Pazar günü, uzun yıllardan beri görülmemiş şekilde büyük bir gürültü ve patırdı içinde Paskalyalarını kutladılar. Bu arada pek çok olayla da karşılaşıldı. Bu konuda, meydana gelen olaylar karşısında bunları görmezden gelen Türk Polisine de, bu vesile ile küçük bir sitem de yerinde olur.
>
> Olaylarda ortaya çıkan kavgalar sırasında pek çok yaralanma oldu ve birkaç kişi de tutuklandı. Ama öte yandan, şunu hatırlatmadan kendimizi alamıyoruz. Bizce bütün konsolosluklar, kentin ve özellikle Frenklerin güvenliği konusunda, yerel makamlar nezdinde alınabilecek önlemleri ciddiyetle dile getirmeli ve onların bu önlemleri almasını sağlamalıdır. Örneğin, burada sayıları bir hayli fazla olan düşük tabakalardan Rumların, bugün yaptıkları gibi, sokaklarda bir sarhoşluk anında suçsuz kişilere rahatlıkla saplayabilecekleri kocaman bıçaklarla koşuşturmaları mutlaka önlenmelidir."[85]

İzmir'de, Paskalya ya da diğer çeşitli bayramların coşkusu içinde havaya rasgele ateş edilmesi de Rumların, vazgeçilmez adetlerinden biri olmuştur. Bu konuda zaman zaman kent yönetimince bazı önlemler getirildiği ve yasaklamalar konduğu anlaşılmaktadır. Ama bu önlemlere rağmen, sorunun hiçbir dönemde tam olarak çözümlenemediği ifade edilmektedir. Örneğin, Rum Paskalyasının o yıl, Vali Salih Paşanın aldığı önlemler nedeniyle olaysız geçtiği ama yine de, havaya ateş etme adeti yüzünden bazı yaralanmalarla karşılaşıldığı gibi haberlere gazetelerde sıkça rastlanabilmektedir. Bu Paskalya eğlenceleri sırasında, özellikle Frenklerin bir kısmının, kendi güvenlikleri için ve herhangi bir taşkınlıktan zarar görme olasılığına karşın, dükkanlarını açmadıkları belirtilmektedir. Musevilerin böyle dönemlerde Rum mahallerinde dolaşmalarınınsa büsbütün riskli olduğu bildirilmiştir.

Aslında, yukarıda anlatılan düzensizlik ve taşkınlıkları, elbette ki, İzmir de yaşayan Rumların tümüne mal etmekte mümkün değildir. Ancak, bir genelleme yapmak gerekirse, İzmirli Rumların geleneksel neşe ve coşkunluklarının özellikle, Paskalya süresinde daha da arttığını bütün anlatımlarda görebilmekteyiz. Ama bu neşenin dışa vuruş biçimi, kişilerin karnaval eğlenceleri sırasında sosyal ve kültürel yapılarına göre bazen olumlu, çoğu kez olumsuz görüntüler sergileyebilmektedir.[86]

Paskalya günü, İzmir'de Rum kiliselerinde gerçekleştirilen ayinlerden sonra, kalabalık Rum gruplarının ellerinde ikona, resim ve heykelcikleriyle sokakları dolaşmaları adetten sayılmaktaydı. Nadir de olsa ve ne kadar içtenlikle yapıldığı tartışmalı da olsa, bu tür yürüyüşlerin zaman zaman Osmanlı Hükümetine duyulduğu

---

[85] NEZİHİ; **a.g.e.**, s.12.
[86] BEYRU (2000); **a.g.e.**, s.338-339.

belirtilen şükran hislerinin açıklanmasına vesile olduğu da olağandır. Örneğin, 1889 yılında Karşıyaka'nın Osman Zade semtinde oturan Rumların, Paskalya sırasında ayinlerinin ardından toplu bir halde Donanmacı İskelesinde bulunan karakol önüne gelerek burada "Zito (Yaşasın)" bağırışlarıyla Padişaha şükranlarını dile getirdikleri belirtilmektedir. Kuşkusuz bu gösterilerin ne denli içten olduğu hep tartışılan bir konu olmuştur. Paskalya gösterilerinin böylesine, barışçıl bir görünüm içinde kutlanmasının sık rastlanmayan bir durum olduğu da bilinmektedir. Gösterilerin daha olağan şekli, silah sesleri eşliğinde kendini belli ederdi. Bu geleneği yansıtan bir gazete yazısında, 1 Mayıs gününü Rumların Paskalyalarının arife günü olduğu belirtilirken;

> "Kentin adeta düşman tarafından kuşatılmışçasına silah seslerinden geçilmez bir durum aldığı ve bunun yalnızca bir başlangıç olduğu, asıl kıyametin ertesi gün kopacağı " [87] anlatılmıştır.

Paskalya gösterilerinin bu çeşidinin yönetim tarafından hiçte onaylanmadığı anlatımlarda geçmektedir. Bunlardan birinde, sokaklarda boşa silah atmayı itiyat edinerek Palikaryalık gösterisi sevdasına kapılanların halkı rahatsız ettikleri belirtilirken, bir diğerinde, Paskalya ve karnaval günlerinde Rumların sokaklarda silah ve tabancalarla havaya ateş etmelerinin usulden olduğu ifade edildikten sonra, o günlerde bu yüzden zaman zaman bazı kazalarla da karşılaşıldığı ve ayrıca gece ve gündüz ayırt edilmeden yapılan bu atışların halkı heyecan ve telaşa boğduğu dikkate alınarak, bu gösterilerin Vali Hasan Fehmi Paşa tarafından nihayet yasaklandığı haber verilmiştir. Bu yasaklamanın hiç değilse kısa bir süre yürürlükte kaldığı ve ertesi yıl yani, 1895 Paskalya kutlamaları sırasında artık havaya ateş açılmadığı ya da sokaklarda, gelen geçenin yüzüne kuru fasulye serpmek gibi evvelce rastlanan uygunsuzluklarla karşılaşılmadığı belirtilmektedir.[88]

Paskalya döneminin kiliselerde düzenlen ayinler, kulüplerde tertiplenen balolar ve benzeri kapalı mekanlarda daha çokta sokaklarda gözlenen coşkulu kutlamalarının yanında, daha sakin geçtiği yerler de vardır. İzmir'e, Paskalya öncesinde gelmiş ve Paskalya sırasında orada kalmış olan bir gezginin gözlemlerini, Beyru'nun kaleminden özetle aktarıyoruz:

---

[87] BEYRU; **a.g.m.**, s.274.
[88] BEYRU (1969); **a.g.e.**, s.248.

"28 Mayıs 1887, -kutsal Cumartesi- Çarşıları gezdikten sonra, şimdi Rum mahallesindeyiz ve bayram için hazır tutulan bir koyun sürüsüne rastlamış bulunuyoruz.(yazarın burada yanılmış olabileceği ve Rum mahallelerinde koyun satışının pekte olağan görülmediği, dolayısıyla söz konusu yerin Türk mahalleleri ve çarşılar yakınlarında olabileceği ayrıca, sözü geçen koyun sürüsünün zaman olarak kurban bayramı öncesini çağrıştırabileceği sanılmaktadır.) Daha sonra, küçük ve karanlık bir sokağın sonunda, sanki ormandaki bir açıklık gibi, güneşin aydınlattığı meydana ulaştık. Meydanın ortasında bir şadırvan, solunda bir açık kahvehane, masalar, sigara, nargile içenler, yeşil türbanlar, kırmızı fesler, ve nargilelerin güneşte parlayan cam şişeleri... Oturanların üzerinde geniş tenteneler gerilmiş. Ağaçlarda, dükkanlarda, parlak renkli kırmızı, turuncu, kızıl gölgelikler uçuşmakta. Yolu tıkamış olan koyun sürüsü hemen ön tarafta arkalarında ise, çarşının loş derinliklerinde başka sokaklar, başka insanlar, başka tenteneler görüyoruz.
Koyun satıcılarının üzerinde, buradakilerin bilmediği uzak yörelere özgü giysiler var. Başlarında mavi bir başlık, kaygısızca asalarına dayanmış, bir elleriyle, göğüslerinde bulunan para keselerini tutarken, etraftan gelip geçenleri seyrediyorlar, önlerindeyse 100 kadar koyun... alıcılar, koyunları görmek ve yoklamak için öne geçip her defasında bir koyunu kaldırarak ağırlıklarını kontrol ediyorlar ve seçimlerini yaptıktan sonra ön ayaklarından tutarak, önce sakin bir köşeye kadar çekip sonrada bir hamlede omuzlarına alarak götürüyorlar." [89]

O yıl paskalya ile Kurban Bayramının birbirine yakın olduğunu ve her iki bayramın hazırlıklarının yoğunlaştığını görüyoruz. Hatta gezginin ifadelerinden, Rumlardan çok Türklerin bayram hazırlıklarından bahsettiğini anlamaktayız.

1887 yılında İzmir'e gelmiş olan bir başka gezginin, İzmir'deki Rumların Paskalya öncesi, Kutsal Cumartesi günündeki dinsel törenlerine ve davranışlarına ilişkin anlattıkları da, Nezihi'nin aktarımıyla şöyledir:

"16 Nisan 1887 Cumartesi akşamı bugün, Rumların kutsal saydığı Cumartesidir. Gece yarısına doğru, Aya Fotini kilisesinde düzenlenen "Christos Anesti (İsa dirildi)" törenini görmek üzere, bugün çok gürültülü olan sokaklara dökülüyoruz. Parlak bir biçimde aydınlatılmış bir çan kulesinin altından geçerek, ağaçlı, geniş bir avluya ulaşıyoruz.... Kalabalık çok büyük.... çocuklar ağaçların üzerinde, kadınlar merdivenlere, çevredeki evlerin teras ve pencerelerine üşüşmüşler... her birinin elinde bir kısmı şimdiden yakılmış birer mum... ışık demetleriyle aydınlatılmış üç katlı çan kulesinde insanların siyah siluetleri göze çarpmakta. Çanlar çalıyor ve tabancalarla havaya ateş ediliyor.
Şimdi, gecenin saat yarımı. Kiliseden şarkı sesleri geliyor. Ama dışarıda tören henüz başlamış değil, halkta sabırsızlanmakta. Zaman zaman, git gide büyüyen birtakım boğuk sesler, sanki papazların gelmekte olduğunu bildiriyor gibi. Mumlar yakılıyor, sonra yeniden söndürülüyor. Tabanca ve tüfek seslerinin gürültüsü devam etmekte ...
... ve birden bire, dalgalanan kalabalığın bir ucundan bir ucuna, bütün mumların yakıldığını, insanların ayaklarının ucunda yükseldiğini ve olacakları görmek için ağaçlara tırmandığını izliyoruz. Aşağıda, kadınların hemen geri çekildiği merdivenlerin başında, tören kafilesi görülüyor ve kiliseden çıkıyor. Sıra halinde, siyah giysili papazlar; en başta alnında yaldızlı tacıyla arşevek ve onun önünde dört kişinin taşıdığı, İsa'nın mezarından çıkışını temsil eden, güllerle çevrelenmiş bir resim ...
Papazlar, oradaki bir yükseltinin üzerine çıkıyorlar, Ortodoks Metropoliti, İncil'den dualar okuyor ve bu arada ateş seslerinin de ardı arkası kesilmiyor. Çan kulesine yerleştirilmiş tiz sesli bir bando Yunan Kurtuluş Marşını çalıyor... derken Metropolit, geriye dönüp ellerini havaya kaldırarak "Christos Anesti (İsa dirildi)" diyor. Bu anda bütün hançerelerden aynı anda, korkunç bir bağırışla "Zito" (yaşasın) diye seslenildiğini görüyoruz. Bu bağırış, gittikçe

[89] BEYRU (2000); **a.g.e.**, s.340.

kuvvetlenerek tekrarlanıyor, havai fişekler fırlatılıyor, silah sesleri sıklaşıyor ve mumlar alkışlar içinde havaya yükseltilirken, çan kulesinin bütün katlarından atılan fişeklerle gökyüzü aydınlanıyor.
Bütün ağızlarda dolaşan kelime "Christos Anesti"... Yarın, bütün Rumların birbirleriyle karşılaştıklarında selam olarak söyleyecekleri kelime de bu olacak... Bando, gürültülü bir şekilde Yunanlıların Bağımsızlık Marşını çalarak ortalığı inletiyor... Bu Türk ülkesinde, sanki dirilen yalnız İsa değil ... Sanki Yunanistan'da bulunuyormuşçasına, Zitolar ve bağırışlar, doruk noktasına ulaşıyor... Daha sonra ise, geçit resmine başlandığını görüyoruz. Önde, güllerle bezenmiş İsa tasviri, arkasında Metropolit ve sonra, yine tasvirler taşıyan yardımcıları. O anda bunları bekleyen büyük kalabalığın büyük bir hızla onlara doğru hamle yaptığını görüyoruz. Erkekler, birbirlerini ve onları sıkıştırarak, diz çöküp bu tasvirleri tutuyor ve öpmek istiyorlar bu değerli sembollerin bu fanatik saldırıdan kurtarılmak için havalara kaldırıldığı izleniyor ve bütün bu itiş kakıştan sonra, nihayet meydanı dolaşmayı başaran papazlar kahramanca bir çabayla tekrar kiliseye girebiliyorlar...
17 Nisan 1887 Pazar Paskalya günü bugün bayram, gün boyunca dışarıda kutlanmakta. Belki, dünkünden de daha gürültülü ve coşkulu bir biçimde... evlerden paslanmış bütün silahlar, tabancalar, karabinalar, trombonlar ve benzeri her şey çıkarılmış durumda gençler, başları açık, elleri silahlarının tetiğinde oraya buraya koşup havaya ateş ediyorlar."[90]

İzmir'de Türklerin Hıdrellez şenliklerine benzeyen bir uygulamanın, her yıl 6 Temmuz günü Rumlar tarafından da gerçekleştirildiğini öğrenmekteyiz. O gün, İzmir'de Rumların ateş günü olarak kutlanmaktadır. Bir gazete yazısında; "her zaman olduğu gibi Gündoğdu civarlarında yakılan ateş üzerinden mahalle çocuklarının ve gençlerinin atlamaya çalıştıkları, ancak bu oyun sırasında zaman zaman kazalar meydana gelebildiği, böylece ateşin içine düşenlerin çoğu kez vücutlarında yanıklarla kurtulabildikleri açıklanmıştır."

Bu adeti doğrulayan bir başka anlatımda, İzmir'de Whittall ailesinin yaşamını konu alan bir anı kitabında yer almıştır. Bunda; "köşkün Rum bahçıvanın 1 Mayıs akşamı, güneşin batışından az sonra, evin kapısına, içine bir önceki yıldan kalma buğday başaklarının da katıldığı çiçeklerden bir çelenk astığı, bunun yaz ortalarına kadar orada bırakıldığı anlatılmaktadır. Yazın bu çelenklerin yakıldığı, insanların, seyredenlerin alkış ve bağırışları arasında bu ateşin üzerinden atlamaya çalıştıkları anlatılanlar arasındadır. Bu törenin Aya- Yani töreni diye anıldığı"[91] belirtilmektedir.

Batı ülkelerinin ulusal bayramlarının da, İzmir'de yerleşik, o ülke mensupları tarafından büyük coşkuyla kutlandığı görülmektedir. Aslında bu çeşit kutlamalara çoğu zaman, bu ülkeye etnik ya da politik açıdan kendilerine yakın bulanların da coşkuyla katıldıkları, çeşitli gezginlerin ifadelerinde yer almaktadır. Örneğin, 13

---

[90] NEZİHİ; **a.g.e.**, s.23.
[91] Mehmet OKURER (1972); **İzmir, Kuruluştan Kurtuluşa**, 2. Baskı, Tifset Yay., İzmir, s. 171.

Temmuz 1880 günü Fransız Ulusal Bayramı vesilesiyle, Kordonun bir bayram havasına büründüğü bildirilmiştir. Gazete, Rumların da özellikle, Fransızların bayramlarına katılmak suretiyle sevgi ve bağlılıklarını gösterdiklerini açıklamıştır.[92] İzmir'de o yıl içinde cereyan eden bazı olaylar dikkate alınırsa, Rumların bu gösterilerinin, Fransa'nın yanında olmaktan çok Osmanlı Yönetiminin karşısında görünmeyi amaçladığını tahmin edebiliriz.

3.3.4.4. Sosyal Klüpleri ve Dernekleri

Kozmopolit bir nüfus yapısına sahip olan İzmir kentinde, özellikle yabancı kökenliler ve yerli azınlıklar, kendilerini çevreden yalıtmak amacıyla, birtakım sosyal klüpler ve dernekler kurmuşlardır. Bu klüplerin, kendi aralarına kabul etmedikleri hatta çoğu kez birazda küçümsedikleri diğer toplumlardan uzak ve ayrı kalmayı hedefleyen batı kökenli yabancılar ve Levantenler tarafından başlatıldığını söylemek mümkündür.[93]

19. yüzyıl içinde Levantenler ve batı kökenli yabancılar dışında yerli azınlıklar da kendi klüp ve derneklerini kurmaya başlamışlardır. Bunların içinde en eskisinin ve seyahatnamelerde en çok sözü geçenin, Rum Gazinosu olduğu anlaşılmaktadır. Gezginlerin anlatımlarına göre, 19. yüzyıl başlarında İzmir'de yaşayan Rumlar, önce Frenk Gazinosuna üye olabilmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlar ancak, uzunca bir süre bunların üyelikleri kabul edilmemiştir. Bu nedenle, Rumların bu ayrımcılığa karşı duydukları tepki sonucunda, 1828 yılında kendi gazinolarını oluşturmak zorunda kaldıkları bildirilmektedir. Bu olay, 1840 yılında İzmir'e uğramış bir gezginin gezi notlarında Doğan Kuban'ın aktarımıyla aşağıdaki satırlarla açıklanmıştır;

> "O dönemde İngiliz ve Avrupalı tüccarların, Rum ailelerini küçük gördükleri ve toplumlarına layık bulmadıkları anlaşılmaktadır. Bu nedenle, son yıllarda yaptıkları ticaret sonucu bir çoğu servet sahibi olan Rumlar, hele Yunanistan Konsolosu'nun himayesine de girdikten sonra, kendilerini Avrupalı tüccarlar düzeyinde görmüşler ve çeşitli balo ve partiler vermek suretiyle batı stilinde yaşama eğilimine girmişlerdir." [94]

Daha sonra, Rumların bu nedenle kendi gazinolarını kurduklarını belirten aynı gezgin bunun tanımına geçmekte ve klüpteki kumar etkinliklerine değinmektedir.

---

[92] BEYRU, (2000); **a.g.e.**, s.352.
[93] Rauf BEYRU (1992); " İzmir'in Gezi ve Eğlence Yaşamı ", **Üç İzmir**, Sayı 3, Cilt 1, İstanbul, s.262.
[94] Doğan KUBAN (1997); **İzmir'in Tarihi Yapısı**, 2. Baskı, Bilgi Yay., İzmir, s.189.

> "Faro (bir çeşit iskambil oyunu) masasının kurulduğu Rum gazinosunda kumar daha da üst düzeyde oynanır. Hele baloların verildiği günler, hanımlar büyük bir hırsla kumara dalarlar. Arada, kayıplarından dolayı ağlayan kadınlara da sık rastlanır." [95]

Bazen "Rum Tüccarlar Gazinosu" diye de adlandırılan Rum Gazinosu, Kordon'un yapımı öncesinde Frenk sokağı üzerinde Rum Kilisesinin (Aya Fotini) karşısında yer almaktadır. Gazinonun daha sonra I. Kordon üzerinde yenilendiği belirtilmektedir.

19. yüzyılın sonlarına doğru, Rum Gazinosu da dahil olmak üzere, İzmir'deki gazinolar hakkında bilgi veren bir yazarın anlatımına göre, İzmir'deki Rum gazinosunun daha çok kendi cemaatlerini ilgilendiren, çeşitli etkinliklerini 19. yüzyılın tümünde ve 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan bölümünde de devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Rum Gazinosu hakkındaki anlatım şöyledir:

> "Rumlar, İzmir'de yaşayan çeşitli etnik gruplar içinde kendilerinin, en eski ama aynı zamanda en modern olanını oluşturdukları iddiasındadırlar. Yine aynı şekilde, bir yandan çevrede bulunan mermer tapınakların hepsinin atalarına ait olmasıyla övünürler. Bir yandan da, üyelerinin, özellikle de zengin tacirlerin yeşil çuhalı masalar üzerinde oynadıkları "Bakara" partileri arasında, Amalthèa, Nea Smirni gibi İzmir gazetelerini ve batıdan gemilerle gelen Temps, Journal Des, Dèpats, Revue des Deux, Mondes gibi yabancı gazete ve dergileri inceleyebilecekleri, gaz lambalarıyla aydınlatılan klüpleriyle ayrıca; her zaman gurur duyarlar. Gerçekten de, İzmir'de Rumlarla yan yana yaşayan diğer azınlıklar batı adetlerini onlar kadar kopya edememişlerdir."[96]

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Rumlar, çeşitli alanlarda, aralarındaki birlik ve beraberliği arttırmak ve ortak hareket etmek amacıyla, çeşitli dernekler de kurmaya başlamışlardır.[97] Rumlar tarafından kurulan bu derneklerin, görünen amaçlarından başka görünmeyen ve siyasi yanının da varolduğu bir gerçektir. Ancak, bu siyasi yapılarından hariç derneklerin, görünen amaçları üzerinde kısaca durmak istiyoruz.[98]

İzmir'de bulunan bütün çalışanların, uğraştıkları alana göre kurmuş olduğu bir dernek vardı. Bu dernekler, çalışanların birbirine destek olmasına ve problemlerini çözmesine yardımcı oluyordu. Ayda bir gün büyük toplantı yapılır ve dernek üyeleri, maddi-manevi sorunlarını dile getirirlerdi.[99]

---

[95] KUBAN; **a.g.e.**, s.190.
[96] BEYRU (2000); **a.g.e.**, s.347.
[97] BİLGEGİL; **a.g.e.**, s.52.
[98] OKURER; **a.g.e.**, s.175.
[99] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.149.

3.3.4.4.1. Çiftçiler Derneği

1906 senesinde çiftçilerin, mevcut sorunlarına karşı birbirine destek olmak ve sorunlarını çözmek amacıyla kurulan bu dernekte, 45 Rum ve 3 Türk çiftçi bulunuyordu. Derneğin başkanı, Pepeye Milovadiç idi ve her ayın on beşinde başkanın evinde toplanılırdı. Durumu kötü olan ve o yıl mahsûlüne vurgun gelmiş olan çiftçilere, aralarında para toplayarak yardımda bulunurlardı veya üretilen ürünlerin, yeterli ölçüde fiyat ve pazar bulamaması ile birlikte, ürünleri ellerinde kalan ve sıkıntıya giren çiftçilere, yeni pazarlar bularak ellerindeki ürünleri satmaları için destek olurlardı.[100]

1907 yılında, mahsullerinden verim alamayan 15 dernek üyesine, aralarında topladıkları para ile yardımda bulunmuşlar ve ayrıca, mahsulünü satamayıp, elinde kalmış olan 5 dernek üyesine, yeni pazar yerleri bulunarak yardım edilmiştir. Derneğin giderleri, dernek üyelerinden toplanan paralarla karşılanıyor olsa da asıl kaynak, derneğin başkanı ve zengin bir Rum tüccarı olan Pepeye Milovadiç idi. Milovadiç, İzmir ekonomisinde çok önemli bir yere sahip olan bağcılığın, körelmemesi için uğraş vermekteydi. Kendi bünyesinde 2 yıl boyunca faaliyette bulunan dernek, 1908 yılında kurulan "Ziraatçılar Yardım Derneği'nin" faaliyete geçmesiyle birlikte, kapatılarak onun bünyesine girmiştir.[101]

3.3.4.4.2. Ziraatçılar Yardım Derneği

Dernek, 1908 yılında Doktor İoannis Papadopulas tarafından kurulmuştur. Amacı, sadece İzmir merkezdeki değil köylerde de ziraatla uğraşan halka ulaşabilmekti. Halkın ekonomik kaynağını oluşturan bağlara, filoksera hastalığı (asma biti) vurduğu zaman halk için maddi-manevi zor günler başlardı. Bu yüzden dernek, ilk olarak halkı bilinçlendirmek ve gerektiğinde başka çeşitlere yönlendirmek için konferanslar vermeye başladı. Konferanslar, merkezde dernek binasında ve gerektiğinde kahvehanelerde yapılıyordu.

Derneğin başkanı İoannis Papadopulas idi ve 150 üyesi vardı. Genelde, zengin Rum tüccarlarının bulunduğu dernekte, çiftçiler derneğinden gelmiş olan 3 Türk üye

[100] ATAY; **a.g.e.**, s.252.
[101] KUBAN; **a.g.e.**, s.197.

bulunuyordu. Derneğin giderleri de, bünyesindeki Rum tüccarları tarafından karşılanıyordu. Bu işi çok ciddiye alan dernek, konferanslar sonucunda varılan tespitlerle harekete geçmiş ve durumu kötü olan bağlara, Avrupa'dan sun-i gübre ve bit mantarı için kükürt getirtmişti ve halka, bunları nasıl kullanması gerektiğini açıklayan bilgiler verildi. Ayrıca, bağları kurtarılamayacak kadar kötü olan çiftçilere, Arıcılığa yönelmeleri için Avrupa'dan kovan ve arı getirtilerek, verilen bilgilerle halk bu konuda da bilinçlendirilmeye ve teşvik edilmeye çalışıldı.[102] 3 yıl boyunca olumlu faaliyetlerde bulunmaya çalışan bu dernek, bazı siyasi nedenler ve tüccarların aralarında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle kapandı.[103]

3.3.4.4.3. Esvaia Din Yardım Derneği

1906 senesinde kurulan bu derneğin amacı, yardım toplayıp kiliselerin ihtiyacını karşılamaktı. Ayrıca, kiliselerde düzenlenecek ayinleri bu dernek planlardı. Haftada iki defa bu dernek aracılığıyla, rahipler kiliselerde din hakkında konuşmalar yapar ve halkı bilinçlendirirlerdi. Bu derneğin en aktif olduğu dönem ise, Nisan ve özellikle Ağustos ayında düzenlenen büyük ayin dönemleriydi. Dernek üyeleri, çalışmaları karşılığında belli bir ücret almazlar ve çoğu giderleri de kendileri karşılarlardı.[104]

3.3.4.4.4. Bayanlar Yardımseverler Derneği

1907 senesinde kurulan derneğin, her tabakadan 150 Rum kadın üyesi bulunuyordu. Derneğin amacı, her konuda yardıma ihtiyacı olan insanlara, kurum ve kuruluşlara yardım etmekti.[105] Anaksagorios Okulu için, çocukların okul araçlarını temin ederlerdi. Ayrıca, sokaktaki öksüz ve bakıma muhtaç çocukları dernekte toplayıp, onların ihtiyaçlarını karşılarlardı. Derneğin gelirini, dernek üyelerinin yardımları oluşturuyordu.[106] Dernek, kiliselerin ihtiyaçlarıyla da ilgilenmiş, eksiği olan

---

[102] MİLLORİS; **a.g.e.**, s.168.
[103] BİLGEGİL; **a.g.e.**, s. 59.
[104] NADİR; **a.g..e.**, s. 145.
[105] BİLGET; **a.g.e.**, s.73.
[106] OKURER; **a.g.e.**, s.180.

kiliselerin eksiklerini de gidermiştir. Örneğin, çanı eskiyen Panaiya Klisesinin çanını, Rusya'dan 80.000 kuruşa getirterek değiştirtmiştir.[107]

3.3.4.4.5. İzmir Müzik Sevenler Derneği

İzmir'de, 1895 yılında 25 Rum erkek tarafından kurulan bu derneğin amacı, Rum Müziği ve şarkılarını icra etmekti. Kilisedeki ayinlere katılarak şarkı söylerlerdi. Ayrıca, Paskalya Bayramlarında çaldıkları müzik ve söyledikleri şarkılarla Rum halkının eğlenmesini sağlarlardı. Derneğin bünyesindeki müzik topluluğu amatörlerden oluşuyordu.[108] Ancak, dernekte çalışarak, sevdikleri müzik alanında başarılı olmak ve kendilerini geliştirmek maksadıyla yoğun bir çalışma içindeydiler. 1914 yılına kadar varlığını sürdüren dernek, I. Dünya Savaşı sırasında çıkan karışıklıktan dolayı kapanmıştır.[109]

3.3.5.Rumların Diğer Toplumlarla İlişkileri

19. yüzyıl içinde İzmir, bütün gözlemcilerin bildirdiği gibi gerçekten bir başka ülkede ve bir başka kentte az rastlanabilecek son derece karmaşık bir nüfus yapısı göstermekteydi.[110] 19. yüzyılın ilk yarısı içinde İzmir'de bulunan Raugon'un, Beyru'nun eserinden edindiğimiz kadarıyla, konuyla ilgili izlenimleri şöyledir:

> "İzmir'e gelen yabancıları en çok şaşırtan şeylerden biri, burada yaşayan milletlerin çeşitliliğidir." yazar, bu görüşünü dayandırdığı gözlemlerini şöyle sürdürmüştür;
>
> "... dilleri, dinleri, giysileri, töre ve alışkanlıkları tamamen farklı olup her milletin kendi töreleri, bayramları hatta kendi takvimleri vardır. Çoğu kez, dinsel inançlarının gereği, bir mahallede herkes dinlenmekteyken, bir başkasında oruç tutulmakta ya da çalışılmaktaydı. Cumaları Türkler, Cumartesileri Museviler, Pazarları ise Rumlar, Ermeniler ve Frenkler dükkanlarını kaparlar. Bu nedenlerle de, ne olursa olsun bu milletlerin herhangi bir konuda bir araya gelmesi pekte olağan değildir. Kentte bütün değişik gruplarca bir arada olunan tek yer çarşılardır. Para ve kazanç isteği, bunları birbirine yakınlaştıran tek duygu olmaktadır."[111]

---

[107] BİLGEGİL; **a.g.e.**, s.63.
[108] PINAR; **a.g.e.**, s.142.
[109] BİLGEGİL; **a.g.e.**, s.65.
[110] LİNDAU; **a.g.m.**, s.150.
[111] BEYRU (2000); **a.g.e.**, s.242.

İzmir'in bunca karmaşık bir nüfus yapısına sahip olması, aynı zamanda bu kenti paylaşmak zorunda olan toplumların bu zorunlulukları nedeniyle, karşılıklı ilişkileri de gündeme getirmiştir.[112]

3.3.5.1. Rum-Türk İlişkisi

İzmir'de, Rum ve Türk topluluklarının özellikle, bazı kesimleri arasında uzun zamandan beri devam eden bir güvensizlik hissinin egemen olduğu çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir. Aslında, 1821 Yunan bağımsızlık Savaşı öncesinde, iki toplumun ilişkilerinde, açık seçik bir düşmanlık ya da rekabetten belki de söz edilemez. Ancak, dışa vurulmasa da ya da özellikle dışa vurulmadığı için, İzmir Rumlarının bir kısmında yönetici ve egemen sınıf olarak algılanan Türklere karşı düşmanlık, kıskançlık ve bunu fazla açıklayamamaktan kaynaklanan birtakım alay duygularının içten içe yeşermekte olduğunu söyleyebiliriz.[113] Kuşkusuz, bu duyguların Rum toplumunun tümüne mal edilmemesi gerekmektedir. Öyle ki, her iki topluma mensup bireyler arasında yer yer çok derin dostluklar kurulabildiği de bilinmektedir. Ancak, genelde düşük tabakadan Rumlar arasında, yine kendileri kadar cahil olan Papazlarının etkisiyle Türklere karşı pek dostça sayılamayacak bazı davranışlar geliştiğini söylemekte mümkündür. Bu davranışlar, bazen açıkça ama çoğunlukla da kendini belli etmeyen bir tarzda ortaya konmuştur.[114] Bir gezginin anılarında yer alan birkaç satır, bu düşünceyi desteklemesi yönünden tipik bir örnek sayılabilir;

"Kurban Bayramının Kadifekale'den atılan toplarla duyurulmasının adet olduğunu belirten yazar, kaledeki bir yeniçerinin her nasılsa, topları doldurmada büyük güçlük çektiğini ve bu beceriksizliğinden dolayı çok utanç duyduğunu anlattıktan sonra, kendisiyle birlikte olan bir Rum'un bu olay karşısındaki tutumunu şöyle açıklamaktadır: Bana refakat eden bir Rum, yeniçeriye bozuk bir İtalyanca ile küfrediyordu. Ancak, bunu yaparken sesi son derece tatlı, yeniçeriye bakışı ise tam ve en saygılı bir bağlılığı sergiler gibiydi."[115]

---

[112] NEZİHİ; **a.g.e.**, s.55.
[113] Ali GÜLER (1999); "Tarih Boyunca Rumların Türklerle Olan ilişkileri", **Askeri Tarih Bülteni**, İstanbul, s.32.
[114] Yusuf HALAÇOĞLU (1980); "Rumların Türklere Karşı Takip Ettiği Siyaset", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 6, İstanbul, s.17.
[115] BEYRU (2000); **a.g.e.**, s.146.

Bu gözlemin, daha Moradaki ayaklanmanın birkaç yıl öncesine ait olduğu ifade edilmektedir. Yunan isyanının başlamasından sonra ise, ilişkilerin daha da gerginleşmesi kaçınılmaz olmuştur.[116] Durumu, Rumların bakış açısıyla irdeleyen Selahattin SALIŞIK, eserinde bu konuyla ilgili bazı ip uçları vermektedir.

İzmir'de özellikle bazı Rumlar arasında, Türk olan her şeye karşı duyulan düşmanlık öylesine yerleşmiş ve işlemiştir ki, adeta bu toplumun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Yazar, "Türklerin rahat ve karışmaz yönetimlerine tanık oldukça, Rumlarda görülen bu duygunun nedeninin kolaylıkla anlaşılmayacağını"[117] bildirmiştir.

İzmir'deki Rumların bir kısmının Türklere karşı beslediği bu duyguların; Rusların Küçük Kaynarca Anlaşmasıyla elde ettikleri haklarla, bir bakıma Osmanlı İmparatorluğu içinde Ortodoks Kilisesine bağlı olanların hamiliğini üstlenmeleri üzerine daha da körüklenip açığa çıktığı anlaşılmaktadır. Çarlık Rusya'nın politikası yönünde, kendi Megali İdealarını gerçekleştirmeye çalışan Rumların, bu sonuca ulaşma ve İstanbul'la birlikte Ege kıyılarına sahip olma mücadeleleri, önce ekonomik alanda kendini göstermiş, ihtilali izleyen yıllarda oluşturulan büyük göç hareketiyle, bir yandan nüfusun arttırılmasına gidilirken, bir yandan da gerçekleştirilen sermaye birikimiyle iş ve kazanç alanlarıyla yavaş yavaş içlere doğru yayılarak, arazi ve çiftliklerin de elde edilmesine çalışılmış ve bu büyük ölçüde başarılmıştır.[118]

İzmir'de yaşayan Rumlardan bazılarının, özellikle de Yunan uyruklu olanlarının uygunsuz davranışlarının da ilişkinin bozulmasına büyük ölçüde neden olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuda örnek olarak Fransız Konsolosunun 12 Mart 1897 tarihinde yazdığı yazıyı, Güler'in kaleminden aktarıyoruz;

> "Yunan Kuvvetlerinin Girit adasına çıkarma yaptığının İzmir'de duyulması üzerine, kentte şenlikler düzenlenmiş ve İzmir Rumları, büyük gösteriler arasında Osmanlı Ordusuyla savaşmak üzere gönüllü kaydına başlamışlardır. Konsolos yazısının devamında, Türk halkının derin üzüntüsüne rağmen bu yakışık almayan Rum gösterilerini engellemek için hiçbir müdahalede

---

[116] BEYRU (1969); **a.g.e.,** s.250.
[117] Selahattin SALIŞIK (1978); **Tarih Boyunca Türk Rum İlişkileri,** 1. Baskı, Kitapçılık Tic. Ltd. Şti. Yay., İstanbul, s.358.
[118] İlber ORTAYLI (1986); " Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri ", **3. Askeri Tarih Semineri,** Ankara, s.165.

bulunmadığını bildirmiştir. Bu sıralarda Rumların rıhtımda milli marşını söylemekten bile çekinmediklerini"[119] belirtmiştir.

Bu arada anlaşılması güç olan bir konuysa, bir yandan Osmanlı yöneticilerin ve Hükümetin, Rumların çeşitli kışkırtıcı davranışlarına karşı gösterdikleri tepkisizlik, bir yandan da, Rumların tutumunu ayıplayan dürüst gözlemcilerin de var olmasına ve Osmanlı Yönetiminin gösterdiği bu inanılmaz hoşgörüye karşın, yabancı yazarların bu azınlık grubunu İzmir'de büyük baskılar altında yaşayan, zavallı insanlar olarak göstermeye ve hareketlerini alkışlamaya çalışmaları olmaktadır.[120]

3.3.5.2. Rum-Musevi İlişkisi

İzmir'de yaşayan Rumların başkalarına karşı besledikleri düşmanlıklardan en çok nasiplerini alanlar, her nedense bir diğer azınlık grubu olan Museviler olmuştur. Gerçekten de, İzmir'de Musevilerin Rumlarla olan ilişkileri başlangıçtan beri epeyce kötü gelişmiştir. Özellikle, Papazlarının da teşvikiyle belirli dinsel bayram günlerinde büsbütün heyecana kapılan Rumların, kendi mahallesinden bir Musevi'nin en azından dayak yemeyi göze almadan geçebilmesi, anlatımlara bakılırsa pekte mümkün olmamaktadır.[121]

19. yüzyıl ortalarında ve daha sonraları, İzmir'de ve çevre kentlerde yaşayan Rumlarla Museviler arasında meydana gelen bazı karışıklıklara sıkça rastlanmaktadır. Musevilerin dini bayramlarında, yortularında bir çocuk kanına ihtiyaç duydukları konusunda, Rumlar arasında nedense, yaygın olan saçma bir inanç vardır. Bu inanca bağlı olarak yalnız Osmanlı'da değil, diğer çevre ülkelerin pek çoğunda da, özellikle de Rum nüfusun bulunduğu yerlerde, Yunanistan'da, Macaristan'da, Romanya'da ve Rusya'da zaman zaman Rumlarla Museviler arasında kanlı olaylarla karşılaşıldığı olmuştur.[122]

Rumlarla Museviler arasında cereyan eden bir olayın örneğini, Hüseyin KABASAKAL'ın anlatımında görüyoruz yazıda;

---

[119] GÜLER; **a.g.m.**, s.37.
[120] BEYRU (2000); **a.g.e.**, s.145.
[121] Rauf BEYRU (1992); "19.Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sosyal Yaşam", **Üç İzmir**, Sayı 3, Cilt 1, İstanbul, s.210.
[122] GÜLTEKİN; **a.g.e.**, s.31.

"Kentteki Rumların, Paskalya kutlamalarından yararlanarak sokaklara dağılıp Musevi avına giriştikleri, ancak bundan haberdar olan Museviler, evlerinde kalarak o gece sokağa çıkmadıklarından, herhangi bir kötülükle karşılaşılmadığı" belirtilmektedir.

Olayın devamı şöyle anlatılmıştır:

"Ama ertesi gün, bıçaklı ve tabancalı Rumlar, Musevi mahallesine saldırıp Musevilerden birini öldürdüler, bir çoğunu da yaraladılar. Dünyanın bilmesi ve öğrenmesi için anlatmayı doğru buluyorum ki, buradaki bizim Rum tüccarlardan pek çoğu da bu rezilce saldırılara yardımcı olduklarını açıkça ifade etmekte ve bunları yapanları kurtarmak için, cezaevinin altından dışarıya bir tünel açacaklarını söyleyerek övünmektedirler. Bunların hiçbirinden, herhangi bir pişmanlık ya da acıma ifadesi çıkmamış ve kilisenin çok sayıdaki Rahiplerinden de bu yapılanlara karşı herhangi bir uyarı sözü işitilmemiştir."[123]

Rumların İzmir'de, Musevilere karşı daha sistematik bir şekilde uyguladıkları saldırıların en şiddetlisi 1872 yılında meydana gelmiş ve ilerleyen zamanlarda da bu tutum ve bakış açıları hep devam etmiştir.[124]

3.3.5.3. Rum-Ermeni İlişkisi

Rumların özellikle de, cahil kesimlerinin diğer toplumlarla olan ilişkileri gibi Ermenilerle olan ilişkilerinin de çok iyi olduğunu söylemek mümkün değildir. İzmir'deki Rum ve Ermeni toplumu arasında, dinsel düşmanlıktan çok ticari rekabetten kaynaklanan kin dolu duygular vardı. Ancak, her şeye rağmen bu duyguların fiili olarak çok şiddetli bir çatışmaya yol açtığı da pek görülmemiştir.[125]

İzmir'de Rumlar ve Ermeniler arasında, her iki tarafın ticari faaliyetlerine bağlı ve bunun körüklediği bir nefret duygusu egemendir. Bütün bu nedenlerin etkisiyle bu iki grup arasında, özellikle bu grupların cahil ve fanatik kesimleri arasında dostane ilişkilerin pek kurulamadığı hatta, Rumlar ve Ermeniler arasındaki bu çekişmenin hep varolduğu yazılanlar arasındadır.

İzmir'de, Rumların Ermenilere karşı besledikleri hınç ve düşmanlığın derecesi 1870'li yıllarda daha çarpıcı bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Kentin saygın Rum tüccar ailelerinden birinin, tek kızı o sıralarda bir Müslüman'la evlenmişti.

---

[123] Hüseyin KABASAKAL (1992); " Osmanlı Devletinde Türk Toplumu ve Azınlık ilişkileri ", **Askeri Tarih Bülteni**, İstanbul, s.15.
[124] BEYRU (1969); **a.g.e.**, s.247.
[125] BEYRU (2000); **a.g.e.**, s.150.

Baba, büyük bir üzüntü içindeydi ve herkes onu teselli etmeye çalışıyordu. Bunlar arasında bir Rum papazı da vardı ve kederli babayı şu şekilde teselli etmişti;

> " Üzüntünü anlıyorum. Ama yine de sevinilecek bir şey bulmalısın. Düşün bir kere, kızın bir Müslüman'la değil Ermeni'yle evlenseydi." [126]

Rum ve Ermeniler arasındaki bu ticari çekişme, onların mümkün olduğu kadar birbirlerinden uzak yaşamasına ve özellikle, evlilik olayının da aralarında pek gündeme gelmemesine neden olmuştur. Buna karşılık aynı ekonomik faaliyet içindeki Rum ve Ermeni tüccarlar zaman zaman zorunlu olarak, birlikte hareket etmişlerdir. Rum ve Ermenilerin arasındaki ilişki, onların birbirini aşağılaması ya da birbirlerini gördükleri zaman yollarını değiştirmesi gibi bir tarzda değildi. Sadece, ticari rekabetten doğan bir çekememezlik duygusu hem Rum hem de Ermeniler arasında yerleşmiş durumdaydı.

Bununla birlikte, ekonomik faaliyet olarak farklı alanlarda tutunmuş olan Rum ve Ermeniler arasındaki ilişkinin içeriği daha farklıydı. Dostane ve içten ilişkilerin bu tarz insanlar arasında kurulmuş olduğunu da görmekteyiz.[127]

3.4. HUKUKİ DURUMLARI

3.4.1. Tanzimat Süreciyle Birlikte Çıkartılan Yasalarla Hukuki Statülerinin Düzenlenmesi

Osmanlı İmparatorluğundaki gayrimüslim tebaanın hukuki statüsü, İslam hukukunda ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş olan, zımmilere ilişkin hükümlere göre belirlenmişti. İmparatorluktaki Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatleri, bu hukuki statülerinde temelli bir değişiklik olmaksızın Tanzimat'a kadar hep aynı hükümlere tabi şekilde ekonomik, sosyal ve siyasal faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Tanzimat fermanı ve ardından sadece gayrimüslim tebaayı ilgilendiren, Islahat Fermanıyla birlikte, gayrimüslimlerin her alanda faaliyet şekilleri değişmiştir.[128]

---

[126] Mesut ÇETİNBAŞ (1995); **Osmanlı İmparatorluğunda Azınlık İlişkileri**, 1.Baskı, Bilgi Yay., İstanbul, s.45.
[127] BİLGEGİL; **a.g.e.**, s.67.
[128] SOYKAN; **a.g.e.**, s.227.

3.4.1.1. Nizamiye Mahkemelerinin Kurulması

Tanzimat'tan sonra Müslim-Gayrimüslim tüm vatandaşların eşitliğinin ve her iki gruba da uygulanacak kanunların kabulü, bu kanunları uygulayacak mahkemelerin kurulmasını da gerekli kıldı. Dini esaslara dayanan şer'iye mahkemelerinin, yeni kanunları uygulaması mümkün değildi. Tanzimat'tan sonra kabul edilen ilk kanun 1840 tarihli ceza kanunuydu. Bu kanunun "mukaddime"sinde, Osmanlı tebaasından olan herkesin istisnasız eşitliğinden ve can, mal, ırz, namus dokunulmazlıklarından söz ediliyordu. "Hatime"de de ehli İslâm ve milli saireden olanlar hakkında istisnasız olarak bu kanunun uygulanacağı belirtilmiştir.

Kanunun katil cürümünden bahseden 1. faslının 1. maddesinde de, vezirle çobanın bir olduğu ve çobanın canına kast eden vezir hakkında kısas uygulanacağı belirtilerek, eşitlik ilkesine bir kere daha değinilmiştir. Bu kanun 1851 ve 1854'de değiştirildi. 1854'teki değişiklikte de Müslim ve Gayrimüslim Osmanlı vatandaşları, Osmanlılar ve yabancılar arasında, ceza hukukuna ilişkin davaları görecek tahkikat meclisleri düzenlendi. Buna göre, haftanın belli günlerinde toplanıyor ve ceza kanunnamesine göre davalar görülüyordu.[129]

Tanzimat'tın ilanı ile ticaret ve ceza davalarına bakmak üzere karma mahkemelerin oluşturulacağı da açıklanmıştır. 1846'da İzmir'de kurulan karma ticaret mahkemesi Müslim-Gayrimüslim arasındaki ve farklı mezhepteki gayrimüslimler arasındaki davalara bakacaktı. 1848'de bu mahkeme geliştirildi. Daha sonra Osmanlının diğer vilayetlerinde de açıldı.[130]

3.4.1.2. Vergi Alanındaki Düzenlemeler

Tanzimat'la birlikte, vergi sisteminde de değişikliğe gidildi. Gayrimüslimler cizyedarlardan son derece şikayetçiydiler. Gerçi, Tanzimat'a göre Müslim-Gayrimüslim herkes eşitti ve cizyenin kaldırılması gerekiyordu. Ama cizyenin kaldırılmasının, gayrimüslimlerin askerliği sorununu ortaya çıkarması nedeniyle, bu verginin alınmasına devam edildi. Yeni Maliye Nezareti teşkilatında bir de Cizye kalemi kuruldu. Eski

---

[129] BOZKURT; **a.g.e.**, s.171-172.
[130] SOYKAN; **a.g.e.**, s.230.

İltizam usulü kaldırılarak bir Muhassıllık teşkilatı oluşturuldu. 1840 tarihli " Nüfus ve emlak tahrirlerinin yapılması, mahalli ve idari işlerin tanzimiyle görevli meclislerin kurulmasına" ilişkin talimatın 8. bendinde, Hıristiyan reayadan toplanan verginin Cizyedarlarla değil, kocabaşlarıyla cemaatlerden toplattırılarak, devletten maaş alan muhassıllara verileceği belirtildi.[131] Yine aynı yıl haraçla öşür arasındaki farkta kaldırıldı. Eyaletlerde defterdarın ve defterdar bulunmayan yerlerde (kazalarda) mal müdürlerinin reisliği altında kadı ve diğer yüksek rütbeli memurlardan oluşan dörder kişilik meclisler oluşturuldu. Gayrimüslim tebaanın yaşadığı yerleşim merkezlerinde metropolit ve kocabaşı da meclis üyesi oluyorlardı. Müslüman olmayanlardan alınacak vergiler Patrikhane aracılığıyla tespit edilip, mahallelerde kocabaşıları tarafından toplanarak, maliye hazinesine verilmek üzere muhassıllara veriliyordu. Yani artık cizye baş üzerinden değil, toplum üzerinden alınmaya başlandı.[132]

Ancak, bu iş için yetişmiş eleman bulunamadığından ve muhassıllar gönderildikleri bölgelerde iletişim yetersizliğinden görevlerini yeterince yapamadılar. Beklenen fayda sağlanamayınca tekrar eski usule, iltizama dönüldü.[133] Yüce Devlet, vergiyi Muhtıra usulü ile toplayacaktı. Devlete en fazla para ödemeyi taahhüt edenlere iki yıl için vergi toplama hakkı verildi. Ancak bunlar, süreleri sona ermeden en yüksek kârı elde etmeye çalıştılar.[134]

Tanzimat'ın ikinci yılında M. Reşit Paşa iktidardan düşünce, cizyenin yine baş üzerine konması ve toplanması yöntemi geri getirildiyse de, millet şeflerinin aşırı vergi toplamaları üzerine şikayetler arttı. M. Reşit Paşa tekrar iktidara gelince, yine bu vergi toplum üzerinden alınmaya başlandı. 1856 Islahat Fermanıyla vergi alanında yeni düzenlemelere gidilecektir.[135]

---

[131] İlber ORTAYLI (1974); **Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)**, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara , s.56.
[132] Ziya KAZICI (1977); **Osmanlı Devletinde Vergi Sistemi**, 1 Baskı, İlke Yayınları, İstanbul, s.13.
[133] ORTAYLI; **a.g.e.**, s.56.
[134] BOZKURT; **a.g.e.**, s.118.
[135] OKURER; **a.g.e.**, s.125.

3.4.1.3. Askerlikle İlgili Durumları

Osmanlı devletinin batılı ülkelerce en çok tenkit edildiği noktalardan biri de, gayrimüslimlerin askere alınmamalarıydı. Bu göreve karşılık olmak üzere, Cizye toplanması Tanzimat'a kadar devam etti. 1839'da Müslümanlarla Gayrimüslimlere bazı konularda eşit hakların tanındığı açıklanınca, Hıristiyanların da asker olmaları için gerekli önlemlerin alınmasına karar verilmişti.

İlk kez 1843 yılında özerk Hıristiyan eyaletler hariç, Müslim ve gayrimüslim tebaa için askerlik mecburiyeti kondu. Prensip olarak Hıristiyanlar da kuraya dahil edilecek ve her yıl 25.000 asker toplanacaktı. Böylece, Hıristiyanlar hep itiraz ettikleri cizyeden muaf tutulacaklardı. Ancak, Müslüman olmayan halktan asker toplanamadı.[136]

1847 yılında Rumlar, deniz kuvvetlerinde hizmete çağırıldılar ve bu girişim başarıyla sonuçlandı. Aynı yıl Hıristiyan tebaanın deniz ve kara ordularında askerlik yapmalarını kabul eden bir kanun tasarısı hazırlandı. Ancak, Hıristiyan tebaa yüzyıllardır askerlik yapmadığı için bu konuda isteksiz davrandı. Çoğu, Müslümanlarla yan yana askerlik yapmak istemedi. Orduda terfi konusunda din farkının ayrılık yaratabileceğini de düşünüyorlardı. Bu nedenle, devlet bu kanun tasarısını bir süre bekletmeye karar verdi.[137]

Babıâli, Kırım savaşı sırasında 10 mayıs 1855 yılında çıkartılan bir yasa ile, Batılı ülke büyükelçilerine liberal zihniyetlerinin bir kanıtı olarak, Cizyeyi kaldırdıklarını ve gayrimüslimlerin orduya girişini serbest bıraktıklarını, orduda Albay rütbesine kadar yükselebileceklerini bildirdi. Hıristiyanlar Müslüman askeri yetkililerden kötü davranış görme korkusuyla Müslümanlarla eşit terfi hakkı istediler.

Müslümanlar da Hıristiyanlarla orduda omuz omuza çarpışmayı istemediler. Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında ortak bir ideoloji yaratmak kadar, Hıristiyanları halife için cihada katılmaya çağırmakta imkansız denecek ölçüde zordu. Öte yandan, çeşitli mezheplere mensup Hıristiyanlar arasındaki ve Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki geçimsizlik ordudaki disiplini etkileyebilirdi. Bütün bu itiraz ve zorluklar

---

[136] ENGELHARDT (1882); **Türkiye ve Tanzimat** (Çeviren, Ali REŞAT), 1. Baskı, Kanaat Kitapevi, İstanbul, s.125.
[137] BOZKURT; **a.g.e.**, s.121.

göz önünde bulundurularak, Babıâli 1856 yılında Müslümanlar için ihtiyari, Müslüman olmayanlar için emredici olarak, askerlik hizmetinden Bedel-i Askeriye adlı vergiyi ödeyerek çekilme hakkı getirdi. Islahat Fermanıyla birlikte bu konuda da, yeni istek ve düzenlemeler gündeme gelmiştir.[138]

3.4.1.4. Din Hürriyeti Konusundaki Durumları

1839 Tanzimat fermanıyla kabul edilen, "Gayrimüslimlerle Müslümanların bazı haklardan yararlanmaları" ilkesi, pratikte bir İslâm ülkesinde yaşayan gayrimüslimlerin, bazı hususlarda şer-i hukuka tabi tutulmalarının doğurduğu problemleri çözümleyememiştir. Bu sorunlardan en önemlisi olan, Müslümanlığı kabul eden gayrimüslimlerin irtidatları, Osmanlı Devletini büyük devletlerin sürekli baskı altında tutmalarına yol açmıştır.[139]

Bilindiği gibi İslâm'da Müslümanlar için din değiştirme hürriyeti yoktur. İslâm'dan dönen Müslümanlar ölümle cezalandırılırlardı. Müslümanlara asırlardır uygulanan bu kural, Müslümanlığı kabul edip sonradan vazgeçen gayrimüslimler için de geçerli olduğundan, batılı devletlerin şiddetli tepkileriyle karşılaşılmıştır.

İslâmiyet'i kabul edip bir süre sonra pişman olarak eski dinine dönen bir Rum gencinin, 13 Ağustos 1844 yılında idam edilmesi batılı devletlerin tepkilerine yol açtı. Bu arada, Bursa'da bir ölüm cezası daha vukuu buldu. Babıâli, Kur'an buyruklarına karşı gelinemeyeceğini, ancak bir daha bu tür olayların meydana gelmemesi için gerekli tedbirlerin alınacağı taahhüdünde bulundu.[140]

İngiltere ve Fransa, Babıâli'den hiç olmazsa irtidata verilecek cezanın uygulanmasına yol açmamak için tekrar, gerekli teşebbüslerde bulunacağını taahhüt etmesini istediler. Babıâli, "halen ve gelecekte, önce Müslüman olup sonra irtidat eden bir Hıristiyan'ın idam edilmemesi için, sultanın lûtfuyla büyük devletlerle olan ilişkileri daha samimi kılmak üzere etkili tedbirler alınacağını" yazılı olarak bildirdi. Yine aynı

---

[138] SOYKAN; **a.g.e.**, s.238.
[139] ENGELHARDT; **a.g.e.**, s.268.
[140] Sema İLOĞLU (1998); **19. Yüzyıl'da Osmanlı Devletinde Gayrimüslimler**, 1. Baskı, Gündoğan Yay., Ankara, s.98.

yıl, 1834 tarihli "Hıristiyanların mezhep değiştirmelerini yasaklayan" ferman da kaldırıldı. Böylece bu konuda, II. Mahmut tarafından konan yasak sona erdi.[141]

Batılı Ülke elçileri, özellikle İngiliz, Fransız ve Avusturya elçileri, bu konudaki ısrarlarını 1856 yılından sonra da sürdürmüşlerdir. Onlara göre, burada Kur'an'a aykırılık yoktu. Kur'an zaten, Hıristiyanların Müslüman olmalarını istemez ve sadece Müslümanları zorlayabilirdi.

Osmanlı Devletinde ibadet özgürlüğü ise hiçbir zaman büyük bir sorun yaratmamıştır. Ayrı mahalle ve köylerde yaşayan gayrimüslim ve Müslümanlar ibadetlerini de ayrı ayrı yaparlardı. Gayrimüslimler dini ibadetlerini her zaman olduğu gibi bu dönemde de serbestçe yerine getirdiler.

Osmanlı Devletinde, Kilise yapımı ya da tamirine ilişkin olarak, bu dönemde de İslâmiyet'in koyduğu yasakların kalktığını söyleyemeyiz. Tamir için Bâbıali'den ruhsat alınması kuralı uygulaması sürdürüldü.[142]

Bu dönem içinde, Osmanlı Hükümetinin hoşgörüsünün daha ileri bir kanıtı olarak; Kilise, manastır, hastane, dispanser, yetimhanelerin gerekli ihtiyaçları, kutsal papaz giysileri, kitap, astronomi ve diğer aletler, her çeşit levazım, madalya, ilaç, kısacası, ihtiyaç duyulabilecek bütün maddelerin, çok serbest bir şekilde gümrük vergisinden muaf olarak ithal edildiği söylenebilir. Bundan başka, gayrimüslim toplumların ayin ve dini törenlerinin serbestçe yapılmasını sağlamak ve korumak için, bunlara tehdit ya da diğer maksatla karışanları cezalandırmak üzere de bir yasa çıkarılmıştır.[143]

---

[141] Kemal BEYDİLLİ (1990); "Tanzimat ve Islahat Fermanları Hakkında",**150. Yılında Tanzimat**, Cilt 2, Ankara, s.25.
[142] İLOĞLU; **a.g.e.**, s.111.
[143] ENGELHARDT; **a.g.e.**, s.282.

3.4.1.5. Devlet Hizmetinde ve Ticaret Hayatındaki Durumları

Bir kısım gayrimüslim, yaptıkları işi babadan oğul'a yıllarca idare ederlerken, bazıları da, çeşitli unvanlarla sarayda çalıştırılmak üzere istihdam edilmişlerdi.[144] Hıristiyan köylülerden derbentçi olarak da büyük ölçüde yararlanılmıştı. Bunlar bazı vergilerden ve gemi yapımı gibi angaryalardan da muaf tutulurlardı. 1761 yılında Rusya'nın Rumları kışkırtması üzerine, bir fermanla gayrimüslimlerin derbentçilik yapmaları yasaklandı. Tanzimat'tan sonra derbent teşkilatı yeniden düzenlenerek, her yörede yerli halktan zaptiyeler oluşturulacağı kabul edildi.[145]

Esnaf defterlerinden, gayrimüslimlerin Müslümanlarla birlikte aynı esnaf teşkilatı içinde yer aldıkları anlaşılmaktadır. Bu defterlere önce Müslümanlar, sonra Hıristiyanlar ve en son olarak Yahudiler kaydedilirlerdi. Bu teşkilatlar, Tanzimat'ın yeni devlet anlayışıyla, artık eski resmi himaye ve otoriteden mahrum kalmışlardı.

Gayrimüslimler dil bilmeleri yüzünden, ticari hayatta ve devlet hizmetinde de çok avantajlı yerler edinmişlerdi. Hıristiyanların Müslümanlara kıyasla refah içinde olmalarını, onların daha enerjik, çalışkan ve erdemli olmalarına yormak yanlıştır. Gerçek şu ki, çalışkanlık, doğruluk, namusluluk ve dürüst iş çıkarma bakımından Müslümanlar, Rum ve Ermenilerden kesinlikle daha üstündüler ama ne var ki, Müslümanlar muazzam bir yükün altında sistematik olarak ezilmişlerdir. Hıristiyanlar ise, Osmanlı Devletindeki ayrıcalıklı durumlarını sürdürerek sürekli olarak zenginleşmişlerdir. Sarraflık, hekimlik ve mimarlık gibi işler genellikle gayrimüslimler tarafından yürütülmüştür.

19. yüzyılın ikinci yarısında, İstanbul'da tahvil ve hisse senetleri borsasında egemen olanlar İstanbul, İzmir ve İmparatorluğun çeşitli yerlerinde küçük sanayi tecrübesini geçirmiş olan Rumlardı.[146]

Müslüman olmayanların tercümanlık ve istisnai işler dışında devlet hizmetine alınmaları ise Tanzimat ile getirilen eşitlik ilkesi gereğince, mümkün olmuştur. Adli,

---

[144] BOZKURT; **a.g.e.**, s.153.
[145] Cengiz ORHONLU (1967); **Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı**, 2. Baskı, Güncel Yay., İstanbul, s.43.
[146] Ökçün GÜNDÜZ (1969); **Osmanlı Ekonomik Hayatında Türk, Azınlık ve Yabancı Payları**, 1. Baskı, Cem Yayınları, Ankara, s.808.

eğitim, belediye ve maliyede pek çok gayrimüslime görev verilmiştir. 1844 yılında hariciye nezaretinde görev yapanların %71'i Müslüman, %29'u gayrimüslimdi. Elçi olarak da pek çok gayrimüslim dışarı gönderilmişti.[147] İleride göreceğimiz üzere, Islahat Fermanıyla girilen süreçte bu haklar daha da genişletilmiştir.

Daha öncede değindiğimiz gibi gayrimüslimlerin en fazla itibar ettikleri işlerden biri de tercümanlıktı. İlk devirlerde Müslümanlığı kabul eden gayrimüslimler tercümanlık yaparken, 17. yüzyıldan itibaren Rumlar yavaş yavaş bu işi tekellerine aldılar. Ancak, devletin tüm dış ilişkilerindeki sırlara vakıf bu kişiler, 1821 ayaklanmasından sonra şüpheyi üzerlerine çektiler. Devlete gerçekten bağlı Rum tercümanlar çok azdı. Devlete milli birlikleri için ya da büyük devletlerle anlaşarak menfaatleri için ihanet eden Rumların yerine, Müslümanlardan tercüman yetiştirilmesi yoluna gidildi. Tanzimat döneminde de Babıâli'de tercüme odası açılarak yabancı dil bilen eleman yetiştirilme yoluna gidildi.[148]

3.4.2. Islahat Fermanıyla Birlikte Çıkartılan Yasalarla Hukuki Statülerinin Düzenlenmesi

Paris Kongresine katılan Avrupa devletleri, alınan kararları, barışın yerleşmesinden çok Osmanlı İmparatorluğu'nda ıslahatın istedikleri doğrultuda yürütülmesi için kullandılar. Konferansa katılan devletlerin önceden hazırladığı 1 Şubat 1855 tarihli Viyana Protokolü, gayrimüslimlerin durumunun düzeltilmesine ilişkindi. Gerçekte, Osmanlı Devlet adamları Fatih devrinden beri mağlup halklara verilen eski izinlerin hepsini onaylamaya hazırdı. Ancak şimdi, daha fazlası istenmekteydi. Paris konferansının sonuçlarına göre, Babıâli Tanzimat başlarındaki merkeziyetçi eğilimini terk etmeye zorlanmıştır. Gayrimüslimlere verilen haklar daha da genişletilmiştir.[149]

Osmanlı Hükümeti, Aşârı kaldıracağını, gayrimüslimleri orduya ve devlet işlerine alacağını, sefaretlere bildirdi. Gayrimüslimler askerlikte, Miralaylığa

---

[147] Ali İhsan BAĞIŞ (1983); **Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar: 6,** 1.Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, s.19.
[148] BOZKURT; **a.g.e.**, s.156.
[149] ENGELHARDT; **a.g.e.**, s.112.

Mülkiyede, birinci sınıf rütbelere yükselebileceklerdi. (daha üst rütbelere de yükseldiler) Fakat askerlik imtiyazı, ne gayrimüslimlerin ne de Osmanlı bürokratlarının hoşuna gitmişti ve paniğe kapılmalarına neden olmuştu. Gayrimüslimler, özel izin olmadan kiliselerini tamir ve hatta yeniden kilise inşa edebileceklerdi. Görüldüğü gibi, Tanzimat Döneminde konuyla ilgili özel izin alınması uygulamasına devam edilirken, Islahat fermanıyla birlikte bu kaldırılmıştır.[150]

Islahat Fermanı'nın getirdiği düzenlemeleri şöyle özetleyebiliriz:

a) Herkes için can, mal, ırz ve namus emniyeti
b) Kanun önünde eşitlik ve hukuka riayet
c) Din, mezhep ve eğitim hürriyeti
d) Vergilerde eşitlik
e) İltizam usulünün kaldırılması ve verginin doğrudan doğruya tahsili
f) Mahkemede tanıklık eşitliği
g) Müsadere usulünün kaldırılması
h) Karma mahkemeler kurulması gibi genel prensipler yanında, özellikle taşra yönetimi bakımından önemi olan şu prensipler dikkati çekmektedir; Gayrimüslim cemaatlerin vilayet, nahiye idare meclislerinde ve Hükümet merkezinde de Meclis-i Ahkâm-ı Adliyede temsilci üyeleri bulundurulacak, rüşvet ve yolsuzluklar önlenecekti. Islahat fermanı, Tanzimat prensiplerini büyük ölçüde tekrarlamakla birlikte fermanla, Paris anlaşmasına taraf olan devletlerin baskısıyla, taşra yönetiminde gayrimüslimlerin hak ve statüleri sağlamlaştırılmış ve bazı yeni haklar verilmiştir.[151]

1856 Islahat fermanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletleri camiasına girmesinin bedelidir. Bundan sonra devletler ticaret, sanayii, maden, ulaştırma alanında birtakım imtiyazlar alacaklar, daha önce elde ettiklerini pekiştirecekler, bundan başka iç ve dış politikaya devamlı müdahale edeceklerdir. Islahat Fermanı, Ali ve Fuat Paşaların temsil ettiği ikinci yenilikçi grup tarafından hazırlanmıştı. Tanzimat Fermanının hazırlayıcısı ve uygulayıcısı M. Reşit Paşa bile bu belgeye itiraz edenlerin başında geliyordu. Bununla birlikte şimdi, Tanzimatçılar Reşit Paşa ile Cevdet Paşa ve

[150] BEYDİLLİ; **a.g.e.**, s.27.
[151] ORTAYLI; **a.g.e.**, s.47.

diğer tarafta da Ali ve Fuat Paşa olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Bu ayrı grupların çatışması da taşra idaresi için hazırlanan yeni statünün biçimlenmesinde etkin olacaktır. Islahat Fermanı tebaanın refahı, hürriyet ve güvenliği bakımından Tanzimat Fermanından çok farklı hükümler getirmiyordu. Bu Fermanda göze çarpan özellik; Avrupa'nın artık iktisadi ve kültürel yatırımlarını arttıracağı bir ülkede, kendisi için bazı güvenlik araçları sağlamasıdır. Bundan başka Avrupalılar; "hasta adamın" Hıristiyan uyrukları üzerindeki himayeciliklerini pekiştiriyorlar ve kışkırtıcı bir politika gütmek için onlar lehine bazı yeni hak ve imtiyazlar daha elde ediyorlardı.[152]

3.4.2.1. Milletlerin Yeniden Düzenlenmesi

Gayrimüslim milletlerinin sahip oldukları imtiyazları teyit eden 1856 Fermanının hazırlanışı sırasında, sınırlı dini otorite ve ücretler konusu görüşülürken İngiliz, Fransız ve Avusturya elçileri milletlerin yeniden organize edilmelerini savunmuşlardı. Bu amaçla, 1856 Fermanıyla her topluluktan kendi yönetimlerini düzenlemek amacıyla, birer komisyon kurmaları istenmişti. Bu komisyonlar, kendi iç işlerini düzenlemek için birer nizamname hazırlayacaktı. 1862-65 yılları arasında tüm milletler için yeni nizamnameler kabul edildi. Her milletin kendi komisyonlarınca hazırlanan nizamnameler, Babıali tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi. Cemaatler ve Batılı devletler tarafından "Anayasa" olarak adlandırılan bu düzenlemelerle her millet için laik üyelerin de katıldığı genel meclisler ve eyaletlerde bölgesel meclisler kuruldu. Ayrıca bu düzenlemeler, Osmanlı Devletinde milletlerin temsilcilerinden oluşan bir meclis ve bir anayasa kavramının düşünsel hayata girmesinde rol oynadı.[153]

---

[152] ENGELHARDT; **a.g.e.**, s.124-126.
[153] BOZKURT; **a.g.e.**, s.170.

3.4.2.1.1. Rum Patrikliği Nizammatı

Rum Ortodoks patrikhanesi, 1839 ve 1856 Fermanlarıyla getirilmek istenen yeniliklere, diğer cemaatler içindeki imtiyazlı yerlerini kaybetme korkusuyla karşı çıkmıştı. Patrikhane, Rum Ortodoks milletinin dini, hukuki tüm işlerini yürütüyor, bu arada giderlerini karşılamak, okul ve kiliseleri desteklemek üzere vilayetlerdeki kocabaşılar aracılığıyla topladığı ağır vergilerle Ortodoks halkı eziyordu.

1857 Nisanında bu duruma son vermek ve Fermanda öngörülen düzenlemeyi gerçekleştirmek amacıyla, Babıâli, Rum Ortodoks Patriğine bir buyrultu gönderdi. Buna göre, çeşitli toplulukların idaresi, her birinin seçeceği meclisler aracılığıyla olacaktı. Meclisler, ruhani ve laik üyelerden oluşacaktı. Bu konu kurallara uygun olarak gerçekleştirilmeli, çok önemli olduğu için, dolaylı yollara başvurulmamalıydı. Hükümet, ülke düzeninin bozulmasına izin vermeyecekti. Bu nedenle, Patrikten gerekli nizamnameyi yapacak bir komisyon kurulmasını istedi ve nizamnamede yer alacak hususlar da belirtildi.[154]

1858 yılında Patrikhane iş birliğine razı oldu ve bir komisyon kuruldu. Bu komisyon Ortodoksların tüm dini başkanları, 7 Piskopos ve 10 ruhban temsilcisinden oluşuyordu ve "Milli meclis" adını taşıyordu. Meclis, yaptığı çalışmalar sonunda hazırladığı taslağı Babıâli'ye yolladı. Taslak 1862'de tasdik edilerek, "Rum Patrikliği Nizammatı" adıyla yayınlandı ve yürürlüğe girdi.

Bu nizamnamede göze çarpan ilk nokta, din adamlarının hâla kontrol gücünü ellerinde tutmalarıdır. 12 kişiden oluşan bir ruhani meclis ile bu meclis üyesi piskoposlar arasından seçilen ve laik üyelerin de bulunduğu bir karma meclis oluşturuldu. Karma meclis, ruhani meclis gibi düzenli olarak toplanmıyordu. Ancak, patrik seçimi gibi önemli işlerde bir araya geliyorlardı. Karma meclisteki laik üyelerin seçiminde yalnız İstanbul ve İzmir'deki Rumlar söz sahibiydi ve üyeler bunlar arasından seçiliyordu. Bu nedenle, karma mecliste de belli sınıf ve çıkarları temsil eden kişilerin bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu nizamnamede tamamen laik kişilerden oluşan bir meclisin ve bölgesel meclislerin bulunmaması, Rum Ortodoks milletin ve din adamlarının üstün durumunu açıkça ortaya koymaktadır. Ancak, din

[154] SOYKAN; **a.g.e.**, s.252.

adamlarının ücretlerinin kanunla belirlenmesi ve onlara rütbelerine göre maaş bağlanacağının açıklanması artık, din adamlarının cemaatlerinden para toplaması işlemine son veriyordu.[155]

Patrik seçimi için ise önce piskoposlar bir aday listesi hazırlıyorlardı. Babıâli'nin bu listeden istemediği adayları çıkarma hakkı vardı. Daha sonra karma meclis bu adaylardan üçünün adını seçerek, Ruhani meclise bildiriyor, onlar da Patriği belirliyorlardı. Seçim, Babıâli tarafından da onaylanıyordu.

Yeni düzenlemeyle patriğin, Rum halktan gelen şikayet mektuplarını imzalama yetkisi elinden alındı. Böylece bu konudaki denetleme yetkisi önlenerek, Rum Ortodoks halka hareket serbestisi sağlanmak istendi. Ayrıca, Babıâli'nin artık kilise yönetimindeki aksaklık ve çatışmaları da kontrol edeceği açıklandı. Ancak, Patrikhane imtiyazlarının kısıtlanmasından hoşnut kalmadı ve bu durum 1879 yılındaki adalet reformuyla kurulan Adliye ve Mezahip Nezaretiyle Patrikhane arasında sürtüşmeye yol açtı. Adliye ve Mezahip Nazırı Cevdet Paşa, Patrikliğin yargılama yetkisini kısmak için de girişimlerde bulundu. 1882'de yayınlanan bir irade ile, Piskoposların kendi dini mahkemelerinde değil, kadı mahkemelerinde yargılanacakları ve Osmanlı yetkilileri tarafından tevkif edilebilecekleri açıklandı. Patriklik buna karşı çıktı ve karşılıklı pek çok mektup yollandı. 4 Nisan 1883 yılında bakanlık, Ortodoksların miras davalarında Patrikhane yerine Osmanlı makamlarına da müracaat edebileceklerini açıkladı.[156]

Ancak, Rum milleti Babıâli'yi kendi işlerine karıştırmamak için elinden geleni yapmıştır. Halbuki kendi patriklerinin seçimi bile büyük devletler arasındaki güçlü çekişmeler sonucunda belirlenebilmektedir. İngiliz Büyükelçisi White'ın, 3 Eylül 1885 tarihli raporundan, Patrik seçimlerinde elçilerin rolleri net bir şeklide gözlenmektedir.

1888 yılında, Osmanlı ve Cemaat Mahkemelerinin yargı yetkilerinin alanı nedeniyle sık sık çatışmalar oluyordu. Patrik V. Dionyesius durumu protesto etti. Sadrazam Kâmil Paşa gerekli tedbirleri alacağına söz verdi. Ancak, bir değişiklik olmayınca Patrik istifa etti ve ruhani meclis, kiliseleri kapatma kararı aldı. Sultan, Rıza Paşa aracılığıyla, tüm Hıristiyanların Noel törenleri için her zamanki gibi kiliseye

---

[155] ORTAYLI; **a.g.e.**, s.61.
[156] SOYKAN; **a.g.e.**, s.244 -245.

gitmelerini istedi. Sadrazam Kâmil Paşa da 1891 yılında yayınladığı bir genelge ile ayrıntılı olarak belirtilen hakların korunacağını açıkladı.

Bu genelge ile evlenme, boşanma ile ilgili nafaka, cihaz ve drahoma davalarında patrikliğin tam yetkili olduğu, patrikhanenin bu konudaki kararlarının icra dairelerince yerine getirileceği, bu konudaki itirazların da Patrikhane tarafından tetkik edileceği yazılmaktaydı. Genelge ile vasiyetlere ilişkin yeni bir düzenleme de getirilmişti. Halbuki, 1861 tarihli Hıristiyanların terekelerinin yazılışına dair Tahrirat-ı Seniyye'de şöyle bir düzenleme vardı;

Gayrimüslimlerin terekelerine, varislerin konuyla ilgili talepleri olmadıkça şeriat tarafından müdahale edilmeyecekti. Bu düzenlemeye göre, eğer varis henüz ergin değilse davaya bakmak hükümetin göreviydi. Terekeden defin masrafları çıkarılarak varisin veli ya da vasisine kalan miktar teslim edilirdi. Eğer, kimsesi yoksa milletlerinden emin bir vasi ve nazır bulunarak onların parasını çarçur etmeyen, nafakasını ödeyeceğine dair kefil ve senet verenlere vesayetler verilecekti. Terekelerin tahririnde veya diğer davalarda (hükümete başvurulursa) alınacak resim miktarları dışında tek akçe fazla alınmayacaktı. Mirasçılar arasında gaipler, deliler varsa, onlar da kimsesiz küçüklerin hükümlerine tabidirler.

1890 tarihli İrade-i Seniyye'de ise, vasiyetler konusunda cemaatin karma meclisinin yetkili olduğu, bu yetkinin Patrikhane nizamnamesinin 3. maddesinde meclisin görevleri arasında sayıldığı belirtiliyordu. Buna göre, patrik, metropolit veya Piskoposlarca onanmış vasiyetler, miri arazi'de evkâfa ait menkûl ve gayri menkûllere ilişkin olmadıkça, mahkemeler tarafından muteber kabul edilecekti. Vasiyetname hakkındaki itirazlar da İstanbul'da bu mecliste, diğer vilayetlerde Metropolithane meclislerinde görüşülecekti. Bu meclislerin verecekleri ilanları, hükümetin icra daireleri uygulayacaktı. Ancak, bu yetkiler sadece Rum Ortodoks cemaatine mahsustu. Başka bir cemaate mensup olan mirasçı, konuyla ilgili bir dava açmak isterse, devlet mahkemelerine başvuracaktı.

Bu arada 1890 yılında çıkarılan bir nizamname ile Rum din adamalarının yemin etmeleri düzenlendi. Buna göre, ruhbanlar hukuk ve ceza mahkemelerinde yemin

etmeleri gerektiğinde, ayinleri gereğince yemin etmeleri için mensup oldukları patrikhane ve Metropolitlere yollanır ve yemin edip etmedikleri, bu yerlerden bir müzekkere ile bildirilirdi. Ayrıca suç işleyen rahiplerin, celp müzekkeresi üzerine patrikhane, metropolit ve Piskoposlarca hükümete teslim edilmelerinin zorunlu olduğu, Cünha ve kabahat suçlarından hapis cezasının Patrikhane ve Metropolithanelerde, cinayet suçunda ise hükümetin tahsis edeceği bir binada çektirileceği bildirilmiştir. Görüldüğü gibi, dini imtiyazlar, suç işleyen din adamalarının hükümetçe diğer suçlular gibi hapsedilmesini engellemekteydi.[157]

3.4.2.1.2. Vilayet Nizamnamesi

Batılı ülkeler, Islahat Fermanına dayanarak idari bir düzeltime gidilmesini istiyorlardı. Onlara göre, ezilen gayrimüslimlerin kurtarılması, Müslümanlarla eşit şartlar altında mülki idareye katılmalarıyla mümkündü. 1859'da Avrupa Devletlerinin, Osmanlı Devletinin Avrupa eyaletlerinde uluslararası bir komisyon aracılığıyla tahkikat teklifi, Babıâli tarafından reddedilmiş, Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa 1860'ta eyaletlere giderek tebaanın şikayetlerini dinlemek zorunda kalmıştı. Bir yıl sonra sadrazamlığa getirilen Fuat Paşa, vilayetlerin tanzimini gerçekleştirmek istiyordu. Böylece hazırlıklara başlandı ve "Vilayet Nizamnamesi" adıyla 1864 yılında neşredildi.[158]

Nizamnamenin "Vilâyetin Umur-ı Hususiye'si" adlı faslına göre, her vilâyette bir meclis-i umumi bulunacaktı. Bu meclisin başkanlığını merkezden atanan vali yapacak, üyeleri de ikişer Müslüman ve gayrimüslimden oluşacaktı. Ayrıca her sancak ve kazada da yine Müslüman ve gayrimüslimden oluşan idare meclisleri kurulacaktı. Bu nizamname ile Müslüman ve gayrimüslim halkın idareye katılması sağlanıyor ve böylece, dış müdahaleler önlenmek isteniyordu.[159]

---

[157] BOZKURT; **a.g.e.**, s.172-178.
[158] ORTAYLI; **a.g.e.**, s.62.
[159] BOZKURT; **a.g.e.**, s.111.

3.4.2.1.3. Meclis-i İdare-yi Vilayet Azaları (Vilayet İdare Meclisi)

Tanzimat'ın ilanından sonra kurulup "muhassıllık", "memleket", "büyük", "küçük" adlarını taşıyan eyalet veya sancak merkezi olan şehirlerle, daha küçük yerleşim birimlerinde yönetim, yapı ve maliye işleriyle uğraşan meclisler, beklenen yararlar sağlamadığından "Vilayet Nizamnamesi" ile kaldırılmış, yerlerine vilayet, sancak ve kaza idare meclisleri kurulmuştu.[160] Hükümetin mülki idareyi daha sıkı kontrol edebilmesine fırsat veren yeni örgütlenme, 1871 tarihli "İdare-i Umumiye-i Vilayet" nizamnamesine ilave edilen; merkezi yönetim memurlarından meclis üyesi olanların sayısını arttıran bir madde ile daha da pekiştirilmişti.

Meclisteki gayrimüslim düzenlemesi, biri Rum cemaatince, diğeri Ermeni ve Yahudi cemaatleri arasında dört yılda bir yapılan seçim sonucuna bağlı olarak, bir Yahudi ve Ermeni'nin dönüşümlü olarak ikişerli görev alması şeklindeydi.[161] Bu düzenlemelerden ilki olan 8 Ekim 1864 tarihli "Vilayet Nizamnamesi" ile önce Tuna, daha sonra Halep, Edirne, Trablusgarp ve Bosna eyaletlerinde uygulanmaya başlanılan yeni mülki sistem 1867 tarihli Vilayet-i Umumi-ye Nizamnamesi ile tüm ülkeye yaygınlaştırılınca, 16. yüzyılın ikinci yarısından beri "Sığla" olarak bilinen sancak, İzmir'e dönüştürülmüş, İzmir şehri eskiden olduğu gibi, ancak bu kez Aydın Vilayeti'nin merkezi yapılmıştır.[162]

3.4.2.1.4. Nizamiye Mahkemelerinin Yeniden Düzenlenmesi

Tanzimat'tan sonra Müslüman ve gayrimüslim vatandaşların eşitliği ve bu doğrultuda yeni kanunların kabulü, yeni mahkemelerin kurulmasını da gerekli kılmıştı. Islahat Fermanının ilan edilmesinden sonra da yeni kanunların çıkartılmasına devam edildi.[163]

1858'de Arazi Kanunnamesi çıkartıldı. 119. maddede din ayrılığının âdi ve şer'i intikale engel olacağı, böylece mirî arazi mutasarrıfı ile intikal ve tapu hakkı sahibi

[160] ORTAYLI; **a.g.e.**, s.56.
[161] BERBER; **a.g.e.**, s.5-6.
[162] VİKOLAVİÇ; **a.g.e.**, s.107.
[163] ORTAYLI ; **a.g.e.**, s.40-74.

arasındaki din ayrılığının intikali engelleyeceği hükme bağlanmıştı. Ancak, farklı dinlere mensup gayrimüslimler arasında din ayrılığı, intikale mani değildi.[164]

1864 tarihli Vilâyetler Nizamnamesi ile her nahiyede İhtiyar Meclisi, kaza merkezinde bir Deâvi Meclisi, sancak merkezlerinde hukuk işleri için "Meclis-i Temyiz-i Hukuk" ve "Meclis-i Cinayet", vilayet merkezlerinde "Divan-ı Temyiz-i Hukuk" ve "Meclis-i Kebiri Cinayet" adıyla istinaf mahkemeleri kuruldu. Bu mahkemelerde Müslüman ve gayrimüslimler ortak görev yapacaklardı. Daha sonra vilayet mahkemelerindeki bu daireler birleştirilerek (hukuk ve cinayet) Divan-ı Temyiz oluşturuldu. Bu yeni mahkemelerde şeriat, cemaat, ticaret ve konsolosluk yargı yetkilerinin dışında kalan olaylarla Müslümanları ve gayrimüslimleri yargılayacaktı. Yeni uygulamaya göre, mahkeme ilamları Türkçe yazılacak ancak, mahkemenin bulunduğu yerdeki halk çoğunluğunun konuştuğu dillere de tercüme edilecekti. Böylece, Avrupa'da yaygın olan "gayrimüslimlerin adalet önünde haksızlığa uğradıkları" düşüncesi, mahkemelerin kuruluşu ile engellenmek istenmiştir.[165]

Batılı ülkeleri, Osmanlı yargılama sisteminde en fazla ilgilendiren konulardan biri de, gayrimüslimlerin şahitliklerinin kabul edilmemesiydi. Müslüman olmayanların şahitlikleri Müslümanlara karşı değil, sadece gayrimüslimlere karşı geçerliydi. Genellikle zengin gayrimüslimler, fakir Müslümanlara karşı davalarını kazanıyorlardı veya Müslüman şahit tutuyorlardı. Hıristiyanların şahitlikleri, 1856 Islahat Fermanından sonra değişmiştir. Bu, kuşkusuz tüm ülkede bir anda olmamıştır. İstanbul ve İzmir başı çeken şehirler olmuştur.[166]

3.4.2.1.5. Askerlik ve Vergi Alanındaki Düzenlemeler

1856 Islahat Fermanıyla, gayrimüslimlere de askerlik hizmeti konulması konusu, üzerinde ısrarla durulan konuların başında gelmekteydi. Ancak, Müslümanlar ve gayrimüslimlerin karşı koyması üzerine, cizye, iane-i askeriye adıyla yeniden düzenlendi. Gayrimüslimlerden askerlik karşılığı olarak alınan bu verginin miktarı 1861'de 50 lira idi. Yasaya göre askerlik çağına gelen ve yaşları 15-75 arasında olan her

---

[164] Halil CİN (1969); **Miri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü**, 3. Baskı, Tifset Yay., Ankara, s.236.
[165] BOZKURT; **a.g.e.**, s.114-115.
[166] SOYKAN; **a.g.e.**, s.260.

180 kişiden biri (3 milyon gayrimüslimden 16.666'sı) bu vergiyi veriyordu. Nüfus arttıkça gayrimüslim nüfus oranı düşüyor ve daha az sayıda gayrimüslimden askerlik bedeli alınıyordu.[167]

Tanzimat'la birlikte örfi vergiler iptal edilirken, gayrimüslimlere konan zecriye resmi (içki vergisi) kaldırılmadı ve bu verginin miktarı içkinin değerinin %20'si olarak tespit edildi. İthal vergisinden muaf tutulan yabancı içkilerden de müskirat vergisi alındı. 8 Muharrem 1278 (1861) tarihli irade ile bu verginin miktarının, içkinin cinsi veya geldiği ülkeye bağlı olarak %10-12 arasında alınacağı belirtilmişti. 1862 tarihli buyrultu ile de içkiye konan vergi miktarı %10'a düşürüldü.

Gayrimüslimlerin kendileri için ürettikleri düşünülerek, 200 okkanın üzerindeki içkiler kayıt edildi ve vergilendirildi. Askerlik ve vergi konusunda I. Meşrutiyet döneminde de -Batılı devletlerin isteği üzerine- çeşitli düzenlemelere gidilmiştir.[168]

3.4.3. 1876 Anayasası ve Rumlar

1876 Anayasası'nın 8. maddesinde vatandaşlıkla ilgili bir hüküm vardır: "Osmanlı tâbiiyetinde bulunan herkes hangi din ve mezhepten olursa olsun istisnasız Osmanlı tabir olunur." Böylece vatandaşlık kanununda yer alan, "uyrukluğu din kavramından soyutlama", ilkesi anayasal kural haline getirildi. 10. maddenin ilk cümlesinde tüm Osmanlıların kişi hürriyetlerinin her türlü saldırıdan korunduğu ve cezaların kanuniliği ilkesi yer almıştı. 20-21. maddelerde servet ve konut dokunulmazlıklarına değinilmiştir.[169] 16. maddede tüm okulların devletin kontrolü altında olduğu, Milel-i Muhtelife'nin okullarında özel din dersleri uygulayabilecekleri yazılıdır. 25. maddede gayrimüslimlerin yıllardır şikayetlerinin temelini oluşturan konudan bahsediliyordu: "Vergi aynı isim altında tüm Osmanlı tebaasından din ve ırk farkı gözetilmeden alınır. Yasada yazılı olmayan vergi toplanamaz."

11. maddede, "Devletin dini İslâm olmakla birlikte, düzen ve umumi adabı ihlâl etmemek şartıyla, Osmanlı Devleti'nde diğer dinlerin ve milletlere verilmiş olan

---

[167] ENGELHARDT; **a.g.e.**, s.130.
[168] ORTAYLI; **a.g.e.**, s.72.
[169] BOZKURT; **a.g.e.**, s.83-84.

mezhep imtiyazlarının serbestçe icrası devletin himayesindedir" cümlesine yer verilerek, kimsenin din ve mezhebine karışılmayacağı bir kez daha belirtildi.[170]

Anayasada, Osmanlı Devleti toprakları üzerinde yaşayan herkesin yasa önünde eşit olduğu (7. madde) ve devlet hizmetine girmek isteyen kişilerin Türkçe'yi bilmeleri şartıyla (18. madde), ehliyet ve kabiliyetlerine uygun olarak devlet hizmetlerine kabul edilecekleri de bildirildi (19. madde). Böylece, din, ırk, dil ayrımı gözetmeden herkes "Osmanlı" tabir olunarak yeni bir ulus yaratılmak istenmişti. Mithat Paşa, Zımmi şefleri ziyaret ederek (Rum, Ermeni Patrikleri ve Hahambaşını) reformların gerçekleştirilmesinde gösterdikleri anlayış ve işbirliğinden dolayı teşekkür etti. Böyle bir ziyaret Osmanlı tarihinde ilk kez gerçekleşiyordu.[171]

Bu anayasaya göre, mecliste her üye sadece kendi seçim bölgesini değil, tüm Osmanlı tebaasını temsil edecekti. Müslim-Gayrimüslim her 50.000 erkeğe bir temsilci seçilecekti. "Meclis-i Umumi'nin suret-i intihabına ve tayinine dair talimat-ı muvakkat"'in 2. maddesine göre, meclis üyelerinin seçimi hakkında gerekli nizamname henüz yayınlanmadığından, gecikmemek için sadece o seneye mahsus olarak, vilayet nizamnamesine göre seçimler yapılacaktı. 5. maddede üyelerin devletin resmi lisanını bilmeleri gerektiği hatırlatılıyordu.[172]

Seçimlerden sonra, parlamento Mart 1877 yılında açıldı. II. Abdülhamit, meclisi açış demecinde, bundan böyle bütün vatandaşların bir vatanın evladı olarak, bir kanunun himayesinde yaşayacaklarını, Osmanlı namını taşıyacaklarını ve bu namın, tebaa arasında mevcut menfaatlerin devam ve muhafazasına şamil olacağını ümit ettiğini belirtti.

Meclisin açılış töreninde bulunan Times Gazetesi muhabirinin Hıristiyan olmayan mebusların kendisine gösterilmesini istemesi üzerine, bir paşa "bu mebuslar kâmilen Osmanlıdır. Artık Müslüman veya Rum ve Ermeni değildir" demiştir. Mebuslar, (180 Müslim ve 60 Gayrimüslim) Sultana, ülkesine ve anayasaya uygun davranma ve aykırı hareket etmeme sözü verdiler. Ancak, içteki bu olumlu gelişmelere

---

[170] BİLGEGİL; **a.g.e.**, s.189.
[171] SOYKAN; **a.g.e.**, s.287.
[172] Ahmet KARAYOL (1956); **I. Meşrutiyet Dönemi**, 2. Baskı, Akademi Kitapevi, Ankara, s.53.

rağmen, Meşrutiyet dış ilişkileri düzeltmekte faydalı olamadı. Bu anayasa ile güçlü ve birleşik bir Osmanlı Devleti yaratılabileceğinden biraz da endişe duyan büyük devletler, bu hareketin samimiyetine inanmadılar ve isteklerini sürdürdüler.

Yaklaşan savaş tehlikesi içinde devam eden meclis çalışmaları sırasında, gayrimüslim milletvekilleri, kendi menfaatlerini sonuna kadar savunabiliyorlardı. Bu vilayetlerin yönetimine ilişkin yasa görüşülürken Rum üyeler, bu yasanın anayasaya aykırı olduğunu, çünkü insanları Müslim ve gayrimüslim olarak iki gruba böldüğünü belirtmişlerdi.[173] Ayrıca bu yasanın kabulü halinde, çok az Rum'un yaşadığı bölgelerde, bir Rum'un bölge meclisine girmesinin mümkün olmadığını da savundular. Bazı milletvekilleri de onları destekleyerek, azınlığında çoğunluk kadar temsilinin adalete uygun olacağını belirttiler. Cevdet Paşa ise onların bölge, sancak, eyalet düzeyinde değil, cemaat meclislerinde temsilinin lüzumlu olduğunu bildirdi ve yasa sadece Rumların karşı oylarıyla kabul edildi.[174]

14-15 Mayıs 1877 oturumlarında ise seçim kanunu görüşülürken, yasada mebusların sadece Osmanlılardan seçileceği yazılırsa, halkın sadece Müslümanları seçeceğini savunan Rum milletvekilleri, Hıristiyanların haklarının özel olarak bu yasada garanti edilmesini istediler. Bu öneriden, halktaki Osmanlı kavramının sadece Müslümanları kapsadığı anlayışının hala yaşadığı açıkça anlaşılmaktadır.

Savaşın başlaması üzerine, meclisteki gayrimüslim üyeler Rusya'nın korumasını istemediklerini, parlamentoda kendi milletlerini değil, Osmanlıları temsil ettiklerini, devlete bağlı olduklarını, görünüşte de olsa, açıkladılar. Halep milletvekili Manok Efendi, Rum ve Ermeniler olarak Rus korumasını hiçbir şart altında kabul etmeyeceklerini çünkü, ihtiyaçları olmadığını açıkladı. Diğer gayrimüslim üyeler de benzer bildiriler okudular. Ama bu arada yapılan askerlik çağrısına, hiçbir gayrimüslim katılmadı.[175]

---

[173] BOZKURT; **a.g.e.**, s.85.
[174] SOYKAN; **a.g.e.**, s.290.
[175] BOZKURT; **a.g.e.**, s.87-88.

II. Abdülhamit'te Rus savaşını bahane ederek, meclisi kapattı. Böylece, I. Meşrutiyet dönemi sona erdi. Kanun-u Esasi ile vatandaşlara sağlanan hak ve hürriyetler kağıt üzerinde kaldı ve dış ilişkilerin kötüleşmesi de engellenemedi.

1877-1878 yıllarında devam eden savaş, Osmanlıların yenilgisiyle sonuçlandı ve ardından 1878 Temmuz'unda imzalanan Berlin anlaşmasıyla, Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimler yeni haklar kazanıyordu. Anlaşmanın 62. maddesinde, hiçbir bölgede medeni ve politik hakları kullanmada, çeşitli mesleklerin icrasında ve kamu hizmetine girişte, kimseye karşı din ayrılığı ileri sürülemeyeceği, herkesin din farkı gözetilmeksizin mahkeme önünde şahitlik yapabileceği belirtiliyordu. 13. ve 22. maddelerde, ülkede din ve mezhep farkı kimse için siyasi ve dini haklardan yararlanmakta bir engel olmayacak, çeşitli cemaatlerin ruhani reisleriyle olan ilişkilerinde zorluk çıkartılmayacaktı. Osmanlı devleti 1880 tarihinde, Berlin Anlaşmasıyla gayrimüslimlere verilen hakların tatbikine ilişkin olarak Batılı devletlere yolladığı genelgede gerekli tedbirlerin alınmakta olduğunu bildirdi.

Batılı devletlerin, gayrimüslimlerle ilgili konularda Osmanlı Devletine müdahaleleri daha sonraki yıllarda da artarak devam etti. Nitekim 24 Aralık 1897 tarihli bir raporda, her büyük devletin Osmanlı Devletinin güçsüzlüğünden kaynaklanan bazı durumlarda, kendi tebaasını korumak için başvurma hakkı olduğundan söz edilmektedir.[176]

Görüldüğü gibi, II. Abdülhamit'in 1877-1878 savaşının gündeme gelmesiyle I. Meşrutiyeti rafa kaldırmasından sonra gelişen olaylar, Batılı ülkelerin Osmanlı Devleti üzerinde baskılarını arttırmasına ve gayrimüslimler lehinde yeni isteklerini gündeme getirmesine neden olmuştur. Bu süreç, II. Meşrutiyet dönemine kadar devam etmiş ve gayrimüslimlerin durumları, eşitlik ilkesi öne sürülerek, Batılı devletlerce kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır.

---

[176] KARAYOL; **a.g.e.**, s.56.

4. BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E KADAR İZMİR'DEKİ RUM TEBAA

1876 Anayasasının rafa kaldırılmasından sonra istibdat yönetimi başladı. Fakat daha sonraları çeşitli siyasal olaylar sonucunda, Osmanlı tarihinde ilk defa geniş bir tabandan gelen zorlama ve hareketle II. Abdülhamit 1908 yılında, Anayasayı tekrar yürürlüğe koydu.[1] Böylece, 1878 yılından beri devam eden istibdat yönetimi sona erdi.

1908 tarihinde Kanun-u Esasinin yeniden yürürlüğe konulması ülkede büyük bir bayram sevinci yarattı.[2] İmparatorluğu oluşturan Müslim ve gayrimüslimler, sevinç içinde birbirini kucaklıyor, "Yaşasın Ordu", "Yaşasın İttihat ve Terakki Cemiyeti" gibi sözler her yerde duyuluyordu.[3]

Meşrutiyetin ilanı olayı, iki gün sonra İzmir basınına da yansıdı. Ahenk Gazetesi, İkinci meşrutiyetin ilan edildiğini yazıyor ve bir gün sonra da Kanun-u Esasinin bütün metnini veriyordu. Artık İzmir'de de Meşrutiyetin lehinde gösteriler başlamıştı. Müslim ve gayrimüslim halk 24-25 Temmuz gecesi Kordon, Karataş ve diğer semtlerde bir araya gelerek sevinç gösterileri sergilemiş, Sarı kışla önünde toplanarak, "Padişahım çok yaşa" ve "Zito (yaşasın)" sözleriyle meşrutiyetin ilanını kutlamışlardı.

İzmir'deki bu sevinçli tablo günlerce sürdü. Bu gösterilere Rumlar da katıldı. İzmir Rum Metropoliti başkanlığında bulunan ruhani bir heyet, Meşrutiyetin ilanından dolayı duyduğu sevinci, hükümet konağı önünde dile getirdi. Cami, kilise ve havralarda Meşrutiyetin başarıya ulaşması için dualar okundu. İzmir'deki bu

---

[1] Gülnihal BOZKURT (1989); "II. Meşrutiyet ve Sonrası" , **Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, s.4.
[2] Hamza EROĞLU (1982); **Türk İnkılâp Tarihi**, 2. Baskı, Gündoğan Yay., İstanbul, s.56.
[3] Ayfer ÖZÇELİK (2001); **Sahibini Arayan Meşrutiyet**, 1. Baskı, Tez Yay., İstanbul, s.17.

kaynaşma umut vericiydi. Ancak ne yazık ki, beliren umutlar sürekli olmadı. Kısa bir süre sonra Rumlar, gerek basın yoluyla, gerekse sergiledikleri davranışlarla olumsuz bir tutum içine girdiler. Rum basınının ve Rum unsurlarının bu olumsuz tutumu, seçimlerden Balkan savaşına kadar uzanan zaman içinde her an kendini göstermekten geri kalmadı.[4]

Kanun-u Esasinin yeniden yürürlüğe konulmasıyla ortaya çıkan yönetim boşluğu, İzmir üzerinde de etkisini göstermekte gecikmedi.[5] Bu süre içinde İttihat ve Terakki, İzmir merkezi ve şehrin çeşitli semtlerinde açtığı İttihat ve Terakki kulüpleriyle, yönetim boşluğunu doldurmaya çalıştı.[6] İzmir esnafı, hamallar, arabacılar, fabrika, mağaza ve tramvay işçileri "hürriyet" sloganı ile işi bıraktılar. Bu grevlerin başını Rumlar çekmekteydi. İstekleri; ücretlerinin arttırılması, emeklilik hakkı verilmesi, çalışma koşullarının düzeltilmesiydi. Grevciler, Punta (Alsancak) istasyonunda karışıklık çıkarınca olaya müdahale edilmiş ve bazı üzücü olaylar yaşanmıştı.[7]

Meşrutiyetin ilanından sonra sıra, Meclis-i Mebusan'da yer alacak temsilcilerin seçimine gelmişti. İzmir'de Belediye Başkanı Tevfik Paşanın başkanlığında bu işle ilgili olarak, bir teftiş heyeti oluşturuldu. Bu seçimlerde, her 50.000 erkek nüfus için bir mebus seçilmesi öngörülmüştü. Buna göre, Aydın vilayetinin toplam erkek nüfusu 839.452 idi. 646.658'i Müslüman, 167.827'si ise Gayrimüslim idi. Bu durumda 13 Müslüman, 3 Gayrimüslim mebus seçilmesi gerekiyordu. Rumlar, daha fazla mebus çıkarmaları gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Gayrimüslimleri temsil edecek mebus sayısının hesaplanmasında esas teşkil eden nüfus sayımı sonuçlarını kabul etmeyerek, 6 milyon Rum olduğunu iddia ediyorlar ve daha fazla mebusla temsil edilmek istiyorlardı. Patrik bu hususta Kamil Paşa ile görüşmüş, Kamil Paşanın Rum iddialarının yanlış bilgiden kaynaklandığını söylemesi üzerine, Patrikten seçimleri boykot edebilecekleri cevabını almıştı. Gerginleşen ortam üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti temsilcileri (Muhtar ve Hasan Beyler) Patrik'i ziyaret ederek, Rumların nüfuslarıyla orantılı bir şekilde temsil edilecekleri sözünü vermiş ve

---

[4] ARIKAN; **a.g.m.**, s.219-220.
[5] Erkan SERÇE (1998); **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye**, 1. Baskı, Dokuz Eylül Yay., İzmir, s.89.
[6] DURSUN; **a.g.e.**, s.51.53.
[7] ARIKAN; **a.g.m.**, s.220.

böylece, ortam yumuşamıştı.[8] Seçimler sonucunda İzmir Sancağını, 2 Türk, 2 Rum, 1 Musevi, 1 Ermeni toplam 6 mebus temsil edecekti. Ancak Rum mebusu seçilen Pavlo Karolidi Efendinin Yunanistan tebaasından olup olmadığı konusu, Türk ve Rum basını arasında günlerce süren bir tartışma konusu olmuş[9] fakat sonunda, Karolidi Efendinin mebusluğu kabul edilmişti. Pavlo Karolidi'den başka Aristidi Paşa da İzmir'den Rum mebusu olarak seçilmişti.[10] Seçilen mebuslar görkemli bir törenle İstanbul'a uğurlanmış, 17 Aralık 1908 Perşembe günü Mebusan Meclis-i açılarak, Osmanlı, yeni kimliğine kavuşmuştu. Meclis-i Mebusan'ın açılışından sonra meclisteki mebusların yaptığı konuşmalar arasında Pavlo Karolidi Kanun-u Esasiden bahsederken "şimdi bizim Kanun-u Esaside yer alan kaide-i esasiyyeler, toplumun refahından mesuldür."[11] derken, bir nevi Meclis-i Mebusan'daki gayrimüslim mebusların Kanun-u Esasiye ve Osmanlıya bağlılıklarını ifade eder gibidir. Yine 5 Mayıs 1326 (1910) tarihindeki Pavlo Karolidi'nin meclisteki konuşması, diğer Rum mebuslarının da desteği ile, "Efendim, biz öncelikle bilmeliyiz ki düşmanımız kimdir. Osmanlılar her vakit gösterdiklerini göstermelidirler. Kimin aleyhine kavga yapacağız. Yunanistan Girit'i çoktan beri teşvik ederdi. 13 sene evvelsi bir şamar yedi, ondan sonra rahat oturdu. Eğer kavgasına bu vakitte devam ederse biz ne yapmalıyız? Yunanistan'a demeliyiz ki, siz ne vakit bizim ordumuzu ve donanmamızı mahvederseniz, o vakit Girit'i alabilirsiniz." demekte ve aynı konunun devamı için söz alan Aristidi Paşa da Pavlo Karolidi Efendiyi desteklemekte ve "30 milyon nüfusa sahip Osmanlı, düşmanının kim olduğunu elbette ki bilir ve ona göre ordu ve donanmasıyla önlemini alır." demektedir. [12] 7 Mart 1327 (1911) tarihinde İzmir Mebusu Aristidi Paşanın Ayan olması üzerine yerine intihap olunan Emanoelidi Efendinin mebusluğu kabul edilmiştir.[13]

---

[8] Fevzi DEMİR (1995); "İzmir Sancağında 1908 Meclis-i Mebusan Seçimleri", **Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, İzmir, s.135,154.
[9] ÖZÇELİK; **a.g.e.**, s.13.
[10] **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (1325)**, Devre I, İçtima senesi 2, Cilt 2, TBMM Basımevi, Ankara, 1985, s.162.
[11] **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (1325)**, Devre 2, İçtima Senesi 3, Cilt 3, TBMM Basımevi, Ankara, 1991, s.49.
[12] **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (1326)**, Devre 2, İçtima Senesi 4, Cilt 6, TBMM Basımevi, Ankara, 1991, s.267-268.
[13] Daha geniş bilgi için **bkz. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (1327)**, Devre 1, İçtima Senesi 3, Cilt 4, TBMM Basımevi, Ankara,1986, s.153.

4.1. DEMOGRAFİK DURUMLARI

20. yüzyıl başlarında İzmir şehrindeki Rum nüfus yapısına kısaca bakacak olursak; İzmir, 20. yüzyılın başlarında; Aydın, Saruhan, Menteşe ve Denizli sancaklarını kapsayan ve Aydın vilayeti denilen bir yönetim biriminin merkeziydi. 1885 yılından 1914 yılına kadar şu gelişme sürecini İzmir için söyleyebiliriz:[14]

YILLAR	NÜFUS
1885	1.408.387
1897	1.534.229
1906	1.721.287
1914	1.608.742

Görüldüğü gibi vilayetin nüfusu 1906 yılına kadar belirli bir artış göstermiş, 1914 yılına doğru ise düşüşe geçmiştir. Bu düşüşte Trablusgarp ve Balkan savaşlarının etkisi yanında, vilayetten yapılan göçün de rolü olmuştur.[15] 1907 nüfus sayımında Müslümanlar yüzde 77.077, Rumlar yüzde 16.50, Yahudiler yüzde 1.88, Ermeniler yüzde 1.05, yabancılar yüzde 3.3'lük paya sahipti. Rum nüfusunun payı artmış ama bu artış Urla, Çeşme, Alaçatı, Ayvalık gibi kıyılardaki yörelerde olmuştur. Bölgenin iç kesimlerinde ise küçülen Osmanlı İmparatorluğu'nun, Kırım'dan ve Balkanlardan aldığı göçler dolayısıyla, Müslüman nüfusun oranında bir artış olmuştur denilebilir.[16]

İzmir'in 20. yüzyıl başlarındaki nüfus yapısını Hüseyin Rıfat şu şekilde tespit etmiştir:

> "Her ne kadar 1327 istatistik-i şehrimiz nüfusunu 138.273 şeklinde göstermekte ise de son tahrir-i nüfustan sonra aradan üç beş sene geçmiş, bâhusus Balkan muharebesini müteakip maatteessüf uğradığımız zaiyat-ı mülkiye neticesinde göç eden koskoca Rumeli Kıtasındaki altı muazzam vilayetimiz ahali-i İslâmiyesinin de hemen nısfından ziyadesi göç ederek, bunlardan üç dört bin aile İzmir'de konakladığından İzmir'in nüfusu bir hayli yükselmiş bir durum sergilemekteydi".[17] demekte ve dönemin nüfus yapısını şu şekilde önümüze sunmaktadır.

---

[14] ARIKAN; **a.g.m.**, s.221.
[15] Zeki ARIKAN (1992); "II. Meşrutiyet Döneminde İzmir", **Üç İzmir**, sayı 3, Cilt 1, İzmir, s.219.
[16] TEKELİ; **a.g.m.**, s.137.
[17] RIFAT; **a.g.e.**, s.28-38.

1324 Salnamesine göre kaza nüfusu :

76.584	İslâm
67.203	Rum
6.739	Ermeni
22.393	Musevi
2.437	Katolik
683	Ermeni Katolik
238	Protestan
177.275	**TOPLAM**

İzmir merkez nüfusu :

46.743	İslâm
53.678	Rum
9.567	Ermeni
21.399	Musevi
1.153	Katolik
503	Ermeni Katolik
236	Protestan
33.270	**TOPLAM**

1323 senesinde neşredilmiş olan "Nevsâl-i İktisat" mecmuasında İzmir şehrinin nüfusu şu şekilde gösterilmektedir:

140.000	İslâm
120.000	Hıristiyan
30.000	Ermeni
30.000	Katolik Mezhebindeki Avrupalılar
25.000	Yunanlı
345.000	**TOPLAM**

1327 senesine ait bir istatistikte şehrin nüfusu şu şekilde gösteriliyordu:

49.062	İslâm
55.625	Rum
9.656	Ermeni
21.995	Musevi
1.173	Latin Katolik
523	Ermeni Katolik
239	Protestan
137.283	**TOPLAM**

Gerçeğe en uygun olarak İzmir şehri ve kazasının nüfusu ise şu şekilde gösterilmiştir:

Nefs-i İzmir	: 144.604
İzmir Kazası	: 191.967

Rumeli'den göç eden ve nüfusa kaydı yapılmamış yaklaşık, 10.000 kişinin mevcut olduğunu Hüseyin Rıfat'ın kitabından tespit etmiş bulunduğumuzdan, o halde şehrin nüfusunu 154.604, kazanın nüfusunu da 201.697 olarak kabul etmek, aşağı yukarı doğru bir tespit olacaktır.

1323 senesinde kaza dahilinde 40.671 hane mevcut iken, bu miktar 1327'de 42.997'ye yükselmiştir ki, var olan 2.327 adedinin 779'u İslâm'a, 1299'u Rumlara, 88'i Ermenilere, 46'sı Musevilere, 43'ü de Yabancılara aittir. Şu rakamlara göre en fazla haneye sahip olanların Rumlar olduğu ve sayıca pek o kadar da düşmedikleri zannedilirse de kenti terk edenlerin buna ilavesinde gerçek, açık seçik bir şekilde anlaşılır.

1323 senesinde 22.118 adetten ibaret bulunan İzmir hanesi, 1327'de, 22.918 adete yükselmiştir. 701 fazla inşaatın 249'u Müslümanlara, 418'i Rumlara, 88'i Ermenilere, 46'sı da Musevilere aittir. Mevcut hanelerin milletler arasındaki dağılımı ise şöyledir:

10.981'i Müslümanlara, 12.650'si Rumlara, 1813'ü Ermenilere, 1858'i Musevilere ait olduğu görülür.

İzmir, 20. yüzyılın başlarından ilk çeyreğine kadar yapılacak gerçekçi bir tespitle, Türklerin sabit olduğu ve değişik milletlerin ikâmet ettiği görüntüsünü korumaktadır.[18] Buna karşılık, Trablusgarp ve Balkan Savaşları sonucunda kopup gelmelerle Türk nüfusu çoğalmış, Rum nüfusu ve özellikle, Musevi nüfusunda da bir artış kendini göstermiştir.[19] Bu dönemde, İzmir nüfusu için ortaya atılan rakamlarda tam anlamıyla bir netlik bulunmamış olsa da – çünkü, Osmanlının o dönemde bulunduğu hâl savaş haliydi ve bir çok kişinin nüfus kaydını yaptırmaması, ölümü ve bir çok kişinin göç etmesi net nüfus tahminlerini engelleyici etkenlerdi - genel anlamda şu tespiti yapmamız mümkündür ki; Bu dönemde, İzmir şehrinde Rumlar, diğer milletler içinde öncü varlıklarını korumaktaydılar.[20]

4.2. EKONOMİK DURUMLARI

19. yüzyılın sonlarına kadar uzanan süreçte, İzmir ekonomisinin şekillenmesinde Rum ve Ermeni tacirlerin etkisi büyük olmuştu. 20. yüzyıl başlarından, 1922 senesine kadar olan sürece bakıldığında, İzmir'de ticaret dolayısıyla zenginlik; Rum ve Ermeni tacirlerin kontrolündeydi. Bu nedenle, Türklerin İzmir ekonomisinde söz sahibi olmaları ve bunları çoğaltmaları ancak, 1922 yılından sonra gerçekleşmişti.[21]

1919 yılında İzmir'deki, küçük üretim birimlerinin haricinde, önemli sanayii tesislerinin sayısı 70 idi. Tesislerin şehrin çeşitli bölgelerindeki yerleşimlerine ve Türk istatistiklerine bakıldığında, şehirdeki sanayi faaliyetlerini yürütenlerin sayısı yaklaşık olarak 15.731 idi. Sanayi tesislerinde ve bunlarda çalışanların istatistiğine baktığımızda:

---

[18] Engin BERBER (1999); **Yeni On binlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir, (30 Ekim 1918- 15 Mayıs 1919),** 1. Baskı, Başak Yayınları, İstanbul, s.114.
[19] TEKELİ; **a.g.m.,** s.140.
[20] BERBER; **a.g.e.,** s.115.
[21] Bilge UMAR (1999); **İzmir 1950** , 1. Baskı, Boyut Yayınları, İstanbul, s.143.

13 adet incir fabrikasından;	10'u Rumların, 3'ü Ermenilerin
15 adet kuru üzüm fabrikasından;	15'i Rumların
22 adet un fabrikasından;	12'si Rumların 10'u Ermenilerin
17 adet şarap fabrikasından;	17'si Rumların
3 adet tütün fabrikasından;	3'ü Rumların

İzmir ekonomisin temelini oluşturan bu sanayi tesislerinde çalışan 15.731 kişiden, 12.327'si Rum'du.

Şehrin önde gelen büyük sanayi kuruluşlarının uğraş alanları, yukarıdaki istatistikten anlaşılacağı üzere, incir ve kuru üzüm paketlemesi, tütün işlenmesi, un ve şarap üretimi iken, ayakkabı, sigara, mobilya, kiremit, makarna, sabun, gaz ve elektrik üretimi küçük sanayiinin başlıca alanlarıydı. Bu küçük üretim tesislerinin de bir çoğu Rum tüccarlara aitti.[22]

İzmir çevresinde yetişen incir ihracatı, tümüyle Rumların kontrolünde yapılıyordu. Üzüm ihracatı da, Rum firmaları vasıtasıyla yapıldığı gibi, tütün ve un ihracatında da Rum tacirlerin kontrolü söz konusuydu. İthalat işleri de tamamen ihracata uygun bir şekilde cereyan etmekteydi. Türkiye'nin en meşhur ithalat ve ihracat iskelesi olan İzmir'de Türklerin yapabildiği işler, ithalatçıların perakendeciliğini icradan ibaret kalıyordu. Yine bu işler de çoğunlukla, Rum ve Ermeni esnafın eliyle yapılıyordu.[23]

İzmir ekonomisinde önemli bir yere sahip olan Rum tüccarların yanında bankacılar, gazeteciler, doktorlar vb. meslek grupları da bulunmaktaydı.[24]

4.2.1.Bankacılar

İstibdat döneminde İzmir'de, Osmanlı Bankasında yalnız bir Türk memur olarak, Uşakizade Halid Ziya Bey bulunuyordu. Bankacılık, Türklere yabancı bir işti. II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde, Vali Rahmi Bey zamanında İzmir'de

---

[22] B. STEARNS (2000); **İzmir'de Sanayiinin Durumu,** Uluslararası Araştırma Merkezi Raporları (Çeviren, Aykan CANDEMİR), Rapor No:15-16, İzmir Yayınları, İzmir.
[23] DURSUN; **a.g.e.**, s.66.
[24] PINAR; **a.g.e.**, s.92.

İstanbul'dakinin şubesi olarak İtibar-ı Milli Bankası açılmıştı. Fakat diğer bankalara göre İzmir ekonomisinde söz sahibi olmasa da, ufak çaplı ticaretle uğraşan Türlere ve Rum tüccarlarına kredi verir ve olumsuz durumlarda kredi ödeme tarihini uzatırdı. Bu yönüyle tüccarlara hayli hizmeti olmuştur. 1909 senesinde bankadan çekilen kredinin ödenememesi yüzünden Meclis-i Mebusan'a "Üzümlerin para etmemesi ve bununla beraber bazı taraflarda filokseradan husule gelen zararların telâfi edilememesinden dolayı ahalinin fevkalade bir zaruret içinde kaldığı malumunuz bulunmuş olduğundan, icabı maslahat etrafiyle teemmül edilerek bu hususta bir tedbiri nâfı ittihaz olunmak üzere şu takririmizin evvel emirde Banka Encümenine havalesini temenni ederiz." Altında İzmir Mebusu, Sait Bey, Şekip Bey, Aristidi Paşa ve Pavlo Karolidi Efendinin isimlerinin bulunduğu bir takrir sunulmuştur.[25] Diğer taraftan İzmir'de mevcut diğer bankalar da gayrimüslim ve yabancıların elinde bulunuyordu.

4.2.1.1. Atina Bankası

Agia Fotini'nin girişinde bulunuyordu. Müdür; G.Penezunis, Müdür yardımcısı; Platon Mazarakis, Baş muhasip; Onatis Evstathopulos, İstihbarat şefi; K.L. Athinogenis, Amir; A.L. Paraskevopulos, Evrak şefi; An Papodopulos, Senetler şefi; G.Kitos.

4.2.1.2. Anadolu Bankası

Kordon'da bulunuyordu. Müdürler; Andon Kuris, Anast Tipeldos, K. Papandonios, Genel sekreter; İ. Konstontinidis, Baş veznedar; S.Krenakis, Müfettiş; G.Nonnikonis.

4.2.1.3. Selanik Bankası

Agia Fotini'de kurulmuştu. Müdür; L. Krasaki, Müdür yardımcısı; K. Yorgo, İmza hakkına sahip olanlar; K. Simenos, Y. Pipis, Amir; Krotinis, Baş veznedar; S.Heminis, Baş Muhasip Yeorgios Kutupiadis.

---

[25] Daha geniş bilgi için **bkz. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (1325),** Devre 1, İçtima Senesi 3, Cilt 4, TBMM Basımevi, Ankara,1986, s.263.

4.2.1.4. Yunan Milli Bankası

Kordon'da bulunuyordu. Müdür; İ. Spilopis. İmza yetkisine sahip olanlar; V. Andropulos, Amir; M. Vasilakakis, Senetler şefi; E. Timosis, Veznedar; L. Kipilopis, Şefler; H. Desiprisos, Andonios Pomosis.

İzmir'de yukarıda bahsettiğimiz Rum bankalarından başka, The Orient Bank, Credit Lionais, Banko Di Roma, Wiener Bank, Hungarian Bank mevcut bankalar arasındaydı.[26] Bu bankaların en önemli işlevleri de açtıkları kredilerle ekonomik faaliyet içinde olan kişilere ve özellikle tüccarlara sağladıkları yardımlarla, ekonomik dengenin devam etmesindeki katkılarıydı. Bu sebeple, tüccara açılan krediler ve yapılan yardımlar çoğunlukla Rumlara kullandırıldığından, İzmir'in meşhur olan ticareti, ithalat ve ihracat işleri Rumların ve diğer yabancı grupların elinde bulunuyordu.[27]

4.2.2.Gazeteciler

Meşrutiyetin en hissedilir etkisi hiç kuşkusuz, basın üzerinde görülmüştür. Sansürün kendiliğinden kalkması ile birlikte, hemen her konu basın aracılığıyla tartışmaya açılmıştı.[28] İzmir basınında görülen bu canlanma, yavaş yavaş Rumca gazeteler üzerinde de etkisini göstermeye başlamıştı.[29]

İzmir'de, 20. yüzyılın başında yayınlanmaya başlayan Rumca gazeteler içinde özellikle, Kozmos (1909), Estia (1910), Tharros (1913) ve Patnis (1917) gibi gazetelerin; İzmir'de, daha mütarekenin imzalanmasından önce kıpırdanmaya başladığı görülüyordu. Meşrutiyet öncesi Rumca gazeteci ve dolayısıyla gazetelerinin siyasi bir amaç gütmeden, kendilerini topluma kabul ettirmiş bir görüntüsü olmasına rağmen, II. Meşrutiyetle birlikte, durum tam tersine dönüşmüştür.

Bu dönemde İzmir'de çıkan Türkçe gazetelerin, Rumca gazetelerden sürekli olarak yaptıkları düzenli çeviriler bizi, Rumca basının niteliği ve tutumu konusunda

---

[26] BERBER; **a.g.e.**, s.39,40.
[27] DURSUN; **a.g.e.**, s.66.
[28] SERÇE; **a.g.e.**,s.90.
[29] ARIKAN; **a.g.m.**, s.221.

önemli ölçüde aydınlatmaktadır. Söylemeye gerek yoktur ki, bu Rumca gazeteler mütarekeden hemen sonra Türklere karşı büyük bir saldırıya geçmişler, Yunan savunucusu durumuna gelmişler ve Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesi için yoğun bir propaganda etkinliğine girişmişlerdir.[30]

İşgalden sonra Yunanlıların basın yoluyla yaptıkları propagandalar daha rahat bir zeminde devam etmiştir. Rumca çıkan bu gazetelerden başka işgalden sonra yayınlanmaya başlayan, İndependant ve La Liberte gazeteleri Fransızca olarak yayınlanmalarına karşılık, Yunan çıkarları doğrultusunda yayın yapmışlardır. Nitekim Vafiyadis'in çıkardığı La Liberte, köylünün ifadesiyle "Fransızca yazılmasından başka, Fransızlıkla zerre kadar alâkası olmayan sahibi Rum, sermayesi Rum, yazıcıları Rum, halis muhlis bir Yunan gazetesi" idi. Yunan işgali sırasında Liberte gazetesi, Yunan kuvvetlerinin girdikleri her yerde Türklerin, Yunanlıları memnuniyet ve sevinçle karşıladıklarını yazmıştır. İndependant gazetesi ise Türklerin, Rumlara uyguladıkları baskı ve zulümden bahsederken, Rumların her bakımdan üstün olduklarını vurguluyordu.

Bu arada 1919 yılı sonlarında İzmir'de, İzmir Rum gazeteleri yazarları birliği kurulmuştu. Yönetim kurulu üyeleri; Angelamatis, Kukuçakis, Anastiadis, Daniliidis idi.[31]

4.2.3. Doktorlar

İzmir'de, çeşitli yerlerde 16 tane hastane vardı. Bunlardan bazıları genel amaçlı büyük hastaneler, bazıları ise özel alanlarda uzmanlaşmış küçük kuruluşlardı. Bu hastanelerden bir tanesi dışında hepsi, her milletten ve dinden insana hizmet vermekteydi.

Şehirdeki en büyük hastane, Rum Aziz Haralombos Hastanesiydi. Bu hastane sadece Rum halkına hizmet eden bir hastaneydi. 22 Rum doktor bu hastanede görev yapmaktaydı. Bu Rum doktorlar edinilen bilgilere göre, Avrupa ve Amerika'daki

---

[30] Zeki ARIKAN (1989); **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını**, 1. Baskı, Akademi Yayınları, İzmir, s.10-12.
[31] Mustafa TURAN (1999); **Yunan Mezalimi**, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s.289-291.

okullarda tam bir eğitimden geçmiş durumdaydılar. Özel kliniği olan doktorların sayısı ise 27 civarındaydı. Daha çok yüksek tabakaya hizmet eden bu özel kliniklere karşılık, Aziz Haralambos hastanesindeki doktorlar, bir karşılık beklemeden hastanede hizmet vermekteydiler. Ancak, hastaneye yapılan bağışların bir bölümünün doktorlara tahsis edildiği ifadeleri, bazı kaynaklarda yer almaktadır. Bu nedenle, doktorların maddi ihtiyaçları göz önüne alındığında bu ifade akla daha yatkın olanıdır.

Rum doktorların uzmanlık alanlarına baktığımız zaman; kadın doğum uzmanı 4 doktor, cerrahi uzmanı 8 doktor, patoloji uzmanı 2, akıl hastalıkları uzmanı 3, göz hastalıkları uzmanı 2, diş hekimi 1, K.B.B uzmanı 3 doktor hizmet vermekteydi.[32] Fakat, Rum doktorların uzmanlaşmış olmalarına ve sayılarının yeterli gibi görünmesine rağmen; Rum Başpiskoposluğunun, 1919 yılına ait listesine baktığımızda, bunun hiçte yeterli olmadığı kanısına varmaktayız.

[32] E.W.RANKIN (2000); **İzmir'de Sağlık**, Uluslararası Araştırma Merkezi Raporları, (Çeviren, Aykan CANDEMİR), Rapor No:34-38, İzmir Yayınları, İzmir.

Tablo-13: Rum Başpiskoposluğuna Ait 1919 Yılında Rumların Ölüm Nedenleri ve Ölenlerin Sayısını Gösteren Liste

Ölüm nedeni	Ölen Kişi sayısı
Bronşit	36
Zatürre	249
Bağırsak iltihabı	321
Kangren	11
Tetanos	7
İdraryolu iltihabi	1
Dizanteri	28
Yetersiz beslenme	117
Verem	203
Grip	42
Kalp	135
Difteri	4
Menenjit	43
Tifüs	11
Karahumma	33
Felç	13
Apopleks	12
Erken doğum	5
Zehirlenme	4
Loğusa humması	14
Sıtma	40
Tümör	4
Astım	5
Kızamık	2
Veba	1
Çiçek hastalığı	17
Başarısız ameliyat	12
Yılancık	6
Raşitizm	7
Romatizma	5
Mide kanaması	17

Kaynak; RANKIN;a.g.r., s.34.35.

1922 yılı öncesinde, İzmir ekonomisinde yer tutan Rumlar; tüccarlık, bankacılık, gazetecilik ve doktorluk gibi önde gelen alanların dışında, çok iyi eğitim almamış veterinerler ve eczacılar, berberler, terziler, fırıncılar, bakkallar, zücaciyeciler, otel ve restoran işletmecileri daha basite indirgersek, fırından taze çıkmış poğaçaları camekanlara, tablalara koyup sokakta gezerek, "fresko"(taze) diye bağırarak satan

Rum satıcılar, "lostra"(boyacı) diye bağırarak, evlerden verilen ayakkabıları boyayan boyacılar, pazar satıcıları, macuncular, kağıt helva satıcıları, turşucular, kekik suyu satıcıları ve daha bir çokları İzmir'de, kendi kimliklerini ortaya koymuşlardır.[33]

4.3. SOSYAL DURUMLARI

4.3.1. Rum Hayır Kurumları

4.3.1.1.Rum Ortodoks Cemaati Halkevi

Halkevinin (Loukan kendron) amacı, durumu iyi olmayan fakir Rumlara cüzi bir ücret karşılığında her gün sağlıklı ve sıcak yemek dağıtmaktı. Günde 400 ile 500 porsiyon yemek, kurum tarafından dağıtılmakta, yiyecek verilen her kişi kuruma 5 kuruş bırakmaktaydı. Yemek olarak da pilav, makarna, malzemesi zengin çorba vb. ile birlikte, haftada üç kez de et verilmekteydi.

Bu kurum, Fasulya mahallesinde Rum Ortodoks cemaatinin mülkiyetinde üç katlı bir binada faaliyet göstermekteydi. Faaliyetine 1915 yılında başlayan halkevi komitesi, 10 kadın ve 2 erkekten oluşmaktaydı. Kurumun faaliyetleri için gerekli olan maddi kaynak; gönüllü bağışlar, her kış verilen bir konser ya da balo, kutlamalarda verilen hediyeler, anma törenlerinde bedel olarak verilenler ile kiliselerdeki düzenli papaz ayinlerinde toplanan paralardan elde edilirdi.

4.3.1.2. Yardım Komiteleri

Rum Ortodoks cemaati halkevi ile aynı binada olan mülteci yardım komitesinin şubeleri, savaş sırasında ve savaşın hemen ardından şehrin neredeyse her semtinde kurulmuş olup, mültecilerin varlığı sürdükçe faaliyetlerine devam etmiştir. Bunları, komitelerin bulunduğu semtlerdeki hanımlar çalıştırır ve şubelerinden günlük olarak yiyecek dağıtılırdı.

---

[33] UMAR; **a.g.e.**, s.59.

4.3.1.3. Fakirin Küçük Dostları

Fakirin küçük dostları esas olarak, çeşitli nedenlerle ihmal edilmiş Rum çocuklarına battaniye, giysi vb. dağıtmayı amaç edinmişti. Bu amaçla faaliyetlerini 16 yaşın altındaki kızlar, yaşça büyük hanımların gözetiminde yürütmekteydi. Her kız ziyaret edeceği aileyi kendisi bulmakta ya da kendi mahallesindeki papazlardan yardım almaktaydı. Sadece Rum aileler ziyaret edilmekteydi.

4.3.1.4. Ulusal Yetimhane

Savaş sırasında, sokaklardaki evsiz çocuklara sahip çıkmak amacıyla kurulmuştu. Kurumda, çocuklara dördüncü sınıfa kadar olan eğitim verilmekte, çocuklar daha sonra diğer okullara gönderilmekteydi. Rum çocuklarını topluma kazandırma amacını güden bu kurum, çocukların meslek edinmelerini sağlardı. Yunan hükümeti, zeki olduğu anlaşılan erkek çocuklarına, eğitimlerini ilerletmek için olanaklar tanır ve yetimhaneyi terk etme yaşına gelenlere iş bulmak için çaba gösterirdi.

Yunan yönetimi, 1920 Şubatında yetimhanenin idaresini eline aldı. Yetimhane tüm Rum yetimhanelerinin üstünde bulunan bir merkez komite tarafından idare edilmekteydi. Personel, 1 kadın yönetici, 2 öğretmen, tamir ve elbiselerin bakımından sorumlu 1 görevliden oluşmaktaydı. Ayrıca, birer hizmetçi ve aşçı kurum bünyesinde çalışmaktaydı.

4.3.1.5. Rum Yetimhanesi

Yetimhanede, 5 ile 18 yaş arasında 96'sı erkek, 44'ü kız olmak üzere toplam 140 çocuk barınmaktaydı. Ana babası bilinmeyen ve bebekken gelen 20 çocuk vardı. Çocuklardan bazıları gerçekten yetim, bazıları ise ebeveynlerinin isteğiyle verilmişti.

Yetimhane, 6.sınıfa kadar eğitim vermekte ve verilen dersler arasında müzik, İngilizce, gece dersleri ve ticaret dersleri bulunmaktaydı. Bunların yanı sıra kızlar için terzilik, erkekler için marangozluk dersleri bulunmaktaydı. Okuldaki derslerde başarılı olan çocuklar, toplumda daha iyi bir yere gelebilmeleri için yüksek okullara gönderilirlerdi.

Personel, 1 amir, 8 öğretmen, 1 hemşire ve küçük çocukların bakımıyla ilgilenen 1 bakıcıdan oluşmaktaydı. Bu kişilerin yanında 1 terzi, 1 marangoz, 1 ayakkabıcı ve elbise odasıyla ilgilenen 1 görevli çalışmaktaydı. Öğretmenlerin bazıları Zapyon, Arsakson, İzmir Merkez Rum okulu vb. mezunuydu. Okulda bir papaz ve bir de sekreter vardı. Yetimhanenin desteklenmesi adına, zengin 300 Rum yardım etmekteydi. Bu kişiler yetimhanenin faaliyetlerini denetlemek üzere yılda bir, 9 kişi seçerler ve bu 9 kişi yapılan işlerin raporunu sözlü olarak sunarlardı.

4.3.1.6. Bayraklı Yetimhanesi

Yetimhanede, 5 ile 13 yaş arasında 160'ı erkek, 80'i kız olmak üzere toplam 240 çocuk barınırdı. Çocukların hepsi Rum'du. Yetimhane, hizmetleri karşılığı herhangi bir ücret talep etmemekle birlikte, bünyesinde anaokulu ve ilkokul sınıfları faaliyette bulunmaktaydı.

Bayraklı tren istasyonuna yakın, deniz kenarında olan yetimhanenin konumu çok güzeldi. Ekim 1919'da açılmıştı. Amacı, diğer kurumlar gibi sahipsiz Rum çocuklarını İzmir'de sosyal çevreye kazandırmaktı. Yönetimi Merkez Rum yetimhanesiyle aynıydı. Yetimhanede 1 müdire, 3 öğretmen ve 1 amir ile 9 hizmetli görev yapmaktaydı.

4.3.1.7. Çocuk Kliniği

Atina'da faaliyet gösteren bir kuruluş olan "Patriotikon idrima"da görev yapan hanımlar komitesi, bu hayır kurumu için girişimde bulunan kişilerdi. Kurum ilk defa 1919 yılının Mayıs ayında Dr. Emanuel Lambadarios önderliğinde örgütlenerek, faaliyete geçmişti. Klinik, Fasulya sokağında bulunmaktaydı. Rum Yetimhanesinin binasında bekleme odaları, büro ve ameliyathaneler kiralanmıştı. 5 ile 15 yaş arasındaki çocukların muayene ve tedavileri yapılmaktaydı.

Kliniğin, 1919 yılı Mayıs ayı ile aynı yılın Aralık ayının son gününe kadar geçen süredeki faaliyetleri aşağıdaki gibidir:[34]

---

[34] A.E. PINEO (2000); **Rum Hayır Kurumları,** Uluslararası Araştırma Merkezi Raporları, (Çeviren, Aykan CANDEMİR), Rapor No: 104-108, İzmir Yayınları, İzmir.

Dağıtılan gıda	:	195 kutu süt
Yazılan reçete	:	2.275
Tedavi edilen hastalar	:	Göz: 488, Patoloji: 848, Ameliyat: 84,Kulak: 200, Deri: 439, Diş: 87.

4.3.2. Sendikalar

İzmir'de, çok sayıda ve türde sendika vardı. Bunların içinde, 3.120 üyesi olan 20 Rum sendikası bulunmaktaydı. Rum sendikaları, şu meslek dallarında çalışanları kapsamaktaydı; tütün işçileri, fırıncılar, eczacılar, işverenler, dilbilimciler, berberler, editörler, değirmenciler, demiryolu memurları, bakkallar, boyacılar, avukatlar, aşçılar, garsonlar, kayıkçılar, kahvehane sahipleri, makarna işçileri, şekerciler, içki imalatçıları ve terziler.[35] Kuruluş senetlerinde belirtildiği üzere, bu sendikaların hemen hepsinin amacı, "üyelerini ahlaki, sosyal ve entelektüel olarak geliştirmek" ve gerekirse, "üyelerin birbirlerini maddi olarak desteklemeleri"'idi; elde edilecek yararlar ise, "üyelerin çıkarlarının korunması ve iş kolunun geliştirilmesi" şeklindeydi. Farklı Rum sendikalarının işbirliği yapmasını sağlamaya yönelik bir de merkez sendika vardı.[36]

4.3.3. İş Bulma Kurumları

Şehirde faaliyet gösteren üç iş bulma bürosu mevcuttu. Bunlardan bir tanesi Rumlara aitti. Rumların bu iş bulma bürolarının yanı sıra, eğitimi olmayan zanaatkarlarına önce eğitim sağlamak amacıyla, bir de iş büroları vardı. Ayrıca, bu bürolarda çalışan Rumların, bünyesinde bulunduğu sendika da bir iş bulma bürosu açarak, kendi üyelerine iş bulma konusunda da yardımcı olmaya çalışmaktaydı.[37]

4.3.4. Eğlenceye Dayalı Mekanlar

4.3.4.1. Kahvehaneler

İzmir'deki başlıca eğlence mekanının kahvehane olduğu konusunda hiç kimsenin şüphesi yoktu. İzmir'de, 2.429 kişinin istihdam edildiği 495 kahvehane bulunmaktaydı. Bunların 200 civarı Rumlara aitti. Pek çok kahvehanenin konumu hakkında belirleyici faktörlerin öğrenilmesi zordu. Masaların ve sandalyelerin

[35] BOZKURT; **a.g.m.**,s.101,102.
[36] GÜNDEM ; **a.g.m.**, s.117.
[37] STEARNS ; **a.g.r.**, s.16.

yerleşebileceği zeminin bulunması kahvehaneler için önemliydi. Kahvehanelerin çoğu, bulundukları yerin doğal ortamından yararlanacak şekilde kurulmuştu. Özellikle dükkanların bulunduğu caddeler ile işlek yollar üzerinde yoğunluk vardı.

495 kahvehaneden yaklaşık 13 tanesi en iyi ve en çok rağbet görenler olarak nitelendirilmekteydi. Bu 13 tanesiyse erkeklerin olduğu kadar kadınlar tarafından da kullanılmaktaydı. En çok rağbet eden Rum kadınlarıydı. Buna karşılık, Türk kadınları daha seyrek görülmekteydi.[38] Kahvehanelerin çoğu masa oyunu sunmakta; pek çoğunda da en azından müzik çalınmaktaydı. Müzik, genellikle enstrümantal olmakla birlikte, sıklıkla bir solistin ya da müzik grubunun da şarkı söylediği olurdu. Bu tür yerlerde her tür içecek verilmekteydi. Özellikle Rum kahvehanelerinde, şaraplar ve sert içkiler rağbet gören içeceklerdi.

Kahvehanelerin en önemli özelliklerinden biri, sosyal yönüydü. Buraları, arkadaşların buluştuğu yerler olmalarının yanında, iş görüşmeleri için verilen randevulara da ev sahipliği yapardı. Kahvehaneler bütün olarak ele alındıklarında rahatlatma ve dinlendirme işlevlerini yerine getirdikleri için bir eğlence aracı durumundaydılar. Bu durum, özellikle Rumlar için geçerli bir kanıydı.

4.3.4.2. Sosyal Klüpler

İzmir'de, halka açık kahvehanelerin yanında ancak, özel ve seçilmiş bazı kişilere açık olan ve kendi binalarına sahip, sadece üyelere hizmet veren 16 tane kulüp mevcuttu. Buralarda çeşitli içkilerin servisi yapılmakta, oyun salonları bulunmakta ve sıklıkla da birer kütüphane yer almaktaydı. Bunların 7 tanesi Rumlara, 4 tanesi Yahudilere, 3 tanesi Ermenilere, 1 tanesi Türklere ve 1 tanesi de İngilizlere aitti.

4.3.4.3. Meyhaneler

İzmir'de, tahminen 266 meyhane vardı. Sadece alkollü içkiler satan ve nadiren de olsa şans oyunlarının oynanabildiği, müzik ve eğlencenin de bulunabildiği meyhaneler bu özellikleriyle kahvehanelerden daha farklı özellikte eğlence mekanlarıydı. Ayrıca, bu mekanlar tümüyle alt sınıfa hizmet vermekteydi. Çoğu,

---

[38] BİLGET; **a.g.e.**, s.93.

Rumlara ait bu mekanlar, sokaktan geçenlerin içerisini rahatça görebilecekleri şekilde düzenlenmişti. Meyhanelerin faaliyetlerini kontrol altına almaya yönelik düzenlemeler mevcut olmadığı gibi meyhanelerin bu tür uygulamaları, düzensizliğin önlenmesinden ziyade davetkar bir tutumu yansıtmaktaydı. Örneğin, çocuklar rahatça içeri girip eve götürmek için içki satın alabilmekteydi. 1921 yılında Yunan yönetiminin aldığı bir karar gereğince, çocuklara ve Yunan askerlerine sarhoş edici içeceklerin satışı yasaklanmıştı.

4.3.4.4. Birahaneler

İzmir'de, birahane ya da bira bahçesi olarak adlandırılan 43 adet yer mevcuttu. Bu yerlerin çoğunluğu, biranın yanında şişelenmiş diğer türlerde içkiler satmakta ve buraları, belirtilen bu özellikleriyle aslında meyhane niteliğindeydi. Bunların içinde diğerlerinden ayrı özellikler taşıyan ve zengin bir Rum'a ait bir mekan vardı. 1, 1.5 hektar civarında çim bir alanda iyi bir şeklide ağaçlandırılmış olan Halkapınar yakınlarındaki bira bahçesiydi. Bahçenin her tarafına masa ve sandalyelerin yerleştirildiği bir çardak bulunmaktaydı. Burada bira, ekmek ve peynir ana mönüydü. Hoşa giden konumu nedeniyle, kişilere piknik yeri olarakta hizmet vermekteydi.[39]

4.3.4.5. Sinemalar

İzmir'de, 17 tane sinema vardı. Ancak, şehirde önemli bir eğlence mekanı olan bu sinemaların 13 tanesi faaliyette, diğerleri ise inşa halindeydi. En önemli sinemalardan dört tanesi Kordonda, bir tanesi Çınarlı caddesinde, bir tanesi de Ayia Katarina mahallesindeydi. Diğerlerine göre nispeten daha büyük sayılabilecek sinemaların tümü Rumların mülkiyetinde olup, daha küçük olanlar yine Rumlar, Türkler ve Yahudilerin mülkiyetindeydi.

Bütün sinemalarda dikkat çekici tüm unsurlar kullanılmaktaydı. Parlak şekilde aydınlatılan ön cepheler, binanın önüne yerleştirilen ve heyecan uyandıracak renklerde büyük afiş panoları vb... Sinemalarda ilk seans 17:30'da başlamakta ve her biri 1 ile 1,5 saat süren film gösterimleri iki ya da üç seans yapılmaktaydı. Sinemaların kapanış saatlerinin çoğunlukla 22:00'ı geçmemesine özen gösterilirdi.

---

[39] Sara SNELL-Margaret, FORSYTHE (2000); **İzmir'de Eğlence**, Uluslararası Araştırma Merkezi Raporları, (Çeviren, Aykan CANDEMİR), Rapor No:69-70, İzmir Yayınları, İzmir.

Seyircilerin en çok sevdiği filmler dramlardı. Filmlerin çoğu, Avrupa'nın toplumsal olaylarını anlatmakta ve çok sayıda film de şiddet ve ahlaksızlığı çağrıştıran unsurlar içermekteydi. Belirtilen bu filmler; İtalyan, Fransız ve Amerikan kökenliydi. Filmlerin menşei ne olursa olsun, beyaz perdedeki açıklamaları Fansızca ve Yunanca idi.

Mayıs 1920'de şehirde gösterime girecek filmlere Yunan siyasi sansürü uygulandı. Yani, daha az İtalyan filmine karşılık, daha fazla Fransız, İngiliz ve Amerikan filmlerinin gösterilmesi gibi.[40]

4.3.4.6. Tiyatrolar

Savaştan önce İzmir'de özellikle, Rum yerli yeteneklerin sahneye çıktıkları ve tiyatro oyunları düzenledikleri olurdu. "Theatre de Smyrne" ve "Sporting Club", tiyatro eserlerinin sahnelenmesi için kullanılmaktaydı. 1919-1920 kış mevsimlerinde bir Rum ve bir Fransız topluluğu "Theatre de Smyrne" de oyunlarını sergilemişlerdi. Şehirde çalışmalarını sürdüren bu iki tiyatro topluluğunun maddi gücü çok zayıftı.Ve bu iki tiyatro topluluğunun oyunlarına sadece alt sınıflara mensup insanlar gitmekteydi.

4.3.4.7. Dans Salonları (Okulları)

İzmir'de, (1920 ilkbaharında) altı adet halka açık dans salonu vardı. Bunların dört tanesi Rumlara, bir tanesi Yahudilere ve bir tanesi de Ermenilere aitti. Gençler burada, aylığı 5 TL. ye dans dersleri alabilmekteydi. Ancak, bu yerler akşamları öğrenciler dışında, buralardan yararlanmak isteyen erkeklere 15 kuruşa, giriş imkanı tanımaktaydı.

Şehir yönetimi, önceleri buralardan izin belgesi talep etmekte ve bu izin belgesi, her salonda haftada sadece, iki gece karışık (kadın–erkek) dansların yapılmasına izin vermekteydi. Ancak, 1920 yazında bu sınırlama kaldırıldı ve böylece, salonlar kadın ve erkeklere yani, tüm halka açık hale getirildi.

---

[40] UMAR; **a.g.e.**, s.94-95.

Özellikle Rumların, yetimhaneler, hastaneler ve okullar gibi hayır işleri yapan kuruluşların faaliyet giderlerini finanse etmek için danslı eğlenceler düzenlemeleri, sık karşılaşılan bir uygulamaydı. Bu tür danslar, halka açık dans salonlarında senkronize edilir ve daha sonra fiyatlarını 2-3 TL arasında belirledikleri biletlerini, halka satarlardı. Bu danslı eğlenceler Kramer Oteli veya bazı kulüp binalarında yapılırdı.[41]

4.3.4.8. Spor Klüpleri

Şehirde, Apollon ve Panionion adlarında iki tane önde gelen spor kulübü vardı. Panionion adlı kulübün Rum Ortodoks Cemaati tarafından bağışlanan bir binası ve sahası vardı. Apollon kulübü ise kullanmak üzere bir saha ve iki oda kiralamıştı. Bu Rum kulüplerine üyelik için herhangi bir ön koşul istenmemekle birlikte, spor faaliyetlerine katılım için 2 TL. onursal üyelik için de 5 TL. ödenmesi gerekmekteydi. Her ne kadar üyelerin çoğu Rum olsa da üyelik sadece Rumlara değil, herkese açıktı. Kulüplerin esas amaçları, üyelerinin fiziksel gelişimlerine katkıda bulunmak değil, diğer kulüplerin ya da okulların takımları ile karşılaşma yapmak için takımlar oluşturmaktı.[42]

Bu iki Rum kulübü, Yunanistan'da düzenlenen ulusal atletizm faaliyetlerine de katılmakta ve kulüplerin bazı üyeleri Avrupa'da düzenlenen spor faaliyetlerinde Yunanistan'ı temsil edebilmekteydi.

Seçilmiş takımların oluşturulmasına verilen önemin yanında bu kulüpler, şehirde beklenilenin üzerinde bir potansiyele sahipti. Panionion kulübüne 1890 (kuruluş yılı) ile 1920 yılları arasında üye olanların sayısının 8.000 ile 5.000 arasında olduğu hesaplanmıştı. Bu durum, çok sayıda gencin örgütlenmiş spor faaliyetlerine verdikleri önemi göstermektedir.[43]

4.3.4.9. Bayramları

Pek çok toplulukta, halkın hemen tümünün katılabileceği bazı eğlencelerin olması beklenir ve bunlar özellikle, ulusal veya yerel olan ve her yıl kutlanan özel günler şeklinde olabilir. Bu tür toplumsal eğlenceler, halkın kaynaşmasını sağlamaya

---

[41] SNELL-FORSYTHE; **a.g.r.**, s.70.
[42] UMAR; **a.g.e.**, s.154.
[43] SNELL-FORSYTHE; **a.g.r.**, s.77.

yönelik olduğu gibi toplumdaki etnik, dini ve sınıfsal farklılıkların ortadan kaldırılmasına da yardımcı olur. Ancak İzmir'de, aralarında sıklıkla mevcut olan husumet sonucu birbirlerinden ayrı duran etnik unsurlar nedeniyle, geçmişte olduğu gibi 20. yüzyılda da tüm halkın katıldığı bir eğlence yoktu.[44] Bununla birlikte, insanların eğlenmelerinde çok canlı bir yer tutan ve her etnik unsurun başlı başına kendilerine ait özel günleri veya bayramları mevcuttu. Bu eğlence ve kutlamalar farklı grupları, semt ve mahalle bazında birleştirmekte ve bu da dini bayramlarla gerçekleşmekteydi.[45]

Rumların, diğer toplumlara göre bu yüzyılda da daha etkin olduğu görülmektedir. Rumlar Noel'de, kilise ve okullarda özel törenler yaparlardı. İşyerleri kapanır, aile ziyaretleri ve şölenler yapılırdı. Batı etkisi sonucunda, ağaç süslenmesi ve hindilerin yenilmesi bu yüzyılda sık rastlanan bir durumdu. Ayrıca, Mart ve Nisan ayında kutlanan Paskalya dini bayramlarında; kiliselerde özel ayinler yapılır, tüm işyerleri kapanır, Paskalya kuzularının ve renkli yumurtalarının özel olarak hazırlandığı, aile yemekleri verilirdi. 6 Ocakta kutlanan Yortu (Vaftiz Yortusu) Bayramında; büyük kalabalıklar eşliğinde bir haç kutsanarak denize atılır, genç erkekler denize atlayarak haçı çıkarmak için yarışırlardı.[46]

4.3.5. Eğitim Durumları

20. yüzyıla gelindiğinde Rumlar, 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra temellerini attıkları eğitim sistemlerini, oturtmuş görünmekteydiler. Bu yüzyılda göze çarpan en önemli konu Rumların temel eğitimin yanında, çocukları dini açıdan da eğitmek amacıyla, okullarını kilisenin yakınında açmaya özen gösterme çabalarıydı.[47] Okulların yönetiminde, merkezi bir komite ve mütevelli heyeti bulunmakta ve bu organların başında okullar, kiliseler, yetimhaneler vb... konularda karar verme yetkisi bulunan bir piskopos yer almaktaydı. Komitenin görevleri arasında; okul ve kilisenin tüm ihtiyaçlarının karşılanması, öğretmenlerin atanması, maaşlarının ödenmesi ve kilisenin finanssal idaresi bulunmaktaydı.[48]

---

[44] GÜLTEKİN; **a.g.e.**, s.41.
[45] SNELL-FORSYTHE; **a.g.r.**, s.80.
[46] GÜLTEKİN; **a.g.e.**, s.43.
[47] NEZİHİ; **a.g.e.**, s.7.
[48] GÜNDEM; **a.g.e.**, s.25

Rum eğitim sisteminde, dersler yerine sınıflar mevcuttu. Öğrenciler, derslere katılmadan geçemezler, ders yaptıkları sınıfları da değiştiremezlerdi. Sadece, farklı dersler için farklı öğretmenler gelirdi. Okullarda en yüksek not 10, en düşük 5 idi. Eğitim yılı Eylül'ün başında başlar, Haziran'ın sonuna doğru kapanırdı. Dersler hafta içi tam gün, Cumartesi öğlene kadardı. Dersler, sabah sekizde başlar ve iki saatlik öğle tatili ile akşam beşte sona ererdi.

Yunanca verilen derslerin yanında, 5. sınıfta Fransızca da verilmeye başlanırdı. Hazırlık okullarında, Latince yerine eski Yunanca öğretilirdi. İncil de, edebi metin derslerinde kullanılmaktaydı.

Şehir merkezi ve banliyölerinde halka açık bulunan Rum cemaat okullarında, 10.000'i aşkın öğrenci ve 300 civarında öğretmen bulunmaktaydı. Öğretmenler, yönetim kurulu tarafından atanmaktaydı. Öğretmenlerin eğitim düzeyi yüksekti. En az Atina üniversitesi ve genellikle, Avrupa'dan bir kolej ya da üniversite bitirmiş durumdaydılar.

Rum okulları, eğitim dışında başka amaç için kullanılmazdı. Halka açık okulların harcamaları; hayırseverlerin bağışladığı mülklerin gelirleri, eğitim heyetinin belirlediği harçlar, yılda bir kez düzenlenen kabul töreninde toplanan paralar, kilise ve hastanelerin yaptığı katkılar ile karşılanırdı.[49]

4.4. HUKUKİ DURUMLARI

II. Meşrutiyet döneminde Anayasada bazı değişiklikler yapılırken, gayrimüslimlerin imtiyazları da teyit edilmiştir. 1876 anayasasının hükümlerini aynen tekrar eden 2. maddede devletin dininin İslam olduğu belirtilmekle birlikte, "asayişi ve adab-ı umumiyeyi ihlal etmemek şartıyla Memalik-i Osmaniye'de maruf olan

[49] B.PERKINS (2000); **İzmir'de Eğitim**, Uluslararası Araştırma Merkezi Raporları, (Çeviren, Aykan CANDEMİR), Rapor no:136-139, İzmir Yayınları, İzmir.

bilcümle edyanın serbest-i icrası ve cemaati muhtelifiyeye verilmiş olan imtiyazati mezhebiyenin kemakân cereyanı devletin taht-ı himayesindedir "[50] denmekteydi.

Vatandaşlar arasındaki eşitlik, 17. ve 20. maddede açıklanmaktaydı. 8. maddede tabiiyetindeki herkesin din ve mezhep ayrılığı olmadan Osmanlı tabir olunacağı, 17. maddede tüm Osmanlıların kanun önünde, din ve mezheplerle ilgili hususlar hariç, ülkenin diğer hak ve vazifeleri yönünden birbirlerine eşit oldukları yazılıydı. Ancak, II. Meşrutiyetin getirmiş olduğu bu eşitlik ilkesi, 1839, 1856 ve 1876'da olduğu gibi millet şeflerinin, kendi toplumlarının imtiyazlarına yeni rejimin gölge düşürebileceği endişesine kapılmalarına yol açtı. Rum patriği Yuvakim Efendi, Babı-âli'den, dine ve eğitime dair eski imtiyazların, geleneksel "millet" prensiplerinin, şahıs ve vicdan hürriyetinin tasdikini istedi. İttihat ve Terakki Derneği, Fazlı Bey'i Yuvakim Efendiye yollayarak, bu imtiyazlara dokunmak niyetinde olmadıklarını bildirdi. Bu dönemde gayrimüslimlerin hukuki durumlarıyla ilgili, Tanzimat süreciyle birlikte girişilen düzenlemelere dokunulmamakla birlikte, yeni düzenlemelere gidilmiştir.

4.4.1. Kişisel Haklarına ve Aile Hukuklarına Dair Yapılan Düzenlenmeler

Osmanlı Devletinde gayrimüslimlerin aile hukuklarına giren konular, bağlı oldukları cemaat şefleri veya onların verdiği yetkilerle hareket eden din adamları tarafından yürütülüyordu.

1917 yılında çıkartılan Hukuk-ı Aile kararnamesine kadar bu konuda hiçbir düzenleme getirilmediği gibi, çıkarılan nüfus sicili nizamnamelerinde de, gayrimüslimlerin şahsi hallerine ilişkin işlemlerde cemaat şefinin ya da mahalli ruhani memurların görevli olduğu belirtilmişti.

1914 yılında ülkenin Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan uyruklarının aile hukuklarını da içerecek, ortak bir yasa hazırlanması için çalışmalar başladı. Bu amaçla, İhzar-i Kavanin komisyonu kuruldu. Alt komisyonlara, konuyu iyi bilen gayrimüslimler de alındı böylece, devletin farklı dinlere mensup uyruklarının tek bir kanun içerisinde düzenlenmesi için çalışmalar başladı. Ancak, 1917 yılında çıkartılan

---

[50] Gülnihal BOZKURT (1998); "Azınlık İmtiyazları – Kapitülasyonlardan Tek Hukuk Sistemine Geçiş" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4, Ankara, s.39. 1908 değişikliklerinin tam metni için **bkz.** BOZKURT; **a.g.e.** s.118

Hukuk-ı Aile Kararnamesi sadece, evlenme ve boşanmaya ilişkin hükümleri kapsıyordu. I. Dünya savaşı nedeniyle, diğer konulardaki komisyon çalışmaları tamamlanamamıştı.

Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde Rumlara ilişkin bölümlerde, nikah akitleri (madde 40-44), tarafların boşanmaları için dava açılmasının şart olduğu, fesat sebebinin öğrenilmesinden itibaren bir yıl içinde davanın açılmasının gerektiği, butlan sebebi bilinmeden yapılan nikahtan doğan çocukların sahih nesepli olmaları gibi nikah ahkamı (madde 78), nikahın feshi (madde 63-68) ve boşanmaları (madde 132-138) düzenlenmişti. Bu işlemlerde ruhani liderlerin yetkili olduğu da belirtilmişti. Dini yetkililer nikah işlemini haber aldıklarında, 24 saat içinde durumu mahalli mahkemeye haber vermeliydi. Kadı, nikahın akdinde hazır bulunmak üzere bir görevli yollayacaktı. Nikah sonra, özel bir sicile kaydedilecekti. Görülüyor ki, ruhani memurların muhtemel keyfi davranışlarını engellemek amacıyla kadılara, durumu kontrol etme yetkisi verilmiştir. Böylece, şeriat mahkemelerinin yetkileri genişletilirken, din adamalarının aile hukukları konusundaki imtiyazları sınırlandırılmıştır.

Bu kararname, uzun yıllardan beri Müslüman olmayanların ayrıcalıklarının arttırılması için büyük devletler tarafından doğal olarak hoş karşılanmamış, 19 Haziran 1919'da işgal kuvvetleri yüksek komiserliğinin isteği üzerine kaldırılmıştır.[51]

4.4.2. Devlet Hizmetlerindeki Durumları

II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte, gayrimüslimlerin devlet hizmetlerindeki konumları da değişmeye başlamıştı. Adliye ve Belediye gibi devlet için önemli konumlarda pek çok gayrimüslime görev verilmiştir. Meclisin açılmasıyla birlikte, gayrimüslimler burada da milletvekili ve bakan olarak görev yapmışlardır. 1844 yılında bakanlıkta görev yapanların %71'i Müslim, %29'u Gayrimüslim iken bu oran 1893 yılında, Müslümanlarda %43'e düşmüştü. II. Meşrutiyet döneminde ise %55 Müslim, %45 Gayrimüslim, bakanlıklarda görev yapıyordu.[52]

---

[51] BOZKURT; **a.g.e.**, s.209-210.
[52] BERBER; **a.g.e.**, s.24-25.

Bu dönemde İzmir'deki Rumların, görev kadrolarına baktığımızda; Meclis-i Mebusanda yer alan, Pavlo Karolidi ve Aristidi Efendi adlarındaki milletvekilleri, H. Anthanasulos, V. Benedavis, V. Anfilohiadis, A. Trifonos, M. Kutuvalis, Storaitis Vasilakis (Belediye doktorları), E. Kancakais (Belediye aşı memuru) görev yapmaktaydı.[53] E. Papatonios (İzmir Vilayet Müdürlüğü'nde), G. Ksinupulos (Daire Müdürlüğü'nde), N. Solonakis (Kamu İşleri Müdürlüğü'nde), K. Skufopulos (Liman Dairesi Müdürlüğü'nde), S.Drasulakis (Kamu İşleri Müdürlüğü'nde) görevli ve tam yetkili kişilerdi. Bundan başka İzmir'de, Valilik ve Belediye Başkanlığı yapanlar; İstiryadis, 1919 yılında bir süre İzmir Valiliği yapmıştır.[54] İzmir'in belediye bazında semtlere ayrılmasıyla birlikte, Rumların çoğunlukta olduğu Buca'da K. Mernos Buca Belediye Başkanı, Bornova'da da İ. Gramenos Bornova Belediye Başkanı olarak görev yapmışlardır.[55]

Ayrıca İzmir'de, bu dönem içinde dava vekili olarak adliye kurumunda görev yapan; P. Kaçaronis, Notis Yerakanis, Yorgo Mihailis, K. Kirkatis, M. Smoklayis, N. Makridis, B. Togorianis, N. Servanidis gibi isimler de göze çarpmaktadır. Bununla birlikte Yunan işgali sırasında İzmir'de, şehir için önemli kurumlardan olan mahkemeler ve hapishaneler de Rumların kontrolü altına geçmiştir. Mahkemeler, hukuk eğitimi almış 5-6 hakimden oluşmaktaydı. Mahkemelerin genel eğilimi ise davaları görülen Rumlara karşı çok sert, Türklere karşı ise çok yumuşak davranılması şeklinde olmuştur. Bu eğilimin, genel eğilimi yansıttığı düşünülmemekle birlikte, Yunan yetkililerin bunları, şehrin Müslümanlarının ve diğer milletlerin gönlünü almak ve kendi mevcudiyetlerine karşı sempati duyularak, halkın onayına sahip olmak için yaptığı aşikardır.

Diğer taraftan Yunanlılar şehre girip hapishanenin kontrolünü ele geçirdiklerinde, hiç vakit kaybetmeden hapishane yönetiminde, askerlerden ziyade sivil memurları görevlendirmişlerdir. Sivil bir yönetim kurmalarının nedeni, farklı

---

[53] SERÇE; **a.g.e.**, s.97.
[54] BERBER; **a.g.e.**, s.104. Rumların İzmir'i işgal etmeleri üzerine vali olarak atanan İstiryadis'in görevi kısa süreli olmuştur. Daha geniş bilgi için **bkz.** BERBER; **a.g.e.**, s.104.
[55] SERÇE; **a.g.e.**, s.98.

milletlerden mahkumlara, askeri bir yönetim altında çıkabilecek, hatalı muamele ihtimalinin ortadan kaldırılmasını sağlamaktı.[56]

4.4.3. Askerlikle İlgili Durumları

II. Meşrutiyet döneminde, Tanzimat döneminden beri Batılı devletlerin sürekli üzerinde durdukları gayrimüslimlerin askere alınması konusu Meclis-i Mebusan'da görüşülmüş ve mebuslar bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmişlerdir.

Harbiye Encümeni Nail Bey "ânasırı gayrimüslime-i Osmaniye'den alınmakta olan bedelatı askeriye, 1325 (1909) senesinden itibaren ref ve ilga olunmuştur. Binaenaleyh gerek gayrimüslimlerden ve gerek Dersaadet ve Selase Vesair müsterna mahaller ahalisinin elyevm nüfusları mazbut ve mukayyet olanlardan esnana sittei askeriyye dahilinde bulunanların derdesti tetkik olan Ahz-ı Asker kanunnamesi lahiyasının kanuniyet iktisabından onu tatbikan ve 1325 senesine mahsuben kuraları keşide olmak üzere derhal nüfus defterlerinin ahzı ve icra cetvellerinin tanzimi ve emri âlilerin istihsal ve istihzarı gibi muamelatı ibtidaiyyeye mübaşeret olunması zımnında Harbiye Nezaretine görev verilmiştir."

Aristidi Paşa (İzmir Mebusu) "Harbiye Encümenine anâsırı muhtelife-i Osmaniye beyninde müsavat ve uhuvveti teminen o kanunu tahsis etmiş olmasından dolayı arz-ı teşekkür ederim. Madde-i kanuniye, Kanunu Esasiye, müsavaata muvafık olmakla beraber, uhuvveti temin edecek. Çünkü, nasıl ki biz, burada anâsırı muhtelifeden mürekkep mebus olarak birbirimizi tanıdık ve nasıl ki beynimizde bir uhuvvet bağlanmış ise, bu suretle dahi efradı Osmaniyeyi teşkil eden Müslim ve Gayrimüslim efradı Osmaniye, bir liva tahtında içtima ederek aynı karavanada yemek yerlerse, o vakit beyinlerindeki uhuvvet takarrür etmiş olur. Onun için bendeniz, bu madde-i kanuniyenin hiç müzakerata lüzum görülmeyerek aynen kabul edilmesini teklif ederim."

Kozmidi Efendi (İstanbul Mebusu) "Eğer şimdi kabul edeceğimiz bu kanun yetişmezse, eksi kanuna göre anâsırı gayrimüslim askere alınmalı ancak, eski kanunda

[56] S.Ralph HARLOW (2000); **İzmir'de Adalet Sistemi**, Uluslararası Araştırma Merkezi Raporları (Çeviren, Aykan CANDEMİR), Rapor No: 94-97, İzmir Yayınları, İzmir.

Hıristiyanların bazı âdetlerinin nazar-ı itibara alındığına dair bir şey yok . Onun için bu hususat nazar-ı dikkate alınarak o kanun tadil edilsin. Mesela, taburlarda birer imam var, birer de papaz olması gerekir."

Yorgo Boşo Efendi (Serfice Mebusu) "Efendim, şimdi başka bir mesele vardır. Yeni ahzı asker kanununu kabul edeceğiz fakat, orada bir madde var ki şöyle, edyânı saireye mensup olup ta arz-ı ihtida edecek olanlar hizmeti-i askeriyyeden kurtulurlar. Yalnız çocukları diğer muallemler gibi askerdir. Biz, bunda, böyle bir madde bırakacak mıyız? Hiçbir gayrimüslimde böyle bir fikir tasavvur etmem ki böyle, meğer ki askerlik için kendi dinini terk edecek de bu surette iki defa alçak olacak . Fakat insan, ne malum, belki birisi o hataya düşer biz askerliği böyle tezyil etmeyelim."

Ali Münif Bey (Adana Mebusu) "Efendim, ahzı asker kanunundaki bu madde, Hıristiyanların Müslüman olmasını tergîp ve teşvik için olmayıp, Hıristiyanların esasen askerliği kabulde bir çok mehâzîr mütalaa edilmiş olmasına mebni böyle hile ile arzı ihtida suretiyle asâkiri İslâmiyye meyanına Hıristiyanların girmesini men etmek için o madde konulmuştur. Yoksa ahâlî-i Hıristiyaniyyenin İslâm olmasını tergîp teşvik için değildir."

Ahmet Rıza (Reis) "Ahzı asker kanununu oylamaya sunuyorum aynen kabul ediyor musunuz ? Kabul olundu efendim."[57]

Böylece, gayrimüslimlerin askerlikle ilgili durumları II. Meşrutiyet döneminde, gayrimüslimlerden alınan bedelatı askeriyenin iptali ve ahzı asker kanununun kabul edilmesiyle, meclisteki mebusların görüş alış verişiyle çözüme kavuşmuştur.

4.4.4. İşgal Döneminde Rumların Durumu

4.4.4.1. İşgal Öncesi Rumların Faaliyetleri

Yunanistan, kendi ideallerini gerçekleştirebilmek için Rumları işgalin başlamasından önce teşkilatlandırmaya başlamıştı. İşgalden sonra daha rahat bir

[57] **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (1325)**, Devre 1, İçtima senesi 1, Cilt 5, TBMM Basımevi, Ankara, 1985, s.325,332,467,487.

zeminde çalışma imkânı bulan Rum teşkilatları, Yunanistan'ın emellerine hizmet etmiştir.

Rumların siyasi faaliyetlerini idare için "Küçük Asya Cemiyeti" adlı bir teşkilât kurulmuştur. Bu cemiyet, Aydın Vilayeti'nin Yunanistan'a ilhakına zemin hazırlıyordu. Bu cemiyetten başka "Yunan Kızılhaç Teşkilâtı" ve "Rum İzci Teşkilâtı" yaptığı çalışmalar ile silahlı gizli bir Rum kuvveti vücûda getirmişti. Yunan Kızılhaç'ı tarafından İzmir'de ve Ayvalıkta açılan hastaneler birer teşkilat merkezi durumundaydı. İzci Teşkilatı, Rum okullarında kurulmakta ve faaliyet göstermekteydi.

Merkezi İstanbul'da bulunan ve "Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu" adı altında faaliyet gösteren " Kordus Komitesi", yani Etniki Eterya Cemiyeti Şubesi'nin gayesi de Anadolu'da asayişi ihlâl etmek maksadıyla, Yunanistan'dan gönderilen çete ve şahısları, çeşitli yerlere sevk etmek ve görevlendirmekti.

Rumları teşkilatlandırmak ve çeteler teşkil etmek için çalışan Rum teşkilatlarının asıl gayesi, Anadolu'ya gelecek olan Avrupa ve Amerika heyetlerine, Rum nüfusun çoğunluğuna inandırmaktı. Nitekim, İzmir'deki Rum nüfusunu arttırmak için Bursa, İzmit, Gelibolu, Konya ve Ankara gibi yerlerden Rumlar, İzmir'e getirilmeye başlanmıştı.[58]

Urla ve İzmir çevresindeki Rumlar, Yunan Genel Kurmayı tarafından Sakız adasına bağlanmıştı. Askerlik çağına gelenler, bir vesile ile Sakız adasına gidiyorlar, orada eğitilip İzmir'e dönüyorlardı. Rumların eğitilmelerinin yanında silahlandırılmalarına da çalışılmaktaydı. İşgalden sonra Urla iskelesindeki depoları teslim alan Yunan yetkilileri, depolarda bulunan silahları ve eşyayı yerli Rumlara dağıtmışlardır.

İzmir Valisi Nurettin Paşa tarafından 10 Mart 1919'da Harbiye Nezareti'ne, gönderilen yazıda, Yunan siyasi temsilcisi vasıtasıyla İsperiya Vapuru'ndan İzmir'e çıkan Melan adlı şahsın Yunanistan'da Melas namıyla meşhur bir ihtilâlci olduğu ve

---

[58] Cengiz ORHONLU (1973); "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler", **Belleten**, XXXVII, s.148.

İzmir'de Giritli Makarakis ile temasta bulunduğu belirtilmektedir. Bu teşkilâtlar vasıtasıyla kurulan çeteler kendilerini güçlü hissettikleri yerlerde daha rahat faaliyetlerde bulunuyorlar, türlü tecavüz ve saldırılar yapıyorlardı.

İzmir, Ayvalık ve Kuşadası'nda da Rum çetelerinin taarruzları eksik olmuyordu. Ayvalık'a gelen bir Yunan torpidosundaki efrat ile adalardan gelen Rumlar Ayvalık hapishanesini tahliye etmişlerdir. Bunların Türk halkına karşı çeşitli tecavüzlerde bulundukları , Aydın Valisi tarafından ifade edilmiştir. Bu yerlerde vuku bulan benzer olaylar üzerine ve müessif olayların Rumlarla meskûn mahallere sirayeti muhtemel göründüğünden 17. Kor. Kumandanı Fethi Bey tarafından 22 Mart 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'nden kâfi miktarda jandarma göndermesi isteniyordu.[59]

İzmir'in işgaliyle beraber Rum çeteler tecavüzlerini hemen arttırmışlardır. 57. Fırka Kumandanının 18 Mayıs 1919 tarihli telgrafında, Yunan işgalinden cesaret alan yerli Rumların çeteler halinde Türklere karşı tecavüzlerde bulundukları belirtilmiştir.

57. Fırka Kumandanı Şefik Bey, 27 Mayıs 1919'da Harbiye Nezareti'ne Yunan çetelerinin faaliyetlerini arttırdıklarını bildirmiş, bunlara karşı müdafaa için halktan kuvvet teşkil edileceğini, silah ve cephane verileceğini bildirmiştir.

Aydın Mevkî Kumandanlığı'ndan 57. Fırka Kumandanlığı'na çekilen 18 Haziran 1919 tarihli telgrafnamede, Rum kadınlarının gündüzleri sepetlerle top yağından Rum mahallelerine cephane taşıdıkları ve yerli Rumlardan teşkilat yapılmakta olduğunun haber alındığını belirtmiştir.[60]

İzmir'deki Rumların teşkilatlandırılmaları ve silahlandırılmaları konusunda, Rum kilise ve din adamları da etkin rol oynamıştır. Mütarekeden sonra Patrikhane, gazetelere Türkleri teskin edici beyanatlar veriyor ve aklı başında Rumların olaylara sebebiyet vermedikleri ve bunlardan Patrikhanenin bilgisi olmadığını bildiriyordu.

---

[59] Yahya AKYÜZ (1988); **Türk Kurtuluş Savaşı,** 2. Baskı, Can Yayınları, Ankara, s.37.
[60] ORHONLU; **a.g.m.** s.149.

Yunanlıların İzmir'e çıkarak Anadolu'yu istilaya başlamaları İstanbul Rum Patrikhanesi'ni ve Batı Anadolu'daki Rum kiliselerini harekete geçirmiştir. İşgalden sonra Patrikhane temsilcileri İtilaf Devletleri Yüksek Komiserliğine birer mektup sunarak, İzmir'in Yunan Ordusu tarafından işgal edilmesine izin verilmesinden dolayı sevinçlerini belirtmişler ve teşekkür etmişlerdir. Rumca gazetelerin bildirdiğine göre Patrikhane mektubunda Türkiye Rumlarının her zaman ve "Türklerin bütün işkencelerine rağmen" Yunanistan'a bağlı kaldıklarını ve İngiltere, Fransa ve Amerika'yı desteklediklerini ifade etmişlerdir. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğine dair Metropolit tarafından kilisede Rumlara bilgi verilmesi bunların, Yunanistan ile bağlarının ne kadar kuvvetli olduğunu ortaya koymaktadır.[61]

Metropolitler yaptıkları propagandalar ile halkı etkilemeye ve yönlendirmeye çalışmışlardır. Rum din adamları bir yandan Rumları kışkırtmaya ve Türkler aleyhinde tahrik etmeye çalışmışlardır. Aya Fotini kilisesinde Rum cemaatine hitaben papazlar, pek yakın bir gelecekte Yunan ordusunun İzmir ve çevresini işgal edeceğini gururla açıklıyor, bu münasebetle ne kadar Türk kanı dökülürse, hepsinin Rumlara helal olduğunu ve bu uğurda çalışanların büyük sevaba nail olacaklarını müjdeliyorlardı.[62]

İzmir'in işgali sırasında, işgal askerlerinin önünde silahlı Rumları idare eden Rum Papazları görülüyordu Yunan askerlerini karşılayan İzmir Rum Metropoliti Hrisostomos ve Aya Fotini'nin Rahipleri Yunan bayrağının önünde diz çökerek ağlayıp ilahiler söylerken, Hrisostomos da halkı kışkırtıcı nutuklar atmaktaydı. Aslında Rum din adamlarının bu dönemde aleni olarak Türkler aleyhine yaptıkları teşvikler daha 1911 yılında Meclisi Mebusan'da konu olmuş bir durumdu. İzmir Rum Metropolidi Hrisostomos aleyhindeki isnadata dair, İzmir mebusları Emanuelidi Efendi ve Pavlo Karolidi Efendi tarafından meclise sunulan sual takriri "Aya Yorgi yortusu münasebetiyle, İzmir Metropolidi Hrisostomos Efendi hakkında vuku bulan bazı isnadattan dolayı Vali Nazım Paşa Hazretleri, Metropolidin ve Rum cemaatı ihtiyar meclisi azalarının ihtilalci tabiriyle bittevkif, kendilerinin kurşuna müstahak olduklarını söylemiş olmasından naşi, Dahiliye Nazırından sual edilmesini teklif ve temenni

---

[61] TURAN; **a.g.e.** s.34.
[62] Bezmi Nusret KAYGUSUZ (1955); **Bir Roman Gibi**, 3. Baskı, Tifset Yayınları İzmir, s.159.

ederiz."[63] şeklindedir. Daha sonra verilen cevaplar ve oylama ile Hrisostomos suçsuz bulunmuştur.

Bu arada İzmir'in Muhtelif yerlerinde İtilaf devletlerinin muvafakatiyle gelen Yunan Kızılhaç heyetleri, görünüşte açtıkları dispanser ve hastanelerde hastaları karşılıksız tedavi etmek, fakirlere yiyecek dağıtmak gibi yardımda bulunmaktaydılar. Yunan Kızılhaç'ı, Yunan işgalinden çok önceleri Anadolu'da faaliyet göstermeye başlamış, işgalden sonraları da bu faaliyetlerine devam etmiştir.

Yunan Kızılhaç vapurlarıyla ilaç sandıkları içinde Yunan elbisesi, silah ve cephane getirilip dağıtılmaktaydı. 20 Ocak 1919'da İzmir'e gelen Anfitrini adlı Yunan Kızılhaç gemisi, görünüşte bir hastane gemisi idi.[64] Ve ilaç diye getirilen sandıkların çoğunda silah ve Yunan üniformaları bulunmaktaydı. 25 Şubat 1919'da İzmir Limanına gelen Yunan vapurundan, iki Rum tarafından, dışarı çıkarılmak istenen bir bavul aranmış, içinde tabanca fişeği bulunduğu anlaşılmıştır. 27 Şubat 1919'da Pire'den İzmir'e gelen Andriyatikosya gemisinden çıkarılan bir sandıkta, tabanca fişeği ele geçirilmiştir. 15 Nisan 1919'da İzmir'e tekrar gelen bu gemi ile yiyecek ve giyecek sandıklarında çok sayıda silah ve cephane ele geçirilmiştir. Yunan Kızılhaç'ının faaliyetleri de, işgal kuvvetlerine büyük destek olmuştur.[65]

4.4.4.2. İşgal Dönemi ve Gelişen Olaylar

15 Mayıs 1919 sabahı, İzmir'i işgal etmek üzere 20'yi aşkın nakliye gemisi ile Yunan I.Fırka askerleri limana çıktılar. Karaya çıkan Yunan askerlerinin 50.000 kişi civarında oldukları tahmin edilmekle birlikte, daha sonra İzmir'e, mütemadiyen Yunan askeri girmiştir.

Yunan işgal planına göre, Alsancak'a çıkarılan askerler Kadifekaleyi, Pasaport'a çıkarılan askerler de Konak, Göztepe, Güzelyalı hattını işgal edeceklerdi. Yunan askerlerini karşılamak üzere, yerli Rumlar Kordon boyuna toplanmışlardı. Elleri çiçekler ve bayraklarla dolu Rum kızlarının üzerlerinde mavi beyaz kumaştan elbiseler

---

[63] Daha geniş bilgi ve diğer konuşmalar için **bkz. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (1327)**, Devre 1, İçtima senesi 3, Cilt 7, TBMM Basımevi, Ankara, 1991, s.294,327.
[64] TURAN; **a.g.e.**, s.43.
[65] Nurdoğan TAÇALAN (1970); **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, 2. Baskı, Boyut Yayınları, İstanbul, s.170.

vardı. Rumlar ellerindeki Yunan bayraklarını sallıyor, çiçekler, alkışlar, ve "Zito Venizelos" bağrışlarıyla Yunan askerlerini selamlıyorlardı. Rıhtımdaki bütün binalar Yunan bayraklarıyla donatılmıştı. Vapurlar ve fabrikalar sürekli düdük öttürüyor, başta Aya Fotini olmak üzere Kiliselerin çanları durmadan çalıyordu. Bandolarda Yunan milli marşını çalmaktaydılar. Metropolit ve rahipler diz çökmüş, ağlayarak ve ilahiler söyleyerek Yunan bayraklarını öpüyorlardı.[66]

İzmir Rum Metropoliti Hrisostomos, arkasında bir grup papazla Albay Zafiriu'ya gelerek hoş geldiniz dedikten sonra diz çökerek Yunan bayrağını hürmetle öptü ve tuz serpti. Heyecanlı bir nutuk irâdeden Hrisostomos nutkunda, Yunan milletinin 3000 yıllık bir ayrılıktan sonra ve buradaki ırkdaşlarını Türklerin zulmünden ve esaretten kurtardıklarından dolayı tanrıya minnet ve şükran duygularını sundu. Altın sırmalı bir elbise giymiş olduğu halde sevinç gözyaşları içinde gelenleri takdis etti.

Takdis merâsimi bittikten sonra Yunan askerleri yürüyüş nizamına geçti, askerlerin önünde Rum gençlerinden bir grup ve bu grubun başında bir Rum palikaryası bayrak taşıyarak Yunan işgal kuvvetlerine öncülük etmekteydi. İşgal kuvvetleri kışla meydanındaki saat kulesinin önünde, kışlayı ve hükümet konağını işgal etmek üzere iki kola ayrıldı.[67]

Önde atlı bir tabur komutanı ve onun arkasında Yunan bayrağı taşıyan küçük rütbeli bir subayı takip ederek rıhtım boyu yoluyla kışla önüne gelmekte olan Evzon Taburu, etrafında bir çok Rum kadın ve çocuklar ile ellerinde tabancaları bulunan Rum gazetecilerin ve Megali İdea Cemiyeti azasından bazı kimseler olduğu halde kışlaya ulaşmıştır. Evzon Taburunun etrafını kuşatan yerli Rumlar "Zito Venizelos (Yaşasın Venizelos)" diye bağırmakta ve Rumca bir şeyler söylemekteydiler.

Evzon Bölüğü, kışla önüne ulaştığı sırada bir silah atıldı. Atılan silah ile bayrağı taşıyan Yunan askeri yere serilmiş, Yunan askerleri panik içerisinde kaçmaya başlamışlardır. Kısa bir süre sonra toparlanan Yunan askerleri kışlaya ateş açmışlardır.

---

[66] Bilge UMAR (1974); **İzmir'de Yunanlıların Son Günleri**, 2. Baskı, Boyut Yayınları, Ankara, s.111
[67] OKURER; **a.g.e.**, s.174

İlk anda, kışlanın Nizamiye kapısında nöbet bekleyen ve görevlerinden ayrılmamaları emrini almış olan erlerden birkaçı şehit olmuştur.[68]

Yunan askerleri, olay yerinde bulunan ve kaçamayan halk üzerine de ateş açmışlardır. Olay yerinde bulunanlardan pek çoğu öldürülmüş ve pek çoğu da yaralanmıştır. Bu esnada korkudan Ziraat Bankası merdivenlerine sığınan, kadın ve çocuklar burada feci bir şekilde öldürülmüşlerdir. Umûm Jandarma Kumandanı Miralay Ali Kemal Sırrı Bey raporunda, "Banka merdivenlerinden sel gibi kan aktı." demektedir.

Kışla bitişiğindeki Giritli Sait Ağanın, Bahri Efendinin kahvelerinde ve askeri kıraathanede bulunan Türklerin çoğu kaçamayarak öldürülmüş, bir kısmı da yaralanmıştır. Kıraathanenin üst katındaki askeri otelde kalmakta olan Fehmi Bey ile bir subay, yerli Rumlar ve Yunan askerleri tarafından öldürülmüşlerdir.[69]

Kışla içinde 250 kişiden ibaret subay ve efrat silahsız bir halde ve işgalin icâp ettirdiği muamelelerle meşgul idiler. Bunlar bir taraftan görevlerine göre dairelerindeki önemli evrâk ve eşyalarını toplamakta, bir taraftan da maaş dağıtılmaktaydı.

Herhangi bir karşılık verilmediği halde kışla, yarım saatten fazla süren ateşe maruz kalmıştır. Kışladan ateş edilmediğini anlatmak için değneğin ucuna bağlanan beyaz bir mendil dışarıya gösterilmeye çalışılmıştır.[70] Mendil bağlı sırığı dışarıya göstermek üzere alan Mülâzım-ı Evvel (Üsteğmen) Celal Bey, orta katın park cephesindeki koridor kapısına götürürken sağ kolundan yaralanmıştır. Yine bu sırada üst kattaki bir mülâzım da şehit olmuştur. Ateşin kesilmediğini gören 17. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa, sırığa bağlanan beyaz bayrağı eline alarak, 56. Fırka Kumandanı Yarbay Hürrem Bey, Kurmay Başkanı Abdülhamit Bey, Askerlik Dairesi Başkanı Albay Süleyman Fethi Bey, diğer subaylar ve askerlerle birlikte kışlanın konak meydanına bakan kapıdan çıktılar. Bunun üzerine ateş kesildi.[71]

---

[68] UMAR; **a.g.e.**, s.115.
[69] TAÇALAN; **a.g.e.**, s. 249.
[70] OKURER; **a.g.e.**, s.174.
[71] KAYGUSUZ; **a.g.e.**, s.172.

Nizamiye kapısından çıkıldığı anda bir Evzon Teğmeni, Ali Nadir Paşanın başına bir tabanca dayamış, Paşanın kalağını yere çarpmış ve birkaç tokat vurmuştur. Bir Yunan subayı da Abdülhamit Bey ve Hürrem Beyi tokatlamıştır.

Bu suretle yapılan hakaretlerle Osmanlı subaylarının etrafını saran Yunan askerleri, sille tokat, dipçik ile küfürler ederek, tükürerek saldırmışlardır. Bunlara Rumlarda katılmışlardır. Süngü ve dipçik darbeleri altında subayların üzerleri aranmış, Türklük ve Müslümanlık alâmeti sayılan kalpak ve fesler yırtılarak ayaklar altında çiğnenmiştir. Subayların üzerlerinde bulunan para, saat, yüzük, sigara tabakası ve mendil gibi eşyaları gasp edilmiştir. Türk subaylarının formaları da Yunan askerleri tarafından sökülmüştür.[72]

Daha sonra ikinci bir kol halinde ilerleyen Yunan işgal kıtası, etrafında büyük bir Yunan bayrağı taşıyan yerli Rumlardan mürekkep bir grup sardığı halde, tahrik edici bir tezâhürat ile hükümet binasına ulaşmış ve abluka etmiştir.

Yunan İşgal Kumandanlığının sabah yayınladığı beyannamedeki, mülkiye ve adliye memurlarının eskiden olduğu gibi vazifelerine devam etmeleri kaydına güvenerek görevleri başında bulunan hükümet memurları, daire karşısında bulunan askeri otelin üst katına çıkan Yunan askerlerinin hükümet konağına ateş açmaları üzerine mahsur kalmışlardır. Valinin etrafında toplanan memurlar ve jandarma subayları beyaz bir bayrak çekmek suretiyle ateşin kesilmesine çalışmışlardır.[73] Hükümet konağında beş kişi öldürülmüş, Vali İzzet Bey de tahkir edilmiştir. Vali yaverinin kordonlarını sökmüşlerdir. Tuttukları memurları ve Valiyi elleri yukarıda başı açık bir halde sokaklarda "Zito (yaşasın) Venizelos" diye bağırtarak kışlanın önüne getirmişlerdir.[74]

Kışla ve Hükümet Konağından toplanan subaylar ve memurlar Pasaporta gelinceye kadar güzergâhtaki Rum ahali ile evlerindeki balkonlarda bulunan Rum

---

[72] UMAR; **a.g.e.**, s120.
[73] TURAN; **a.g.e.**, s.83.
[74] KAYGUSUZ; **a.g.e.**, s.175.

kadınları tarafından ellerine geçen taş, toprak ve kiremit parçaları üzerlerine atılmak suretiyle hakarete maruz kalmışlardır. Sürülen Türk kafilenin arkasında bıraktığı yol, yüzlerce şehit ve yaralıyla dolmuştur.

Toplanan memur ve subayların bir kısmı zahire borsasına, depolara ve boş dükkanlara hapsedilmişlerdir. Kışla ve hükümet binasından alınan memur ve subaylardan başka, rastgele yakalanan Türkleri çeşitli yerlere hapsetmişlerdir. Hükümet binasının bitişiğindeki Mekteb-i Sultânî talebeleri Yunalılar tarafından Bozmeri hapishanesine kapatılarak dövülmüşler ve işkence görmüşlerdir.[75]

İşgalin ilk gününde Yunalılarla yerli Rumlar tarafından basılan birçok Türk evinde kızların, kadınların ırzlarına tecavüz edilmiştir. İzmir eşrafından Karantinada ikamet etmekte olan bir şahsın gözü önünde karısının ırzına tecavüz edilmiştir. Yunan askerleri, Türk kadınlarının peçelerini yırtmışlardır.

İşgal Kuvvetleri Komutanı Albay Zafiriu, 17 Mayıs 1919 günü Aydın Vilayeti ahalisine hitaben yayınlamış olduğu beyannamede Rumlar tarafından Türklere karşı silah kullanılmakta olduğu, bu hadiselerin namuslu Rumlar tarafından değil bazı ahlaksız kimseler tarafından yapıldığını söylemekte ve asayişin temini için çok sert hareket edileceğini ihtar etmekteydi.[76]

Yunan basınında "İşgal günü meydana gelen olaylarda, Yunan kuvvetleri 400 kadar esir toplamışlardır. Fakat esirlerden bazıları harp gemilerine götürülürken, kendilerini denize atarak intihar etmişlerdir. Türk mahallesinde cereyan eden olayda, Yunalılardan ikisi ölü, onu yaralı asker, otuz sivil ölü ve yaralı vardır. Türklerin kaybı da o kadardır."[77]denilmekteydi.

İzmir'in işgali sürecinde, İslâm Çarşısı ve Hıristiyan mahallelerinde bulunan Türk dükkanları tamamen yağmalanmıştır. Şehrin camilerinin de Rumlar tarafından basıldığı ve birçok kıymetli halı ve kilimin götürüldüğü tespit edilmiştir. 1000'den fazla

---

[75] TURAN; **a.g.e.**, s.75
[76] SERÇE; **a.g.e.**, s.162
[77] GÜREL; **a.g.e.**,s.34. Rum gazetesinde yer alan işgal günü yorumları için **bkz.** GÜREL; **a.g.e.**, s.138.

Türk ticarethanesi yağma edilmiştir. Yunanlılar götüremedikleri fasulye, nohut, şeker çuvallarını Türklerin yararlanmaması için parçalayarak dükkanların önüne ve yollara dökmüşlerdir. I.Yunan Tümeni Başkanı Stamatopulos, Köylü gazetesine verdiği demeçte "İşgal günü yapılan zulüm ve yağmadan aşağı tabakaya mensup kişiler mesuldür. Yunan Ordusu ise herkese karşı müşfiktir. Bundan sonra yağma yaparken yakalananları acımadan kurşuna dizeceğim"[78]demiştir.

Kışla ve Hükümet konağının işgal edilmesiyle birlikte, 16 Mayıs 1919 günü, Yunan askeri tarafından şehirde sıkıyönetim uygulaması konuldu. Öte yandan işgalin başladığı andan itibaren İzmir ile haberleşme kesilmiş, postane işgal edilmişti. Mahalli gazeteler çok sıkı bir sansüre tabii tutulmuştu.[79] Yunalıların İzmir'de giriştikleri bu hareket, askeri işgal niteliğinin dışında, İzmir ve yöresine yeni bir yerel yönetim kurulmak istendiği izlenimini vermekteydi.[80] Belirli bir amaca yönelik olan bu hareketin anlamı, Sevr Antlaşmasının maddeleri arasında daha iyi anlaşılacaktı.

4.4.4.2.1. Lozan Antlaşması ve İzmir'deki Rumların Durumu

Yunanlılar, Sakarya zaferinden sonra bu sonucun kendi emellerine ters düştüğü düşüncesiyle yeni teşkilatlanmalara girişmişlerdi.[81] Fakat ardından yapılan Büyük Taarruz Başkumandanlık Meydan Muharebesinin de yenilgiyle sonuçlanması ile Kurtuluş savaşında kazanılan kesin başarı üzerine, yeni Türkiye Devleti ile I. Dünya Savaşının galip devletleri arasında yapılan Lozan (Lousanne) Barış Konferansında üç ana komisyon kurulmuştur. Bunlardan biri Barrere başkanlığındaki Ekonomik ve Mali İşler Komisyonu idi. Komisyonun 27 Kasım günü yaptığı toplantıda İsmet Paşa, Türkiye'nin Müttefik devletlerin askeri işgalinin masraflarını ödemeye zorlanmamasını fakat, Yunan ordularının Anadolu'da sebep olduğu büyük yıkımın karşılığı olarak Yunanistan tarafından tazminat ödenmesi gerektiğini söylemiştir. Venizelos da Türkiye'den çıkarılan Rumlara da tazminat ödenmesi için karşı istekte bulunacağını,

---

[78] TURAN; **a.g.e.**, s.76.
[79] SERÇE; **a.g.e.**, s.163.
[80] **Varlık** (27 Mart 1338) Yunanlıların yaptığı zulümler ve İzmir'in kurtuluş beyannamesi için **bkz. Ek - 11.**
[81] **Varlık** (23 Şubat 1338) Yunanlıların Büyük Taarruz öncesinde teşkilatlanmaları hakkında daha geniş bilgi için **bkz. Ek-10.**

maddi kaynakları tükenmiş olan Yunanistan'ın tazminat ödemeyeceğini ifade etmiştir.[82]

Anadolu'da yaptıkları zulümlerin acıları da göz önünde bulundurularak, Yunanlılardan ciddi bir savaş tazminatı alınmasına önem verilmekteydi. TBMM'ndeki konuşmalar da bu yoldadır.[83]

Lord Curzon ile bir görüşme yapan Fethi Bey, 6 Eylül 1922 tarihli şifresinde, İngiltere'nin acele mütareke istediğini, Yunanlıların kesin yenilgilerine Fransız ve İtalyanların karşı çıkmalarının beklenmediğini, Trakya'nın alınması, azınlıkların mübadelesi, harp tazminatı ve tahriplerin tamirinin istenmesi gerektiğini bildiriyordu.

Mustafa Kemal Paşa, 12 Eylül 1922 tarihli Fethi Bey'e gönderdiği mütareke şartlarını ihtiva eden yazısında, Yunanlıların yaptıkları tahribata da değinerek, Yunan ordusunun Anadolu'da yaptığı tahribin tamiri ve harp tazminatının taahhüt edileceğini belirtmekteydi.

Yunanlıların yaptıkları mezalim ve tahriplerden dolayı talep edilen tamirat bedeli tazminatına karşılık, Türklerden de savaşa sebebiyet verdiklerinden dolayı bir savaş tazminatı istenmesi TBMM'nde tepkiyle karşılanmıştır. İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekili Rauf Bey, 15 Aralık 1922 günü TBMM'nde yaptığı konuşmada, "... Müttefikler hükümetimizden 30 Milyon altın lira İşgal masrafı istiyorlar... Kendi tebaalarına ait şahsi zararları şimdiden istiyorlar. Tabi murahhaslarımız bunu gülünç bulmuşlardır. Hiçbir suretle işgal masrafı kabul etmemişlerdir. Bilâkis bize, işgalleri yüzünden verdikleri zararın tazmini lâzım geldiğini söylemişlerdi..." demiştir.

Trabzon Mebusu Hasan Bey'de 1 Ocak 1923 günü TBMM'nde yaptığı konuşmada, "Yunanlılardan istenen tamirata karşılık İtilaf Devletlerinin, Türlerle Yunalıların karşılıklı haklarından vazgeçmelerini teklif ettiklerini Yunanlıların,

---

[82] Rıfat UÇAROL (1995); **Siyasi Tarih (1789-1994),** 1. Baskı, Korsini Basımevi, İstanbul, s.553-554.
[83] Konuşmalar için **bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları,** Cilt 4, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985, s.62.

işgalin başladığı günden beri sistemli bir şekilde fiilen ve taammüden bütün memleketi imha ve tahrif etmek siyasetini takip ettiklerini belirterek"[84] bilhassa ric'atleri sırasında yaptıkları mezalimi o zamanlar anlatmıştır. Aynı konu 6 Mart 1923 günü TBMM'nde yapılan celsede de ele alınmıştır. Erzurum Mebusu Durak Bey yaptığı konuşmada, "Türklerden tazminat istenmesini haksız bularak, bu konunun iki devlet arasında halledilmesinin de mümkün olmadığını ifade ile Atina'ya giderek Yunanlılardan tazminat almanın imkânsız olduğuna, Yunanlıların yaptıkları zulümlere, tahriplere itilaf devletlerinin tarafsız kalmalarının manasız ve tutarsızlığına dikkat çekmiştir."[85]

Devletler, Türk Heyeti'ne bütün meselelerde kendi görüşlerini kabul etmeye zorlama kararı ile 31 Ocak 1923 tarihli toplantıda, kabul veya reddedilmek üzere bir barış antlaşması verdiler. Bu antlaşmada, Karaağaç Yunanistan'a bırakılmaktaydı. Türk heyeti de verdiği mukabil proje ile Karaağaç ve durağını Yunanistan'a bırakarak, 26 Eylül 1915 tarihli Sofya antlaşmasıyla tayin edilen sınırı kabul etmişti.

Lord Curzon, Türklerin yeniden örgütlenmiş olan Yunan ordusundan çok korktuğu düşüncesiyle Türk heyetinin, isteklerini kabul etmesinde ısrarlı bir tavır takınmaktaydı. Türk tarafı da, Lord Curzon tarafından kaleme alınan antlaşma tasarısını kabul edilmez buluyor ve İtilaf Devletlerinin Lozan görüşmelerinde çözülemeyen meselelerden dolayı yeni bir savaşı göze alamayacaklarına inanıyordu. Bu görüş Muvâcehesinde Başbakan Rauf Bey, "Yunan Hükümeti büyük devletlerce, Yunan ordusunun Anadolu'da hiçbir askeri neden olmaksızın yaptığı bunca yıkım ve eziyete karşılık tazminat ödemeye zorlanmadığı halde, bu devletlerin kendi uyrukları için Türkiye'den tazminat istemeye kalkışmalarının vicdanen onaylanmayacağının belirtilmesini, müttefiklerin antlaşma tasarısına karşılık bir Türk tasarısı hazırlanarak açıklanmasını ve Türk tasarısı kabul edilmediği takdirde Türk heyetinin Ankara'ya dönmesini İsmet Paşaya bildirmiştir."[86]

---

[84] Daha geniş bilgi ve konuşmaların muhteviyatı için **bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Cilt 3, Ankara, 1985, s.1267-1268.

[85] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Cilt 3, Ankara, 1985, s.1179.

[86] Daha geniş bilgi için **bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları,** Türkiye İş Bankası Yayınları, Cilt 3, Ankara, 1985, s.1269.

girmeyi, bu tazminatı ödemeye tercih ettiğini ileri sürüyordu.[87]

Lozan'daki Yunan temsilcisi Venizelos, 14 Mayıs 1923'de İsmet Paşa ile yaptığı görüşmede, Yunanistan'ın savaş tazminatı ödemeyeceğini, tazminat ödeme sorumluluğunun bir deklarasyonla kabullenmeyi ve Türkiye'yi manevi olarak tatmine hazır olduklarını belirtmekteydi.

Konferansın kesilmesinden evvel, devletlerin son kesin teklifine göre iki tarafın karşılıklı zararların tazmin edilmesinden ferâgat şeklindeydi. Türk heyeti mukabil teklif olarak, bu zararların tamiri meselesinin Türk ve Yunan Hükümetleri arasında tesviye olunmasını ve verilecek meblağın hakem yoluyla tayin edilmesini istemişti.

Konferansın ikinci devresinde, bu meselenin Türk ve Yunan delegeleri arasında konuşulması uygun görüldü. Venizelos, 31 Ocak 1923 metninin kabul edilmesinde, Türk heyeti de tazminat verilmesinde ısrar etti. 19 Ocak 1923'te diğer devletlerin teklifine göre Türkiye tazminat istemekten fiili olarak vazgeçecek, Yunanistan da karaağaç ile demiryolu durağını ve civar toprakları Türkiye'ye bırakacaktı. O günkü oturumda Horace Rombold, İsmet Paşa gibi bir Hariciye Vekilinin bu meselede güçlüğü, hükümetine danışmadan halletmek yoluna gitmemesinden şikayet ile meseleyi, iki tarafında bir şeyler vermelerinin mümkün olmadığı, zaten tazminat vermeyi kabul eden devletlerin bile bir şey vermedikleri şeklinde tahlil etti.

---

[87] UÇAROL; **a.g.e.**, s.557.

Meselenin bu şekilde halledilmesinin önemi, Yunanistan'a antlaşmada tamir mesuliyetinin yükletilmiş olmasıyla Karaağaç, Edirne Durağı ve Bosna Köyünün Türkiye'ye verilmesinin sağlanması olarak ifade edilebilir.

Bu konu antlaşmanın 59. maddesinde şöyle ifade edilmiştir: "Yunanistan harp Kavâninine mugâyir olarak Anadolu'da Yunan ordu veya idaresinin ef'alinden mütevellid hasârâtın tamiri mecburiyetini tanır, diğer taraftan Türkiye Yunanistan'ın harbin temâdisinden ve bunun netâyicinden mütevellid vaziyeti maliyesini nazar-ı dikkate alarak tamirat hususunda Yunanistan Hükümetine karşı her türlü mütâlebâttan sûret-i kat'iyyede ferâgat eder.

Lozan'da tamirat meselesinden başka Patrikhane, mübadele ve savaş esirleri konuları da görüşülmüştür.[88]

Lozan Konferansı'nda Türk heyeti tarafından, siyasi bir uzuv olan Patrikhanenin Türkiye dışına nakledilmesi istenmiştir. İsmet Paşa, Müttefikler ve Yunan Heyeti'nin, Patrikhanenin siyasi ve idari mahiyette olan işlerle bundan böyle uğraşmayacağını ve yalnız dini meseleler çerçevesinde kalacağı hakkında konferansta söyledikleri sözleri ve verdikleri teminatları senet kabul etmiş ve bu şartlar içinde, aldığı teminatlar dairesinde teklifinden vazgeçmiştir.

Lozan'da Türkiye'de yerleşmiş Rum Türk tebaası ile Yunanistan'a yerleşmiş Müslüman Yunan tebaasının mübadele edilmesi kararlaştırılmıştır. Mübadele edilen kimseler devletin izni olmadıkça Türkiye ve Yunanistan'a tekrar yerleşemeyeceklerdi. Mübadeleden İstanbul'daki Rum Halkı ile Batı Trakya'daki Türk halkı istisna edilmiştir.[89]

---

[88] İsmail SOYSAL (1983); **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, (1920-1945)**, Cilt 1, Ankara, s.208-209.
[89] Kemal ARI (1995); **Büyük Mübadele, (1923-1925),** 2. Baskı, İzmir Yayınları, İzmir, s.15.

esirleriyle sivil tutukluların derhal memleketlerine iade edilmeleri kabul edilmiştir.[91] 120. maddesiyle inzibatsızlık sebebiyle cezaya çarptırılan mahkum esirlerin cezalarının ikmallerine bakılmaksızın iadeleri; 121. maddesiyle kayıpların aranmaları ve kimliklerinin tespiti için devletlerin her türlü yardım göstermeleri; 122. maddesiyle harp esirleri ile sivil tutuklulara ait türlü eşyanın iadesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Lozan'da imzalan sözleşme ve protokol kararları gereğince Rumlardan arta kalan terk edilmiş mallar ile Türklerin bıraktığı malların tasfiyesi işi ile mübadil tarafların bu mal ve mülkten yaralanmaları düşünüldüğü gibi gerçekleşmemiştir.[92]

Yunanistan'a kaçan yaklaşık bir milyon Anadolu Rum'unun yarattığı izdiham ile Anadolu yenilgisinden dolayı Yunanlıların baskısına ve kıyımına uğrayan Türklerin içinde bulunduğu durumu daha da zorlaştırmıştır. Zaferden sonra İzmir iç ve dış göçler sebebiyle tam bir mülteci şehri durumuna gelmiş Rumlardan arta kalan terkedilmiş mallardan bir pay alabilme amacıyla, İzmir'e yönelik yoğun bir göç yaşanmıştır. Mübadele edilinceye kadar Yunan baskı ve zulmünden kaçan Adalar ve Makedonya Türkleri Türkiye'ye iltica etmiştir. İzmir'e dışarıdan gelen bu insanların sayısı, İzmir'in nüfusunu bir iki kat arttırmış, 32.000'e yakın mübadil göçmenin de İzmir çevresine yerleştirilmesi düşünülmüştü. Bu bilgilerden anlaşacağı gibi Rumlardan kalan emvâl-i metrûke tabiatıyla mübadil göçmenlerin iskanı için yeterli olmamıştır.[93]

---

[90] SOYSAL; **a.g.e.**, s.212
[91] Fahir ARMAOĞLU (1991); **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, 1. Baskı, Ütopya Yayınları, Ankara s.327.
[92] TURAN; **a.g.e.**, s.353.
[93] ARI; **a.g.e.**, s.12.

Ve böylece, Aydın vilayetinde Enosis'i gerçekleştirmek için insanlık dışı uygulamalarla işgali gerçekleştiren Yunanistan, müttefiklerinin her türlü yardım ve desteğine rağmen Türk milli hareketi karşısında tutunamayarak, Lozan Antlaşmasını kabul etmek zorunda kalmış ve mübadeleyle birlikte İzmir'deki Rumların durumu kesin bir karara bağlanmıştır.[94]

[94] TURAN; **a.g.e.**, s.365.

SONUÇ

İzmir'deki Gayrimüslim toplulukların durumları Tanzimat'a kadar İslâm hukukunda ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş olan zımmilere ilişkin hükümlere göre belirlenmişti. Rum, Ermeni, Yahudi ve Levanten toplulukları Tanzimat'a kadar hep aynı hükümlere tabi şekilde sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuki faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Gayrimüslimlere ilişkin hükümlerin dayandığı prensipler, birçok noktada, İslâm öncesi Türk törelerinin yanı sıra, Persler, Araplar, Romalılar ve Bizanslılar döneminden beri uygulanmakta olan geleneklerle örtüşüyordu. Bu prensipler en genel anlamda egemenlik altına alınan halka, egemenlik altına alan halkın uyguladığı durumdu.

İzmir'de hakim millet olarak, Müslümanların Gayrimüslimlerden üstünlüğü benimsendiği gibi farklı dinlerden Gayrimüslimler arasında da bir hiyerarşi vardı. Bu nedenle, Hıristiyanlar Yahudilerden daha üstün bir yere sahiptiler. Özellikle, Rum topluluğunun diğer Gayrimüslim topluluklardan ayrıcalıklı bir konumu vardı.

Rumların ayrıcalığına rağmen İzmir'de, İslâmi prensipler çerçevesinde bütün Gayrimüslim toplulukların geleneksel yaşamlarını geniş bir özerkliğe sahip olarak sürdürmelerine izin verilmişti. Gayrimüslim toplulukların sahip olduğu imtiyazlar, geniş bir serbesti alanını kapsamaktaydı. Ancak, 18. yüzyılda Avrupa'da siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda başlayan gelişmeler ve bunların Osmanlı İmparatorluğu özgülündeki yansımaları sonucunda, Gayrimüslimlerin hukuki statülerinde kimi değişikliklerin yapılmasını zorunlu kılmıştı.

18. yüzyıldaki gelişmeler Osmanlı toprak sisteminde, Orduda, sosyal düzende, cemaat örgütlenmesinde ve son olarak Gayrimüslimlerin sosyal yapısında bazı değişikliklere yol açtı. Yüzyılın ikinci yasında, İngiltere'de yeni bir üretim ve sürüm sisteminin temelleri atılmıştı. Kömür ve buhar enerjisinden yararlanılarak icat edilen makinelerin üretim alanında kullanılmaya başlanması, klasik tarım toplumlarının yapısında köklü değişiklikler meydana getirdi. Avrupa devletleri, gerek ham madde

gerek pazar olarak gördükleri Osmanlı İmparatorluğu gibi devletlere yönelmeye başladılar.

Batılı devletler, Osmanlı İmparatorluğu ile girdikleri bu ticari ilişkilerde Hıristiyan Gayrimüslimlerden aracı olarak yararlanmaktaydı. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman milletin batı dillerini öğrenmek ve batı ile yakın ilişkiler kurmak gibi bir eğilimleri yoktu. Bu nedenle, Osmanlı batı ile ilişki kurabilmek için kendilerine gerekli olan yardımcıları Gayrimüslimler arasından bulmak zorundaydı. Artık güçler dengesi değişmekteydi.

Hıristiyan Gayrimüslimler içerisinde ticari etkinliği en fazla olan kesim Rumlardı. Bunlar, Osmanlı dominyonlarındaki Limanlara ve ticaret merkezlerine dağılmış durumdaydılar. Ayrıca, Rusya, Avusturya, Hollanda, İtalya, Fransa, İngiltere ve hatta Hindistan'da ticaret kolonileri kurmuşlardı. Doğu Akdeniz'deki taşımacılık, İzmir'de yaşayan Rum tacirlerin elindeydi. Ermeniler, ticari faaliyet bakımından Rumlardan sonra geliyordu. Yahudi ve Levantenler ise ticari faaliyetlerden uzak yaşayan topluluklardı.

İzmir'de batı ile ilişkide zenginleşen ve İzmir ticaretinde söz sahibi olan bir Hıristiyan sınıfın ortaya çıkması Gayrimüslimlerin geleneksel millet yapılarında bazı önemli değişikliklere neden olacaktı. Bu sınıf, bir süre sonra milletlerinin tüm kontrollerini ele geçirerek, sosyal yapılarını tümüyle yeniden örgütlendirecekti. Bu örgütlenmede artık ruhbanlar değil siviller etkindi.

Kapitalistleştiği oranda güçlenen Rumlar, Batı dünyasıyla girilen ilişkiler sonucunda artık, yüzlerini batıya çeviriyorlardı. Rum milletinin önderliği ruhban sınıfından olmayan tacir, banker ve finansörlerin eline geçmişti.

İzmir'deki Rumlar batıyla giriştikleri bu ticari ilişkilerin dışında, batıdaki eğitim kurumlarıyla da yakın bir ilişki içindeydiler. Din ortaklığı yerine dil ortaklığı son derece önemli bir yer işgal etmeye başlamıştı. Rumca'yı tüm milletlerin ortak dili haline getirme çabası içindeydiler.

Tüm bu gelişmelerle birlikte, 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra Gayrimüslimlerle ilgili uygulamalarda bazı değişiklikler görülmeye başlandı. Kimi zaman, Gayrimüslimlerin kendilerine uygulanan kılık kıyafet kısıtlamalarına aldırmamaları nedeniyle bu konuda sık sık yayınlanan fermanlarla söz konusu yükümlülükleri hatırlatıldıysa da, bazı ufak tefek tavizler de verilmeye başlanmıştı.

19. yüzyıla gelindiğinde, Gayrimüslimlerin Müslümanlarla eşitliğini sağlamak ve bu suretle onları Osmanlı yönetimine bağlamak yolundaki çabalar ilk kez II. Mahmut tarafından gerçekleştirildi. Padişah, "ben tebaamın Müslüman'ını camide, Hıristiyan'ını kilisede, Musevi'sini de Havrada fark ederim. Aralarında başka gûna fark yoktur. Cümlesi hakkında muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi hakiki evlatlarımdır " demek suretiyle devlet yönetimindeki eşitlikçi anlayışını yansıtıyordu.

II. Mahmut'tan sonra başa geçen Abdülmecit de başlanmış olan reformlara devam edilmesi eğilimindeydi. Böylece, padişahın izniyle Mustafa Reşit Paşa tarafından 3 Kasım 1839 yılında ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayun Osmanlı tarihinde Tanzimat dönemi olarak bilinen yeni bir dönemin açılmasına neden oldu. Fermanda, Müslüman ve Gayrimüslim eşitliğine özel bir vurgu yapılıyordu. Ferman, Rum ve Ermeni patrikleriyle Yahudi baş hahamının da hazır bulunduğu bir toplantıda ilan edilirken, tüm Müslüman ve Gayrimüslimlerin can, mal, ırz ve konut dokunulmazlıkların eşit bir şekilde güvence altına alınacağı belirtilmişti. Böylece ilk kez Gayrimüslimlerin kanun önündeki eşitlikleri, yazılı bir metinle kabul edilmiş oluyordu. Rıza Paşa, İzmir'den gelen Gayrimüslim cemaatlerin başkanlarına "Müslüman ve Hıristiyan, zengin veya fakir, memurin-i askeriye, mülkiye veya ruhaniye, elhasıl bütün tebaa-i Osmaniye mira't-ı adâleti herkes için suret-i mütesaviyede istimal eden padişahın âmal-i hayriyesinden tamamen emin olmalıdırlar " demişti.

Tanzimat'la birlikte değişen şartlar, bütün Gayrimüslim topluluklara yeni haklar ve imkanlar kazandırmıştır. Ancak, 18. yüzyıl ortalarından itibaren batılı devletlerle girilen ticari faaliyetler sonucunda, ekonomik alanda daha ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Rumlar, hukuksal alanda kazanılan bu yeni haklarla hem sosyal,

hem siyasi hem de ekonomik alanlarda kimliklerini güçlendirecek yeni fırsatlara kavuşmuşlardır.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu, Müslümanlar ve Gayrimüslimler arasındaki eşitliğin azami ölçüde sağlanmasını öngörüyordu. Ancak, bunun için daha kapsamlı reformların yapılması gerekmekteydi. 28 Şubat 1856 tarihinde ilan edilen Islahat Fermanıyla Gayrimüslimlerin hukuki statülerinde öncekine kıyasla çok daha ayrıntılı ve geniş hükümler kabul edilmişti.

Tanzimat ve Islahat fermanıyla yapılan yeni düzenlemeler ile Osmanlı millet düzeni ve Gayrimüslim statüsü ortadan kaldırılarak Gayrimüslimlerin, eşit Osmanlı vatandaşları şeklinde Osmanlı düzeni ile bütünleştirilmesine çalışılmıştı. I. Meşrutiyet dönemini de içine alan bu anlayışla, temelde artan ulusalcılık akımlarının yıkıcı etkisini önlemek için bir Osmanlı ulusu yaratılması projesi ortaya konulmak istenmişti. Ancak, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Gayrimüslimlerin ve özellikle Rumların, bu geniş özgürlük ortamında, "Osmanlılık" düşüncesine bağlanmak yerine "Ulusçuluk" ideallerini ön plana çıkarmalarıyla, özellikle Yunanistan'ın "Megali idea" sını gerçekleştirmek için Batı Anadolu'yu kendi topraklarına katma isteği ve bu istek doğrultusunda yaptığı siyaset, İzmir'deki Rumların 18. yüzyıl sonlarından itibaren ekonomik alanda elde ettikleri ayrıcalıklar sayesinde oluşmaya başlayan güçlerini, egemen millet şekline dönüştürmelerine neden oldu. Bu nedenle, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında İzmir'deki Rumlar, eski duyarlılıklarını kaybetmiş görüntüsüyle karşımıza çıkmıştır. Bu durumun en önemli nedeni, Yunanistan'ın planlı bir şekilde İzmir'deki Rumları teşkilatlandırmaya başlamasıydı. Nitekim, 15 Mayıs 1919 İzmir'in işgal tarihi durumun tam anlamıyla açıklayıcısı olmuştur. Girilen savaş dönemi sonucunda yapılan Lozan antlaşmasıyla, İstanbul'daki Rumlar ve Batı Trakya'daki Türkler haricinde karşılıklı mübadele yapıldı. İzmir Rumlarının durumu bu olayla netleşmiş oluyordu.

KAYNAKLAR

RESMİ YAYINLAR

Salnâme-i Vilayet-i Aydın (1308)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları

SÜRELİ YAYINLAR

1- Gazeteler
a) Varlık (27 Mart 1338,23 Şubat 1338)

KİTAPLAR :

AKDAĞ, Mustafa (1974); **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi,** II. Baskı, Cem Yayınları, İstanbul.

AKSOY, Yaşar (1988); **İzmir Rehberi,** IV.Baskı, İzmir Yayınları, İzmir.

ARMAOĞLU, Fahir (1991); **20 yüzyıl Siyasi Tarih(1914-1980),** I.Baskı, Ütopya Yayınları, Ankara.

ANSAY, Şakir (1958); **Hukuk Tarihinde İslam Hukuku,** I. Baskı, Bilge Yayınları, Ankara.

ARI,Kemal (1955); **Büyük Mübadele (1923, 1925),** II.Baskı, İzmir Yayınları, İzmir.

ARIKAN,Zeki (1989); **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını,** I Baskı, Akademi Yayınları, İzmir.

ATAY, Çınar (1978); **Tarih İçinde İzmir,** I. Baskı, Tifset Yayınları, İzmir.

BARKAN, Ö.Lütfi (1943); **Kanunnameler,** I Baskı, İlke Yayıncılık, İstanbul.

BERBER, Engin (1998); **İzmir 1920,** 3. Baskı, Akademi Kitapevi,İzmir.

BERBER, Engin (1999); **Yeni On Binlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919),** I.Baskı, Başak Yayınları, İstanbul.

BEYRU, Rauf (1969); **İzmir Şehri Üzerine Bir İnceleme,** I.Baskı, Teori yayınları, Ankara.

BEYRU, Rauf (1973); **18. ve 19. Yüzyıllarda İzmir,** I. Baskı, Literatür Yayınları, İzmir.

BEYRU, Rauf (1974); **19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam,** I.Baskı, Literatür Yayınları, İzmir.

BEYRU, Rauf (2000); **19.Yüzyılda İzmir,** I.Baskı, Literatür Yayınları, İzmir.

BİLGEGİL,Z.Halit (1989); **İzmir,** II.Baskı, Akademi Kitapevi, İzmir.

BİLGET,Adnan (1949); **Son Yüzyılda İzmir Şehri (1989-1949),** I.Baskı, Akademi Kitapevi, İzmir.

BOZKURT, Gülnihal (1989); **Alman- İngiliz Belgeleri ve Siyasi Gelişim Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu,** I.Baskı, T.T.K Yayınları, Ankara.

CANPOLAT,Emin (1975); **Kuruluşundan Bugüne Kadar İzmir**, I.Baskı, Başak Yayınları, İstanbul.

CİN, Halil (1969); **Miri Arazi ve Bu arazilerin Mülk Haline Dönüşümü,** III.Baskı, Tifset Yayınları, Ankara.

ÇETİNBAŞ, Mesut (1995); **Osmanlı İmparatorluğunda Azınlık İlişkileri,** I.Baskı, Bilgi Yayınları, İstanbul.

DEMİRCİOĞLU, Halil (1953); **Roma Tarihi,** I.Baskı, Can Yayınları,Ankara.

ENGELHARDT (1982); **Türkiye ve Tanzimat** (Çeviren:REŞAT,Ali), I.Baskı, Kanaat Kitapevi, İstanbul.

EROĞLU, Hamza (1982); **Türk İnkılap Tarihi,** II.Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul.

GÜLTEKİN,Ertuğrul (1932); **İzmir Tarihi,** I.Baskı, Korsini Basımevi, İzmir.

GÜLTEKİN, Hakkı (1951); **İzmir Agorası,** II.Baskı, Güngör Yayınları, İzmir.

GÜLTEKİN, Hakkı (1952); **İzmir Tarihi,** II.Baskı, Güngör Yayınları, İzmir.

GÜNDEM,Naci (1955); **Yıllar Boyu İzmir,** II.Baskı, Literatür Yayınları, İzmir.

GÜNDÜZ, Ökçün (1969); **Osmanlı Ekonomik Hayatında Türk, Azınlık ve Yabancı Payları,** I.Baskı, Cem Yayınları, Ankara.

GOFFMAN, Daniel (1995); **İzmir ve Levanten Dünya,** (Çeviren: ANADOL, Ayşen – KALAYCIOĞLU Neyir), I.Baskı, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

İLOĞLU, Sema (1998); **19.yüzyılda Osmanlı Devletinde Gayrimüslimler,** I.Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara.

İNALCIK, Halil (1987); **Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar,** I.Baskı, T.T.K. Yayınları, Ankara.

KAFESOĞLU, İbrahim (1972); **Selçuklu Tarihi,** I.Baskı, Korsini Basımevi, İstanbul.

KARAYOL,Ahmet (1956); **I.Meşrutiyet Dönemi,** II.Baskı, Akademi Kitapevi, İzmir.

KAYGUSUZ, Bezmi Nusret (1955); **Bir Roman Gibi,** III.Baskı, Tifset Yayınları, İzmir.

KAZICI, Ziya (1974); **Osmanlı Devletinde Vergi Sistemi**, I. Baskı, İlke Yayınları, İstanbul.

KAZICI ,Ziya (1977); **Osmanlı Devletinde Vergi Sistemi**, II. Baskı, İlke Yayınları, İstanbul.

KUBAN, Doğan (1997); **İzmir'in Tarihi Yapısı,** II.Baskı, Bilgi Yayınları, İzmir.

MARTAL, Abdullah (1999); **İzmir'de Sanayileşme,** I.Baskı, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.

MUMCU, Ahmet (1985); **Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl,** II.Baskı, Birey ve Toplum Yayınları. Ankara.

MİLLORİS, Nikos (1954); **İzmir, (Çeviren: IŞIK, Nazif)** II.Baskı, Tifset Yayınları, İzmir.

NADİR, Cemal (1926); **İzmir Rehberi,** IV.Baskı, Korsini Basımevi, İzmir.

NEZİHİ, Raif (1975); **İzmir'in Tarihi,** I.Baskı, Akademi Kitapevi, İzmir.

OKURER, Mehmet (1972); **İzmir, Kuruluştan Kurtuluşa,** II.Baskı, Tifset Yayınları, İzmir.

ORHONLU, Cengiz (1967); **Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı,** II.Baskı, Güncel Yayınları, İstanbul.

ORTAYLI, İlber (1974); **Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler,** I. Baskı, T.T.K. Yayınları Ankara.

OSTROGORSKY, George (1995); **Bizans Devleti Tarihi,** (Çeviren:IŞILTAN, Fikret), IV. Baskı, T.T.K. Yayınları, Ankara.

ÖZÇELİK, Ayfer (2001); **Sahibini Arayan Meşrutiyet,** I.Baskı, Tez Yayınları, İstanbul.

PINAR, İlhan (1994); **Gezginlerin Gözüyle İzmir,** I. Baskı, Akademi Kitapevi, İzmir.

RIFAT, Hüseyin (1997); **İzmir1914,** (Derleyen: SERÇE,Erkan), I.Baskı, Akademi Kitapevi, İzmir.

RODEIC, H.Davitson (1997); **Osmanlı İmparatorluğunda Reform,** (Çeviren: AKINAY,Osman), C.I , Papirüs Yayınları, İstanbul.

SALIŞIK, Selahattin (1978); **Tarih Boyunca Türk-Rum İlişkileri,** I.Baskı, Kitapçılık Tic.Ltd.Şti.Yayınları, İstanbul.

SARI, Tanju (1998); **Gezginlerin Gözüyle Bir İmparatorluk: İngiliz Seyahatnamelerinde 17. yüzyıl Osmanlı İktisadi Yapısı,** I.Baskı, Başak Yayınları, İstanbul.

SERÇE, Erkan (1998); **Tanzimat'tan Cumhuriyete İzmir'de Belediye,** I.Baskı, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.

SLAARS, F (1932); **İzmir Hakkında Tetkikat,** (Çeviren. ARAPZADE, Cevdet), I.Baskı, İzmir Yayınları, İzmir.

SOYKAN, T.Tankut (1999); **Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimler,** I.Baskı, Ütopya Kitapevi, İstanbul.

SOYSAL, İsmail (1983); **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, (1920-1945),** Cilt 1, Ankara.

TAÇALAN, Nurdoğan (1970); **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken,** II.Baskı, Boyut Yayınları, İstanbul.
TURAN, Mustafa (1999); **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli-1919-1923),** I.Baskı, AKDTY Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

UÇAROL, Rıfat (1995); **Siyasi Tarih,(1789-1994),** I. Baskı Korsini Basımevi, İstanbul.

UMAR, Bilge (1974); **İzmir'de Yunanlıların Son Günleri**, II.Baskı, Boyut Yayınları, Ankara.

UMAR, Bilge (1999); **İzmir 1950**, I.Baskı, Boyut Yayınları, Ankara.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya (1987); **Kırk Yıl**, (Derleyen, Şakir KUTLU), 1. Baskı, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.

ÜÇKOL, Harun (1963); **İzmir'in Tarihçesi,** II.Baskı, Akademi Kitapevi, İzmir.

VİKOLAVİÇ,Petrasyan (1978); **Bir Şehrin Tarihi** (Çeviren: DURMAZ, Necat), III.Baskı, Tifset Yayınları, İzmir.

MAKALELER :

ARIKAN, Zeki (1992); "II.Meşrutiyet Döneminde İzmir", **Üç İzmir,** sayı:3, C.I, İzmir, s.219-225.

BAYKARA, Tuncer (1992); "100 Yıllık İzmir Ekonomisi" , **1885-1995 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı, İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu,** C.1, sayı:1, İzmir, s.139-150.

BEYDİLLİ, Kemal (1990); " Tanzimat ve Islahat Fermanları Hakkında" , **150. Yılında Tanzimat,** C.2, Ankara, s.22-39.

BEYRU, Rauf (1992); "19.yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sosyal Yaşam", **Üç İzmir,** sayı:3, C.1, İzmir, s. 207-239.

BEYRU, Rauf (1992); "İzmir'in Gezi ve Eğlence Yaşamı", **Üç İzmir**, sayı:3, C.I, İzmir, s.262-283.

BEYRU, Rauf (1992); "Rumlar", **Üç İzmir,** sayı:3, C.I, İzmir, s.167-179.

BOZKURT, Gülnihal (1987); "İslam Hukukunda Zımmilerin Hukuki Statüleri"

Kudret Ayıter'e Armağan, 9 Eylül Hukuk Fakültesi dergisi, C.3, sayı:4, Ankara, s.115-156.

BOZKURT, Gülnihal (1992); "II.Meşrutiyet ve Sonrası",**Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi,** C.4, sayı:2, Ankara, s.99-119.

BOZKURT, Gülnihal (1998); "Azınlık İmtiyazları- Kapitülasyonlardan Tek Hukuk Sistemine Geçiş", **AKDTYK, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C.2, sayı:4, Ankara, s.30-49.

DEMİR, Fevzi (1995); "İzmir Sancağında 1908 Meclis-i Mebus an Seçimleri", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** C.2, sayı:4, İzmir, s.135-154.

GENÇ, Mehmet (1989); "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi", **VI. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Kongresi,** C.2, İstanbul, s.18-33.

GÜLER, Ali (1999); "Tarih Boyunca Rumların Türklerle Olan İlişkileri", **Askeri Tarih Bülteni,** İstanbul, s.30-47.

HALAÇOĞLU, Yusuf (1980); "Rumların Türklere Karşı Takip Ettiği Siyaset", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,** C.1, sayı:6, İstanbul, s.15-30.

İNALCIK, Halil (1959); "Osmanlılarda Raiyet Rüsumu", **Belleten,** C.XXIII, s.363-383.

KABASAKAL, Hüseyin (1992); "Osmanlı Devletinde Türk Toplumu ve Azınlık ilişkileri", **Askeri Tarih Bülteni,** İstanbul, s.12-21.

KORUTÜRK, Cansever (1998); "18. yüzyılda İzmir'de Yaşam",**İzmir Dergisi,** C.6, sayı:3, İzmir, s.70-92.

LİNDAU, Paul (1985); "1900'lerde İzmir", Çeviren: (ÜNLÜ, Selçuk), **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,** sayı:37, İstanbul, s.150-177.

MARTAL, Abdullah (1992); "16.yüzyıldan 20.yüzyıldan İzmir'de Ticaret ve Sanayiinin Gelişimi", **Üç İzmir, sayı:3, C.I, İzmir, s.268-278.**

ORHONLU, Cengiz (1973) ; "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler", **Belleten,** C.XXXVII, s.147,156.

ORTAYLI, İlber (1986); "Tarih Boyunca Türk-Yunan ilişkileri" **3.Tarih. Semineri,** I. Baskı, T.T.K. Yayınları Ankara.

SÜSLÜ, Azmi (1989); "Osmanlıların Gayrimüslimlere Gösterdiği Müsamaha", **3.Osmanlı Sempozyumu(Söğüt), Ertuğrul Gaziyi Anma ve Söğüt şenliği,** Yay.no:4, Ankara, s.49-63.

TEKELİ, İlhan (1992); "Ege Bölgesindeki Yerleşme Sisteminin 19. yüzyıldaki Dönüşümü", **Üç İzmir,** sayı:3, C.I, İzmir, s.128-145.

ÜLKER,Necmi (1982); "Batılı Gözlemcilere Göre 17. yüzyılın İkinci Yarısında İzmir Şehri ve Ticari Sorunları", **Tarih Enstitüsü Dergisi,** sayı:12, C.5, İstanbul, s.280-292.

RAPORLAR :

HARLOW, S.Ralph (2000); **İzmir'de Adalet Sistemi ,** Uluslararası Araştırma Merkezi Raporları, (Çeviren:CANDEMİR, Aykan), Rapor no:94-95, İzmir Yayınları, İzmir.

PERKINS,B. (2000); **İzmir'de Eğitim ,** Uluslararası Araştırma Merkezi Raporları, (Çeviren:CANDEMİR, Aykan), Rapor no:136-139, İzmir Yayınları,İzmir.

PINNEO,A.E (2000); **Rum Hayır Kurumları ,** Uluslararası Araştırma Merkezi Raporları, (Çeviren:CANDEMİR, Aykan), Rapor no:104-108, İzmir Yayınları, İzmir.

RANKIN,E.W (2000); **İzmir'de Sağlık ,** Uluslararası Araştırma Merkezi Raporları, (Çeviren:CANDEMİR, Aykan), Rapor no:34-38, İzmir Yayınları, İzmir.

SNELL Sara- FORSYTHE Margaret (2000); **İzmir'de Eğlence ,** Uluslararası Araştırma Merkezi Raporları, (Çeviren:CANDEMİR, Aykan), Rapor no:69-70, İzmir Yayınları, İzmir.

STEARNS,B (2000); **İzmir'de Sanayiinin Durumu ,** Uluslararası Araştırma Merkezi Raporları, (Çeviren:CANDEMİR, Aykan), Rapor no:15-16, İzmir Yayınları,İzmir.

EKLER

EK-1:

VİLAYETİN NÜFUSUNA HAVİ CETVELDİR.

Nefs-i İzmir

Yerli zükûr; İslam 15.317, Rum 16.112, Ermeni 2.614, Katolik 365, Yahudi 7.697, Protestan 65, Latin 591, Teba-i Ecnebiye 16.538,

Yerli inâs; İslâm 14.719, Rum 16.213, Ermeni 3.112, Katolik 372, Yahudi 7.118, Protestan 63, Latin 472, Teba-i Ecnebiye 17.472

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 119.030.

Yabancı zükûr; İslâm 7.956, Rum 4.174, Ermeni 731, Bulgar 3, Yahudi 31, Teba-i Ecnebiye 7.533

Yabancı inâs; İslâm 512, Rum 572, Ermeni 26, Teba-i Ecnebiye 8.714

Yabancı zükûr ve inâs'ın yekünü; 31.252

Yekün umûmi; 150.282

Beyrun Abad Nahiyesi (Bornova)

Yerli İslâm zükûr 2380, Rum 1.489, İslâm inas 2.264, Rum 1.235,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 7.468,

Yabancı İslâm zükûr 399, Rum 61, İslam İnâs 11, Rum 5,

Yabancı zükûr ve inâs'ın yekünü; 476,

Yekün umûmi; 7.844.

EK-2

Nif Nahiyesi (Kemalpaşa)

Yerli İslâm zükûr; 6.723, Rum 1.462, Yahudi 3, Teba-i Ecnebiye 154,

Yerli İslâm inâs; 6.469, Rum 1.291, Yahudi 2, Teba-i Ecnebiye 119,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 16.224,

Yabancı İslâm zükûr; 903, Rum 123, Bulgar 17,

Yabancı inâs İslâm; 131, Rum 13,

Yabancı zükûr ve inâs'ın yekûnü; 1.187,

Yekün umûmi; 17.411.

Torbalı Nahiyesi

Yerli zükûr; İslâm 2.560, Rum 85,

Yerli inâs; İslâm 2.409, Rum 75,

Yerli zükûr ve inas'ın yekünü; 5.119,

Yabancı zükûr; İslâm 188, Rum 98,Ermeni 10,

Yabancı inâs; İslâm; 52, Rum 12,

Yabancı zükûr ve inâs'ın yekünü; 360,

Yekün Umumi; 5.479

Triyanda Nahiyesi (Ayrancılar)

Yerli zükûr; İslâm 2.390, Rum 122,

Yerli inâs; İslâm 2.320, Rum 120,

Yerli zükûr ve inas'ın yekünü; 4.952,

Yabancı zükûr; İslâm 16, Rum 45, Yahudi 8,

Yabancı inâs; İslâm; 9, Rum 6, Yahudi 8,

Yabancı zükûr ve inâs'ın yekünü; 82,

Yekün Umumi; 5.034

EK-3

Cem'abad Seydiköy Nahiyesi

Yerli zükûrİslâm; 2.965, Rum 1.719,

Yerli inas; İslâm 2.893, Rum 1.547,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 9.024,

Yabancı zükûr İslâm; 140, Rum 23,

Yabancı Zükûr ve inâs'ın yekünü; 203,

Yekün umumi; 9.227.

Karaburun Nahiyesi

Yerli zükûrİslâm; 2.683, Rum 3.013,

Yerli inas İslâm; 2.600, Rum 2.533,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 10.829,

Yabancı zükûr İslâm; 78, Rum 35, Ermeni 3,

Yabancı Zükûr'un yekünü; 108,

Yekün umumi; 10.932.

Foçateyn Kazası

Foça'i atik

Yerli İslâm zükûr; 1.096, Rum 6.919, Ermeni 10, Yahudi 26,

Yerli İslâm inâs; 10.020, Rum 2.709, Ermeni 6, Yahudi 31,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 7.817,

Yabancı İslâm zükûr; 212, Rum 97, Ermeni 18, Bulgar 30,

Yabancı inâs İslâm; 56, Rum 31, Ermeni 3,

Yabancı zükûr ve inâs'ın yekûnü; 357,

Yekün umûmi; 8.274.

EK-4

Foça'i Cedid Nahiyesi (Yeni Foça)

Yerli İslâm zükûr; 720, Rum 2.405, Ermeni 6, Yahudi 17,

Yerli İslâm inâs; 636, Rum 2.164, Ermeni 2, Yahudi 16,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 5.066,

Menemen Kazası

Yerli zükûr İslâm; 6.662, Rum 2.279,Ermeni 57, Yahudi 100, Teba-i Ecnebiye 48,

Yerli inâs İslâm; 6.408, Rum 2.243,Ermeni 52, Yahudi 123, Teba-i Ecnebiye 27, Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 17.999,

Yabancı zükûr İslâm; 353,

Yabancı inâs İslâm; 142,

Yabancı zükûr ve inâs'ın yekûnü; 495,

Yekün umûmi; 18.494.

Bergama Kazası

Merkez Kaza

Yerli zükûr İslâm; 6.511, Rum 1609, Ermeni 165, Yahudi 213,

Yerli inâs İslâm; 4.481, Rum 1.932, Ermeni 154, Yahudi 226,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 15.291,

Yabancı zükûr İslâm; 672, Rum 638, Bulgar 170,

Yabancı inâs İslâm 261,Rum 331, Bulgar 130,

Yabancı zükûr ve inâs'ın yekûnü; 2.202,

Yekün umûmi; 17.493.

EK-5

Nevahi'i Bergama Nahiyesi

Yerli zükûr İslâm; 6.222, Rum 668, Ermeni 220,

Yerli inâs İslâm; 5.998, Rum 705, Ermeni 233,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 14.046.

İlçe-i Bergama Nahiyesi

Yerli zükûr İslâm; 4.607, Rum 114,

Yerli inâs İslâm; 4.114, Rum 82,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 8.917.

Çandarlı Nahiyesi

Yerli zükûr İslâm;1.766, Rum 366,

Yerli inâs İslâm; 1.573, Rum 315,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 3.020.

Kozak Nahiyesi

Yerli zükûr İslâm; 2.583,

Yerli inâs İslâm; 2.525,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 5.108.

Ayazmand Nahiyesi (Altınova)

Yerli zükûr İslâm; 2.102, Rum 64,

Yerli inâs İslâm; 1924, Rum 62,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 4.152.

EK-6

Dikili Nahiyesi

Yerli zükûr İslâm; 1.606, Rum 700,

Yerli inâs İslâm; 1.370, Rum 601,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 3.277.

Çeşme Kazası

Yerli zükûr İslâm; 1.793, Rum 13.692, Yahudi 62,

Yerli inâs İslâm; 1.645, Rum 16.895, Yahudi 48,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 30.135,

Yabancı zükûr İslâm; 82, Rum 30, Ermeni 14, Teba-i Ecnebiye 18,

Yabancı inâs İslâm; 47 ,Rum 7, Ermeni 10, Teba-i Ecnebiye 16,

Yabancı zükûr ve inâs'ın yekûnü; 224,

Yekün umûmi; 30.359

Urla Kazası

Yerli zükûr İslâm 1.830, Rum 5.792, Ermeni 6, Yahudi 123, Teba-i Ecnebiye 1.369,

Yerli inâs İslâm 1.873, Rum 5.563, Ermeni 6, Yahudi 132, Teba-i Ecnebiye 1.284,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 17.978,

Yabancı zükûr İslâm; 152, Rum 65, Ermeni 1,

Yabancı inâs İslâm; 29 , Rum 42, Ermeni 1,

Yabancı zükûr ve inâs'ın yekûnü; 290,

Yekün umûmi; 18.298.

EK-7

Ayasfid Nahiyesi

Yerli zükûr İslâm; 2.138, Rum 104,

Yerli inâs İslâm 2.306, Rum 87,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü 4.365.

Seferihisar Kazası

Yerli zükûr İslâm; 2.212, Rum 580,

Yerli inâs İslâm; 2.289, Rum 579,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 5.660,

Yabancı zükûr İslâm; 140, Rum 13, Ermeni 5,

Yabancı inâs İslâm; 65, Rum 1, Ermeni 2,

Yabancı zükûr ve inâs'ın yekûnü; 226,

Yekün umûmi; 5.886.

Sığacık Nahiyesi

Yerli zükûr İslâm; 364,

Yerli inâs İslâm; 348,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 712.

Tire Kazası

Yerli zükûr İslâm; 14.191, Rum 1.117, Yahudi 484,

Yerli inâs İslâm; 14.032, Rum 986, Yahudi 479,

Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 31.289,

Yabancı zükûr İslâm; 51, Ermeni 7, Bulgar 18, Teba-i Ecnebiye 90,

Yabancı inâs İslâm; 8, Ermeni 5, Bulgar 18, Teba-i Ecnebiye 75,

Yabancı zükûr ve inâs'ın yekûnü 246,

Yekün umûmi; 31.535.

EK-8

Kuşadası Nahiyesi

Yerli zükûr İslâm; 3.457, Rum 1.379, Ermeni 52, Yahudi 69, Teba-i Ecnebiye 40,
Yerli inâs İslâm; 3.277, Rum 1.705, Ermeni 54, Yahudi 74, Teba-i Ecnebiye 33,
Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 10.140,
Yabancı zükûr İslâm; 82, Rum 167, Ermeni 6, Bulgar 17, Teba-i Ecnebiye 3,
Yabancı inâs İslâm; 31, Rum 6,
Yabancı zükûr ve inâs'ın yekûnü; 308,
Yekün umûmi; 10.448.

Ayasluğ Nahiyesi

Selçuk Nahiyesi

Yerli zükûr İslâm; 946, Rum 1.282,
Yerli inâs İslâm; 925, Rum 1346,
Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 4.499.

Ödemiş Kazası

Yerli zükûr İslâm; 10.396, Rum 1.390, Ermeni 560,
Yerli inâs İslâm; 10.379, Rum 1.614, Ermeni 504,
Yerli zükûr ve inâs'ın yekünü; 24.843,
Yabancı zükûr İslâm; 104, Rum 39, Ermeni 8,
Yabancı inâs İslâm; 58, Ermeni 2,
Yabancı zükûr ve inâs'ın yekûnü; 211,
Yekün umûmi; 25.054.

EK-9 Aydın Vilayeti Nüfusunun İcmâli

Mülahazat	Yabancı İnâs	Yabancı Zükûr	Yerli İnâs	Yerli zükûr	İcmal
İslam	3150	14193	529997	545589	1092929
Rum	1273	7565	97225	100897	206960
Ermeni	53	95	6436	6381	12965
Katolik	...	...	435	417	851
Yahudi	38	88	10302	10964	21392
Protestan	...	...	77	74	151
Latin	...	...	471	591	1062
Bulgar	149	276	...	...	425
Teba-i Ecnebiye	8970	9450	19053	18289	55762
Yekün	13633	31667	663995	683202	1392497

Kaynak: 1308 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, s.211.

EK-10

Varlık Gazetesi

23 Şubat 1338 (1922) Pazartesi

İzmir ve Yunanlılar

Milli Mukavemet Teşkilatı

Sulh Konferansı tarafından Orta Asya'nın boşaltılmasına dair verilecek karara karşı merkezi Atina ve İzmir'de olmak üzere bir isyan hareketi hazırlanmaktadır. Bu hususta yapılan programın gizli tutulmasına çalışılıyor. Yalnız dikkate şayan bir şey varsa o da İzmir Metropoliti Hırisostomos'un bu tertibata muhalif bulunduğudur. Bu muhalefetin sebebini anlatmak için bugün İzmir'de bulunan Yunan Prensi, Andre'yi iki defa ziyaret etmek istemiş fakat kabul olunmamıştır. Bunun üzerine teklif edilecek üç şart Türklerce kabul edilirse İzmir'in Türkiye'ye geri verilmesine, Bütün İzmir Rumlarının razı olacakları hakkında Fransız konsoloshanesi vasıtasıyla müttefik devletler ricaline telgraf çekilmiştir. Bu sebeple metropolit göz hapsine alınmış ve merkez kumandanlığınca birkaç kere isticvap edilmiştir.

Yunanlıların milli mukavemet teşkilatı tamamıyla kararlaşmış ve fiili hazırlıklara başlanmıştır. Bu teşkilata Ermeniler de giriyorlar. Bu kuvvet elli bin kişidir. Tahliye kararının arkasından isyan ve ihtilal patlayacak,Yunan hükümet ve ordusu bu

hareketa mu'avenet edecektir. İzmir Rumları bu meseleyi gizlemeye lüzum görmemekte ve Rumca gazeteler teşkilat ve mukavemet hakkında yazılar yazmaktadırlar.

Son zamanlarda Orta Asya meselesinin Yunan emellerine tamamen ters bir surette hal edileceğine dair Avrupa'da doğan cereyanın bütün Yunan siyasi fırkaları ile Atina Hükümetini pek ziyade telaşa düşürdüğünü herkes görüyor.

Doğru haberlere göre bir müddet evvel İzmir Yunan Komiseri İstiryadis tarafından Atina'ya yapılan yolculuğun bu iş için olduğu meydana çıkmıştır. İstiryadis Atina'ya varır varmaz her fırka azasının iştirakiyle beş yüz kişilik bir kongre toplamıştır. Muhalifler bu milli felaket karşısında dedikoduyu bırakarak, bütün fırkaların hep birlikte çalışmalarını teklif etmişlerdir. Bu teklif kabul olunmuş ve ilk iş olmak üzere Venizelosçu askeri ümeradan sekiz kişinin tekrar memuriyete kabulleriyle İzmir'e gönderilmeleri kararlaşmıştır. İzmir'den çıkması Yunan Hükümetine bildirilince Yunan Ordusu elindeki toprakları bırakmak için sözde Yunan Hükümetine isyan edecek, o zaman General Papulüs, Komiser İstiryadis ve Rum cemiyeti namına İzmir Metropoliti bu milli harekatı üzerlerine alarak yürüteceklerdir. İhtilal cemiyetinin güvendiği bu ordudan her gün kaçanlar yalnız Yunanistan ahalisi olmayıp İzmir ve etrafındaki ötekilerle yarış edercesine her gün kaçışıyorlar. Bunun önüne geçmek için, cephelerde umumhaneler açan Yunan Hükümeti efradını avutmak için sekiz tane daha sinema da açmıştır.

EK-11

Varlık Gazetesi

27 Mart 1338 (1922) Pazartesi

İzmir Yurdu Beyannamesi

9 asırlık bir tarih uğrunda alınması ve kurtulması için dökülen binlerce kan, kat-i bağrar ve ikamet-i nüfus, hakiki bilir malikiyet-i emlak ve arazi itibariyle tamamen Türk olan sevgili İzmirimizin evlatları için bütün Anadolu'nun kalbinden yükselen

milli iman ve heyecanları, azami bir şiddet ve memuriyete intisab ettirmek maksadıyla İzmir yurdunu tesis ettiler.

Yurt, aziz milletinin azim ve imanına istinad ederek faaliyetine başlarken efkar-ı umumiye-i cihane bervech ile ziri esasatî etmeyi bir vazife telâkki eder.

Milli varlıkların istihlası için harp ettiklerini ilan eden düvel-i maazzama galibiyetlerinin ferdasında tarih-i medeniyetin mühim amillerinden biri olan Türk'ün bütün mevcudiyetini söndürmek ihtirasıyla İzmir'e hain ve zalim bir düşmanı sevk ettiler. 15 Mayıs 1335 tarihi meş'umundaydı, şimdiye kadar daima helalen temeyyüz nurlarına makez olan İzmir'in, afaki ve vahşi bir düşmanın masum ahali üzerine çevirdiği top ve tüfenklerin vervelesiyle sarsıldı. Makur bir iftiras ile ak saçlı nineleri boğazlayan, bedbaht Türk kızlarının ismetlerine taarruz eden ve bu hareketleriyle alem-i medeniyet namına hareket ettiğini ilan ve iddia eden Yunanlıların bu seyl tahripkariyesi karşısında milleti bir kutsi heyecan ile silkindi. Desatir-i insaniye namına elinden silahları alınarak aldatıldıktan sonra Yunanlıların sulet ve iftirasına terk edilen habib milletimiz tarihinin en asil bir hareket ve teclidiyle bu vahşi müstevlilere sonuna kadar hep iman ve fazilete istinatkah olan göğsünü siper yaptı.

Bilhakika on asırdan beri ehl-i salib düşman taarruzlarında İslâm'ın alemdar ve muhafızı olan Türk, bu gibi olaylara daima zemin olan aziz Anadolu'sunda Yunan nakus ihanetini meş'un edemezdi. Nitekim son Sakarya zaferi ile bu hakikatı kat-i ve şanlı bir sonda ispat etti ve milli azim ve imanın asar-ı bahresi olarak Anadolu'muzun istilâl ve suletlere maruz kalan bir kısım milli toprağımız kurtuldu ve anavatana kavuştu. Daha dün bağiler hükümeti diye yad edilen Anadolu hükümetinin kudret ve nüfusu kabul ve takdir edildi. Düvel-i muazzama ile siyasi münasebet tekevvün etti.

Müstakil bir devletin haiz olması lâzımken bütün hukuk-u esasiye bu muahedelerle akd eyledi. Bu suretle Türk milleti en hakiki bir rüşt-i siyasi ve medeniyeye malik ve istiklali uğrunda her türlü fedakarlık ve mesaiyeye iktihame azim olduğunu cihan-ı insaniyeye ispat etti. Buna mukabil Yunanlılık milli insaf ve vicdan milleti karşısında fazilet-i beşeriye itibariyle gayet sefil bir vaziyette kaldı. Bu, dünkü mesahate karışık ve Yunanlığın babası olduğunda, bu çok büyük alimlerin tereddüt

ettiği eski Yunan şa'şasıyla has Yunan davasına merbut olanlar bile faziletin, ülviyetin ve hakikatin huzurunda söylemeye muzatar kıldılar.

Yunalıların bir feyyaz ve müesser mevcudiyet olduğunu Anadolu'nun düşman kuvvetleri tarafından istila edilemeyeceğini ve şarktaki sulh ve müsalemenin inkişaf ve muhafazası için Türk hukukunun hemen tasdiki lâzım geldiğini ilan etmeye başladılar. Birçok Avrupa muharrirlerinin gazetelerinin neşriyatı buna burhandır.

İslamiyet'in muhafazası için asırlardan beri en mukaddes fedakarlıkları yapan aziz Anadolu'nun bu son Yunan askerini imhasında azim ve kader olduğuna artık bütün cihan kani olmalıdır. Menfaatperest siyasetleri itibarıyla hala bu hakikati kabul etmek istemeyenler nihayet pek karib olan bir tecelliyedin karşısında hasir kalacakları tabidir.

Bu kara tarihte mükerrer meşalelerle isbad ettikleri vechle bir asır sulh ve müsalemet olamasa ve saadet hususatta azmi mesaiyeyi ibraz etmeye amadedirler. Fakat pek mukaddes olan istiklallerine mani vaka olan en küçük bir olayı aynı şiddetle kırmaya katiyen karar vermişlerdir. Bu kat-i karara nazır, istiklalimize, misak-ı milli hududumuza ve sevgili İzmir'imize kavuşmadıkça Anadolu tam olmayacak ve bunun için şimdiye kadar feda ettiği binlerce evladının terebbüt-i şehametine icabında birçok evladını daha ilave edecek ve fakat hiçbir zaman teslim olamayacaktır. İzmir yurdu bu ateşin hissi milliden mülhem olan mesaiyesine başlarken hafız-ı islâm olan cenab-ı hakkın tevfikatına, büyük milletimizin kudretine, kahraman ordumuzun daima destan-ı zafer şeklinde tecelli eden hamlesine istinaden, İzmir'imize kurtuluş gününün uzak olmadığına dair olan itimadını izar ve ilan eder.

BELGELERİN FOTOKOPİLERİ

ولايتك نفوسنى حاوى جدولدر

نفس ازمير

ايرلى ذكور اسلام « ١٥٣١٧ » روم « ١٦١١٢ » ارمنى « ٢٩١٤ » قتولك « ٣٦٥ » يهودى « ٧٦٩٧ » پروتستان « ٦٥ » لاتين « ٥٩١ » تبعهٔ اجنبيه « ١٦٥٣٨ » ويرلى اناث اسلام «١٤٧١٩» روم «١٦٢١٣» ارمنى« ٣١١٢ » قتولك « ٣٧٢ » يهودى « ٧١١٨ » پروتستان « ٦٣ » لاتين « ٤٧٢ » تبعهٔ اجنبيه « ١٧٤٦٢ » يرلى ذكور واناث يكونى « ١١٩٠٣٠ »

يبانجى ذكوراسلام « ٧٩٥٦ » روم « ٤١٧٤ » ارمنى «٧٣١» بلغار « ٣ » يهودى « ٣١ » تبعهٔ اجنبيه « ٨٥٣٣ » يبانجى اناث اسلام « ٥١٢ » روم « ٥٧٢ » ارمنى « ٢٦ » تبعهٔ اجنبيه « ٨٧١٤ » يبانجى ذكور واناث يكونى « ٣١٢٥٢ » يكون عمومى « ١٥٠٢٨٢ »

بيرون آباد ناحيه‌سى

يرلى اسلام ذكور « ٢٣٨٠ » روم « ١٤٨٩ » يرلى اسلام اناث « ٢٢٦٤ » روم « ١٢٣٥ » يرلى ذكور واناث يكونى « ٧٣٦٨ » يبانجى اسلام ذكور « ٣٩٩ » روم «٦١» اسلام اناث « ١١ » روم روم « ٥ » يبانجى ذكور واناث يكونى « ٤٧٦ » يكون عمومى « ٧٨٤٤ »

EK-1

نيف ناحيه‌سى

يرلى اسلام ذكور « ٦٧٢٣ » روم «١٤٦٢» يهودى «٣» تبعهٔ اجنبيه « ١٥٤ » يرلى اسلام اناث « ٦٤٦٩ » روم «١٢٩١» يهودى « ٢ » تبعهٔ اجنبيه « ١١٩ » يرلى ذكور واناث يكونى « ١٦٢٢٤ » يبانجى اسلام ذكور « ٩٠٣ » روم «١٢٣» بلغار « ١٧ » يبانجى اناث اسلام « ١٣١ » روم « ١٣ » يبانجى ذكور واناث يكونى «١١٨٧» يكون عمومى« ١٧٤١١ »

طوربالى ناحيه‌سى

يرلى ذكور اسلام « ٢٥٦٠ » روم « ٨٥ » يرلى اناث اسلام « ٢٤٠٩ » روم « ٧٥ » يرلى ذكور واناث يكونى « ٥١١٩ » يبانجى ذكور اسلام « ١٨٨ » روم « ٩٨ » ارمنى « ١٠ » يبانجى اناث اسلام « ٥٢ » روم « ١٢ » يبانجى ذكور واناث يكونى «٣٦٠» يكون عمومى « ٥٤٧٩ »

تريانده ناحيه‌سى

يرلى ذكور اسلام « ٢٣٩٠ » روم « ١٢٢ » يرلى اناث اسلام « ٢٣٢٠ » روم « ١٢٠ » يرلى ذكور واناث يكونى « ٤٩٥٢ » يبانجى ذكور اسلام « ١٦ » روم «٣٥» يهودى «٨» يبانجى اناث اسلام «٩» روم «٦» يهودى «٨» يبانجى ذكور واناث يكونى «٨٢» يكون عمومى «٥٠٣٤»

EK-2

یرلی ذکور اسلام « ۷۲۰ » روم « ۲۴۰۵ » ارمنی «٦٥»
یهودی « ۱۷ » یرلی اناث اسلام « ٦۳٦ » روم « ۲۱٦٤»
ارمنی «۲» یهودی «۱٦» یرلی‌ذکوروانانك یکونی «٥۰٦٦»

منمن قضاسی

یرلی ذکور اسلام « ٦٦٦۲ » روم « ۲۲۷۹ » ارمنی
« ٥۷ یهودی « ۱۰۰ » تبعهٔ اجنبیه « ٤۸ » یرلی اناث
اسلام « ٦٤۰۸ » روم « ۲۲٤۳ » ارمنی «٥۲»یهودی«۱۲۳ »
تبعهٔ اجنبیه « ۲۷ » یرلی ذکور وانانك یکونی « ۱۷۹۹۹ »
یبانجی‌ذکور اسلام « ۳٥۳ » یبانجی اناث اسلام « ۱٤۲ »
یبانجی‌ذکوروانانك‌یکونی « ٤۹٥ » یکون عمومی« ۱۸٤۹٤ »

برغمه قضاسی
« مرکز قضا »

یرلی ذکور اسلام « ٦٥۱۱ » روم « ۱٦۰۹ » ارمنی
« ۱٦٥ » یهودی « ۲۱۳ » یرلی اناث اسلام « ٤٤۸۱ »
روم « ۱۹۳۲ » ارمنی « ۱٥٤ » یهودی « ۲۲٦ » یرلی
ذکور وانانك یکونی « ۱٥۲۹۱ » یبانجی ذکور اسلام«٦۷۲»
روم « ٦۳۸ » بلغار « ۱۷۰ » یبانجی اناث اسلام « ۲٦۱ »
روم « ۳۳۱ » بلغار « ۱۳۰ » یبانجی ذکور وانانك یکونی
« ۲۲۰۲ » یکون عمومی « ۱۷٤۹۳ »

« قوناقی برعمه ناحیه‌سی »

یرلی ذکور اسلام « ٦٢٢٢ » روم «٦٦٨» ارمنی «٢٢٠» یرلی اناث اسلام « ٥٩٩٨ » روم « ٧٠٥ » ارمنی « ٢٣٣ » یرلی ذکور واناتك یکونی « ١٤٠٤٦ »

ایلیجهٔ برعمه ناحیه‌سی

یرلی ذکور اسلام « ٤٦٠٧ » روم « ١١٤ » یرلی اناث اسلام « ٤١١٤ » روم « ٨٢ » یرلی ذکور واناتك یکونی « ٨٩١٧ »

چاندارلی ناحیه‌سی

یرلی ذکور اسلام « ١٧٦٦ » روم « ٣٦٦ » یرلی اناث اسلام « ١٥٧٣ » روم « ٣١٥ » یرلی ذکور واناتك یکونی « ٤٠٢٠ »

قوزاق ناحیه‌سی

یرلی ذکور اسلام « ٢٥٨٣ » یرلی اناث اسلام «٢٥٢٥» یرلی ذکور واناتك یکونی « ٥١٠٨ »

ایازمند ناحیه‌سی

یرلی ذکور اسلام « ٢١٠٢ » روم « ٦٤ » یرلی اناث اسلام « ١٩٢٤ » روم « ٦٢ » یرلی ذکور واناتك یکونی « ٤١٥٢ »

دیکیلی ناحیه‌سی

یرلی ذکور اسلام « ١٦٠٦ » روم « ٧٠٠ » یرلی اناث اسلام « ١٣٧٠ » روم « ٦٠١ » یرلی ذکور واناتك یکونی « ٣٢٧٧ »

کلیسا کوبی ناحیه‌سی

یرلی ذکور اسلام « ٢٢٨٦ » روم « ١٧٧ » یرلی اناث اسلام «١١٣١» روم «١٥٧» یرلی ذکوروانانك یکونی «٣٧٥١»

چشمه قضاسی

یرلی ذکور اسلام « ١٧٩٣ » روم « ١٣٦٩٢ » یهودی « ٦٢ » یرلی اناث اسلام « ١٦٤٥ » روم « ١٢٨٩٥ » یهودی « ٤٨ » یرلی ذکور واناتك یکونی « ٣٠١٣٥ » یبانجی ذکوراسلام « ٨٢ » روم « ٣٠ » ارمنی «١٤» تبعهٔ اجنبیه « ١٨ » یبانجی اناث اسلام « ٤٧ » روم « ٧ » ارمنی « ١٠ » تبعهٔ اجنبیه « ١٦ » یبانجی ذکور واناتك یکونی « ٢٢٤ » یکون عمومی « ٣٠٣٥٩ »

اورله قضاسی

یرلی ذکور اسلام « ١٨٣٠ » روم « ٥٧٩٢ » ارمنی « ٦ » یهودی « ١٢٣ » تبعهٔ اجنبیه « ١٣٦٩ » یرلی اناث اسلام « ١٨٧٣ » روم « ٥٥٦٣ » ارمنی « ٦ » یهودی « ١٣٢ » تبعهٔ اجنبیه « ١٢٨٤ » یرلی ذکور واناتك یکونی « ١٧٩٧٨ » یبانجی ذکور اسلام « ١٥٢ » روم « ٦٥ » ارمنی « ١ » یبانجی اناث اسلام « ٢٩ » روم « ٤٢ » ارمنی « ١ » یبانجی ذکور واناتك یکونی « ٢٩٠ » یکون عمومی « ١٨٢٦٨ »

ایاسفید ناحیه‌سی

یرلی ذکور اسلام «۲۱۳۸» روم «۱۰۴» یرلی اناث اسلام «۲۰۳۶» روم «۸۷» یرلی ذکور واناث یکونی «۴۳۶۵»

سفریحصار قضاسی

یرلی ذکور اسلام «۲۲۱۲» روم «۵۸۰» یرلی اناث اسلام «۲۲۸۹» روم «۵۷۹» یرلی ذکور واناث یکونی «۵۶۶۰» یبانجی ذکور اسلام «۱۴۰» روم «۱۳» ارمنی «۵» یبانجی اناث اسلام «۶۵» روم «۱» ارمنی «۲» یبانجی ذکور واناث یکونی «۲۲۶» یکون عمومی «۵۸۸۶»

صیغه‌جق ناحیه‌سی

یرلی ذکور اسلام «۳۶۴» یرلی اناث اسلام «۳۴۸» یرلی ذکور واناث یکونی «۷۱۲»

تیره قضاسی

یرلی ذکور اسلام «۱۴۱۹۱» روم «۱۱۱۷» یهودی «۴۸۴» یرلی اناث اسلام «۱۴۰۳۲» روم «۹۸۶» یهودی «۴۷۹» یرلی ذکور واناث یکونی «۳۱۲۸۹» یبانجی ذکور اسلام «۵۱» ارمنی «۷» بلغار «۱۸» تبعهٔ اجنبیه «۹۰» یبانجی اناث اسلام «۸» ارمنی «۵» بلغار «۱۸» تبعهٔ اجنبیه «۷۵» یبانجی ذکور واناث یکونی «۲۴۶» یکون عمومی «۳۱۵۳»

قوش اطه‌سی قضاسی

یرلی ذکور اسلام «۳۴۵۷» روم «۱۳۷۹» ارمنی «۵۲» یهودی «۶۹» تبعهٔ اجنبیه «۴۰» یرلی اناث اسلام «۳۲۷۷» روم «۱۷۰۵» ارمنی «۵۴» یهودی «۷۴» تبعهٔ اجنبیه «۳۳» یرلی ذکور واناث یکونی «۱۰۱۴۰» یبانجی ذکور اسلام «۸۲» روم «۱۶۷» ارمنی «۶» بلغار «۱۷» تبعهٔ اجنبیه «۳» یبانجی اناث اسلام «۳۱» روم «۲» یبانجی ذکور واناث یکونی «۳۰۸» یکون عمومی «۱۰۴۴۸»

ایاسلوغ ناحیه‌سی

یرلی ذکور اسلام «۹۴۶» روم «۱۲۸۲» یرلی اناث اسلام «۹۲۵» روم «۱۳۴۶» یرلی ذکور واناث یکونی «۴۴۹۹»

اوده‌مش قضاسی

یرلی ذکور اسلام «۱۰۳۹۶» روم «۱۳۹۰» ارمنی «۵۶۰» یرلی اناث اسلام «۱۰۳۷۹» روم «۱۶۱۴» ارمنی «۵۰۴» یرلی ذکور واناث یکونی «۲۴۸۴۳» یبانجی ذکور اسلام «۱۰۴» روم «۳۹» ارمنی «۸» یبانجی اناث اسلام «۵۸» ارمنی «۲» یبانجی ذکور واناث یکونی «۲۱۱» یکون عمومی «۲۵۰۵۴»